

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

İKTİSAT VE EDEBİYAT İLİŞKİSİNİ GÜLTEN AKIN ŞİİRLERİ
ÜZERİNDEN ANLAMLANDIRMA DENEMESİ

Yüksek Lisans Tezi

DUYGU MENTEŞ

İSTANBUL, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**İKTİSAT VE EDEBİYAT İLİŞKİSİNİ GÜLTEN AKIN ŞİİRLERİ
ÜZERİNDEN ANLAMLANDIRMA DENEMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

DUYGU MENTEŞ

Danışman: PROF. DR. AHMET YILMAZ

İSTANBUL, 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Duygu MENTEŞ
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat Teorisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ahmet YILMAZ
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Şubat 2023
Anahtar Kelimeler	: İktisat, Edebiyat, İktisat ve Edebiyat, Şiir, Gülten Akın

ÖZET

İKTİSAT VE EDEBİYAT İLİŞKİSİNİ GÜLTEN AKIN ŞİİRLERİ ÜZERİNDEN ANLAMLANDIRMA DENEMESİ

Toplumsal bir bilim olan iktisat; üretim, tüketim, bölüşüm ve dağıtım ilişkilerini incelerken, temeline insanı ve toplumu alır. Sanat ve sanatın bir alanı olan edebiyat ise toplum içerisinde gelişen, insan ve toplumdaki hareket ederek, birçok farklı alandan etkilenen ve bu etkiyi estetik unsurlar ile gösterebilen bir yapıya sahiptir.

İktisadi dönemlerin edebiyat eserlerine nasıl yansıdığına incelenmesi, edebiyat ve iktisat arasında ilişki kurulmasında üzerine çalışılmasını gerektirecek özgünlüğe ve öneme sahiptir.

Gülten Akın, yaşadığı toplumun iktisadi, siyasi, toplumsal değişimlerinden etkilenmiş büyük bir şairdir. 1950'den 1980 sonrasına Türkiye'nin iktisat politikaları odağında belirlenen dönemlerinin, Gülten Akın şiirleri üzerinden okunması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Duygu MENTEŞ
Field : Economics
Programme : Theory of Economics
Supervisor : Prof. Dr. Ahmet YILMAZ
Thesis Type and Date : Master - February 2023
Keywords : Economics, Literature, Economics and Literature, Poem, Gülden Akin

ABSTRACT

AN ATTEMPT TO MAKE SENSE OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMICS AND LITERATURE THROUGH GÜLTEN AKIN POEMS

Economics is one of the fields of social sciences; while it is defined through the relations of production, consumption and distribution, it is based on people and society.

On the other hand, literature is a branch of art that is affected by many different factors such as economy, politics and social. The aim of this master's thesis is to explain the relationship between economics and literature and to investigate how literary works are effected by economic periods.

The aims and objectives of the thesis proposal can be explained as making sense of the relationship between economics and literature through Gülden Akin Poems.

Gülden Akin is a poet who has a very important role in Turkish Literature and Turkish Poetry. It can be seen that Gülden Akin's works were influenced by the economy, the political currents of her period and social changes in the society, and she reflected these factors in her works.

TEŞEKKÜR

Hep bir imkâna tutunarak...

Sanırım tezimin teşekkür yazısı için en anlamlı giriş bu olacak. Sürecimin ne gibi zorlukları olduğunu açık etmek istemesem de kolay olmadığını belirtmememin haksızlık olacağı düşüncesindeyim. Hep bir imkâna tutunmam gerekti benim ve hep imkânlar gerekti devam edebilmem için. Bir şeyler hep aksi giderken, bir yandan da hep içtenlikle göğü gösterenler oldu ve bir imkân oldular bana. Sürecin bütün zorluğuna rağmen öyle güzel sundular ki iyiliklerini şikâyet etmem bu neden ile de doğru olmayacak. Sonrasında dile getireceğim umudu böylesine güçlü bir şairin şiirleri üzerine yazmanın da umutsuzluğa düşmeye izin vermediği olacak. Ama öncesinde tutduğum bütün imkânlar teşekkürlerimi sunacağım.

Kendisini her defasında şaşırttığımı ve çoğunlukla zora düşürdüğümü biliyorum. Yine de özverisinden ödün vermeden; bilgisi, tecrübesi, yetkinliği, iyilikseverliği ve içtenliği ile zamanını, dikkatini ve ilgisini ayırıp tezin daha iyi olması için çabalayan danışmanım Prof. Dr. Ahmet Yılmaz Hocam'a çok teşekkür ederim. Sağladığı imkânlar için büyük bir teşekkür borçluyum kendisine. O'nun tez öğrencisi olmak bir ayrıcalık... Ayrıca beni "sıra dışı bir öğrencisi" olarak kabul ettiği için teşekkür borçluyum kendisine, bu şekilde anılmamın beni mutlu edeceğini bilmesini isterim.

Zamanını ayırarak tez jürime gelen, yazdıklarımı büyük bir dikkat ve özen ile okuyan, ince ince işleyen ve gözümünden kaçan hatalarımı görünür kılan, güzel sözleri ve yapıcı eleştirileri ile çalışmamın daha iyi olmasını sağlayan ve unutamayacağım günüme anlam kazandıran Dr. Öğr. Üyesi Gözde Nalbant Efe Hocam'a büyük bir teşekkür borçluyum. İçtenliği ve sıcaklığı ile ince düşüncesinde yer alabilmek çok güzel hissettirdi.

Tezimi kendisine teslim etmeye gittiğimde, "Böyle bir teze danışmanlık yapmayı çok isterdim." diyerek beni hem onurlandıran hem mutlu eden Dr. Öğr. Üyesi Togan Karataş Hocam'a bütün yardımları için çok teşekkür ederim. Vaktini ayırarak tez jürimde yer aldığı, ilgi ve özen ile okuduğu tezime sunduğu düzeltmeler ile daha iyi olmasını sağladığı ve günümü anlamlandırdığı için teşekkürlerimi sunuyorum. Güzel eleştirilerinde yer alabilmek mutlu etti beni.

Beni hiç tanımadan, kim olduğumu bilmeden, kendisine yazdığım bir iletiye karşılık "seve seve yardımcı olurum" diyen, Pandeminin etkisini yitirmediği bir zamanda yüz yüze görüşmek isteyen ve Kadıköy'de buluşma isteğimi kabul ederek bana vaktini ayıran emekli Prof. Dr. Ester Ruben Hocam'a nasıl teşekkür edeyim, gerçekten bilmiyorum. İçtenliği ve tüm sıcaklığı ile yazdıklarımı okuduğu, bir imkânım olduğu için teşekkür borçluyum. Ve buluşma gününde Gülten Akın'ın duvarda yazılı olan "Ah kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya" dizelerini ikimizin de ayrı ayrı karelemesi... Nasıl anlamlı, nasıl

hoş bir tesadüftü. İnsanın içini umut ile dolduran, ince şeyler ile saran... Bütün sıcaklığı ile yanımda olduğu ve beni anladığı için çok teşekkür ederim.

Tez konumu belirlemeye çalışırken rast geldiğim "...bir Türkiye okumasıdır aslında baştan sona Gülten Akın şiiri" sözleri ile kendisine yazma isteğini içimde bulduğum, ufku bulduran Şair Asuman Susam... Öyle içten bir karşılıktı ki kendisinden aldığım, "seve seve destek olurum". Sonrasında uzun kopuşlar ile yazdığım her yazıya içtenliği ve sıcaklığı ile yanıt verdiği, zamanını ayırıp yazdıklarını okuduğu, telâşımı alıp götürdüğü ve bir imkânım olduğu için ne kadar teşekkür etsem az.

Kaybetmenin acısını derinden hissettiğim Prof. Dr. Metin Sarfati... Kendisi ile tanışmamış olsam da, tez sürecimde katıldığım "Edebiyattaki Felsefe" seminerleri, yazıları, söyleşileri, kaynakları, edebiyat ve iktisadi buluşturma amacı hep ışık oldu yoluma. Çok erkendi vedası bir şeyleri eksilten içimde.

Kısa bir süre önce kaybettiğimiz değerli bilim insanı, iktisatçı Prof. Dr. Fikret Şenses... Tezimin bütün bölümlerinde kitaplarını kullandığım, yazılarının ardından yol aldığım güzel insanı kaybetmenin üzüntüsündeyim. Ardından yazılanları okurken gidişinin nasıl bir kayıp olduğunu tekrar hissediyorum, bütün hayatının aydınlatıcı bir ışık olduğu ile avunuyorum.

Tez konuma karar verirken, sorduğum soruları içtenlikle yanıtlayan ve tez sürecimde kaybettiğimiz Şair /Yazar Salih Bolat'ı saygı ile anmak isterim.

Marmara Üniversitesi Kütüphanecisi değerli Çiğdem Akyol'a büyük bir teşekkür borçluyum. Kendisine yazdığım her yazıda, yardımını beklediğim her anda Hızır gibi yetişti desem yeridir. Ve hep çok mutlu etti, duygulandırdı beni iyilikseverliği ile.

Bütün bir tez sürecimde "Duygucum için rahat olsun" diyerek durumumu anlayan, bana yardımcı olan müzik hocalarıma ayrı ayrı teşekkür borçluyum. Bana iyiliklerini anlatmaya yetmeyecek kelimelerim.

Bu hayattaki en büyük imkânım canım annem Nimet Menteş... Nasıl teşekkür edebilirim kendisine nasıl yetirebilirim cümlelerimi, gerçekten bilmiyorum. Biz çocuklarına sunduğu emeği ve çabasının hiçbir zaman karşılığı olmayacak, bunu biliyorum. Bütün tez dönemimde sabah-akşam, gece- gündüz demeden, usanmadan dinledi beni. Öyle çok yordum ki annemi, benimle birlikte uykusuz kaldığını biliyorum her gece. Stresimi, üzüntümü ve kaygılarımı omuzladığını da... Yazdığım her bölümü uzun uzun anlattım kendisine, bilgisinden, deneyiminden yardım aldım hep. Şiirleri anlamlandırırken kaçınıcı kez demeden sorduğum benzer sorulara yılmadan yanıt verdi. İnanılmaz bir sabır ile ortaklaştı benimle. Daha nasıl, nasıl anlatabilirim bilmiyorum. Her şey için minnettarım anneme. Ve canım ailem, canım kardeşlerim bütün bir tez dönemimin zorluğunu paylaştılar benimle, bakışlarında hissettim her an, ne hissediyorsam buldum gözlerinde. Bütün yardımları için onları zorladığım her anda beni anlayışla karşıladıkları için ne kadar teşekkür etsem az. Ve benim canım yeğenlerim; Defne, Deniz, Doruk... "Hadi oyun oynayalım"

dedikleri her an oyunlarına katılamamanın üzüntüsünü yaşadım içimde. Yazımı yazarken bir bahane ile oyalamak zordu onları içten içe üzüldürken bir de. Yazdıklarımı bir gün okurlarsa diye bilsinler isterim, onları nasıl sevdiğimi. Ve tez sürecimde ihmal ettiğim canım dostlarımı ve arkadaşlarımı, hatırlarını soramadığım sevdiğilerimi anmak isterim. Beni anladıkları için ne kadar teşekkür etsem azdır her birine. “Hadi bitir de, kutlayalım” diyen bütün sevdiğilerimi selamlıyorum şimdi yazımla. Ve bütün evrene, kuşlara, çiçeklere, doğaya, hayatın güzelliğine çok teşekkür ederim. Bana verdikleri umut çok güçlüydü.

Gülten Akın şiirini incelemek çok büyük bir cüretmiş, şimdi daha iyi anlıyorum. Nasıl yola çıktım yanıt vermem zor olsa da yoldan dönmek olmazdı, biliyorum. Yapamayacağımı düşündüğüm, kıvrandığım, yalnızlığa düştüğüm çok oldu. Gülten Akın’ın şiirleri inanılmaz bir güç verdi; yaşamı, yaşama bakışı, şiir anlayışı ve şiirleri... O’nun hep bir imkâna tutulu umuduna tutundum ben de. O’nun anlatımında belirttiği olanca yeteneğimi, sabrımı, emeğimi dökmeye çalıştım ortaya. Ne yapsam, ne kadar uğraşsam eksik kalacağımı biliyorum. Elimden gelenin fazlasını yapmaya çalışsam, ince eleyip sık dokusam da hatalarım, eksiklerim çoktur biliyorum. Alçakgönüllü bir katkı sunmaya çalışıyorum, bir anlamlandırma denemesi kurmaya çalışıyorum, diyorum. Bir gün dönüp okuduğumda kendime de, bugün için elimden gelen bu kadardı, diyorum. Her zaman daha fazlası olabilir, biliyorum. Ne söylesem hep eksik biliyorum ve bir gün tam’lanmaya diliyorum. Hatalarım için çok özür diliyorum.

Son olarak belirtmeden geçemeyeceğim. Tez konuma karar verirken aklımı çelen iki alan vardı; edebiyat ve müzik. Ben şiiri seçerken bir ortaklık bulmak istedim. Şiirde buluşturduğumu düşündüm, edebiyatı ve müziği. İçimdeki yazma tutkusu ile yol alacağımı belirtmeliyim ama şimdi tezi sonlandırırken, içimden şarkılar geçiyor, içimden şarkılar... Artık müziğe dönmeliyim, çok özlediğim şarkıları, çok özlediğim türküleri söylemeliyim.

Hep bir imkâna tutunarak...

Duygu MENTEŞ
İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE

1.1. İktisat Bilimi.....	3
1.1.1. Ekonomi Politik'ten İktisada: İktisat Bilimi, Konusu ve Kapsamı.....	3
1.1.2. Diğer Bilimler Arasında İktisat.....	14
1.2. İktisadın Edebiyat ile İlişkisi.....	18
1.2.1. Edebiyat.....	18
1.2.2. İktisadın Edebiyat ile İlişkisi Hakkında Literatür.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

GÜLTEN AKIN ŞİİRİNİN İKTİSADİ VE TOPLUMSAL ARKA PLANI

2.1. 1950 Öncesine Genel Bir Bakış.....	35
2.1.1. 1930'ların Getirdiği: Türkiye'nin Sanayileşme Yolculuğu.....	35
2.1.2. 1939-1945: Savaş Yıllarında Türkiye'nin Siyasi ve İktisadi İklimi.....	38
2.1.3. 1946 İki Kutuplu Dünya Düzeni ve Türkiye'de Çok Partili Hayat.....	40
2.1.3.1. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye.....	40
2.1.3.2. Savaş Sonrası İktisat Politikaları.....	41
2.1.3.3. ABD Yardımları ve Türkiye'nin Politika Değişimi.....	43
2.1.3.4. Türkiye'nin Çok Partili Hayata Geçiş ve Toplumsal Yapısı.....	48
2.2. 1950 – 1960 Dönemi İktisat Politikaları.....	51
2.2.1. Tarım.....	57
2.2.2. Sanayi.....	61
2.2.3. Dış Ticaret.....	62
2.3. 1960 - 1980 Dönemi İktisat Politikaları.....	64
2.3.1. Tarım.....	71
2.3.2. Sanayi.....	73

2.3.3.	Dış Ticaret.....	74
2.4.	1980 Sonrası Dönemin İktisat Politikaları	75
2.4.1.	Tarım	81
2.4.2.	Sanayi	82
2.4.3.	Dış Ticaret.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜLTEN AKIN'IN ŞİİRİNDE EKONOMİ POLİTİK İZLER

3.1	Gülten Akın ve Yaşamı	85
3.2.	Gülten Akın'ın Şiir Anlayışı.....	91
3.3.	Edebiyat Perspektifinden Gülten Akın Şiirinde Dönemler	93
3.4.	Gülten Akın'ın Şiir Kitapları	96
3.4.1.	Rüzgâr Saati.....	96
3.4.2.	Kestim Kara Saçlarımı.....	97
3.4.3.	Sığda	98
3.4.4.	Kırmızı Karanfil	99
3.4.5.	Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı	101
3.4.6.	Ağıtlar ve Türküler	101
3.4.7.	Seyran Destanı	102
3.4.8.	İlahiler	103
3.4.9.	42 Günün Şiirleri	104
3.4.10.	Sevda Kahıdır	105
3.4.11.	Sonra İşte Yaşlandım	106
3.4.12.	Sessiz Arka Bahçeler	108
3.4.13.	Uzak Bir Kıyıda	109
3.4.14.	Kuş Uçsa Gölge Kalır.....	109
3.4.15.	Celâliler Destanı	109
3.4.16.	Beni Sorarsan.....	111
3.5.	Gülten Akın Şiirlerinin Dönemler Üzerinden Okuması	113
3.5.1.	1950 Öncesi Döneme Şiirler Üzerinden Bakış	114
3.5.1.1.	İkinci Dünya Savaşı Koşulları.....	114
3.5.2.	1950 - 1980 Arası Döneme Şiirler Üzerinden Bakış	118
3.5.2.1.	1950 Sonrası Dönemin İktisadi Koşulları.....	118
3.5.2.1.1.	Köy, Yoksulluk ve Göç.....	121
3.5.2.1.2.	Kent, Yoksulluk ve Gecekondu	135
3.5.2.2.	Kapitalist Dönüşüm ve Sınıfsal Durum	141
3.5.2.2.1.	Köy ve Sınıfsal Durum	152

3.5.2.2.2.	Kent ve Sınıfsal Durum.....	156
3.5.2.3.	Tarım ve Toprak Reformu	158
3.5.2.4.	Kadının Durumu	160
3.5.3.	1980 Sonrası Döneme Şiirler Üzerinden Bakış.....	167
3.5.3.1.	İnsan ve Toplum	179
3.5.3.2.	Medya	184
3.5.3.3.	Kent	187
SONUÇ.....		191
KAYNAKLAR.....		196

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DDT	: Dikloro Difenil Trikloroetan
DMO	: Devlet Malzeme Ofisi
DP	: Demokrat Parti
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DBYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OEEC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
PETKİM	: PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SEKA	: Selüloz ve Kâğıt
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TEKEL	: TEKEL İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKSP	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

TV : Televizyon
ÜBYKP : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
YTP : Yeni Türkiye Partisi

“...Nergisten ben sorumluydum, ışgından ve çocuklardan

Yanlış mı belledim, insan sorumluluktur.”

Anneme...

GİRİŞ

Toplumsal bir bilim olarak iktisat; üretim, tüketim, bölüşüm ve dağıtım ilişkilerini incelerken, temeline insanı ve toplumu alır. İnsan davranışı üzerine kurulu bir bilim oluşu iktisada, insan ile anlam kazanan pek çok alan ile bağ kurabilme imkânı verirken, o *imkân* edebiyat için de geçerli olmaktadır. Sanatın bir alanı olarak edebiyat, bütünleştiği estetik unsurlar ile insandan ve insanın gerçekliğinden yola çıkarken, toplumdaki dönüşümü yansıtır. Edebiyatın insanı saran gerçeklik ile kurduğu bağ, iktisadın da kendisini var ettiği gerçeklik üzerinde şekillenmektedir. Farklı bir anlatım ile iktisadın konu aldığı insan ve toplum yapısı edebiyatın da filizlendiği toplum yapısıdır. Edebiyat bir bütün olarak “insanı” konu alırken, insanı konu alan bir bilim olarak iktisat ile ilişkisi de önemli bir noktaya işaret etmektedir. İktisadi dönüşümler ile etkilenen toplum, edebiyattan ve edebiyat eserinden uzak değildir. Toplumda yaşanan dönüşümün eserde nasıl yankılandığını görebilmek, insanın ve insandan yola çıkarak toplumun dönüşüme tanıklığını eserlerde okuyabilmek, eserlerin oluşturulduğu dönemler için önemlidir. İktisat politikası ve araçlarının, toplumu, insanı ve yaşayışını nasıl etkilediğini eserlerde bulabilmek, yaşanan dönüşümün eserlere nasıl yansıdığını ve yansıtıldığını anlamlandırmak iktisat disiplini için de oldukça önemlidir. İktisat ve edebiyat ilişkisi bağlamında tezde, Türkiye’nin 1950’li yıllardan itibaren iktisat politikaları odağında belirlenen dönemlerinin Gülten Akın’ın şiirleri üzerinden okunması amaçlanmıştır.

Gülten Akın, 1951 yılında yayımladığı ilk şiirinden 2013 yılında yayımladığı son şiir kitabına yaşadığı ülkenin dönüşümüne tanıklık etmiş, tanıklığını şiirlerine dökebilmiş, gerçeklikten kopmadan şiirlerinde toplumun dönüşümüne sanatın, şiirin gücü ile anlam kazandırmıştır. Yaşadığı toplumun siyasi, iktisadi, toplumsal değişimlerinden etkilenen Akın’ın şiiri, ülkenin iktisadi dönemlerini ve topluma etkisini içine alan bir gelişime sahiptir. Edebiyat ile iktisat ilişkisi, Gülten Akın’ın şiirleri düşünüldüğünde bambaşka bir öneme kavuşmaktadır. Altmış yılı aşan şiir yolculuğunda, toplumundan ayrı düşmemiş bir şair olarak Gülten Akın’ın şiirinin arka planında var olan iktisadi yapı da ayrıca önem taşımaktadır.

İktisat ve edebiyat ilişkisinin anlatılacağı çalışmanın ilk bölümünde, toplumsal bir bilim olarak iktisadın, ekonomi politikten itibaren yürüdüğü uzun yola odaklanılarak, geçirdiği dönüşümün anlamlandırılması amaçlanacaktır. Bu anlamlandırmada iktisatçıların tanımlarından yola çıkılarak tarihsel ve toplumsal bir sistem olan kapitalizmin genel bir anlatımına varılacaktır. İktisadın sosyal bilimler ve doğa bilimleri ile ilişkisinin ardından edebiyat ile ilişkisine odaklanılacaktır. Çalışmanın, pür iktisat bağlamından öte bir tarih bilimi olan politik iktisat perspektifinden kurulacağı dile getirilmelidir. Bu bakımdan politik iktisat biliminin tarihsel gelişmeleri anlamak, anlamlandırmak ve yorumlamak olduğu da vurgulanmalıdır. Dolayısıyla Gülten Akın’ın, şiirlerini yazdığı dönemlerin tarihini anlamamıza imkân veren yapısı ile

hem eleştiri hem katkı hem de nasıl daha iyi olabileceği üzerine öneri sunduğu dile getirilmelidir. Gülten Akın bir edebiyatçı gözü ile şiirinin gücünü kullanarak, dönemlere ilişkin ufuk oluştururken, bir iktisat tarihçisi gibi de okunabilecektir. Esasında bir iktisat makalesinin ele aldığı konuya ilişkin eleştiri, analiz ve önerileri göz önünde bulundurulduğunda, Akın'ın bir şair iktisatçı ve toplumbilimci gibi şiirlerinde getirdiği eleştiri, katkı ve önerileri ile bunu amaçladığı dile getirilmelidir. Böylece Akın'ın şiir külliyyatı, Türkiye'nin tarihini anlattığı gibi uzun ve tek bir şiir gibi de okunabilecektir.

Tezin amacını oluşturan edebiyat ve iktisat ilişkisinin anlatılacağı birinci bölümde, edebiyatın genel bir anlatımının ardından iktisat ile ilişkisine yer verilecek, anlatım literatür ile desteklenecektir. Edebiyat ve iktisat ilişkisini ele alan çalışmaların sayısı giderek artarken, literatür örneklerinde iktisat disiplinine bağlı kalınacak, çalışmalar ayrıntılı olarak sunulacaktır. Tezin ilk bölümü iktisat ve edebiyat ilişkisinin nasıl kurulacağına ele alınması ile tamamlanacaktır.

İkinci bölümde, Gülten Akın'ın şiirlerinin arka planını oluşturan bir anlatım sunulacaktır. 1951 yılından 2013 yılına şiirinin uzun yolculuğu ile Gülten Akın, Türkiye'nin 1950 sonrasına tanıklık ederken, 1950 sonrası dönemin iktisat politikaları ve iktisat politikaları odağında belirlenen dönemleri incelenecektir. 1950 öncesinin anlatımı ile başlayacak bölümde, sanayileşme yolculuğu, İkinci Dünya Savaşı koşulları, dönemin siyasi ve iktisadi iklimi yer alırken, Soğuk Savaş dönemi, Marshall yardımları ve Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci anlatılacaktır. Demokrat Parti iktidarında geçen 1950–1960 arası döneme ilişkin incelemede toplumsal ve siyasi dönüşümlere genel bir bakış kazandırılarak, tarım, sanayi ve dış ticaret politikalarına yer verilecektir. 1960 darbesi ile son bulan Demokrat Parti iktidarı sonrası kurulan dönemin iktisat politikalarının anlatımına toplumsal ve siyasi iklimi eşlik edecektir. Ardından köklü bir dönüşüm yılı olan 1980 sonrası anlatılacaktır. Bölümdeki anlatım ile Türkiye'nin iktisadi panoraması çizilirken, dönemlerin toplumsal ve siyasi yapısı sunulacaktır.

Tezin amacını da oluşturan son bölümde, iktisat ve edebiyat ilişkisinin Gülten Akın'ın şiirleri üzerinden kurulması amaçlanmaktadır. 1950 öncesinden başlanarak iktisat politikalarının anlatımı, Gülten Akın'ın 1951 yılından 2013 yılına sürdürdüğü şiir yolculuğunun da arka planını oluştururken, şiirler üzerinden iktisadi dönemlerin anlamlandırılması amaçlanacaktır. Başlığın anlatımına Gülten Akın'ın yaşamı ve şiire ilişkin görüşleri ile başlanırken, Akın'ın “*Şiiri Düzde Kuşatmak*” kitabı temel alınacaktır. Ardından gelen başlıkta, Gülten Akın'ın şiir özellikleri anlatılacak, şiir dönemleri edebiyat araştırmacısı, şair ve yazarın anlatımı ile sunulurken, Akın'ın şiir kitaplarına yer verilecektir. İktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasına yönelik Gülten Akın'ın şiirlerinin dönemler üzerinden okunması amaçlanırken, çalışmanın özgünlüğünü sağlayacak bu ayırım ile Türkiye'nin iktisat politikaları odağında belirlenen dönemleri takip edilerek Gülten Akın'ın şiirleri incelenecektir. İktisat ve edebiyat ilişkisi bağlamında yapılacak incelemenin bir “anlamlandırma denemesi” olduğunun vurgulanması önemlidir

BİRİNCİ BÖLÜM: İKTİSAT VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE

“...Ne güzel ne güzel ne güzel tanrım

Fesleğen ekiyor, sardunya dikiyorum

Bitiyorum arsızlığına çimenin çiçeğin”

(Akın 2019: 306, Sardunya)

İktisat ve edebiyat ilişkisinin anlatılacağı bu bölümde, iktisadın tanımından yola çıkılarak ekonomi politik'ten itibaren geçirdiği dönüşüme odaklanılacak, iktisatçıların görüşleri üzerinden ele aldıkları esas olgu tarihsel ve toplumsal bir sistem olan kapitalizmin genel bir anlatımına varılacaktır. İktisadın diğer bilimlerle ilişkisinin anlatılacağı bölümün ardından edebiyat ile ilişkisine yer olacaktır. Bölümün amacını da oluşturan edebiyat ve iktisat ilişkisinin kurulmasına ilişkin edebiyatın genel bir anlatımı verilerek, iktisat ve edebiyat ilişkisi hakkındaki literatür anlatımına dahil olacaktır.

1.1. İktisat Bilimi

1.1.1. Ekonomi Politik'ten İktisada: İktisat Bilimi, Konusu ve Kapsamı

Tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi iktisat biliminin temelinde de insan yer almaktadır. İnsan davranışını iktisadi yönleri ile inceleyen bir bilim olarak iktisat, ekonomi ve topluma yansıyan sonuçları üzerine geliştirdiği çıkarımları doğrultusunda politika önerilerinde bulunur. (Buğra 1995: 12; Yay 2021: 8; Şahin 1997: 1)

İktisatçıların insan davranışı üzerine sunduğu fikirlerden hareket ile iktisadın yanıt aradığı esas sorun “İnsan ne ister?” sorusudur. (Buğra 1995: 12, 18) Bir yaklaşıma göre birbirinden farklı ve sonsuz sayıdaki ihtiyacın karşılanmasında kaynakların sınırlı oluşu iktisadın ele aldığı insanın seçimlerine yön verirken, iktisadın da esas sorunsalını oluşturmaktır. (Şahin 1997: 2) Kıt kaynakların etkin kullanımında esas alınan seçme davranışı “ne üretileceği”, “nasıl üretileceği” ve “kimler için üretileceği” sorularının yanıtlarında anlam kazanmaktadır. (Dinler 2012: 31; Hatiboğlu 1994: 16)

İktisada giriş kitaplarındaki tanımlanışından farklı olarak iktisat, Üşür'ün “*Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları*”nda dile getirdiği gibi başlangıçta “ekonomi politik” olarak adlandırılmaktaydı. (Üşür 2003: 211)

Kavramın etimolojik olarak ilk kullanımının Antik Yunanlı filozof Ksenofon'a ait olduğunun bilgisi ile “ekonomi” kavramının nerede doğduğunun anlatılması önem kazanmaktadır. (Şenses 2017a: 38) Yunanca “yönetim, kural, ilke” anlamlarına gelen *nomos* ile “ev ve çiftlik arazileri” anlamının yanı

sıra “geniş aile, yakın akraba, köle” anlamlarına gelen *oikos* kelimesinin birleşiminden doğan *Oikonomos*, “geniş ailenin yönetim ilkeleri” anlamına sahiptir. (İnal 2022: 17) Yunanca “şehir, devlet, toplum” anlamına gelen “politik” kavramı ile birleşiminden doğan bir disiplin olarak “ekonomi politik” ise ahlâk felsefesinin içinden on sekizinci yüzyılda gelişerek ortaya çıkmıştır. (Eren 2022: 7) Bu noktada belirtilmesi gereken “ekonomi politik” ile “politik iktisat” kavramlarına ilişkin anlamsal farklılıkların, anlatımda göz ardı edileceğidir. Kavramlara dair kafa karışıklığı yaşanmaması için tek bir anlam taşıdığı varsayılacaktır.

Oikonomos yani “Ekonomi” kavramı ile “geniş aile”nin nasıl idare edileceğinin tartışması öne çıkmaktadır. Tartışmayı yürüten ilk filozof Aristoteles iktisadın kurucusu kabul edilirken, düşüncesini üç kavram üzerinde şekillendirmiştir. İlk olarak “zenginlik” kavramını ele alan Aristoteles, zenginliğin kaynağına dair doğal yoldan ve doğal olmayan yoldan elde edilen anlamları ile iki tanım geliştirmiştir. Doğal yoldan kazanılan zenginlikte “üretim” vurgulanmış, diğer tanımlamada ise ticaret ve tefecilik öne çıkmıştır. Aristoteles yaptığı ayırmada ticaretten kazanılan zenginliğin ahlâki bakımdan yoksun, üretim ile kazanılan zenginliğin ise “takkire değer” olduğunu dile getirmiştir. (İnal 2022: 17, 18) Aristoteles’in malların değeri üzerine geliştirdiği diğer kavram için “kullanım değeri” ve “mübadele değeri” ayırımı oluşturmuştur. Kullanım değerinde istek-fayda ilişkisi öne çıkarken, mübadele değerinde vurgulanan, bir malın diğer mal ile hangi oranda değiştirilebileceği olmuştur. Aristoteles’in düşüncesi, Klâsik ekonomi politik iktisatçılarının değer teorisinin temelini oluştururken, incelediği diğer kavram ise “adil fiyat” olmuştur. Aristoteles’in adil fiyatın belirlenmesine yönelik getirdiği tanım da “doğal fiyat” ve “doğal ücret” kavramlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. (İnal 2022: 18)

“Ekonomi politik” kavramının ilk kullanımı, Fransız Merkantilizmini benimseyen Antoine De Montchretien’e atfedilse de ilk kullanımın 1611 yılında Louis de Mayerne-Turquet’nin *La Monarchie Aristodemocratique* eserinde olduğu belirtilmelidir. Turquet, politik bir öğreti olarak yazdığı kitabında, ekonomi ve politika arasındaki ilişkiyi ele almıştır. (Yılmaz 2020: 220)

Antoine De Montchretien’nin 1615’te yayımladığı kitabı *Traité de L’economie Politique*’te, servet üretiminin yasaları tarif edilirken, kitabın dönemi 1500-1800 arasında ticari kapitalizmin ortaya çıktığı Merkantilist dönem olmuştur. Bu dönemde “Ulus devletin yönetilmesi” anlamına gelen ekonomi politik, ekonomik ve politik değişkenlerin birlikteliğinde devletin nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgilenmiştir. (Önder 2022: 31, Eren 2022: 7) Montchretien’e göre ekonomi, “aile yönetimi” anlamına gelirken, elde etme ve birikim vurgulanmıştır. (İnal 2022: 19)

Merkantilist düşüncede, “iktisat” bireyi yönetme sanatı olarak ifade edilirken, “ekonomi politik” devleti yönetme sanatı olarak ifade edilmiştir. Merkantilistler, devlet politikalarının savunulmasını ve ihtiyaç duyulan kaynağın karşılanmasında yöntemin belirlenmesini amaçlamışlardır. (Savaş 1998: 7)

Feodalizmin çözülmesi, piyasanın ortaya çıkması, toplumda örgütlenmenin yeniden başlaması, Aristoteles'in ayrımında yer alan ahlâki açıdan yoksun olan zenginlik tanımına ulaşıldığını gösterirken, ekonomi politik, Merkantilist dönemde zenginliğin yani servet birikiminin araştırılmasını amaçlamıştır. Dönemin ticaret anlayışında mal üretmek ve kâr elde etmek amacı ile gerçekleştirilen sermaye birikimi öne çıkarken, ticaret anlayışı da kısa ve öz hâli ile “ticari kapitalizm” olarak tanımlanmıştır. Merkantilist dönemde güvenliğin sağlanması koşulu ile farklı bir ülke ile yapılan ticaret kâr getirirken, birikim - bireysel ya da ülke fark etmeksizin- “fazla”yı oluşturmuş, elde edilen “fazla” ise ekonomi politiğin konusunu oluşturmuştur. (Üşür 2003: 215-216) Merkantilist dönemde ekonomi politik, devletin yönetilmesi, gelirinin artırılması, dış ticaret ile “fazla”nın kazanılması, altın ile diğer değerli madenlerin biriktirilmesi anlamına sahip olmuştur. (Yılmaz 2020: 220-221)

Ekonomik işleyişte devletin önemli bir yeri olduğunu savunan Merkantilist düşüncedeki ekonomi politik kavramı üzerine yapılan ilk sistemli çalışma, Sir James Steuart'ın 1767 yılında ortaya koyduğu “*Ekonomi Politiğin İlkeleri Üzerine Bir Soruşturma*” (1767) kitabı olmuştur. (Eren 2022: 8) Steuart'a göre ekonominin tanımı aile için ne ifade ediyor ise ekonomi politiğin tanımı da devlet için aynı anlama gelmektedir. Bu bakımdan Steuart'ın tanımında ekonomi politik ve ekonomi kavramları, biri aile, diğeri devletin “yönetim sanatı” olduğu için eşdeğer bir anlama sahip olmuştur. Merkantilist düşünceden ayrışmasının nedeni olarak Steuart, ekonomi politiği, toplumsal hayatın bütününe inceleyen bir biçime bağlamıştır. Steuart'a göre devlet yönetiminde söz sahibi olan kişinin, kitabında belirttiği “Nüfus ve Tarım”, “Ticaret ve Endüstri”, “Para, Kredi ve Borçlar”, “Vergiler” başlıklarındaki sorunlar ile ilgilenmesi gerekmektedir. (Üşür 2003: 219)

François Quesnay, David Hume ve Adam Smith ile değişen süreçte, Merkantilizmin karşısında bir inceleme alanı doğmuştur. (Eren 2022: 8) Merkantilist dönemdeki gibi fizyokratlar da “servet”in kaynağına odaklanırken, ekonomi politiğin inceleme nesnesi değişmiştir. Özellikle François Quesnay (1694-1774) tarafından tartışmaya açılan servetin niteliği hususunda önem kazanan “üretim” olmuştur. Merkantilist düşünceden farklı olarak servetin mübadele yerine üretimden kaynaklandığını öne süren Fizyokratlara göre “fazla”nın hangi üretimden kaynaklandığının araştırılması gerekmektedir. Quesnay, ekonomi politik analizine üretimin yanı sıra “yeniden üretim” ve “bölüşüm” alanlarını eklemiş, *Tableau économique* (1758) eserinde kavramları vurgularken, Merkantilist düşünceden farklı olarak “fazla”nın oluşumunda dış ticaret yerine tarımsal üretimi öne çıkarmış, tarımsal üretimden doğan “fazla”nın, birikimin de teminini sağladığını öne sürmüştür. (Kazgan 2000: 65, Üşür 2003: 218)

Steuart'ın kitabından dokuz yıl sonrasında yayımladığı kitabı ile Adam Smith (1776) “*Ulusların Zenginliği*”nde, zenginliğin doğasını bir diğer ifade ile “sermaye birikimini” konu almıştır. (Üşür 2003: 222) Merkantilist düşüncenin dönüşüme uğradığı Fransız Fizyokrasisinde zenginliğin kaynağı üretim

olurken, Adam Smith de aynı yol üzerinden zenginliği “tarımsal” üretim yerine “manüfaktür” üretimine bağlamıştır. (Üşür 2003: 222)

Bir ahlâk felsefecisi olan Adam Smith, fizyokratların “*laissez faire*” ideolojisi üzerine ekonomi politik anlayışını geliştirirken, Klâsik iktisat okulunun da kurucusu kabul edilmiştir. Ekonomi politiğin sınırlarının modern anlamda çizilmesinde etkili olan Smith’in “*Ulusların Zenginliği*” kitabı ise iktisadi düşünce açısından devrim kabul edilmiştir. (Kalaycı, Doğan 2010: 45-46) Smith, kendisinden önceki iktisatçılardan bilgisinin derinliği ile değil, kapitalist sistemin yapısı ve işleyişine dair geliştirdiği soyut bütünlüklü analizi ile de ayrılmıştır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 77) Ticari topluma dair düşüncelerini sunduğu kitabında toplumu sınıfsal bir yapıda ele alırken, toplumda kâr elde etmek isteyen kapitalistler, rant ile geçinen toprak sahipleri ve ücrete tabi olan işçiler olarak üç sınıf belirlemiştir. (Metin 2010: 69)

Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*’nde politik iktisada dair iki tanım yapmıştır. Tanımlarından ilkini “*Politik İktisadi Sistemler Üzerine*” başlıklı bölümünde yaparken, ekonomi politiğin devlet yönetimini elinde bulunduranlara ve yasa koyuculara ait bir bilim olduğunu dile getirmiş, bu tanımlama ile ekonomi politiğin “*hem halkı hem de hükümdarı zenginleştirmeyi*” önerdiğinin altını çizmiştir. Smith’in ekonomi politiğe dair diğer tanımı ise Fizyokratların ve Quesnay’nin düşüncelerinin olduğu bölümde yapılmıştır. Tanımda, kitabın açılışının yanı sıra Ricardo ve Marx’ın ele aldığı politik iktisadın kapsamına -servetin yaratılması ve bölüşümüne- yer verilmiştir. (Yay 2010: 78-79)

Üretim ile oluşturulan “birikim”in ulusal servetin yaratılmasında “gerekliliği” vurgulanırken, “bölüşüm” kavramının kapitalistin lehine gerçekleşmesinin “yeterli” olduğu vurgulanmaktadır. Kâr, kapitalistin elde ettiği “özel çıkarı” olurken, ulusal zenginliğin kazanılması açısından “toplumun çıkarı” öne çıkmıştır. Böylece “özel çıkarı” bulunan kapitalist ile “genel çıkarlar”a sahip olan toplum yapısında, çelişkiden ziyade uyum bulunmuştur. Smith’in ekonomi politik analizindeki uyumun sağlayıcısı ise “görünmeyen el” mekanizması olmuştur. (Üşür 2003:223)

David Ricardo’nun Smith’in izinden gittiği düşüncesi, Klâsik ekonomi politik düşüncesinin de doruk noktasını oluşturmuştur. (Üşür 2003: 223, Özel 2022: 39) Marx’ın düşüncesinde yer bulduğu hâli ile Ricardo’nun analizi ekonomi politiğin ileri bir aşaması olmuştur. (Yılmaz 2020: 224) Gelirin ülkede bölüşümünü diğer bir ifade ile “ücretin, kârın ve rantın nasıl belirlendiğini incelediği analizine Ricardo, “*Politik İktisat ve Vergilemenin İlkeleri*” kitabında yer vermiş, bölüşümü ve bölüşümün düzenlenmesine dair yasaları ele almıştır. (İnal 2022: 19, Özel 2022: 40)

Klâsik ekonomi politikçilerden Smith ve Ricardo’nun düşüncesindeki benzerliği, sermayenin fiziki bir değer olarak kabulü oluştururken, Ricardo’nun Smith’in görüşünden farklılaşan yanı, üretim sonucunda elde edilen çıktının nasıl bölüşüleceğini analizine dâhil etmesi olmuştur. (Şahin 2010:176)

Ricardo sonrası dönemde 1789 Fransız Devrimi’nin etkisi sürerken, 1830-1848 yılları arasında, Avrupa devletleri devrimci bir dalgayla karşılaşmış, iktisatçılar da alternatif düşüncelere yönelmiştir.

(İnal 2022: 20) Ekonomi politiğın bunalımını tarif eden bu dönemde, işçi sınıfının artan gücü, ekonomik ve politik bağlamda geliştirdiği talepleri ile etkin olmalarını sağlamıştır. Diğer taraftan Marx'ın ifadesi ile burjuvazinin iktidarı ele geçirmesi ve dolayısıyla da bir tehdit unsuru olarak kabul edilen ekonomi politik kavramı yerine yeni bir arayışa girilmiştir. (Yılmaz 2020: 227-228)

Smith'in izinden devam eden Jean-Baptiste Say, ekonomi politiğın yöntemi üzerine görüşlerini sunarken, bilimleri "tecrübi" ve "tasviri" olarak ayırmıştır. Ekonomi politiği "tecrübi" olarak dile getiren Say'in yaptığı ayırım, 1837 yılında Nassau William Senior'un tanımında değişime uğrayarak karşımıza çıkmıştır. (Üşür 2003: 224)

Ricardo'nun dostu olduğu gibi O'na sunduğu eleştirisi ile bilinen Robert Malthus, 1805 yılında ekonomi politik alanının ilk profesörü kabul edilirken, ekonomi politiğın matematikten ayrı olduğunu, ahlâki ve politik bilimlerle benzeştiğini vurgulamıştır. (Yılmaz 2020: 225) Diğer taraftan Ricardo ile farklı görüşlerde yer alsa da Ricardo'nun sunduğu görüşü benimseyen tümdengelimci yaklaşıma sahip olan Nassau W. Senior, ekonomi politik kavramı için "*zenginliğin doğası, üretimi ve bölüşümü bilimi*" tanımını yapmıştır. Aynı zamanda ekonomi politiğın bilimsel bir özgünlüğe sahip olmasının, ahlâki ve politik tanımından ayrılması ile mümkün olduğunu savunan Senior, böylece Say gibi "economics" kavramının öncüsü olmuştur. (Yılmaz 2020: 225-226)

Senior, Say'in tanımından hareket ile ekonomi politiği iki farklı biçimde ele almıştır. Önceki paragrafta bahsedilen "*zenginliğin doğası, üretimi ve bölüşümü bilimi*" olarak yaptığı tanımlaması, ekonomi politiğın "teorik" vurgusunu oluşturmuş, "pratik" olarak sunduğu ayırımında ekonomi politiği, zenginlik için "*en uygun kurumların ne olduğunun*" araştırılması olarak tanımlamıştır. Birkaç yıl sonra yazdığı makalede ekonomi politiği, "saf bilim" olarak niteleyen Senior, böylece ekonomi politiği anlam bakımından daraltmıştır. (Üşür 2003: 224)

Walras'ın düşüncesine göre toplumsal zenginlik, "değiştirilebilme, sahip olunabilme, yeniden üretilebilme" özelliği bulunan maddi ve manevi "kıt şeyler" olarak tanımlanırken, ekonomi politiğın konusu "endüstriyel üretim" kavramı olmuştur. Walras sonrasında bilinen anlamının ötesinde değişime uğrayan ekonomi politik, Neoklâsik yaklaşımın temelini oluşturan "*kişiler ile şeyler arasındaki ilişki*" boyutunda bir anlama sahip olmuştur. (Üşür 2003: 226)

On dokuzuncu yüzyıl sonunda John Neville Keynes, "*Politik İktisadın Kapsamı ve Metodu*" adlı kitabında yaptığı tanımlama ile "politik ekonomi" kavramına dair üç farklı anlam kullanırken, "iktisat" kavramından ayrılmasında ilk adımı atmıştır. Keynes'in politik ekonomiye dair ilk tanımında, "pozitif" bir bilim olduğu fikri yer almış, politik ekonomi sistemli bir bilgi topluluğu olarak anılmış ve "ne olup bittiği" ile ilgilenmiştir. İkinci tanımda sistemli bir bilgi topluluğu olarak anılan politik ekonominin, "normatif" bir bilim olduğunu vurgulayan Keynes, ekonomi politiğın aslında "ne olması gerektiği" ile ilgilendiğini belirtmiştir. Bir "sanat" olduğunu vurguladığı son tanımlamasında ise politik ekonominin,

bir amaca ulaşılması için geliştirilen kurallar bütünü anlamına geldiğini ifade etmiştir. Keynes, ekonomi politiğin tanımlanmasında, ekonomik analizin dışında kalmasından ötürü ve sınırlarının belirlenmesinde yaşanacak zorluk nedenleri ile “sanatın”, iktisat dışında bırakılması gerektiğinin altını çizmiştir. (Savaş 1998: 7-8)

Ricardo'nun karşısında yer alan Samuel Bailey ile Nassau William Senior gibi iktisatçılar, bir malın değerinin doğrudan ve dolaylı emek yerine arz ve talep ile belirlendiğini savunmuştur. Kavramın öncesindeki ele alınışından farklı olarak yaşadığı bu kopuş, değer “fayda” bağlamında incelenmesine ve Jeremy Bentham'ın düşüncesine getirmiştir. Talep eğrisini marjinal fayda ile birleştiren Fransız iktisatçı Jules Dupuit geliştirdiği düşünce ile kavramın toplam faydadan ayrılmasında etkili olmuştur. Alman iktisatçı Herman Heinrich Gossen ise değer, özne ile nesne arasındaki sübjektif ilişkiye bağlı olduğuna dayandırdığı düşüncesinin ardından azalan marjinal fayda ile maksimizasyon kavramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Meydana gelen bu yeni yaklaşım çerçevesinde, değer belirlenmesinde arz ve talep öne çıkmış, kişinin tüketimden aldığı fayda talebi oluştururken, “net hâsılının dağılımı” başka bir deyiş ile yaratılan gelirin bölüşümü, sosyal ve politik unsurlardan ziyade üretim faktörlerinin üretime katkısı ölçüsünde belirlenmiştir. (İnal 2022: 20)

Klâsik ekonomi politik düşüncesinde, doğal ücretin belirleyicisi gerek duyulan mal ve hizmetin değeri olmuş, mal ve hizmetlerden hangilerinin üretilip hangilerinin üretilmeyeceği, ülkeye ve döneme bağlı değişebileceğinden, ücretlerin belirleyicisi ülkenin toplumsal ve politik yapısı olarak belirtilmiştir. Toplam net hâsıla ile toplam ücret kavramları arasındaki fark, Marx'ın ifade ettiği gibi “artık” kavramını oluşturmuştur. Klâsik ekonomi politik iktisatçılardan Smith ve Ricardo'da olduğu gibi kâr, faiz ve rantı karşılayan da “artık” kavramı olmuştur. Marx'ın düşüncesi de bu temele dayanırken, O'nun görüşünü Smith ve Ricardo'dan farklılaştıran, “artığın” “sömürü” ile ilişkilendirilmesi olmuştur. Sömürü kaynağı olarak “artık” kavramı, Neoklâsik iktisatçılarca kullanılmamış, bölüşüm hususunda farklı bir tanımlama arayışına girmişlerdir. (İnal 2022: 20) Rahatsız edici bulunan “ekonomi politik” kavramı yerine, 1863'te “*insan isteklerinin tatmin edilmesini*” ele alan “plutology” kavramı önerilmiştir. Henry Dunning Macleod, 1875 yılında “iktisat” (economics) kavramını önermiş, kavramın tanımı ise “*değiştirilebilir miktarların ilişkilerini yöneten yasaların incelenmesini ele alan bilim*” olarak yapılmıştır. (Üşür 2003: 226) “Ekonomi politik” kavramının “economics” kavramına dönüşümü, “Marjinalist Devrim” ile gerçekleşirken, yaklaşımı, “neoclassic economics” karşılamıştır. İlk kullanımı Thorstein Veblen'e ait olan “Neoklâsik” kavramı ile marjinalist devrimin nitelendirilmesi amaçlanmıştır. (Yılmaz 2020: 229)

Neoklâsiklerin yaklaşımında arzı talebinden az olan malların fiyatları yükselirken, rasyonel tercihlere sahip bireylerin, yüksek getirilerin olduğu piyasalara yöneldiği ve oluşan denge durumunda da faktörlerin etkin bir dağılıma sahip olacağı varsayılmıştır. Neoklâsikler, değer, nedretin sonucunda belirlendiğini, kaynakların etkin dağılıma sahip olduğunu savunmuşlardır. Bu yaklaşım, hâkim düşünce

tarafından “politik iktisat” olarak ifade edilemez olduğundan yerini “iktisat” (economics) kavramına bırakmıştır. (İnal 2022: 21)

İktisat biliminin dönüşümünde etkisi bulunan Neoklâsik anlayışın temel ilkeleri şu şekilde anlatılabilmektedir: (Bulutay 2012)

- İktisadi olaylar bireylerin seçim ve tercihlerine bağlıdır ve bireyler çıkarlarını en üst seviyede tutmak amacındadırlar.
- Piyasaları belirleyen bir “görünmez el” vardır ve denge bu şekilde sağlanır.
- Piyasada bireylerin davranışlarının düzenlenmesi, piyasa aktörlerinin kararlarının belirlenmesi, denge fiyat ile mümkün olur.
- Piyasanın bir diğer düzenleyicisi rekabettir.

Neoklâsik yaklaşımın savunucularından Stanley Jevons, Francis Ysidro Edgeworth, Léon Walras ve Vilfredo Pareto, iktisadi fizik bilimlerine yakınlaştırırken, teknik ve matematiksel bir bilim olması gerektiğini önermiş, böylece bilim toplumsal ve tarihsel bağlamından arındırılmıştır. (İnal 2022: 21)

Alfred Marshall’ın eşi Mary Pale ile yazdıkları kitapları “*The Economics of Industry*”(1879) “economics” kavramının kullanıldığı ilk kitap olarak bilinmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, 1890 yılında, Marshall yayımladığı kitabı “*Principles of Economics*” ile kavramsal değişim sürecini ele alırken, “economics” kavramını insan davranışını konu alan çalışma alanı olarak tanımlamıştır. (Yılmaz 2020: 232)

Kavramların kullanımındaki değişime rağmen yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde “economics” kavramının döneme hâkimiyeti henüz başlamamıştır. Dönemde gelişen diğer “Marksist, tarihselci ve kurumsalcı” yaklaşımlar da “marjinalist devrim”e karşı kendi söylemlerini geliştirmeye başlamışlardır. (Yılmaz 2020:233)

Bu bakımdan dönemdeki diğer gelişmelerden biri Marksist Teori’nin doğması olmuştur. Karl Marx’ın 1859 yılında yayımlanan “*Ekonomi Politikiğin Eleştirisine Katkı*” kitabı Klâsik ekonomi politik anlayışına eleştirisini sunarken, Marx, farklı bir teori ve yöntem önerisi getirmiştir. Dönemde liberal yaklaşımın sunduğu iktisat teorisinin yanı sıra Marksist yaklaşımın geliştirdiği iktisat teorisi birlikte yer alırken, Alfred Marshall’ın 1890’da yayımlanan kitabı sonrasında liberal iktisatçılar, “politik ekonomi” yerine “iktisat” (economics) kavramını tercih etmiş, Marksistler ise “politik ekonomi” kavramını kullanmaya devam etmiştir. (Savaş 1998: 8; Üşür 2003: 233) “*Ekonomi Politikiğin Eleştirisine Katkı*” kitabında Marx, ekonomi politikiğin nesnesi olarak “sivil toplum” ifadesini kullanmış, düşüncesini de “kapitalist toplum” üzerine geliştirmiştir. (Üşür 2003: 233)

Marx “ekonomi politik”in tanımlanışında, toplumun kurallarını, çelişki ve çatışmalarını ortaya koymayı amaçlarken, “ekonomi politik” kavramındaki vurgusu, kapitalist üretim yapısındaki çalışma

koşullarının yani “yabancılaşmış emek” analizi üzerine olmuştur. Kapital’de “Klâsik Ekonomi Politik” ve “Vulgar Ekonomi” olarak adlandırdığı farklı iki ekonomi politik yaklaşımından söz eden Marx, iki yaklaşım arasına geniş bir sınır çizmiştir. (Önder 2022: 31; Yılmaz 2020: 244)

İlk adımlarını Smith’in attığı, Ricardo’nun formel nitelik kazandırdığı Klâsik ekonomi politik geleneği Karl Marx ile tarihsel bir boyut kazanırken, kapitalizmin geleceğine dair öngöründe bulunmak, üç iktisatçının da buluştukları ortak ve nihai amaç olmuştur. Marx öncesi iktisatçılarda ve Ricardo’nun yaklaşımında “evrensel” ve “doğal bir üretim biçimi” olarak arz edilen kapitalizm kavramı, Marx’ta “tarihselliği” öne çıkarmıştır. Marx’ın analizinde tarihsel belirlemenin, toplumsal gelişim sürecindeki toplumsal ilişkileri belirlediğine yer verilmiştir. Bu bağlamda kendisinden önceki yaklaşımlarda doğal bir görünümü bulunan “sermaye”, “ücret” ve “kâr” kavramları, Marx’ın analizinde kapitalist üretime içkin bir rol üstlenmiştir. Ricardo’nun analizinden farklı olarak Marx da, “değer”, üretimin toplumsal ilişkileri ile anlam kazanan bir niteliğe sahip olmuş, bu, Marx’ın “artık-değer” teorisini oluşturmuştur. Marx, Malthus’un “nüfus teorisi” üzerine eleştirisini sunarken, her üretim ağının kendine özgü bir nüfus gelişimi olabileceğinin altını çizmiştir. Marx’ın kendisinden önceki iktisatçılara getirdiği eleştiri, “toplumların, tarihsel süreçte kendilerine özgül içsel dinamiğinin” dikkate alınmaması üzerine olmuştur. Marx’ın analizinde “kapitalist dinamiği belirleyen”, “bölüşüm” ile “birikim” arasındaki karşılıklı ilişki olmuştur. (Akyüz 2009: 3-5)

Klâsik ekonomi politik iktisatçıların, tarihsel yaklaşıma sahip olmaları durumunda üretimin toplumsal yapıdan uzak olmadığına farkına varacakları vurgusu ile Marx, tarihsel yapı içinde kendine özgül yapısı bulunan örgütlenme biçimi olarak kapitalizmin analizini yapmıştır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 306) Marx “bölüşüm” teorisini “emek-değer” teorisi üzerinden geliştirirken, kapitalizm ile birlikte “sermaye” ve “emek” meta hâline dönüşmüş, “değer” toplumsal bir anlam kazanmıştır. (Akyüz 2009: 24)

Klâsik ekonomi politik görüşün odak noktasında “mübadele” kavramı yer alırken, mübadele değerini somutlaştıran meta olmuştur. İktisatçılar, işçilerin emeğini mübadele değeri olan metalar olarak varsaydıklarında toplumu oluşturan bireyler arasında toplumsal ve iktisadi herhangi bir ayırım olmazken, düşüncelerinin temelindeki mübadele sistemi de eşitlik sistemine dönüşmektedir. Bu şekilde tanımlanan “mübadele ekonomisi” uyumlu bütüne ulaşılmasını sağlayan “görünmez el” aracılığı ile düzenlenirken, böyle kabul edilmesi hâlinde, kapitalizmin iktisadi uyumu da gerçek olmaktadır. (Hunt Lautzenheiser 2019: 309-310)

Ekonomi politik görüşün anlam arayışında bulunduğu, dünyanın çoğunluğuna hâkim bir sistem olan kapitalizm, toplumsal, siyasi ve iktisadi bakımdan uzun bir süreçte gelişerek birkaç yüzyılda ortaya çıkmıştır. İktisatçıların kapitalizme ilişkin görüşleri farklılıklara sahip olmuşsa da iktisatçılar, kapitalist sistemin öncesindeki ve dönemlerindeki süregelen sistemlerden farklı bir işleyişi olduğu konusunda

uzlaşmışlardır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 27-28) 1850’den itibaren süren sanayileşme, toplumları dönüştürürken, yeni yüzyıl ile birlikte kapitalist gelişim, Britanya’nın dışına taşınmıştır. (Dowd 2008: 69) Britanya’da gelişen sanayi kapitalizminin “farklı bir biçimlenme” olarak tarifi de Marx’ın çalışması ile mümkün olmuştur. (Dowd 2008: 118) Bu noktada kapitalizmin özelliklerinin genel bir anlatım ile sunulması önem arz etmektedir.

Kapitalizmin tarihine bakıldığında gelişiminin, ülkelerin iç ve dış yapısındaki iktisadi değişime bağlandığı görülebilmektedir. Bu noktada sanayi kapitalizminin de Birinci Dünya Savaşı’nın ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğu belirtilmelidir. (Dowd 2008: 130) Sanayileşme ve sonrasındaki sürece bağlı ilk savaş olmasa da, 1914’te başlayan Birinci Dünya Savaşı akıllardan geçmeyecek kadar yıkıcı bir durum yaratmıştır. Savaş sonrasındaki tahribat yetmezmiş gibi dünyanın dört büyük ekonomisi “Britanya, Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya” gibi devletler, “sanayileşme, kapitalizm, milliyetçilik ve emperyalizm” ilişki ağları ile İkinci Dünya Savaşı’nın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Burada belirtilmesi gereken ise 1880’den 1910’a kadar olan dönemin hâkim görüşü Neoklâsiklerin perspektifinden ele alınması durumunda toplumların, “iktisadi, teknolojik ve kültürel” dönüşümünün açıklanmasına ve yaşanan karmaşanın anlaşılmasına imkân vermeyecek oluşudur. (Dowd 2008: 112)

1750 öncesinden var olan bir sistem olarak 1800’lerdeki gücüne henüz erişemeyen kapitalizmin, 1800’lü yıllarda Britanya’daki gelişimi engellenemez bir hâl almıştır. En başında Smith’in, Malthus ve Bentham’ın sonrasında Ricardo, Mill ve Marx’ın çalışmaları, kapitalizmin gelişimi ve dönüşümüne dair tartışmaların temelini oluşturmuştur. Dinamik bir sistem olarak kapitalizmin ne olduğunun, nasıl ortaya çıktığının anlaşılması da bu bakımdan önemlidir. (Dowd 2008: 19)

Tarihsel ve toplumsal sistem olarak kapitalizmin belirleyici özelliği, sermayenin özel bir şekilde kullanımda tutulmasıdır. Sermayenin kendisini büyütmesinin amaçlandığı sistemde, sermayeyi elinde bulduran kapitalistin tükenmek bilmeyen bir sermaye biriktirme arzusu bulunmaktadır. (Wallerstein 2012: 16)

Sermayeyi elinde bulduran kapitalistin hedefi daha fazla sermaye biriktirmek olurken, emek kullanımını elde edebilmesi de, işçilerin bulunarak mal üretiminin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Malların satın alınmasını sağlayan dağıtım mekanizması ve alıcı grubunun varlığında üretilen malların, maliyetinden daha yüksek fiyata satılması kapitalist için önemlidir. Kapitalistin amacını da ifade eden bu anlatım kâr güdüsüdür. (Wallerstein 2012: 16-17)

İktisadi sistemlerin temel dayanağını “üretim tarzı” oluştururken, üretim tarzı kavramı ile ifade edilmek istenen “üretici güçler” ile “toplumsal üretim ilişkileri” olmaktadır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 27-28) Üretici güçler, toplumdaki teknik bilgi ve beceriler ile makine ve araç olarak tanımlanmaktadır. Sistemin sürekliliğini sağlayan üretim güçlerinin karşılanması da belirli maliyetler öne çıkmaktadır. Makine ve araçların kullanımından doğan yıpranma payları, hammaddenin işlenmesi ve dönüşümünde

bulunan insanların yaşamını idame ettirebilmeleri için gereken “yiyecek, giyim ve barınma” ihtiyaçları, bu maliyetleri oluşturmaktadır. Zorunlu maliyetlerin karşılanmaması durumunda üretim tarzları ortadan kalkarken, sürekliliği bulunan üretim tarzları yalnızca zorunlu maliyetleri karşılamak ile kalmayarak “toplumsal artığı” da oluşturmuştur. Maddi üretim ile zorunlu maliyetler arasında oluşan bu fark, toplumun maddi üretimden elde ettiği “artık” kısmı oluşturmuştur. Üretici güçlerin ise toplumsal artığın yaratılmasında, toplumların üretim kapasitesinin artmasında ve artışın süreklilik kazanmasında etkisi bulunmaktadır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 28)

Üretim tarzının sürekliliğinin sağlanması için toplumun büyük bir çoğunluğu hem üretimi hem de artığı sağlamak için çalışırken, toplumun azınlık bir kısmı ortaya çıkana sahip olmak, el koymak ve kontrol etmek amacını gütmüştür. Toplumsal üretim ilişkilerinin belirlenmesinde de esasında bu iki sınıf belirleyici olmuştur. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 29)

Özgül bir üretim tarzı olarak kapitalizmin tanımlanmasında birtakım davranışsal ve kurumsal düzenlemeler bulunmaktadır. Kapitalizmde insanların emeği iki farklı değer ile anılmıştır. İhtiyacın karşılanmasında belirli fiziksel özelliklere sahip ürünün kullanılması ile ortaya çıkan “kullanım değeri”, değerlerin bir anlamı olurken, ürünlerin piyasada satılabilmesine koşullu, “para” ile alınıp satılabilmesi ölçüsünde anlam kazanan diğer tanımını “mücadele değeri” karşılamıştır. Bu noktada kullanım değerine sahip olan ürünlerin mücadele edilebilmesi için bir değer biçilmesi gerekmiştir. Emeğin de mücadele değerinin olduğu üretim tarzında, ürünlerin kullanım değerlerinden ziyade mücadele değerleri ile ilgilenen üreticilerin var olması meta üretimini ortaya çıkarmıştır. Meta üretiminde ihtiyaçların karşılanmasından ziyade üründen para kazanılması amaçlandığından, insan emeği metalaşmış, emeğin metalaştığı toplum da “meta toplumu” olarak anılmıştır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 29-30)

Bir ya da birkaç meta üretimine sahip olan, birbirinden bağımsız üreticinin bir arada bulunduğu piyasada kişisel ilişkinin kurulmadığı, bireylerin satın almasına bağlı olan meta üretimi, uzmanlaşmanın ileri bir boyutunu tarif etmektedir. Birbirine bağımlı ve karmaşık ilişki ağlarının olduğu bu ekonomide, bireyin etkileşim kurduğu kişisellikten uzak piyasa sisteminde metalar arasında süregiden ihtiyaçlar karşılanırken insana dair özelliklerden uzak, yalnızca alım-satım, arz-talep ilişkilerinin kurulabildiği ve bu güçlere bağımlılık beslediği bir durum söz konusudur. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 30)

Kapitalizmin tanımlayıcı özelliklerinden biri “üretim araçlarının özel mülkiyeti”dir. Üretim için gerekli olan “hammadde, makine ve araçların” nasıl kullanılacağına belirlenmesinde karar verici konumu, toplum tarafından “özel” kişilere verilirken, bu durum, toplumda belirli kesimlerin kararlarda söz sahibi olmadığının göstergesi olmuştur. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 30) Üretim faaliyetinin gerçekleştirilmesinde, üreticilerin çoğunun üretim araçları olmazken, “mülkiyet” yalnızca kapitalistin elinde toplanmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyeti ise kapitaliste, artığa el koymasının yanı sıra hâkim sınıf olma imkânını vermektedir. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 31)

Kapitalistin hâkimiyet gücü, üretim faaliyetinin sürdürülmesi için üretim araçları bulunmayan işçi sınıfının varlığını göstermektedir. İşçi sınıfı üretim faaliyetini gerçekleştirebilmek için hammadde ve makineye sahip olmadığı gibi üretilen meta da, üretim araçlarına sahip olan kapitaliste ait olmaktadır. Bir işçinin piyasaya girişi, -metalaşan- emek gücü ile mümkün olmaktadır. Üretimi gerçekleştirebilmek için emek gücünü kapitaliste satmak zorunda olan işçi, ücreti karşılığında kapitalist için meta üretmek durumundadır. Emek gücünü meta hâline dönüştüren işçinin emek gücünü satamaması durumunda, yaşamını idame ettiremeyeceği koşullar oluşmaktadır. Emek gücünü satarak ürettiği metadan yalnızca bir kısmını geri alabilen işçinin, emek gücü ile ürettiği metanın kapitalist tarafından kontrol edilen kısmı da toplumsal artığı oluşturmaktadır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 31)

Kapitalizmin tanımlayıcı özelliklerinden diğeri, insanların çoğunu “bireyci, açgözlü ve faydacı” davranış kalıpları ile kuşatmasıdır. Bu durum, kapitalist sistemin sürekliliği ve işlerliğinin sağlanması için önemlidir. Güvencesiz, ağır yaşam koşullarının hafifletilmesinin tek yolu ise kapitalist sisteme özgü varlığını koruyan “işsiz emekçiler ordusu” içerisinde yer almamak ve daha yaşanabilir bir ücrete sahip olma isteği ile uzun süreli ve çok çalışmaktır. (Hunt, Lautzenheiser 2019: 31-32) Kapitalist sistemde, emekçi sınıflara “üretken olan” ve “üretken olmayan” emek ayrımı yapılırken, üretken olmayan emek, başkası tarafından el konulabilecek “artık” üretiminde bulunmayan emek olarak tanımlanmış, üretken emek ise “para getiren” emek olarak değerlendirilmiştir. Emeğin ayrıştırıldığı bu sistemde, belirli roller üretilirken, üretken emek erkeklere ait, üretken olmayan emek ise kadınlara ait kabul edilmiştir. Böylece üretken işin yapıldığı yer, hane dışına taşınırken, hane içindeki iş de üretken olmayan emeğe ait kabul edilmiştir. (Wallerstein 2012: 17,25)

Kapitalist topluma dair özellikle belirtilmesi gereken, iktisadi ve siyasi güçler arasındaki bağıdır. (Dowd 2008: 42) Modern kapitalist sistemde, devlet iktidarının elde tutulması, iktisadi süreçler için de önem kazandığından oldukça gereklidir. (Wallerstein 2012: 43) Devletin ulusal sınırları içinde “mal, para-sermaye ve işgücü” üzerindeki yetisi, kapitalist dünya ekonomisinde belirli bir nüfuza sahip olmasını sağlamaktadır. İşgücü hareketleri üzerinde geniş bir sınırlandırma yetisine sahip olan devletin, toplumsal üretim ilişkilerinin bağlı olduğu kuralların uygulanmasında “yasal hakkı” bulunmaktadır. Devletler, işgücünün metalaştırılmasına yönelik yasaları oluştururken, iş kolunun değiştirilmesindeki kısıtları da kaldırmaktadır. Üretim ilişkilerinin denetim altında bulunduğu bu süreçte, devlet “zora dayalı çalıştırma biçimi” ile üst-alt sınırların belirlendiği ücretli çalışma sözleşmelerini kapsayan kuralları getirmektedir. Tarihsel kapitalist süreçte devletin “vergilendirme gücü” dönüşüme uğrayarak, düzensiz bir zamanki hâlimden düzenli bir gelir kaynağı hâline dönüştürülmüştür. Vergilendirme gücüne sahip olunması bazı grupların yararına olurken, sermaye birikiminin sağlanmasında doğrudan etkisi bulunan yöntemlerden biri olmaktadır. Vergilendirme yolu ile toplanan sermayenin “sübvansiyon” olarak büyük sermaye gruplarına dağıtımını sağlanmaktadır. Burada “kârın bireyselliği” söz konusu olurken, “zararın

toplumsallığı” ortaya çıkmaktadır. (Wallerstein 2012: 44-49) Kapitalist dünya ekonomisinde var olan güçlü üreticilerin piyasada uzun süre bulunabilmesini sağlayan, üreticilerin devlet politikalarına ilişkin talepleri, devletin de kendisinden beklenen bu talepleri kabul etmesidir. Kapitalist uygarlığın gelişimi de bu değişmez durumun neticesinde oluşmaktadır. (Wallerstein 2012: 124-125)

Bölümdeki anlatımda iktisat biliminin inceleme alanı hakkında bilgi verilmesi amaçlanırken, konu ve kapsamına ilişkin, iktisat biliminin birbirinden farklı yaklaşımlarının anlatılmasının gerekliliği ile ekonomi politik’ten itibaren izlediği yola odaklanılmıştır. İktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasının amaçlandığı bölüme başlarken, iktisada dair genel bir temel oluşturulması ve bu inceleme sırasında karşılaşılan politik ve yöntemsel ayrışmaların genel hatları ile aktararak, iktisatçıların sunduğu görüş ve eğilimlerin eşliğinde iktisadın incelediği esas olgu kapitalizmin anlatımına yer verilmesi, bölümdeki anlatımın temelini oluşturmuştur. Anlatıma ilişkin belirtilmesi gereken çalışmanın amaçladığı edebiyat ve iktisat ilişkisinin “politik iktisat” yaklaşım ile kurulmasına imkân vereceğidir. Burada çizilen genel çerçevenin ardından iktisat biliminin diğer bilimler ile ilişkisi anlatılacaktır.

1.1.2. Diğer Bilimler Arasında İktisat

İnsan davranışını ele alması bakımından toplumsal bir bilim olarak iktisat farklı disiplinler ile ilişki kurabilirken diğer bilim dalları ve araştırma alanları arasında kendisini var edebilmektedir. Fizik, biyoloji gibi sınıranabilirliği olan doğa bilimleri ile sınıranması mümkün olmayan sosyal bilimler arasında bir yerde bulunan iktisadın, kapsamının da açıklandığı bu ayırım ile kendisine özgü bir niteliği bulunduğu belirtilmelidir. (Kazgan 2000: 31, 32; Yay 2021: 9)

Doğa bilimlerinden farklı olarak iktisat biliminin ele aldığı toplumsal olayların karmaşıklığı, yapılan araştırmayı güçleştirirken, olayların çok sayıda değişkenin varlığına bağlanması kurulan neden-sonuç ilişkisinin açıklığını zorlaştırmaktır. Toplumsal bilimler tarafından incelenen değişkenlerin birbiri ile kurduğu ilişki düzenden ve süreklilikten uzaktır. İnsanların toplumda oluşturduğu düşünceler, değer yargılarından ayrı olamayacağı için iktisadın, doğa bilimlerinden farklı olarak ideolojik bir niteliği de bulunmaktadır. (Şahin 1997: 6, 7)

Bilim, Fransız klâsizmının etkin olduğu on yedinci yüzyılda edebiyatın içinde gelişirken, edebiyat şimdiki anlamından farklı bir yapı ile insanı anlamak ve anlamlandırmak üzerine kurulmuştur. İktisat bilimi de felsefe-edebiyat düzleminde etiğin bir parçası olarak şekillenmiştir. (Sarfati 2014: 29) Başlangıcında “politik iktisat” olarak adlandırılan iktisadın, modern anlamda bir bilim olarak kabulü, Adam Smith’in 1776 yılında yayımladığı “*Ulusların Zenginliği*” kitabı ile olmaktadır. Ayrıca Smith’in “*Ahlâki Duygular Kuramı*” adlı eseri, dönemin etik-estetik anlayışının yansıması olarak bilim-edebiyat kesişiminde insanı anlamak düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. (Buğra 1995: 45; Aktan, Yay, Göcen 2021: 139; Sarfati 2014: 29)

On sekizinci yüzyılda ahlâk ve felsefe ile beraber hareket eden “politik iktisat”, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren bu alanlardan uzaklaşmaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Walras’ın etkisinde gelişen süreçte iktisadın, “kesin ve bağımsız bir bilim” olma yolundaki ilerleyişi, etik ve edebiyatı içine alan geçmiş temel ile bağlantısının kesilmesi ile mümkün olmuştur. (Aktan 2021: 198; Sarfati 2014: 29)

Yirminci yüzyılda doğa bilimleri ile matematik disiplininin etkisinde kalan iktisat, bilimsellik vurgusunu çıkarımlarının yanlışlanabilir olmasına bağlamıştır. Gerçeğe uygunluktan ziyade “doğru” varsayımlarda bulunulmasının önemli olduğu “Neoklâsik” anlayış temelinde insan tanımı değişirken, insan; sınırlı, dar ve değişmez bir çerçeveye sığdırılmış, iktisat bilimi ise giderek dogmatik bir yapıya bürünmüştür. Başlangıcında sahip olduğu “politik iktisat” adlandırması da iktisadın fizik ile kurduğu ilişkisi sonucunda “economics” olarak ifade edilen “iktisat” kavramına dönüşmüştür. (Buğra, 1995:131; Durusoy 2021: 97-99; Eren 2020: 16; Aktan, Yay, Göcen 2021: 139; Sarfati 2014: 36)

Doğa bilimleri ve matematik ile kurduğu ilişki ölçüsünde iktisadın, toplumsal ve tarihsel yönü zayıflarken, bu değişim sonrasında iktisadi olayın açıklanabilirliğinden ziyade kurulacak matematiksel modelin tutarlılığı öne çıkarılmıştır. Matematiğin iktisat içerisindeki ilerleyişi belirli aşamalara tâbi olurken, matematik disiplini sunduğu argümanlarını iktisada dâhil ederek, iktisatçıların kuramlarını belirleyen araçsal bir boyut kazanmıştır. (Durusoy 2021: 100-101)

Matematiğin iktisattaki ilerleyişi, birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Yöneltilen eleştiriler şu şekilde sıralanabilmektedir. (Yay 2021: 17):

- Matematiğin iktisat ile kurduğu ilişki bağlamında benimsenen aksiyomların gerçeğe uygunluğu bulunmamaktadır.
- Matematiğin dâhil edildiği iktisat kuramlarının test edilebilir kısmı nispi olarak az sayıdadır.
- İktisadın ele aldığı konular matematiksel olarak ifade edilemeyecek kadar karmaşıktır, bu neden ile matematiksel iktisat bu karmaşıklığı gerektiği gibi anlamlandıramayacaktır.
- İktisadi durumların matematiksel olarak ifadesinde gereken özen gösterilmemektedir.
- İktisadın matematik ile ya da matematiksiz ilişkilerinde, hangisinin daha anlaşılır olduğunu tartabilecek objektif bir ölçüt bulunmamaktadır.
- Matematiğin, doğru, kesin bilgi sağladığına dair sunulan önermeler tartışılabilir durumdadır.
- Gerçek hayatın kavranması hususunda matematik, sahip olduğu özelliklerinden daha sınırlı bir yetkinliğe sahiptir.

Öte yandan doğa bilimleri içerisinde evrenin anlaşılması üzerine çalışan ve evrensel kanunlara sahip olan fiziğin, on dokuzuncu yüzyılda yaşadığı modernleşme iktisadı etkilemiştir. Yirminci yüzyıl ile “görelilik ve kuantum teorileri” gibi önemli değişimleri içerisinde barındıran fiziğin, iktisat ile ilişkisine dair kavramlaştırma ilk kez “ekonofizik” ifadesi ile 1995 yılında H. Eugene Stanley tarafından

yapılmıştır. Büyük veri analizinde öne çıkan ekonofizik, olasılık ve istatistiksel yöntemler aracılığı ile piyasa, bankacılık ve borsa gibi alanlardaki evrensel davranışların anlaşılması üzerine çalışmaktadır. (Aktan, Yay, Göcen 2021: 150, 151; Aktan 2021: 35; Eren 2011: 22)

Doğa bilimlerinden biri olan biyolojinin iktisattaki ilerleyişi, “evrimsel iktisat” ve “biyoiktisat” olarak farklı iki çalışma alanını ortaya çıkarmıştır. İktisadi olayların biyolojik düzlemde ele alınması düşüncesi iki disiplinin birlikteliğini sağlarken, sosyo-ekonomik sistemler ile biyolojik sistemlerin evrimleşme süreçlerinin birlikte ele alınması ve iki yapı arasındaki açıklık arayışı, biyoiktisadın çalışma alanını oluşturmaktadır. Darwin’in evrim teorisinden hareket edilerek, iktisadi sürecin biyolojik evrim ile açıklanmak istenmesi ise evrimsel iktisadın alanına girmektedir. Bu birlikteliğin neticesinde, iktisadi ve toplumsal dönüşümün evrimci bakış ile incelenmesi eleştirilere neden olurken, kurulması istenen benzerliğin iktisat bilimine uygun olmadığı düşüncesi eleştirilerin merkezinde yer almıştır. (Aktan, Yay, Göcen 2021: 151; Aktan, Yay 2018: 266 – 269)

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Neoklâsik anlayışın gelişmesinde etkili olan disiplinler, toplumsal bilim olan iktisadın, fizik ve matematik ile yollarını birleştirirken, iktisadi sorunların gerçek nedenlerinin açıklanmasında ve bu sorunların çözüme kavuşturulmasında yetersiz kaldığı gerekçesi ile eleştirilmiştir. (Altunöz 2020: 19-20; Erdölek 2012: 56)

İktisadın matematiksel bir bilime dönüşmesi eleştirilerin odağını oluştururken, itirazını ve sesini duyurmak için birtakım oluşumlar baş göstermiştir. 2000 yılı ile birlikte Fransa’da, “*Artık bize dayatılan bu otistik bilimi istemiyoruz.*” ifadesi ile yola çıkan iktisat öğrencilerinin “Post Otistik İktisat” hareketi, iktisat biliminin çok sesli bir yapıya dönüşmesini talep etmiştir. Öğretim üyeleri ve medyanın desteğini de alan hareket, Fransız Hükümeti’nin müdâhil olması ile iktisat derslerinin güncel gelişmeler ile zenginleştirilmesi, öğrenciler için tartışma zemininin oluşturulması konularını gündeme getirmiştir, Fransa’dan sonra Belçika’da da etkili olan harekete “Cambridge Bildirisi” eşlik etmiştir. (Ruben 2012: 12)

Fransa’da ortaya çıkan Post Otistik İktisat hareketinin yayımladığı bildiride, gerçek ile ilişkisi kalmayan, anlaşılması güçleşen ve toplumdan uzaklaşan bir bilim olarak iktisadın, bu özelliklerden arındırılması gerektiği vurgulanırken, matematiksel araçların kullanımının artması ile iktisadın, insanı temel alan toplum bilimlerinden uzaklaştırılmasına, doğa bilimiymişçesine kabul görmesine karşı çıkmıştır. Hareketin matematiğe karşı olduğu nokta, toplum sorunlarının anlaşılmasını güçleştirmesi ve iktisadın toplum ile olan bağı zayıflatmasıdır. Matematiğin, iktisadın amacı hâline dönüşmesi, Post Otistik İktisat hareketinin eleştirilerinin temelini oluşturmuştur. (Durusoy 2021: 102-104; Erdölek 2012: 60)

Farklı araştırma alanlarının insanı ve insana ait olanı ele alması, sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi sosyal bilimlerle kuracağı bağ ve beraberlik ile mümkündür. (Erdölek 2012: 61) Nitekim iktisat bilimi

de 1980 sonrasında çok disiplinli olmak ve “yeniden” sosyal bilimleşmek yolunda bir sürece girmiştir. Toplumu ve insanı önceleyen disiplinlerden; sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji, felsefe ve antropoloji ile yeniden bağ kurma yolunu seçen iktisadın, bu disiplinler ile ilişkisi de yeniden önem kazanmıştır. (Eren 2019: 51- 53)

İktisadın toplumu ele alan diğer disiplinler ile ilişkisini anlamak, aralarındaki ilişkiyi anlatmak şu şekilde mümkün olmaktadır. İnsan davranışını ele alan disiplin olarak psikolojinin, iktisat ile kurduğu ilişkinin temelini insan oluşturmaktadır. İnsan davranışını inceleyen psikoloji, çalışma temelini, insan davranışının nedenleri üzerine kurarken, iktisat, insan davranışlarını iktisadi yönleri ile incelemektedir. İnsanların karar alırken sahip oldukları tutum ve beklentiler iktisat bilimi için önemlidir. İktisat ve psikoloji arasındaki bağ, yirminci yüzyılda Neoklâsik anlayışın gelişimi ile zayıflasa da aralarındaki bağın yeniden güçlenmesi önemli ölçüde George Katona sayesinde olmuştur. 1951 yılında yayımladığı “*Psikolojik İktisat*” adlı eserinde Katona, psikolojinin dâhil edilmediği çalışma düzleminde iktisadın yeterince açık olamayacağını vurgularken, ekonomiyi dikkate almayan psikoloji odağının da insan davranışını açıklamakta yetersiz kalacağını dile getirmiştir. Herbert A. Simon, Daniel Kahneman ve Richard H. Thaler gibi bilim insanları, iki disiplinin buluşmasında önemli bir yere sahip olurken, alanda yapılan çalışmalar, insanların karar alırken sahip olduğu eksik bilgi, sınırlı rasyonellik, zihinsel kapasite eksikliği kavramları üzerinde yoğunlaşan “davranışsal iktisat” disiplinini ortaya çıkarmıştır. (Çalık, Düzü 2009: 2; Önder 2015: 35; Aktan, Yay 2021: 161-162)

Birçok disiplinin ortaya çıkmasında etkili olan felsefe, başlangıcında iktisat bilimini de içinde barındırırken, Neoklâsik anlayışın iktisatta yarattığı dönüşüm ile birbirlerinden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Felsefe, iktisadın ve iktisatçının varsayım ve tahminlerinde kapsamlı olabilmesinde, “insan-insan”, “insan-toplum” ve “iktisat-doğa” ilişkisinin anlaşılmasında ve yeniden kurulmasında önemli ve gerekli bir yere sahiptir. (Sarfati, Atamtürk 2015: 6, 11) “İktisat Felsefesi” olarak ele alınan yaklaşımda, iktisat ve felsefe ilişkisinin temelini, iktisadi olayların felsefi bir bakış açısı ile irdelenmesi oluştururken, iktisat felsefesi, yöntemsel ve ahlâki açıdan iktisat ile bağ kurmaktadır. (Aktan, Yay 2021: 162)

On dokuzuncu yüzyıl ile birlikte birbirinden uzaklaşan iktisat ve sosyoloji bilimleri, Max Weber ve Emil Durkheim’in yirminci yüzyılın başlarında, iki disiplini konu alan çalışmaları ile birliktelik kazanmıştır. İki düşünür, “iktisadi sosyoloji” yaklaşımı ile iktisadi olayların sosyolojik bakış açısı ile incelenmesi gerektiğini vurgularken, iktisadi olayların, toplumsal dönüşüm ve gelişim sürecinde nasıl bir değişime sahip olduğu, bu değişimi nasıl karşıladığı iki disiplin arasında kurulacak bağ ile mümkün olmaktadır. (Baş-Dinar 2015: 26-31; Aktan, Yay 2021: 160)

İktisadın, siyaset bilimi ile ilişkisine bakıldığında, iki disiplinin arasında çok yakın bir ilişki bulunduğunu söylemek mümkündür. Toplumu ilgilendiren sorunların çözümünde siyasetin karar alma birimi olarak bulunması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi için iktisadın ele aldığı sorunlara en iyi

çözümleri bulmayı amaçlaması, kurulacak bağın gereğini vurgulamaktadır. (Şahin 1997: 10) Siyaset ve iktisat ilişkisinde, James M. Buchanan tarafından geliştirilen “kamu tercihi” yaklaşımı öne çıkarken, yaklaşım, siyaset-iktisat ilişkisinde ve siyasi kararlarda iktisadi araçların ve yöntemlerin kullanılması gerekliliğini vurgulamaktadır. İktisadın yöntemsel olarak siyaset araştırmalarına öncülük etmesi esastır. (Aktan, Yay 2021: 162)

Bu doğrultuda diğer bilimlerdeki yerini belirleyen bu anlatımlar neticesinde, sınırlarını aşan bir disiplin olarak iktisat bilimi çok sesli bir yapıya bürünürken, farklı alt başlıklara ayrılmıştır. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler ile ilişkilerini genişletmesinin etkisi ile iktisat, çok boyutlu bir disiplin hâline dönüşürken, sanatlardan biri edebiyat ile ilişkisi de yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Aktan 2018: 35; Güler-Aydın, Akdere 2014: 9)

1.2. İktisadın Edebiyat ile İlişkisi

1.2.1. Edebiyat

Uzun ve karmaşık bir geçmişi bulunan edebiyatın tanımlanmasında farklı bakış açıları önem kazanmaktadır. Çağlar boyunca yanıt aranan “Edebiyat nedir?” sorusu, kimi düşünürlerce duyguların dile getirilmesi olarak yanıtlanırken, kimi düşünürlerce gerçekliğin yansıtılması olarak yanıtlanmıştır. (Moran 1988: 248) Edebiyatın ne olduğunun anlaşılması, diğer yazın türlerinden ve bilimden farklı olduğunun bilinci ile anlam kazanırken, “insan açısından” olması ve insanın yarattığı bir ürün olarak, insanı konu alması en önemli özelliği olmaktadır. (Uygur 1984: 16-17, 26)

İnsan yaratımının sonucunda oluşan edebiyat yapıtı, yazarın algıladığı gerçekliği iç dünyasında özümseyerek yeniden var etmesi ile oluşmaktadır. (Özdemir 1999: 15) Sanat yapıtlarının yarattığı dünya gerçekliğin birebir eşi olmasa da yaşamın rengini ve anlamını koruyarak yeni bir oluşa işaret etmektedir. (Suçkov 1982: 13)

Sanat, insanın yaşamı anlaması ve değiştirebilmesi için gereklidir. Bu bakımından sanata düşen görev, toplumsal ilişkileri aydınlatmak ve insanların toplumsal gerçekleri anlamasını kolaylaştırarak, değişime yönelmelerini sağlamaktır. (Fischer 2020: 28-29) Edebiyatın sorumluluğu da kullandığı araç olan dilin esere kazandırdığı büyüklük ölçüsünde insanlığı ortak duygu, ortak düşünce ve duyarlılıkta buluşturabilmesidir. (Mutluay 1979: 10) Nitekim edebiyat yapıtının oluşumunu sağlayan dilin, en temel işlevi de insanlar arasındaki iletişimi sağlamaktır. (Pospelov 1984: 91)

Edebiyat, insanların duygu ve isteklerini yaşam ile özgülümlenmiş bir hâlde ve gerçeklikten izler taşıyan görüntüler eşliğinde var edebilmektedir. Yaşamı, yaşanılanı estetik bir bağ ile saran sanatçının, dili kullanma gücüne bağlı olarak değer kazanan edebiyat yapıtı, insanın ve toplumun; duygunun ve düşüncenin etkili bir şekilde anlatılması ile ortaya çıkmaktadır. Sanatçının yansıtmayı amaçladığı imge, ne kadar karmaşık da olsa, hangi etkilenme yoluyla elde edildiği okuyucu tarafından anlaşılmaktadır.

Düşünsel yaşamı dolaysızca yansıtabilme becerisine sahip olan edebiyatın, insanı saran gerçekliği ile tek bir insanı anlatırken, toplumu ve toplumu etkileyen olayları da anlatabilmesinden ötürü evrensel bir niteliği bulunmaktadır. Çağlar boyunca var olan gerçekliğin, duygulara da yer veren anlatımlarını, Dante'nin “*İlahi Komedya*”sı, Shakespeare'in tragedyaları, Cervantes'in “*Don Quijote*”si gibi eserler üzerinden örnekleyebilirken, Stendhal, Balzac Dickens gibi yazarların toplumlarını bütünlüklü şekilde anlatabilmelerini gerçekliğin estetik unsurlar ile yansıtılmasına örnek sunabiliriz. (Pospelov 1984: 108-110; Özdemir 1999: 15)

Sanat var oluşunu birçok farklı konunun ışığında geliştirse de gerçekliğin belirli alanlarına giremeyeceğinin altını çizmek önemlidir. Sanatın insan yaşamını ve toplumsal ilişkileri konu aldığı ise tartışılmaz bir gerçekliğe sahiptir. (Redeker 1986: 16-17) Edebiyat bilgisi, nesnellik çatısı altında özneliği taşıması nedeni ile diyalektik bir ilişkiyi doğurmaktadır. Engels'in, Balzac'a dair görüşlerinden aktaran Redeker, Balzac'ın, çağının tarihçisi, iktisatçısı ve istatistikçisinden daha derin bir bilgiye sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan bilgiye yalnızca hazır ve yaygın kaynaklardan ulaşılamayacağı, bilginin edebiyattaki yaşantılardan da alınabileceği vurgulanmalıdır. Nitekim Balzac'ın eserlerindeki ekonomik ayrıntıların dahi farklı bilgi ve deneyimlerle sarmalandığı belirtilirken, geçmiş dönemlere ait toplumsal ilişkiler, edebiyatta, çeşitli bilim dallarından daha yetkin bir şekilde anlatılmaktadır. Nitekim edebiyatın toplumsal yaşamın dönüşümlerine ve tarihine dair vereceği bilgi, insanların davranış, duygu ve düşüncelerine dair önemli bilgileri içermektedir. (Redeker 1986: 28-30)

1.2.2. İktisadın Edebiyat ile İlişkisi Hakkında Literatür

İnsana ait olan, insan yaratımı ile oluşan ve insanı konu alan edebiyat ve iktisat birbirinden ayrı düşünülemez iki alandır. İnsanın var oluşu ile anlam kazanan bu iki alanın birbiri ile ilişkisi doğal ve bir o kadar da nihaidir. (Ruben 2017: 376)

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, geçmiş temel ile bağlantısını koparan iktisadın yaşadığı dönüşüm neticesinde bilimsellik vurgusu artmıştır. Duyulan bilimselleşme kaygısı ve kesinlik arayışı, iktisadın insandan soyutlanmasına ve insanı konu alan bilimlerden kopmasına neden olmuştur. Toplum bilimlerinden giderek uzaklaşan iktisadın, insanı konu alan sosyoloji, felsefe gibi disiplinler ile yeniden bağ kurabilmesi, insanın, yapılacak analizlere yeniden dâhil edilmesi ile mümkün olmaktadır. (Güler-Aydın, Akdere 2014: 9) Nitekim toplumsal bir bilim olarak iktisadın, toplum bilimleri ile ilişkisi de yapacağı analizlerin açıklanabilirliğini ve anlaşılabilirliğini artıracaktır. (Ruben 2017: 376)

İktisat ve edebiyat ilişkisini konu alan çalışmalar giderek artarken, ikisi arasındaki ilişkinin bir çalışma alanı olarak yaygınlaşması yeni yeni gerçekleşmektedir. Birden çok boyutu olan edebiyat ve iktisat ilişkisinin ele alınışı bakımından çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. İki alanın birlikteliğine dair çalışmalardaki yaygın kullanım, edebiyat eserlerinin geçtikleri dönemleri yansıtabilme özelliği olarak

karşımıza çıkmaktadır. İktisadi faaliyetin anlaşılmasında gerekli ve önemli bir yeri bulunan edebiyat ile iktisat ilişkisinde yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek geniş bir literatürün bulunduğu belirtilmelidir. (Güler-Aydın, Akdere 2014: 9; Özveren 2014: 55; Levent 2014: 164)

Ülgener'in "*Zihniyetler, Aydınlar ve İzm'ler*" kitabında dile getirdiği, iktisadi analizin ilk olarak insandan başlaması gerektiğinin düşüncesi ile dönemlerin zihniyetinin anlaşılmasında, sanatın ve sanat eserlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. İktisat zihniyetinin kültür-sanat tarihi ile iktisadın bulunduğu yerde belirlendiğini aktaran Ülgener, dönemin yaşayışında etkili olan unsurları göstermesi bakımından sanat eserlerinin önemli bir yeri olduğunun altını çizerken, sanatın; toplumsal, siyasi ve iktisadi yaşam ile kopmaz bağları bulunduğunu vurgulamaktadır. (Ülgener 1983: 11, 25, 29)

Daniel Defoe'nun "*Robinson Crusoe*" eseri üzerine edebiyatın, bilime kaynaklık edebilmesini iktisat bilimi açısından değerlendirdiği "*Bilim ve Edebiyat*" kitabında Küçük, politik iktisadın kurucusu kabul edilen Smith ile iktisat düşünürü Ricardo'nun, Defoe'nun "*Robinson Crusoe*" eserinden etkilenecek varsayımlarını ve eserlerini oluşturdukları dile getirilmiştir. (Küçük 1985: 23-26) Makal'ın (2008), edebiyatın çalışma olgusunu en çok yansıtan sanatlardan biri olduğunu dile getirdiği çalışması ise farklı birçok yazarın, eserleri üzerinden emek tarihi ile edebiyatı ilişkilendirmektedir. (Makal 2008: 16-17)

İktisadın edebiyat ile ilişkine dair çalışmaların sayısı artarken, bölüme literatürden örnekler ile devam edilecek, anlatımda iktisat literatürüne bağlı kalınacaktır. Literatürün aktarımına disiplinlerin kuramsal olarak birlikteliğinin nasıl mümkün olduğunu inceleyen çalışmalar ile başlanacaktır.

Edebiyatın iktisada kaynaklık edebileceği konusunun teorik düzleme aktarımında, Ülgener'in "*Zihniyetler, Aydınlar ve İzm'ler*" eserini ele alabilmek mümkündür. Ülgener, "zihniyet" kavramından hareket ile "iktisat zihniyeti"ne dair bir çerçeve çizerken, iktisat zihniyetinin "iktisat" ile "kültür ve sanat tarihinin" buluşmasından doğduğunu dile getirmektedir. (Ülgener 1983: 11)

Zihniyet dünyasının açıklanmasında sanatın ve edebiyatın büyük bir anlamı olmak ile birlikte, Ülgener'e göre zihniyet dünyasının açıklanmasında "şekillendirici" ve "tanıtıcı" farklı iki aktarım bulunmaktadır. Bunlardan ilki "sebe" anlamında ikincisi ise "ifade ilişkisi" anlamında yer almaktadır. İnanırcılığı ve sahip olduğu renklilik ile sanat eserinin, gerçekleşmesi istenen bir davranış söz konusu olduğunda herhangi bir araçtan öte gücü bulunmaktadır. Sanat eserinin bir konuda sunduğu düşüncenin ya da sistemin toplum bilincine benimsetilebileceği, gerçekliğe indirgenebileceği dile getirilmektedir. Bu bakımdan sanat, zihniyet dünyasının şekillenmesinde bir "sebe" anlamını taşıırken, günlük davranış ve alışkanlıklarımızın, kimi kez bir roman, hikâye ve oyundan etkilendiği açık bir gerçekliğe sahip olmaktadır. Diğer anlamı ele alındığında sanat eserinin "ifade ve anlam aracı" yönü bulunmaktadır. Bu tanıma göre sanat eseri, davranış ve düşünce kalıplarının kendisini açıklayabilmesinde kullanacağı ifade araçlarını sağlayabilmeye imkân vermektedir. (Ülgener 1983: 24-25)

Dönemin zevk ve tercihleri söz konusu olduğunda ise şiir, roman, hikâye gibi birçok sanatsal kaynağın, zevk ve tercihlere ulaşmada payı bulunmaktadır. Sanat eseri ile sanatçının kişiliğine ulaşılabilmemesinin yanı sıra dönemin özelliklerinin ve toplumun yaşam biçiminin nasıl bir değişime sahip olduğu belirlenebilmektedir. Bu bakımdan sanat eseri, sanatçının iç yansıması olacak bir şiir, bir roman olarak değil, siyaset tarihi, toplumsal tarih ve esasında iktisat tarihi açısından derinlikli bir bağ ile sarılı olabilecektir. Marx'ın erken dönem eserlerinde yer verdiği yazar ve şairlerden Shakespeare, Goethe gibi sanatçılardan aldığı destek ile ekonomik verilerini açıkladığı önem ile belirtilmelidir. (Ülgener 1983: 25-26)

Örneklemediği diğer iktisatçı Lionel Robbins'ten aktarımı ile Ülgener, yirminci yüzyıl iktisat araştırmacısının yalnızca sayısal veriler ile kalmaması gerektiği, döneminin edebi eserlerini dikkatlice incelemesi gerektiği düşüncesine yer vermektedir. Bir eser üzerinden topluma dair sayısız öğrenmenin bulunabileceğinin vurgusu eşliğinde Mill'den alıntısı, “*sade iktisatçı olan iyi iktisatçı değildir*” sözü ile iktisat ve edebiyat arasında ilişkinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. (Ülgener 1983: 26)

“*İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*” eserinde Ülgener, sanat eserlerinin döneme tanıklığının yanı sıra zihniyetine ilişkin belirli söyleyişler ile yankılandığını dile getirmektedir. Bu yankılanış, çağının zihniyetinin ve insanının inşa edilmesinde önemlidir. Özellikle edebiyat tarihinin, toplumu etkileyen ve biçimlendiren yapısı ile sosyo-kültürel yapının ortaya çıkmasında, döneme hâkim olan zihniyetin aktarılmasında yadsınamaz bir yere sahiptir. Yazıldığı dönemde gerçekleşmiş olayların halk edebiyatı ve halk edebiyatı ozanları tarafından içtenlik ile gösterildiğinin bilgisi ile Ülgener, kendi çalışmasında dönemin somut olaylarından ziyade genel havasını yansıtmaya bakımından divan edebiyatı eserlerinin incelemesinde bulunmaktadır. (Ülgener 1981: 17)

Sarfati ve Atamtürk (2015) tarafından derlenen “*İktisat Sadece İktisat Değildir*” kitabında yer alan “*İktisat ve Edebiyat*” bölümünde, Metin Sarfati, Hilmi Yavuz ve Kerem Eksen'in konuya dair panel konuşmaları bulunmaktadır. İktisat ve edebiyat ilişkisine dair yapılan konuşmalarda, Sarfati, on yedinci yüzyıla bakıldığında henüz edebiyat, felsefe ve iktisat disiplinleri arasında ayrışmanın olmadığını dile getirirken, edebiyatın bütün toplum ve insan bilimlerine kaynaklık ettiğinin altını çizmektedir. Sarfati konuşmasında, La Bruyère'in “*Karakterler*” adlı eserindeki insan tanımı ile ekonomi-politiğin insan tanımı arasındaki karşılaştırmayı “ben” kavramı üzerinden sürdürmektedir. Yavuz, üretim ilişkileri ile bağlantılı olduğunun vurgusu eşliğinde “roman”ın, on altıncı yüzyılda Cervantes'in *Don Quijote*'siyle ortaya çıktığını belirtirken, on dokuzuncu yüzyıl romanlarının oluşturduğu farklılıkları Balzac, Stendhal ve Turgenev gibi yazarların burjuvaziye ve insana bakış açılarındaki fark üzerinden incelemektedir. Türk edebiyatına ilişkin konuşmasında ise Yavuz, iktisat ve edebiyat ilişkisini Ahmed Midhat Efendi ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserleri ile örneklerken, yazarların iktisadi meseleleri eserlerinde konu ediş biçimlerine dikkat çekmektedir. (Sarfati vd 2015: 109-136)

Watts (2002), “*How Economists Use Literature and Drama*” çalışmasında, iktisat öğretiminde edebi eserlerden nasıl faydalanılabileceğinin üzerinde dururken, edebiyatın derslerde kullanılmasının nedenlerine yer vermektedir. Bu doğrultuda insan davranışlarının anlaşılmasında edebiyatın daha etkin konumda olduğunu dile getiren Watts, edebiyatın belirli yer ve zamana bağlı olarak toplumun, insanın ve iktisadi koşulların anlaşılmasında ispat niteliğine sahip olduğunu öne sürmektedir. Edebi eserlerde tarif edilen karakter ile insan davranışlarının, iktisatçıların öngörü ve temel varsayımlarında yer alan rasyonel davranış ile uyumlu olup olmadığının tespitinde önemli bir yeri bulunduğunu ve edebiyatın sunduğu insan tasvirleri açısından da çeşitli grupların iktisadi düşüncelerinin anlaşılmasını sağladığı belirtilmektedir. (Watts 2002: 377)

Edebiyat ile iktisat ilişkisine dair teorik çalışmaların ardından, literatürün aktarımına iktisadi düşünce bağlamında oluşturulan çalışmalar ve iktisadi dönemleri konu alan eserlerin analizi ile devam edilecektir. Bu ayrımın dışında bulunan, iktisat ve edebiyatın yöntemsel açıdan karşılaştırmasını yapan “*Edebiyattaki İktisat*” kitabında yer alan Metin Arslan’ın “*İktisat ve Edebiyat İlişkisi, Zihinselmekânsız Hikâye Anlatımı ve Düşündürdükleri: Görelizaman Hikâye Anlatımı ve Geçmişgelecek*” makalesi, iktisat ve edebiyat okullarının tarihsel süreçleri eşliğinde felsefi köklerinin tartışmasını sunmaktadır. Çalışmasında her iktisadi metnin, edebi bir metin kabul edilebileceğini dile getiren Arslan, iktisat ve edebiyatın yöntemsel açıdan karşılaştırmasını yapmaktadır. (Arslan 2014: 235-236)

Literatürde yer alan çalışmalara Osmanlı Devleti’nin dönemleri üzerinden bakıldığında, Erğün ile Halaç’ın (2022), “*Sabahattin Ali Romanlarındaki İktisat Teorisi İzleri*” adlı çalışması karşımıza çıkmaktadır. Sabahattin Ali’nin kaleme aldığı “*Kuyucaklı Yusuf*” eseri üzerinden yapılan incelemede, iktisat ve edebiyat ilişkisinin teorik açıklamasının ardından, Sabahattin Ali’nin yaşamı, yazar kimliği ve konu alınan eserin olay örgüsü aktarılmıştır. “*Kuyucaklı Yusuf*” romanında tarımsal üretim yoğunluklu, sanayileşmemiş bir ülke olarak devletin son dönemi anlatılırken, Osmanlı Devleti kapitülasyonlardan ötürü yerli üretim desteğinin olmadığı, sınıfsal ayrışmanın yüksek olduğu iktisadi koşullar içindedir. (Erğün, Halaç 2022: 180-181)

Makalenin incelemesinde, anlatılan dönemin sosyo-ekonomik yapısındaki vurguyu yoksulluk kavramı oluşturmaktadır. Yoksulluk ile gelir adaletsizliğinin hâkim olduğu toplum yapısında, toplumsal statünün paraya göre belirlendiği, zenginliğin belirli göstergeler ile anlatıldığı toplum yapısı eserin odaklandığı kavramlar olarak öne çıkmaktadır. (Erğün, Halaç 2022: 182)

Osmanlı Devleti’nin son dönemine ilişkin, Türkmenoğlu ve Türkmenoğlu (2021a), “*İttihat ve Terakki’nin Milli İktisat Politikalarının Neticesi Oluşan Bir Zümre: Harp Zenginleri ve Bu Zümrenin Türk Romanına Yansıması*” adlı makalesinde, harp zenginleri üzerinden bir incelemede bulunmaktadır. Osmanlı’nın son döneminde etkili olan Milli İktisat anlayışı ile ortaya çıkan harp zenginleri makalede, dönemin koşullarının edebiyat eserlerine nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Dönemin

iktisadi anlayışını ortaya çıkaran teorik çerçevenin ardından, harp zenginlerinin özelliklerine sahip olan karakterler incelenmiştir. (Türkmenoğlu, Türkmenoğlu 2021a: 140)

Bu doğrultuda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "*Hakka Sığındık*", Peyami Safa'nın "*Mahşer*", Refik Halid Karay'ın "*İstanbul'un Bir Yüzü*" ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "*Ankara*" ile "*Kiralık Konak*" romanları üzerinden harp zenginleri ele anlatılmıştır. Dönemin zorlu iktisadi koşullarında, kolay yoldan para kazanan harp zenginleri, iltimas, stokçuluk ve karaborsacılık gibi faaliyetlerde bulunurken, Osmanlı'nın Milli İktisat politikası sonucunda ortaya çıkan bu insanların romana yansımaları iktisat ve edebiyat ilişkisi için önemlidir. (Türkmenoğlu, Türkmenoğlu 2021a: 146-152)

Osmanlı Devleti dönemine ait çalışmalardan bir diğeri olan Birinci Dünya Savaşı koşullarının anlatıldığı eserleri inceleyen Türkmenoğlu ve Türkmenoğlu (2021b), "*Ömer Seyfettin'in Hikâyelerine İktisadi Bir Yaklaşım*" adlı çalışmalarında, iki disiplin arasındaki ilişkiyi Ömer Seyfettin'in "*Makul Bir Dönüş*", "*Kazın Ayağı*", "*Niçin Zengin Olmamış*" ve "*Boykotaj Düşmanı*" hikâyeleri üzerinden kurmaktadır. İktisadi yapının incelendiği teorik çerçevenin ardından, Birinci Dünya Savaşı koşullarının, Osmanlı Devleti İstanbul'unda toplumu nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nı finanse edebilmek için vergileri artırmayı amaçlayan Osmanlı Devleti, vergi gelirlerini artıramadığı gibi yaşanan savaş ile tarım ve sanayi üretimlerinin giderek düştüğü bir ekonomiye sahip olmuştur. Üretim talebin altında kalması ve piyasadaki para miktarının kâğıt para basılarak artırılması tüketici fiyatlarını yükseltmiştir. Ömer Seyfettin, toplumun kâğıt para basımına yönelik tutumunu, "*Makul Bir Dönüş*" hikâyesi ile anlatırken, ekonomide yaşanan değişimi toplumdan uzak kalmış bir karakter üzerinden değerlendirmiştir. "*Kazın Ayağı*" adlı hikâyede, un, kahve gibi temel tüketim malzemeleri üzerinden fahiş fiyat artışları ve stokçuluk konularına yer verilirken, "*Niçin Zengin Olmamış*" hikâyesinde yoksulluk, tüketim malzemelerinin karaborsaya düşmesi üzerinden anlatılmıştır. "*Boykotaj Düşmanı*" hikâyesinde, yabancı sermayenin etkinlik kazanmasının Osmanlı halkını nasıl etkilediği ve ekonomiye nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Aşırı para basılması ile bunun yarattığı enflasyon ve yoksulluk dönemin iktisadi atmosferinde öne çıkarken, Birinci Dünya Savaşı'nın etkisinde bulunan Osmanlı'nın iktisadi koşulları detaylıca aktarılmıştır. (Türkmenoğlu, Türkmenoğlu 2021b: 202-212)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*" adlı eseri üzerinden Osmanlı Devleti ile erken Cumhuriyet dönemini inceleyen Kılıç ve Coşkun (2021), "*Ortodoks İktisada Alternatif Bir Yaklaşım: Edebi Metinlerin İktisadi Analizlerde Kaynak Olarak Kullanılması*" adlı çalışmalarında, ortodoks ile heterodoks iktisadın teorik incelemesini yaparken, heterodoks iktisadın üstünlüklerini de ele alan bir çerçeve üzerinden edebi eserlerin iktisatta kullanılabileceğini literatür örnekleri üzerinden göstermektedir. (Kılıç, Coşkun 2021: 78-80)

Tanpınar'ın dört bölüme ayırdığı "*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*" adlı romanından, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yapısını anlatan ilk bölüm ile erken Cumhuriyet döneminin sosyo-ekonomik yapısını

anlatan ikinci bölüm analize konu olmuştur. “*Büyük Ümitler*” başlıklı bölümün analizinde, fiyatların oluşumu, ikinci el piyasası, toplumun tüketim kalıpları kavramları kendisine yer bulmaktadır. Eserde manevi değerine yapılan vurgu ile eşyanın, toplumun tüketim kalıplarında, kullanımı ölçüsünde değer kazanan bir nesne özelliği bulunduğu dile getirilmektedir. (Kılıç, Coşkun 2021: 82)

Eserde azalan marjinal fayda kavramı, Osmanlı toplum yapısının nicelikten ziyade niteliği öne çıkaran tüketim kalıpları, işsizlik sorunu ve kapitalist düzen eleştirisi analiz kısmında sunulmaktadır.

Eserin “*Küçük Hakikatler*” adlı ikinci bölüm analizinde, savaş sonrasında yaşanan yoksulluk ve işsizlik, toplumun memurluk mesleğine verdiği önem, Smith’in uzmanlaşma kavramından hareket ile toplumda ihtisaslaşmanın olmaması incelenen konular arasındadır. (Kılıç, Coşkun 2021: 81-86)

Tanpınar’ın “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*” üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri de Güler-Aydın’ın (2020), “*Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nde Weber’in İzsürümü: Rasyonel ve İrrasyonel Değerler*” başlıklı çalışmasıdır. Weber’in rasyonalite ve bürokrasi kavramları üzerinden çalışmasını sürdüren Güler-Aydın, Osmanlı’nın son dönemleri ile erken Cumhuriyet döneminin konu alındığı eserde, iktisadi ve toplumsal dönüşümün insanların hayatında nasıl bir değişim yarattığını, Weber’in birey, toplum ve iktisat düşüncesi üzerinden ele almaktadır. Modern dönemin kurumlarından biri olan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nün temsil ettiği toplum, Weber’in modernizm eleştirisi ile birlikte düşünülürken, Weber’in “*Demir Kafes*”i üzerinden eski ile yeni arasında sıkışan insanların durumunun analizinde bulunmaktadır. (Güler-Aydın 2020: 30-31)

“*Edebiyattaki İktisat*” kitabında yer alan makalelerden biri olan Erkan Erdemir’in “*Firma Nasıl Var Olur? Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü Üzerinden Kurumların Ortaya Çıkışına Dair Bir İnceleme*” başlıklı makalesi, Tanpınar’ın “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*” romanını kurumsallaşma süreci üzerinden incelemektedir. Kurumların oluşumuna ilişkin önemli bir eser olarak “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*”, modern Türkiye’nin kuruluş sürecindeki toplumsal yaşayışın anlatımına imkân vermektedir. Makalenin teorik kısmında, kurumsal iktisat ile kurumsal sosyoloji yaklaşımları ele alınırken, kurumsal süreçlerin kuruluş sürecinin önemi roman üzerinden analiz edilmektedir. (Erdemir 2014: 358-359)

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eserlerinden bir diğeri “*Huzur*” üzerinden sürdürülen Kılıç’ın (2022) “*Romanların İktisadi Yetkinliği: Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Huzur Adlı Romanını Sabri Ülgener’in Fikirleri Üzerinden Okumak*” çalışması, iktisatçı Ülgener’in fikirleri üzerinden Tanpınar’ın “*Huzur*” romanını incelerken, toplumdaki irrasyonel davranışlarının belirlenmesini amaçlamıştır. Çalışmasında romanların “bilimsel” çalışmalara nasıl kaynak olabileceğini aktardığı bölümün ardından, edebiyatın iktisat ile ilişkisine dair çalışmalara yer veren Kılıç, literatürdeki önemli çalışmalardan biri olan Akdere ve Güler-Aydın’ın “*Edebiyattaki İktisat*” kitabının analizine yer vermektedir. Nihayetinde Ülgener ile Tanpınar’ın düşünceleri arasında kurduğu benzerlik üzerinden başladığı analizine, Tanpınar’ın “*Huzur*” romanı ile Ülgener’in makale ve kitaplarının karşılaştırması ile devam etmektedir. (Kılıç 2022: 87)

Fidanten ve Aydın (2018), “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Büyük Şiirlerin ‘Küçük Adamı’*: Muzaffer Tayyip Uslu ve Dönem Ekonomisine Ayna Tutan Şiirleri” çalışmalarında, edebiyat ve iktisat ilişkisini Muzaffer Tayyip Uslu’nun şiirleri üzerinden kurmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemi ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin iktisadi koşullarına yer verilen makalede, Muzaffer Tayyip Uslu’nun temsilcisi olduğu I. Yeni Şiir Akımı, yaşamı, şair kimliği ve şiir hakkındaki görüşleri teorik düzlemde aktarılmaktadır. Uslu’nun şiirlerinde yoksulluk, İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği zorluk, parasızlık nedeni ile okuluna devam edememiş, iktisadi konular olarak kendisine yer bulmaktadır. Savaşın ve iktisadi yıkımın eşliğinde, verem hastalığından ötürü genç bir yaşta hayatını kaybeden Şair Muzaffer Tayyip Uslu’nun şiirleri sosyo-ekonomik yapının anlaşılmasında, iktisadi döneme tanıklık edilmesinde önem kazanırken, edebiyat ve iktisat ilişkisi şiirler üzerinden kurulmaktadır. Literatürde şiir türü ile var olması bakımından ayrıca önemli olduğu belirtilmelidir. (Fidanten, Aydın 2018: 127-131)

Kılınçoğlu (2017), iktisadi düşünce tarihi açısından önemli bir kaynak olduğunu belirttiği geç Osmanlı edebiyatından örneklere yer verdiği “*İktisadi Düşünce Tarihi Kaynağı Olarak Edebiyat: Geç Osmanlı İmparatorluğu’ndan Üç Örnek*” başlıklı çalışmasında, Ahmed Midhat Efendi’nin, Mehmed Tahir Bey’in ve Hüseyin Cahid Yalçın’ın eserleri üzerinden iktisadi düşüncenin Osmanlı’daki varlığını incelemektedir.

Osmanlı özelinde, iktisat, edebiyat ve tarih arasındaki bağın farklı boyutlarının dile getirildiği makalede, kurmacanın Osmanlı yazarlarınca iktisadi eğitim aracına dönüşmesi ile eserlerin sahip olduğu kültürel etki ışığında toplumda değişimi yaratacak düşünceleri yönlendirebilme gücünün bulunduğu vurgulanmaktadır. Toplumsal dönüşüme dair gerçekleştirilecek alternatiflerin kurmacada denenmesi ile eser kahramanlarının, gerçek hayatta yaşanan dönüşümü, insani durum olarak eserde sunabilmeleri disiplinler arasında kurulacak bağa ilişkin yer alan unsurlar arasındadır. Kılınçoğlu, dönemde ortaya çıkan eserler için iktisadi gerçekliği birebir yansıtmasa da gerçekliğin olduğu evrene dair önemli izler taşımasından ötürü kalkınma ve modernleşme düşüncelerinin, eserler aracılığı ile okuyucunun duygu dünyasına ulaşması ve benimsetilebilmesinin mümkün olduğunu dile getirmektedir. (Kılınçoğlu 2017: 235)

Saraçoğlu ve Bozkurt (2019) “*Ahmed Midhat’ın Eserlerinde İktisadi Kavramların Yeri ve Önemi*” başlıklı makalesinde, Osmanlı toplumunun sosyal yapısı üzerine düşünen, iktisadi kavramları kullanan bir yazar olarak Ahmed Midhat Efendi’nin roman ve hikâyeleri üzerinden edebiyatın, iktisadi sorunlara ve sorunların çözümüne ilişkin yardımcı bir vaziyet üstlendiğini savunmaktadır. Eserlerinde, “çalışma”nın önemini vurgulayan Ahmed Midhat Efendi, “tutumluluk”, “israftan kaçınma”, “bireyin çalışkanlığı” gibi birçok iktisadi kavrama eserlerinde yer vermektedir. (Saraçoğlu, Bozkurt 2019: 331) Toplumun iktisadi konularda bilgisini artırmayı amaçlayan Ahmed Midhat Efendi, iktisat düşüncesi ile

şekillendirdiği karakterler aracılığı ile belirli bir “kimlik” oluşturarak, toplumsal değişimi sağlamaya çalışmış, karakterler üzerinden yeni iktisat fikirlerini ortaya koyarken, yaşanan değişimin insanlarda nasıl bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Eserlerinde yer alan kahramanları kullanarak, farklı iktisadi düşüncelerin tartışılmasını sağlamış, durumun olumlu-olumsuz sonuçlarını irdelemiştir. (Saraçoğlu, Bozkurt 2019: 332) Eserlerinin çoğunun temelini “iktisat” kavramını yerleştiren Ahmed Midhat Efendi, “*Ekonomi Politik*”, “*Sevda-yı Sa’y ü Ame’l*” eserlerinde iktisat düşüncesini dile getirmiştir. (Saraçoğlu, Bozkurt 2019: 339)

İktisat ve edebiyat arasındaki bağın kurulmasında Ahmet Midhat Efendi’nin eserlerini konu alan yüksek lisans tezlerinden biri, Gülali’nin (2016), “*Ahmed Midhat’ın Romanları Üzerinden Geç Dönem Osmanlı Sosyo-Ekonomik Hayatına Dair Bir Değerlendirme*” başlıklı çalışmasında, romanlar üzerinden Osmanlı’nın toplumsal, iktisadi ve kültürel yapısı incelenmektedir. Yüksek lisans tezlerinden diğeri de Kabakcı’nın (2016) “*Ahmet Midhat Efendi’nin İktisadi Görüşleri İle O Dönemin İktisat Politikalarının Uyumu*” başlıklı çalışmasıdır. Kabakcı, Ahmed Midhat Efendi’nin iktisadi görüşleri üzerinden Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Dönemi sonrası uyguladığı ekonomi politikalarının eserlerde nasıl yer bulunduğunu göstermeyi amaçlamıştır.

Güler-Aydın ve Akdere (2014) tarafından derlenen “*Edebiyattaki İktisat*” çalışması, iktisat ve edebiyat literatürü açısından önemli bir yere sahiptir. Edebiyat ve iktisat ilişkisini konu alan on üç makaleden oluşan kitabın ilk bölümünde milli iktisada dair konular ele alınmıştır. Bu bölümde yer alan makalelerden Eyüp Özveren’in, Selim İleri’nin “*Kapalı İktisat*” (2007) eserini incelediği “*Milli İktisat, Kapalı Ekonomi ve Kapalı İktisat: Selim İleri’nin Bir Yapıtını İktisatla Okumak*” makalesidir. İktisadi incelemesinde, edebiyat ile birlikteliğini Milli İktisat/Kapalı Ekonomi vurgusu üzerinden ele almasının yanı sıra Schumpeterci okumalara verdiği izin ölçüsünde edebiyat ile iktisat birlikteliğini kurmaktadır. Bu bağlamda iktisadi gelişim dalgalarının, yeniliklerle sarsılıp yeni dengeler kurduğu ve kurulan yeni dengelerin de yepyeni yenilikler ile yeniden sarsıldığı vurgusu yapılmaktadır.

Edebiyat ve iktisat literatürünün aktarımında, Osmanlı Devleti’nin konu alındığı çalışmalar burada son bulmaktadır. Türkiye’de yaşanan iktisadi dönüşümün edebiyata nasıl yansıdığını gösteren çalışmalara baktığımızda, Ergün ve Halaç’ın (2022) “*Sabahattin Ali Romanlarındaki İktisat Teorisi İzleri*” adlı çalışmasında incelediği “*Kürk Mantolu Madonna*” eseri olmaktadır. Makalede, iktisat ve edebiyat ilişkisinin teorik anlatımının ardından, Sabahattin Ali’nin yaşamı, yazar kimliği ve eserin olay örgüsü aktarılmıştır. Makalenin iktisat ve edebiyat ilişkisine dair incelediği ikinci eser olarak “*Kürk Mantolu Madonna*” romanında, iki dünya savaşı arasında Ankara ve Berlin şehirleri konu alınırken, iktisadi yapı bağlamında savaş koşullarının insanı ve toplumu nasıl etkilediği incelenmektedir. (Ergün, Halaç 2022: 182) Büyük Buhran, bütün ülke ekonomilerini etkilerken, Türkiye bağlamında tarımsal mal fiyatlarını düşürmüş, ihracatı olumsuz etkilemiş, korumacı politikalara geçilmesine neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedeni Almanya'da ise savaş tazminatını ödemek ile yükümlü olan ülke, savaşın, buhranın ve enflasyonun etkisinde istikrarsız bir dönemde bulunmaktadır. (Ergün, Halaç 2022: 182-183) Romanın iktisadi analizinde, Ankara'nın savaş sonrası iktisadi koşullarına işsizlik vurgusu hâkimdir. İş aramanın, toplumsal düzlemde kişiye yüklediği psikoloji, sınıfsal ayrışmayı da göstermesi açısından önemlidir. İşsizliğin diğer belirleyici anlatımı, ücretlerin artırılmaması noktasında yapılmıştır. İşsizliğin arttığı bir dönemde işin kaybedilmesine neden olabileceğinden ötürü var olan ücretlere itiraz edemeyiş, iktisadi koşulların güçlüğü göstermesi bakımından önemlidir. (Ergün, Halaç 2022: 183) Almanya'nın uyguladığı yanlış politikalarından dolayı ülkesinin parası değer kaybederken, yoksulluk, enflasyon-hiperenflasyon, alım gücünün düşmesi gibi sorunlar incelenmektedir. (Ergün, Halaç 2022: 184)

“*Edebiyattaki İktisat*” kitabında milli iktisada dair konuların bulunduğu bölümde yer alan Oktar Türel'in, “*1930'lu Yıllar Türkiye'sinde İktidar Mücadelesi, İstanbul Burjuvazisi ve Lüküs Hayat*” çalışması, Türk opereti “*Lüküs Hayat*”ı konu almaktadır. Eserin güncelliğini nasıl koruduğu, dönemin “iktisadi dokusu” üzerinden incelenirken, 1930'lu yıllarda Türkiye'deki iktisat-siyaset-sanat ilişkisi aktarılmış, toplumsal ve ekonomik gelişmenin odağında “*Lüküs Hayat*” opereti incelenmiştir. Burjuvazinin zenginleşme hırsı, alt gelirlinin sınıf atlama isteği konuları edebiyat ve iktisat ilişkisinin kurulmasını sağlamıştır. (Türel 2014: 19-21)

“*Edebiyattaki İktisat*” kitabında yer alan İbrahim Korkmaz'ın “*Kul-Şair'den Derviş Şair'e: Hem Parasız Hem de Yatılı Cumhuriyet*” başlıklı makalesinde, Halil İnalçık'ın “*Şair ve Patron*” (2010) eseri üzerinden hâkim ideoloji ve iktisadi ilişkilerin, sanat ve sanatçıya olan etkisi irdelenirken, Cumhuriyet ile yaşanan değişim Cemal Süreya şiiri üzerinden ele alınmaktadır.

Kurt (2014), iktisadın edebiyattan nasıl yararlandığını belirlemeye çalıştığı “*Realizm Edebiyat Akımından Erken Cumhuriyet Dönemi Köydeki İktisadi ve Sosyal Hayata Bakış*” başlıklı yüksek lisans tezinde, Sadri Ertem'in “*Çıkrıklar Durunca*”, Yaşar Kemal'in “*Teneke*”, Kemal Tahir'in “*Sağırdere*”, ve “*Körduman*” eserleri üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi köy yaşantısını incelemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarım politikaları ile edebiyat akımlarına dair teorik çerçevenin ardından, ekonomik ve toplumsal çıkarımlar çalışmada yer almaktadır.

Bulut (2022), “*Füruzan'ın “Kırk Yedi'liler” Romanında İktisadi Düşünceler Tarihinden İzler*” başlıklı çalışmasında, Füruzan'ın 12 Mart dönemini anlatan “*Kırk Yedi'liler*” romanı üzerinden iktisat ve edebiyat ilişkisini kurmaktadır. İktisadi düşünceler tarihine ilişkin, “*emek değer teorisi, tarihsel materyalizm, hayali meta olarak para ve yabancılaşma*” konuları ile sürdürülen incelemede, “*yoksulluk, gelir dağılımı, az gelişmiş ülkelerde burjuvazinin doğuşu ve iktisadın toplumdan kopukluğunun eleştirisi*” konuları anlatıma dâhil olmuştur. (Bulut 2022: 83)

Koçar ve Apaydın (2019a), “*Kumru ile Kumru Romanının Aylak Sınıfın Teorisi Bağlamında İncelenmesi*” adlı çalışmalarında, Tahsin Yücel’in “*Kumru ile Kumru*” romanını, Thorstein B. Veblen’in “*Aylak Sınıfın Teorisi*” üzerinden ele almaktadır. Makalede, Tahsin Yücel’in edebi kimliği, eserlerinin konusu ve Veblen’in iktisat düşüncesinin ele alındığı teorik çerçevenin ardından, romanın başkarakteri Kumru üzerinden edebiyat ve iktisat ilişkisi kurulmuştur. (Koçar, Apaydın 2019a: 150-151)

Anadolu’nun küçük bir köyünden kente göç eden Kumru karakterinin, tüketim ve ihtiyaçlarında yaşadığı değişim ile birlikte sahip olduğu yabancılaşma, yalnızlaşma ve mutsuzluk duyguları, kapitalist topluma geçiş sancıları, makalede kendisine yer bulmuştur. Veblen’in, bireyin, toplumdaki bağımsız düşünülmemeyeceği görüşünden hareket ile kent yaşamının gösteriş tüketimine yönlendirdiği insanlar, aylak sınıf, boş zaman, rekabet gibi kavramlar vurgulanmaktadır. Neoklâsik iktisat anlayışının ileri sürdüğü, çıkarı doğrultusunda hareket eden insan kalıbına karşı çıkan Veblen’in iktisadi düşüncesi romandaki Kumru karakterinin davranışları üzerinden irdelenirken, iktisadi güdülerin topluma nasıl yansıdığı eserde gözlemlenmeye çalışılan bir olgudur. (Koçar, Apaydın 2019a: 156-164)

Koçar ve Apaydın (2019b), iktisadi analizlerini, “*Kapitalistleşmeyen Köylünün Romanı: Teneke*” adlı çalışmalarında Yaşar Kemal’in “*Teneke*” romanı üzerinden yapmaktadır. 1950’li yılların Çukurovası’nı anlatan romanda, sınıfsal eşitsizlik, ağalık sistemi, sermaye birikim süreci, bürokrasinin işleyişi gibi konular, dönemin toplumsal panoramasında yer alırken, kapitalizmin insana ve topluma etkisi, feodalizmden kapitalizme geçiş süreci, eserin temel vurgusunu oluşturmaktadır. Yaşar Kemal’in yaşamı, yazar kimliği ve romanının olay örgüsünün anlatıldığı giriş bölümünün ardından, kapitalizmin temel dinamikleri teorik çerçevede sunulmaktadır. (Koçar, Apaydın 2019b: 225-226)

Makalede, Pre-Kapitalist bir dönemin hâkim olduğu Çukurova’da, kâr-zarar hesabının, çıkar hırsının öne çıktığı köy yaşantısı, “kapitalistleşememe” vurgusu üzerinden incelenmektedir. Kâr hırsı içerisindeki insanlar ile manevi değerlerin yok sayıldığı bir dönemin konu alındığı romanda, Neoklâsik iktisadın rasyonel birey tanımından hareket ile faydasını en çoklaştırma eğiliminde olan köy ağalarının rant isteği, değişim-kullanım değeri kavramları üzerinden mülksüzleştirilen, üretimden uzaklaştırılan köylülerin kapitalizme geçiş süreci iktisadi analize dahil edilmektedir. (Koçar, Apaydın 2019b: 227-229)

Koçar ve Apaydın’ın (2019c) edebiyat ve iktisat ilişkisini ele aldığı diğer çalışmaları, “*Talip Apaydın’ın “Ortakçılar” Romanında Feodalizm-Kapitalizm İlişkisi*” adlı makalesidir. Talip Apaydın’ın kendi yaşantısından izler taşıyan “*Ortakçılar*” romanı üzerinden kurulan edebiyat ve iktisat ilişkisinde, köy yaşamı, ağalık sistemi, ortakçılık, yoksulluk ve gelir adaletsizliği gibi konular iktisadi bakış ile incelenmiştir. (Koçar, Apaydın 2019c: 231-232)

Feodalizm ile kapitalizmin teorik çerçevede sunulduğu makalede, dönemin iktisadi yapısının köylüye ve köy yaşantısına yansımaları ile sosyo-ekonomik koşullardaki değişimin insan ilişkilerine etkisi

incelenmektedir. Yoksulluğun, gelir adaletsizliğinin ve topraksızlığın yarattığı sınıfsal ayrışma ile köy insanların, kapitalizmin gelişiminde hissettiği geçiş sancuları, kurulan edebiyat ve iktisat ilişkisinde vurgulanan temel kavramlardır. (Koçar, Apaydın 2019c: 233- 235)

Aydın ve İşler (2016), ‘*Bir "Garip" Orhan Veli Kanık: Şiirleri Bağlamında İktisat-Edebiyat İlişkisi*’ çalışmalarında iki disiplin arasındaki ilişkiyi Orhan Veli şiirleri üzerinden kurmaktadır. Orhan Veli şiirlerindeki iktisadi panoramanın incelendiği makalede vurgulanan temel kavram yoksulluktur. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1950’li yıllara toplumsal yapıdaki dönüşümden etkilenen Orhan Veli, savaşın ve yoksulluğun gölgesinde temel ihtiyaçlara dahi ulaşamayan insanları şiirlerinde anlatmıştır. Dönemde var olan yoksulluğun yanı sıra yaşanan yoksunluğun da anlatıldığı makalede, karne ile dağıtılan ekmeğe, şeker; gaz ve kömür kuyruklarının izinde, toplumun iktisadi yaşamında karşılaştığı sorunların şiirlerde nasıl yer bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Literatürde şiir türü ile var olması bakımından da çalışma önemli bir noktada bulunmaktadır. (Aydın, İşler 2016: 337- 343)

Koçar (2020), edebiyat ve iktisat ilişkisini temel aldığı “*Türk Köy Romanlarında Feodalizm ve Kapitalizm Olguları*” başlıklı yüksek lisans tezinde, iktisadın temel kavramlarını anlatarak başladığı teorik çerçeveyi, feodalizm-kapitalizm kavramları ile sürdürerek, on iki köy romanını kavramsal açıdan incelemektedir. Eserler üzerinden köyün iktisadi koşulları, yoksulluk ve gelir dağılımı ele alınırken, eğitim, çocuk işçiliği, hukukun üstünlüğü ve kurumsallaşma konularında çözüm önerileri sunulmuştur.

Cengiz (2009), “*Toplumsal Değişmeyi Edebiyat Üzerinden Anlamak; "Akçasazın Ağaları"nda Kırsal Yapıda Dönüşüm ve Tarımda Kapitalistleşme Süreci Üzerine*” tezde, “*Sosyal bilimler edebiyattan yararlanabilir mi?*” sorusunun izinde çalışmasını sürdürmektedir. Sunulan teorik çerçevenin ardından, Yaşar Kemal’in eserlerinden “*Akçasazın Ağaları*”, “*Bin Boğalar Efsanesi*” ile “*Hüyükteki Nar Ağacı*” ile Çukurova’da yaşanan dönüşüm irdelenmiş, Türkiye’nin 1945-1960 arası döneminin kapitalistleşme ve sanayileşme süreci ele alınmıştır.

Koyuncu, Mihci ve Yeldan’ın derlediği “*Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi*” (2019) adlı kitabın, “*İktisat Eğitiminde Farklı Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisi Derslerinde Edebiyattan Yararlanmak*” bölümünde Ester Ruben, iktisadi dönüşümün nasıl gerçekleştiğini, dönüşümün topluma nasıl yansıdığını ve iktisat politikalarının insanları nasıl etkilediğini eserlerde görebilmenin mümkün olduğunu belirtmektedir. Türkiye ekonomisinin anlaşılmasına yönelik edebiyatın, iktisada kaynaklık edebileceğini dile getiren Ruben, Orhan Kemal’in “*Bereketli Topraklar Üzerinde*”, Adnan Binyazar’ın “*Masalını Yitiren Dev*” ve Tahsin Yücel’in “*Kumru ile Kumru*” eserleri üzerinden edebiyat ve iktisat ilişkisini kurmaktadır. (Ruben 2019: 376) Makalenin girişinde, edebiyat ve iktisadın birlikteliğine ilişkin teorik bir çerçeve sunan Ruben, iktisatta edebiyatın kullanımına ilişkin çalışmaların ele alınmasının ardından eserlerin analizine yer vermektedir.

Ruben'in çalışma kapsamında incelediği ilk eser "*Bereketli Topraklar Üzerinde*" romanıdır. Orhan Kemal'in Anadolu köylüsünün ekonomik koşullarını anlattığı romanda, Çukurova'ya çalışmaya giden üç köylü üzerinden fabrika ve tarım işçiliğine yönelik, köyden kente göç olgusu, köy ve gurbet arasında yaşayan işçilerin karşı karşıya kaldığı sömürü düzeni gibi iktisadi konular önem kazanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımda makineleşme ile traktörleşme yaşanırken, eser, dönemin iktisadi politikalarının topluma etkisini göstermesi bakımından önemlidir. (Ruben 2019: 378-381)

Ruben'in dersleri kapsamında ele aldığı bir diğer roman, Adnan Binyazar'ın "*Masalını Yitiren Dev*" romanıdır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında kendi çocukluk ve gençliğini anlattığı eserinde yazar, açlığın, yoksulluğun gölgesinden kurtuluşunu ve Köy Enstitüleri'nin önemini anlatmaktadır. Dönemin iktisadi panoramasından kesitler sunan romanda yazar, Demokrat Parti'nin 1950 ile iktidara gelişine, toplumun yoksulluğuna yer verirken, edebiyatın iktisadi dönemlere ışık tutabileceğini göstermektedir. (Ruben 2019: 381-384)

Ruben'in incelediği diğer eser, Tahsin Yücel'in "*Kumru ile Kumru*" romanıdır. 24 Ocak 1980 kararları ile neo-liberal iktisat politikalarına geçilmesi toplumu tüketim odaklı bir yapıya dönüştürürken, iktisat politikalarının topluma nasıl yansıdığı, romandaki "Kumru" karakteri üzerinden gösterilmektedir. Ruben'in derslerinde romanı kullanması, iktisat politikalarının toplumu nasıl etkilediğini göstermesinin yanı sıra öğrencilerin günlük hayatta iktisadi bulabilmelerine yardımcı olması bakımından da önemlidir. (Ruben 2019: 384-388)

Ruben (2005) "*Kumru ile Kumru'yu İktisat Psikolojisi Gözlükleriyle Okumak: Bir Deneme*" adlı çalışmasında, Tahsin Yücel'in "*Kumru ile Kumru*" adlı romanını iktisat ile psikoloji penceresinden ele alırken, değerlendirmesini romanın başkahramanı Kumru'nun eşya ile ilişkisi üzerinden yapmaktadır.

Kırdan kente göçü sonrasında karşılaştığı iktisadi yaşamın, duygularında yarattığı değişim ile Kumru'nun geleneksel iktisadın "homo economicus" kişisine dönüştüğünü vurguladığı çalışmasında Ruben, tutku, güç yanılması, korku, sıkıntı ve umutsuzluk gibi duyguları, iktisat ve psikoloji ilişkisi üzerinden ele almakta, bu duyguların eserde nasıl yer bulduğunu araştırmaktadır. Kente göçü ile birlikte tanıştığı insanlar ile kalıcı ilişkiler kuramayacağını anlayan Kumru karakterinin, eşyaya yönelen ilgisi ve içsel dünyasındaki sahip olma isteği ile buzdolabı, televizyon ve araba gibi eşyaya tutkulu bir bağlılık duymasına neden olmuştur. Kumru karakterinin, sahip olma hissinin kendisinde yarattığı özgüven ve eşyaların kazandırdığı güç ile değişen davranış kalıplarını, güç yanılması bağlamında değerlendiren Ruben, eserde yer alan televizyon ve uzaktan kumanda örneği ile incelemesini sürdürmüştür. Korku duygusunun karakterde nasıl geliştiği üzerine ise Ruben, aynaya baktığında kendisine yabancı biri ile karşılaşma, eşyayı kullanamama, sahip olduğu eşyanın hakkını verememe ve diğer eşyalara karşı aynı tutku ile bağlanmaktan korkma üzerine örülü bir analiz sunmaktadır.

Çalışmada incelemeye konu olan duygulardan diğeri sıkıntıdır. Modern iktisadi yaşamın bireyde yarattığı doyumsuzluk hissi ile bütünleşen sıkıntı hissi, karakterin tutku ve korku duygusunu duymaması ile ortaya çıkmakta ve Kumru'nun bitmeyen iç sıkıntısı eserde yer bulmaktadır. Son olarak umutsuzluğu incelediği makalesinde Ester Ruben, karakterin iç sıkıntısının giderek umutsuzluğa dönüştüğünü dile getirmektedir. (Ruben 2005: 281)

Çalışmasını sonuçlandırırken Bulutay'dan alıntılacağı “*Yaşam, isteklerimizin ne olduğunu araştırmak, anlayabilmek midir, yoksa zaten bilinen bu isteklerde en çok doyumu sağlamak mıdır?*” sorusu ile devam eden Ruben, iktisat kuramının ele aldığı yaklaşım üzerinden tüketim odaklı insan topluluklarının, eserdeki yalnız bir nar ağacının özlemindeki insanlara dönüşüp dönüşmediği sorusunu sormaktadır. (Ruben 2005: 283)

Türkiye'nin ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli dönemlerinin konu alındığı eserler üzerinden kurulan edebiyat ve iktisat ilişkisi dünyaca bilinen romanlar üzerinden de sürdürülmektedir. Literatürde var olan eserlere ilişkin çalışmalardan, çoğunluğunu yabancı eserlerin oluşturduğu Özel'in (2018) “*Roman Diliyle İktisat*” kitabı yer almaktadır. Özel çalışmasında, yerli ve yabancı birçok farklı yazar ve şairin eserleri üzerinden edebiyat-iktisat ilişkisini kurmakta, farklı yaklaşım ve anlatımlar eşliğinde edebiyatın iktisada nasıl kaynaklık edebileceğini sorgulamaktadır. Bu doğrultuda Marx, Weber ve Durkheim'in eserlerinin toplumbilim olarak değerlendirilmesinden aldığı ilham ile Balzac, Dickens ve Tanpınar'ın eserlerinin, “Romanbilim” olarak adlandırılabilceği önerisinde bulunurken, iki alanın da insanın ve toplumun anlaşılmasında sahip olduğu öneme dikkat çekmektedir. Özel'in bu amaç ile ele aldığı isimler; Goethe, Alphonse Daudet, Sterne, Daniel Defoe, Mark Twain, Vartan Paşa, İbn Tufeyl, Jane Austen, A. Midhat Efendi, Michael Ende, Nathaniel Hawthorne, Halid Ziya, Balzac, Yakup Kadri, A.Hamdi Tanpınar, Kemal Tahir, Dickens, Peyami Safa, Mahmut Makal, Gogol, Unamuno, Emile Zola, Dostoyevski, Sezai Karakoç, George Eliot, Tolstoy ve Mustafa Kutlu olarak sıralanmaktadır.

Dünyaca bilinen romanların iktisadi analize konu alınması “*Edebiyattaki İktisat*” kitabının bölümlerinde de kendisine yer bulmuştur. Güler-Aydın ve Akdere'nin derlediği kitapta yer alan Metin Sarfati'nin “*17. Yüzyıl Fransız Klâsiklerinden, Smithyen Ekonomi Politîğe ‘Karakter’ ve Analizi*” makalesi bunlardan biridir. Sarfati çalışmasında, insan tanımları üzerinden La Bruyère'in “*Karakterler*” eserini incelemekte, eserde yer alan iktisat tanımından yola çıkarak, Adam Smith'e yapılan atfın altını çizmektedir. Tanrı merkezli eski dünyanın tükendiği bir yüzyıl olan on yedinci yüzyıl, büyük kırılmalara sahne olurken, insanın keşfine yönelen edebiyat -“*belles-lettres*”- bir laboratuvarmışçasına insanı tahlil etmeye ve insanı etik bir düzlemde anlamaya çalışmaktadır. Smithyen düşüncenin insan tanımı, La Bruyère'in “*Karakterler*” eseri ile etik-estetik bütünlüğü içinde var olurken, belirli bir çizgiden sonra ayrılmaktadır. (Sarfati 2014: 114-117)

Güler-Aydın, “*Kapitalizmde İnsanlıktan Çıkmanın Hikâyesi: ‘Uçurum’ İnsanları*” makalesinde, Jack London’ın “*Uçurum İnsanları*” eseri üzerinden iktisat ve edebiyat arasındaki bağı kurmaktadır. 1902 İngilteresi’nin konu alındığı eserde, temel yaşama hakkından mahrum kalan insanların var olan koşullardan toplumsal ve bireysel bağlamda nasıl etkilendiği anlatılmaktadır. Özel mülkiyetin belirleyici olduğu bir sistem olarak kapitalizmin incelenmesinin amaçlandığı makalede, sermaye araçlarına sahip olmayan toplum kesiminin yaşam deneyimi, sermaye birikim süreci ve kapitalizmin çelişkisi üzerinden incelenmektedir. Kapitalizmin insana-insan ilişkilerine etkisi, “bireyin insanlıktan çıkması” noktasında sorgulanırken, iktisat ile edebiyat ilişkisi kurulmaktadır. (Güler-Aydın 2014: 149-150)

Âdem Levent, “*Edebiyat ve İktisat İlişkisinin George Orwell’in Eserleri Üzerinden Kurulması*” adlı makalesinde, edebiyat ve iktisat ilişkisini George Orwell’in “*Hayvan Çiftliği*” ve “1984” eserleri üzerinden kurmaktadır. Orwell romanlarında Soğuk Savaş döneminin iklimini yansıtırken, edebiyat ve iktisat ilişkisi için yaygın temanın dışına çıkarak “sosyalizm” konusuna odaklanmaktadır. Bu bağlamda eserde, “merkezi planlama”, “ağır sanayi hamlesi”, “kalkınma” ve “proletarya diktatörlüğü” kavramları vurgulanmaktadır. (Levent 2014: 163-164, 174-175)

Bahar Araz Takay, edebiyat ve iktisat ilişkisini, “*Aleksey Aleksandroviç’in Kulakları: 19 yüzyıl Rusyası’ndan İnsan Manzaraları*” makalesinde, Lev Tolstoy’un “*Anna Karenina*” adlı eseri üzerinden kurmaktadır. Eserde, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Rusya’nın iktisadi ve toplumsal yapısı konu alınırken, evlilik kurumuna bağlı gelişen ekonomik çıkar ve evlilik ile kazanılan toplumsal statü konuları incelenmektedir. Rusya’nın Batılılaşma ve sanayileşme doğrultusunda adımlar attığı dönemin bir yansıması olarak sosyo-ekonomik değişimin nasıl yankılandığının anlatıldığı eserde, ayrıcalıklı sınıf yapısı, sömürü ve işçi sınıfı kavramları kendisine yer bulmaktadır. (Araz-Takay 2014: 177-178)

Mehmet Gürsan Şenalp ile Esra Şengör-Şenalp, “*Ernest Mandel’in Hoş Cinayet’inde Polisiye Roman Eleştirisi*” çalışmalarında, edebiyat ve iktisat ilişkisini “burjuva toplumundaki suç olgusu” üzerinden incelemektedir. Çalışmada, “suç” ve “edebiyat” kesişimi üzerinden polisiye romanın ne olduğu anlatılırken, burjuva toplumundaki suç ve edebiyatın ekonomi politiği, polisiye romana talebi belirleyen unsurlar ve ABD’de “örgütlü suçun” artışına dair konular, Mandel’in polisiye roman eleştirisi çerçevesinde sunulmaktadır. Bu bağlam üzerinden şekillendirilen çalışmada, “akademik tek yönlülük”, “kariyerizm” ve “elitizm” konularına yer verilmektedir. (Şenalp, Şengör- Şenalp 2014: 191-193)

Hüseyin Özel, “*Azizler ve Âlimler’ ya da İktisadın Postmodernizmle İmtihani*” başlıklı makalesi ile Terry Eagleton’ın “*Azizler ve Âlimler*” romanının, iktisadın şu anki durumunun anlaşılmasında etkisi olup olmayacağını sorgularken, Endüstri Devrimi sonrasındaki “postmodern dönemin” açıklanmasında iktisadın ne ölçüde yarar sağlayacağını tartışmaktadır. (Özel 2014: 251-252)

Analizi sonucunda Özel, Neoklâsik iktisadın “postmodern” bağlamda üç göstergesi olduğunu dile getirmektedir, iktisadın sahip olduğu “bireycilik” ve “akılcılık” özelliklerini korumasının yanında,

farklı alanlar ile kapsamını genişletmek eğiliminde olduğudur. Ayrıca çalışmasında iktisat teorisinin yeni araştırma alanlarının açılmasında yol gösterici vaziyetini kaybettiğini dile getiren Özel, son olarak, Neoklasik iktisadın “savunmacı” kimliğinden ayrıştığını ve “Sosyal Bilim Emperyalizmi” aşamasına ulaştığının sonucunu elde etmektedir. (Özel 2014: 277-279)

Kaya ile Özgür, “*Şövalyelerden Halk Düşmanlarına İrrasyonel Kahramanlar*” çalışmalarında, on birinci yüzyılda yazılan bir Ortaçağ destanı “*Roland’ın Türküsi*” ile Henrik İbsen’in 1882 yılında kaleme aldığı tiyatro oyunu “*Bir Halk Düşmanı*”nı konu almaktadır. Schumpeter’in aralarında ilişki kurduğu “rasyonellik” ile “kahramanlık” kavramlarının izinden gidilmesinin amaçlandığı çalışmada, eserlerin incelemesi, Schumpeter’in “*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*” kitabındaki irrasyonellik vurgusuna odaklanılarak yapılmaktadır. İktisadi ve toplumsal değişimin, “güçlü” ve “cesur” bireylerin kuraldışı eylemlerinden doğduğu dile getirilen makalede, iki farklı döneme ait iki irrasyonel kahraman üzerinden karşılaştırmalı bir inceleme yapılmakta, Schumpeter’in iktisadi ve toplumsal dönüşüm analizi yeniden düşünülerek edebiyat ve iktisat ilişkisi kurulmaktadır. (Kaya, Özgür 2014: 283-284)

Akdere, “*Kurmaca Dünyayı Gerçek, Gerçek Dünyayı Kurmaca Kişilerle Anlatmak: John Dos Passos’un Büyük Para’sında Thorstein Veblen*” başlıklı makalesinde, iktisat ile edebiyat ilişkisini, John Roderigo Dos Passos’un “A.B.D.” üçlemesinin sonuncusu “*Büyük Para*” romanı üzerinden kurmaktadır. Romanda yer alan bir karakter olarak “Veblen”, iktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Akdere çalışmasında, gerçeğin iktisadi ve kurmaca anlamlarının iktisatçı “Thorstein Veblen” aracılığı ile oluşumuna dikkat çekerken, Veblen’in bir karakter olarak romanda yer almasının, ilişkisiz görünen edebiyat ve iktisat disiplinlerini buluşturması bakımından önemini vurgulamaktadır. (Akdere 2014: 313-315)

Gürkan ve Öziş (2014), “*Dostoyevski’nin İktisada Yaklaşımı ve İktisadi Aklın Eleştirisi*” makalesinde, Dostoyevski’nin “*Yeraltından Notlar*” eserindeki “*Yeraltı İnsanı*” karakteri üzerinden yürüttüğü “homo economicus” eleştirisine yer verirken, iktisadi düşüncedeki “gerçekçi” insan tipinin özelliklerini analizine konu almaktadır. (Gürkan, Öziş 2014: 99) “*Yeraltından Notlar*”da Dostoyevski, bireysel ve toplumsal olarak iki eleştiri düzlemi geliştirmiş, toplum bağlamında eleştirisini sunarken, yeni bir toplum, yeni bir insan çağrısında bulunmuştur. İktisat teorisinde “rasyonelleşme” adı verilen, gitgide teknikleşen, matematikselleşen yaşamın eleştirisi yapılırken, *Yeraltı İnsanın* yaşamdan kopuk bir “hınç” insanı olmadığı belirtilmiş, esasında gitgide soyutlaşan “modern insanın” yaşamdan kopuk olduğu vurgulanmıştır. *Yeraltı İnsanın* “sonsuz bir haz ve mutluluk” içinde olduğu, meta ve para dünyasına sıkışmadığı ve özgür olduğu ele alınmıştır. Dostoyevski’nin eleştirisinin de bu bağlamda, Neoklasik iktisat ile kapitalist topluma yöneldiği dile getirilmektedir. (Gürkan, Öziş 2014: 126)

Edebiyat ve iktisat ilişkisinin ele alındığı çalışmaların gösterdiği gibi iki disiplin arasındaki bağ, farklı birçok yaklaşım ile kurulabilmektedir. Edebiyat eserlerinin yazıldığı dönemin iktisadi özelliklerini

yansıtabilme özelliğinin yanı sıra eserlerde anlatılan insanların, iktisadi düşüncede çizilen kimlikler ile karşılaştırılabilmesine imkân vermektedir. İktisatçıların öne sürdüğü yaklaşımlarda tahayyül ettiği insan tanımlarının, eserde somutluk kazanması bakımından da edebiyat ve iktisat çalışmalarının yapılabilmesi mümkündür. Toplumsal bir bilim olan iktisat, insanı iktisadi yönleriyle anlamaya çalışırken, edebiyatın sunduğu bu imkân eşliğinde anlama ve anlamlandırma gücünü artırmaktadır. Edebiyatın, iktisadi yapıda gerçekleşen dönüşümlerin toplumda yarattığı etkiyi, eserdeki kişi ya da kişiler üzerinden gösterebilme gücü ile iktisadi dönemleri insan merkezli bir bakış açısı ile yeniden anlatabilme becerisinden ötürü iktisat biliminin çalışma yöntemine sunacağı katkı yadsınamaz bir gerçekliğe kavuşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: GÜLTEN AKIN ŞİİRİNİN İKTİSADİ VE TOPLUMSAL ARKA PLANI

“...İnan olsun dostlar, inan olsun

Dalından kopan sardunya

Bozulmadı bi kez, eğmedi başını

Açmayı sürdürdü diktiğim toprakta”

(Akın 2019: 306, Sardunya)

Gülten Akın’ın şiirlerini yazdığı dönemlerin arka planını oluşturan, iktisadi, siyasi ve toplumsal dönüşümlerin genel olarak anlatılacağı bu bölümde, iktisat politikaları odağında belirlenen dönemlere bağlı kalınırken, siyasi ve toplumsal yapıya genel bir bakış kazandırılması amaçlanmaktadır. 1950 sonrasının anlaşılmasına imkân verenin, dönemin öncesindeki iktisadi, siyasi ve toplumsal dönüşümler olduğunun vurgusu ile 1950 öncesinin anlatımına, Türkiye’nin 1930’lu yıllarda başladığı sanayileşme yolculuğu ile başlanacak ardından İkinci Dünya Savaşı koşulları, dönemin siyasi ve iktisadi iklimi ve ABD yardımları ile Türkiye’nin iktisat politikasında yaşanan “aks kayması” dâhil olacaktır. Bölüm, 1950’den 1980 sonrasına iktisat politikalarının anlatımı ile tamamlanırken, siyasi ve toplumsal yapıya ilişkin genel bir bakış kazandırılacaktır.

2.1. 1950 Öncesine Genel Bir Bakış

2.1.1. 1930’ların Getirdiği: Türkiye’nin Sanayileşme Yolculuğu

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hedeflenen ekonomik büyümenin sürdürülmek istendiği 1930’lu yıllarda, devlet öncülüğünde gerçekleşen yatırımlar ile ülkenin sanayileşme yolunda ilerlemesi amaçlanmıştır. İthal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarının başlangıcı olan bu dönemde, ithalatı yapılan temel tüketim mallarının, demir-çelik, enerji, kâğıt ve kimyasal madde sanayilerinde kullanılan girdilerin üretimlerinin ülkede yapılabilmesi hedeflenmiştir. (Doğruel, Doğruel 2019: 61-62) 1930’ların iktisat politikalarının büründüğü korumacı ve devletçi yapı, Türkiye ekonomisinin gelecek dönemlerine etki eden gelişmelerden birisi olmuştur. (Kepenek 2014: 57; Boratav 2005: 59)

1930’lu yılların iktisat politikasında yaşanan devletçi dönüşümün bazı sebepleri bulunmaktadır. 1923-1929 arasında liberal bir kimliği bulunan iktisat politikaları ile başarı kazanılamamış, özel kesimin öncelendiği dönemde, sanayi üretiminin geliştirilememesinin yanı sıra temel sını tüketim mallarının,

ülke içerisinde üretimi dahi yapılamamıştır. (Parasız 1998: 29; Kepenek 2014: 58) Öte yandan döneme, dünya ekonomilerinin olumsuz etkilendiği 1929 Dünya Ekonomik Bunalım koşulları hâkim olmuştur. Planlı iktisat politikaları ile başarılı olan Sovyetler Birliği örneği eşliğinde, bunalıma çözüm üretemeyen Klâsik iktisat politikaları önemini kaybetmiş, devletin ekonomiye müdahalesinin benimsendiği iktisadi görüşlerin ortaya çıkması, devletçi politikalara yönelişi hızlandırmıştır. (Parasız 1998: 29)

New York Borsası'nın çöküşü ile başlayan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye'nin iç koşullarında yarattığı olumsuz tablo sonrası sanayileşme yolunda adımlar atılmasını gerekli kılmıştır. Ekonominin düzeltilebilmesinin tarım ile olmayacağını farkındalığı ile sanayileşmeye yönlendirilen iktisat politikaları yerli üretim olanaklarının iyileştirilmesini amaçlarken, bağımsızlık düşüncesini de beraberinde getirmiştir. (Pamuk 2014: 188; Kepenek 2014: 59; Kazgan 2013a: 46)

1930'ların ortalarına kadar etkisini sürdüren bunalım koşulları, sanayileşmesini tamamlamış kapitalist ülkeler başta olmak üzere birçok ülke ekonomisinde sarsıntıya neden olmuştur. Ekonomik bir kriz olmasının yanı sıra toplumsal ve siyasal sorunların da beraberinde yaşandığı bunalım koşullarında, üretim daralmış, fiyatlar düşmüş, işsizlik artmıştır. Ülke ekonomilerinin dışa kapanmasına neden olan bunalım koşulları, dünya ticaretini daraltırken, azalan dış talep ile Türkiye'nin tarımsal ürün fiyatlarını düşürmüş, döviz gelirlerinin azalmasından ötürü ithalat kapasitesini daraltmıştır. (Şenses 2017a: 238) Öte yandan dışa kapalı ekonomi anlayışı, ülkelerin bunalım koşullarını atlama konusunda bir koruma aracı olmuş, uzmanlaşmanın artırılmasını dikte eden uluslararası yapının az gelişmiş ülkelere çizdiği "sanayisiz"lik sınırlarının aşılmasında olumlu etki yaratmıştır. Farklı bir anlatım ile kapitalist düzenin yaşadığı bunalım süreci, Türkiye gibi ülkelerin sanayileşmesi önündeki engelleri kaldırırken, bunalım koşullarının fiyatlarda yarattığı düşüş, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu makine ve teçhizatı elde etmesinde destekleyici bir rol üstlenmiştir. (Boratav 2005: 64; Kepenek 2014: 61)

1934 yılında Sovyet yardımı ile uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nda amaçlanan sanayi yatırımları Sümerbank, Etibank ile sağlanmış, hedeflenen sektörlerde devlet öncü bir konum üstlenmiştir. Atılan adımlar, gıda, tekstil, inşaat ve kimyasal ürünlerde olumlu etkiler yaratırken, imalat sanayisinin milli gelir içerisindeki payı 1928'deki yüzde 9,6 seviyesinden, 1939 yılında yüzde 14,7 seviyesine yükselmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, ekonominin tamamını kapsayacak planlara sahip olmamışsa da sanayileşme adımlarında önemli aşama kaydetmiştir. Plan, doğal kaynaklar ve yerel tarımsal üretime dayalı sınai üretim tesislerinin kurulmasını, ithal malların yerli üretimlerinin sağlanmasını, sanayi işletmelerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olmasını hedeflemiştir. (Pamuk 2014: 189; Şenses 2017a: 239; Kepenek 2014: 68)

Bunalım koşullarının derinden hissedildiği bu dönemde Türkiye, uygulanan devletçi politikalar sayesinde sanayileşme ve büyüme yolunda adımlar atabilmiştir. Öte yandan döneme ilişkin belirtilmesi

gereken husus, devletçi politikaların kapitalist gelişime imkân sağlamış olmasıdır. Sanayileşme planı çerçevesinde atılan adımların temelinde özel girişimciliğin teşviki yer alırken, özel kesimin sermaye birikimlerinin sağlanmasına yönelik kaynak aktarımları ile Türkiye'nin sonraki dönemlerine etki edecek burjuva kesimin oluşturulması amaçlanmıştır. 1930'larda benimsenen bu anlayışın gelecek dönemlere yansımaları, gerektiğinde devletçiliğin yapılabileceği vurgusu ile esas olanın özel kesimin desteklenmesi düşüncesi olmuştur. (Boratav 2005: 65; Boratav 2006: 15; Çavdar 2003: 295; Kazgan 2013a: 49) Bu bakımdan 1932 yılında, devletçi politikalar ile kapitalist gelişmenin başlangıcı yapılırken, dönemde özel sektörün, "aşırı" bulduğu devletçi politikaların uygulamasından vazgeçilmiştir. Biri kamu diğeri "özel" sektörde bulunan Sümerbank ve İş Bankası, Türkiye'de sanayinin kapitalist bir çizgide attığı adımların başında gelmiştir. Bu kurumlar aslına bakıldığında "finans kapitalin" öncülüğünü üstlenmiştir. (Öztürk 2010: 54-55)

Devlet, büyük ölçekli yatırımlar gerektiren alanlarda kurduğu işletmeler vasıtasıyla özel kesime ara malı üretme imkânı tanımıştır. 1930'lu yıllarda özel kesimin yatırımlarının GSYİH'ye oranı yüzde 5'e gerilerken, devlet yatırımlarının GSYİH'deki oranı yüzde 5'e yükselmiştir. Bunalım koşullarında gerçekleşen oranlar, özel kesim yatırımlarının devlet tarafından karşılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Devlet yatırımlarının büyük çoğunluğunun demiryolu üzerinde yoğunlaşması ise hükümetin ülkeyi bütünleştirme arzusundan kaynaklanmıştır. (Pamuk 2014: 190)

Dönemin sosyo-ekonomik koşullarına dair, ekonomik bunalım nedeni ile tarımsal ürün fiyatları düştüğü için çiftçinin yaşam koşulları olumsuz etkilenmiştir. Öte yandan emekçi sınıfı, var olan sömürü düzeninde hak arama imkânından yoksun kalmıştır. Buğday fiyatlarında yaşanan düşüş, bazı kesimlerde olumlu karşılanmışsa da köylünün durumu bu süreçte kötü etkilenmiş, yoksulluğunu artırmıştır. Buna, 1929'dan 1932 yılına buğday fiyatlarındaki düşüşün yüzde 68'i bulması örnek gösterilebilmektedir. Nüfusun yüzde 80'inin tarımsal faaliyette bulunduğu dönemde, açlık ve yoksulluk köylünün yaşamını derinden etkilerken, devletçi politikaların öncülüğünde gerçekleşen sanayileşme, tarımın desteği ile sağlanmıştır. Dönemin kır-kent ayrımında büyük değişimler yaşanmamış, kentleşme sınırlı kalmıştır. (Boratav 2005: 67; Çavdar 2003: 295; Pamuk 2014: 190; Kepenek 2014: 79; Çavdar 2013: 144-145; Parasız 1998: 31)

1934-1938 arasında uyguladığı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile SSCB'den sonra planlamanın geçerli olduğu ilk ülke Türkiye olmuş, 1936'da hazırlığına başlanan İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, İkinci Dünya Savaşı'ndan ötürü uygulanamamıştır. 1939-1945 dönemi ise savaş koşullarının hüküm sürdüğü, iktisadi gelişmenin kesintiye uğradığı bir dönem olmuştur. (Kazgan 2013a: 49; Kepenek 2014: 69; Parasız 1998: 57) Devletçi sanayileşme politikası, ülkedeki "para miktarının ve bütçe açıklarının" artırılması yolu ile sağlanmamasından ötürü bütçe dengesi ile parasal denge korunmuştur. Dış ticarete de dengenin sağlandığı dönemde, üçlü denge oluşmuş, istikrarlı bir dönem yaşanırken ülke ekonomisi

hız ile büyümüştür. Türkiye ekonomisinin en yüksek büyüme oranına da bu dönemde ulaşılmıştır. (Kepenek 2014: 63)

2.1.2. 1939-1945: Savaş Yıllarında Türkiye'nin Siyasi ve İktisadi İklimi

1932-1939 yıllarında uygulanan devletçi iktisat politikaları, 1939 yılına gelindiğinde resmiliğini kaybetmiş, politikaların belirleyicisi İkinci Dünya Savaşı koşulları olmuştur. 1 Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı, 8 Mayıs 1945'te resmen son bulurken, savaş, dünyanın beş kıtasında büyük bir sarsıntı yaratmıştır. (Boratav 2006: 137; Oran 2009: 387) Güvenliğini sağlamak amacıyla olan Türkiye, ittifaklar kurmuşsa da savaşa hazırlıksız yakalanmış, savaşa katılmasa da koşullarından ağır bir biçimde etkilenmiştir. (Çavdar 2003: 297; Oran 2009: 388) Savaşın başlaması ile Türkiye'de yarı seferberlik koşulları hâkim olmuş, üretimi sağlayan en etkin yaş grupları üretimden çekilerek silahaltına alınmıştır. Savaş koşullarına karşı alınan önlemler ile savunma giderlerinin bütçedeki yükü artmıştır. Vergiler ile finanse edilemeyen bütçe açıklarının finansmanını sağlamak için para basma yolu tercih edilmiş, fiyat artışlarından dolayı hızlı bir enflasyon sürecine girilmiştir. (Boratav, 2006: 287; Pamuk 2014: 199-200; Çavdar 2003: 297) Savaş koşulları ithalatı daraltmış, ihracatçı ülkelerin satışlarını durdurduğu tüketim, yatırım-ara mallarındaki azalış, üretimi olumsuz etkilemiştir. Kentli nüfus ile ordunun tüketim talepleri, kırdan kente gıda ihtiyacını artırırken, dönemde "iaşe" sorununu ortaya çıkarmıştır. (Boratav 2006: 287-288; Pamuk 2014: 200) Türkiye, savaşın sonuna kadar iktisat politikalarında dışa kapalılığı sürdürürken, ödemeler dengesi açıklarını en aza indirmeyi amaçlamıştır. (Parasız 1998: 59)

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen İsmet İnönü döneminde başbakanlık görevine getirilen Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu'nun kurduğu hükümetler, uygulanacak politikaların belirleyicisi olmuştur. Milli Korunma Kanunu'nun çıkarıldığı Refik Saydam döneminde denetim esas alınırken, Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, politikalarda "serbest"liğe yönelmiştir. Böylece iki hükümetin sorunların çözümü için sunduğu politikalar, birbirinden farklı çizgide ilerlemiş, uygulanan bir önceki politika, diğer hükümetin gelişi ile birlikte değişmiştir. (Çavdar 2003: 294; Parasız 1998: 60; Çavdar 2013: 149) Savaşın iktisadi koşullara olan olumsuz etkisi, farklı iktisat politikalarınca çözülmek istense de sonucu değiştirmemiş, savaş yükü halk tarafından omuzlanmıştır. Savaş döneminin olumsuz koşulları, birtakım tüccar ve büyük toprak sahiplerinin lehine gerçekleştiğinden, bu kesimlerin kazançları artmış, bürokrat ve yönetici kesimdeki kişiler bu kazançlara ortak olmuştur. (Boratav 2006: 289)

Fiyat denetimlerinin ağırlaştığı Refik Saydam döneminde, 1940 yılında hayata geçirilen 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu hükümete belirli yetkiler sunmuştur. Maden ve endüstri kuruluşları ile ürünlerine el konulması, satış fiyatlarının düzenlenmesi, temel tüketim mallarının vesika ile dağıtılması

ve bazı malların tüketiminin kısıtlanması, ürünlerin ithalatında ve piyasa koşullarında asgari fiyatların belirlenmesi ve stoklama zorunluluğu gibi yetkiler, Milli Korunma Kanunu ile elde edilmiştir. İç ve dış ticarete denetimin artırılmasına yönelik Ticaret Ofisi ve İlaş Müsteşarlığı kurulmuş, buğday, şeker pancarı ve pamuk gibi ürünler, piyasa fiyatlarının altında alınıp devletin kârını artıracakları fiyatlardan satılmış, ekme ile kömürün düşük fiyatlar ile kentlere ulaştırılması sağlanmıştır. Öte yandan piyasa denetiminin girdiği alanların tamamında, karaborsa, rüşvet, stokçuluk gibi önü alınamayan sorunlar baş göstermiş, buğday fiyatlarının düşük tutulması, köylülerin üretimden vazgeçmelerine neden olmuştur. (Parasız 1998: 60-61; Boratav 2005: 83-84)

1942 yılında Refik Saydam'ın vefatından sonra kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nde katı denetim uygulamaları yumuşatılmış, piyasaya ürününü arz eden köylünün, alım fiyatları yükseltilmiş, üretiminin yüzde 25'inden fazlasını piyasa fiyatlarından satabilmesi için köylüye serbestlik tanınmıştır. Milli Korunma Yasası'ndaki kısıtlamaların gevşetilmesi fiyatların artmasına neden olmuş, vurgun ve karaborsanın büyümesi ile savaş zenginlerini artırmıştır. Saraçoğlu Hükümeti, aşırı kazanç durumunun engellenmesine yönelik Varlık Vergisi'ni getirmiş, tüccar, esnaf, serbest meslek ile ücretlilerden bir kez alınması kararlaştırılan vergi, 1942 yılında yasalaştırılmıştır. Yasa üzerinde ayırım bulunmasa da toplam verginin yarısından fazlasının azınlıklardan alınması, verginin, ırk ve din ayrımı içinde toplandığını göstermiştir. Yasanın kaldırılmasından bir yıl sonra Varlık Vergisi ile benzer özellikler taşıyan Toprak Mahsulleri Vergisi getirilmiş, vergi, toprak ürünleri üzerinden hesaplanarak tahsil edilmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi'nin aksine büyük üretici ile küçük üretici arasında fark gözetilmediği için üretimi düşen ve yalnızca kendisi için üreten köylü üzerinde ağır bir yük oluşturmuş, aşarın ardından ilk kez vergiye tâbi olan büyük üretici ise kamu harcamalarının finansmanında yer almıştır. Öte yandan Saraçoğlu Hükümeti'nin politikalara getirdiği serbestlik, tüketici fiyatlarında yüzde 100'e yakın bir artış yaratmış, arz artışı ile fiyatların düşeceği beklentisi oluşsa da bu durum gerçekleşmemiş, fiyatlar 1942 yılında yüzde 90, 1943 yılında ise yüzde 78 artmış, nihayetinde 1980'li yıllara uzanan fiyat artışlarını ortaya çıkarmıştır. (Pamuk 2014: 201; Parasız 1998: 61; Çavdar 2003: 319; Boratav 2005: 85; Boratav 2006: 345-346) Savaş döneminde ordunun beslenmesi ile giydirilmesi mecburiyetinde kalan devlet yönetimi, ihtiyaçların karşılanması için Merkez Bankası ile para basma yolunu seçmiş, bu da enflasyonu yukarı tırmadığıdır. Enflasyonun devlet memurlarının satın alma gücünde yarattığı olumsuz etki ise bürokrasinin işleyişinde gerginlik yaratmıştır. (Zürcher 2000: 300-301)

Savaş dönemi, 1942 yılı dışında milli gelirin, sınai ve tarımsal üretiminin giderek düştüğü bir dönem olmuş, kentli de köylü de yoksulluğu derinden hissetmiştir. Ekmeğin vesika, kömürün karne ile verildiği bu dönemde, madenlerdeki işçiler, "mükellefiyet" çatısı altında angarya olarak çalıştırılmış, ücretleri sınırlandırılan işçilerin çalışma saatleri uzatılmıştır. Toplumun öteki ucunda bulunan tüccar ve toprak ağalarının zenginliği ise giderek artarken büyük vurgunlar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin 1940

yılında 17.830.950 olan nüfusu, 1945 yılında 18.790.174'e yükselmiş, nüfusun yüzde 75'i kırsalda yaşamını sürdürmüştür. (Boratav 2005: 86, 91; Çavdar 2013: 149-152)

Savaş yılları olan 1938-1945 dönemi, Türkiye için ekonomik yıkım olarak kabul edilebilirken, sanayi kesimi büyüklüğü yüzde 23, tarım kesimi ise yüzde 35 oranında gerilemiştir. Köylünün ve var olan işçinin huzursuzluğunun arttığı dönemde, uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Milli Korunma Kanunu durumu daha da kötüleştirmiştir. (Demirel 2021: 47)

2.1.3. 1946 İki Kutuplu Dünya Düzeni ve Türkiye'de Çok Partili Hayat

2.1.3.1. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir devlet olarak varlık kazandığı on altı yılın ardından kendisini savaşın eşiğinde bulmuş, sanayileşme, altyapı ve modernleşme adımlarını attığı sırada kazanımlarını kaybetmek istememiş, uyguladığı dış politika ile savaş dışında kalmıştır. (Tekeli, İlkin 2013: 653-654) Savaş sonrasında gelişen iki kutuplu dünya düzeninin bir ucunda kapitalist devlet ABD, diğer ucunda sosyalist Sovyetler Birliği yer alırken, kurulan ikili yapı yalnızca ideolojik olarak değil, siyasal, kültürel, ekonomik ve sanatsal alanların tamamının etkilendiği Soğuk Savaş döneminin oluşmasında etkili olmuştur. Soğuk savaşın etki ettiği ülkelerin başında da Türkiye gelmiştir. (Kepenek 2019: 252)

İkinci Dünya Savaşı'nın kazanan tarafı; ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere olmuş, uluslararası politikadaki Avrupa merkezli güç dengesi değişerek, Sovyetler Birliği ile ABD arasında soğuk savaşın varlığı ile anlam kazanan yeni bir denge kurulmuştur. Askeri, siyasi ve iktisadi anlamda tartışılmaz bir üstünlük elde eden ABD, savaşın sonunda zenginleşebilmeyi başarmış, ülkenin ekonomisine 25 milyar dolar ekleyerek, toplam ithalatını 1937'deki yüzde 14,2 seviyesinden, 1947'deki yüzde 32 seviyesine ulaştırmıştır. Elde ettiği üstünlük sayesinde dünyaya, "tüketim" odaklı bir yaşam biçimini dayatan ABD, sosyalizmin gelişimini önlemeyi amaçlamış, Sovyet etkisini sınırlandırabileceğini düşündüğü ülkeler ile ekonomik ve siyasi bakımdan bağımlılık ilişkileri kurmayı hedeflerken, yeni kurumsal yapılara ihtiyaç duymuştur. Bu amaç doğrultusunda savaşın bitimini izleyen Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği karşısında güç kazanacağı Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Para İdare Sistemi (Bretton Woods), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi oluşumların kurulması ile ülkelere askeri ve ekonomik yardımda bulunulmasını istemiştir. Türkiye'nin, iki savaş arasında ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında yürüttüğü denge politikası, oluşan çok merkezli yapı neticesinde imkânsız hâle gelmiş, dış politikada yanında yer alacağı ülke arayışına girilmiştir. 1945'te Sovyetler Birliği'nin, Türkiye ile imzaladıkları anlaşmayı tek taraflı feshi ve toprak bütünlüğüne aykırı taleplerde bulunması, iki ülke arasındaki ilişkiyi sona erdirmiştir. Batılı müttefiklerin baskıları ile Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden Türkiye'nin, Batılı devletler ile kurmayı amaçladığı ilişki geliştirilememiş, ülkenin 1944-1947 arasında yaşadığı yalnızlık, Türkiye'nin

dış politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur. (Kepenek 2017: 246-247; Koçak 2007: 546-548; Gerger 2012: 33; Kazgan 2013a: 64)

Savaşın sonunda İsmet İnönü, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü Sovyetler Birliği'nden korumak, dış politikadaki yalnızlığını gidermek, iktisadi yardım alabilmek gerekçeleri ile savaşın galibi ABD'nin yanında yer almayı tercih etmiştir. (Tuncer 2012: 169) Nitekim savaş sonrasında Türkiye'nin ekonomik bakımdan bir tercihte bulunması gerekmiş, Türkiye de 1930'lu yıllardaki sanayileşme politikalarını sürdürmek yerine savaş sonrasında öncü gücü olarak ABD'nin dönüşüm sürecine katılmıştır. (Kepenek 2019: 251-252)

2.1.3.2.Savaş Sonrası İktisat Politikaları

Savaş sonrası yeni politika arayışının egemen olduğu ülkede yalnızca iç gelişmeler değil, dış etmenler de etkili olmuştur. İç ve dış etmenlerin varlığında savaşın bitimini izleyen yıllar, büyük ölçüde 1950'li yılların belirleyiciliğini üstlenmiştir. (Kepenek 2014: 85-86) Ekonominin gelecek dönemlerinin anlamlandırılmasında savaş sonrası iktisat politikalarının önemli bir yeri bulunurken, alınan kararlar, 1950 sonrası iktisat politikalarının temelini oluşturmuş ve büyük ölçüde uygulanmıştır. (Kepenek 2014: 84-86; Pamuk 2014: 225)

Savaş döneminde uygulanan iktisat politikaları, toplumda birçok kesimin, tek parti iktidarına yönelik tutumunu değiştirirken, hükümet, ağır vergi ve iase uygulamalarının olumsuz etkilediği küçük tarımsal üretici ile arasını düzeltebilmek için elli dönümün üstündeki toprağın yeniden dağıtımını amaçladığı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu meclisten geçirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın son yılında hayata geçirilen bu yasa, iktisadi yapıda değişim yaratmamışsa da çok partili hayata geçilirken muhalefetin gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Meclis'te tartışmalara neden olan yasaya, büyük toprak sahipleri ile bağı bulunan meclis üyeleri karşı çıkmış, tartışmalar, CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'nin kurulmasında etkili olan muhalif sesleri ortaya çıkarmıştır. Dönemin koşullarına göre devrimci niteliği olan topraksız köylü ile küçük üreticiye toprak kazandırmayı amaçlayan yasa ise bir süre uygulanıp rafa kaldırılmıştır. (Pamuk 2014: 225 Çavdar 2003: 331-335)

Savaş sonrası iktisat politikalarının hazırlığı, Saraçoğlu Hükümetince 1944 yılında başlamış, kurulan Planlama Komisyonu savaşın bitiminde uygulanmak üzere bir kalkınma planı hazırlamıştır. Planın hedefleri, 1930'larda benimsenen sanayileşme adımlarına paralel çizgide devam edileceğinin bir göstergesi olurken, ülkenin bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması amaçlanmıştır. Enerji kaynakları etrafında bölgesel uzmanlaşmanın hedeflendiği plan, 1936 yılında hazırlanan İkinci Sanayi Planı ile benzerlik taşırken, yöntemleri bakımından birbirinden ayrılmıştır. Önceki planların aksine hazırlanan 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı, geniş kapsamlı bir "İş Planı" çerçevesi sunmuş, kurulacak sanayinin

hammadde tabanı, kuruluş yeri, uzman kadrosu, kuruluş yapılarına göre yatırım ve finansman aşamaları, üretim sistemi ve coğrafi koşulları birlikte ele alınmıştır. Her sektörün üretim hedeflerinin, tüketim normlarına göre hesaplanmasının amaçlandığı planda, önceki planlardan ayrı olarak üretim ile tüketimin beraberliği önemsenmiştir. (Tekeli, İlkin 1974: 1-3) Plan, Avrupa Kalkınma Programı kapsamında yer alması istenerek Amerikalılara sunulmuş, gönderilen plan taslağının reddedilmesi üzerine, 1946 İvedili Planı'nın uygulamasından vazgeçilerek, 29 Eylül 1947 tarihinde Ekonomi Bakanlığı'na geri verilmiştir. Kısa süre içinde ABD'nin isteklerine uygun olacak şekilde, Recep Peker Hükümeti'nin görevlendirdiği, liberal kesim bürokratlarının görev aldığı Türkiye Ekonomi Kurumu'nun hazırladığı, 1948-1952 yılları arasında kapsayan kalkınma programı ABD'ye tekrar sunularak kabul edilmiştir. (Boratav 2006: 353; Tekeli, İlkin 1974: 6-7)

Amerika'nın isteği ile hazırlanan 1947 Yılı Vaner Planı'nda uygulanması hedeflenen iktisat politikaları, önceki dönemlerden farklı olarak ülkenin kalkınmasında başat sektör olarak tarımı seçmiş, diğer sektörlerin de tarımsal gelişmeye destek olması amaçlanmıştır. (Kepenek 2014: 88; Tekeli, İlkin 1974: 16) Sekiz sektörün dâhil edildiği plan için öngörülen harcama, 3,7 milyar olurken, ulaştırma, tarım ve enerji yatırımlarının yanı sıra kırsal kesime öncelik verilmesi esas alınmıştır. Öngörülen harcamaların yüzde 44'e yakın bir kısmı ulaştırma ve haberleşme, yüzde 8'i sanayi alanlarına ayrılırken, enerji ve tarıma ayrı ayrı yüzde 16'lık bir pay ayrılmıştır. Planda öngörülen harcamalardan en fazla payın ayrıldığı ulaştırma alanında ise öncelik, Cumhuriyet döneminin esas politikası kabul edilen demiryolunun aksine karayoluna verilmiş, demiryolundan karayoluna yapılan politika değişikliği ile kırsal kesimin hızlı bir biçimde pazara açılması istenmiştir. Planda öngörülen 3,7 milyarlık harcamanın yüzde 50'sinin, dış kaynak yolu ile tahsis edilmek istenmesi ise Türkiye'nin uygulanan politikaların finansmanında esas kabul ettiği ülke içi kaynaklara bağlılık prensibinden kopuşun bir göstergesi olmuştur. (Kepenek 2014: 88; Tekeli, İlkin 1974: 18)

Doğrudan uygulanmamışsa da 1947 Kalkınma Planı'nda benimsenen yaklaşım, dönemin iktisat politikalarına egemen olmuş, öncelik özel kesime verilirken, kamu kesiminin faaliyetleri ulaştırma ve altyapı ile sınırlandırılmış, finansmanı da dışa bağlanmıştır. (Kepenek 2014: 88-89) 1946 yılına yalnızca iktisadi yapı üzerinden bakıldığında, on altı yıldır sürdürülen “dışa kapalı”, “korumacı”, “dış denge”ye dayalı iktisat politikalarının gitgide dışa açık hâle getirilmesi dönüm noktasını oluşturmuştur. İthalatın serbestleştirilmesi ile birlikte dış açıklar süreklilik kazanmış, giderek dış yardım ve yabancı sermaye yatırımlarına bağlanan bir iktisadi yapı kurulmuştur. (Gerger 2012: 49)

Döneme dair belirtilmesi gereken, 1946 yılı planının hazırlanmasından kısa bir süre sonrasında, 7 Eylül 1946 tarihli Türk lirasındaki devalüasyondur. Ekonominin dünya ekonomisine bağlanmasına yönelik atılan adım ile Türk lirasının değeri, 1 dolar karşısında 1.28'den 2.80'e yükseltilmiş, Cumhuriyet döneminin ilk devalüasyonu gerçekleştirilmiştir. (Boratav 2005: 98)

2.1.3.3.ABD Yardımları ve Türkiye'nin Politika Değişimi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlediği dış politikası ile savaştan uzak kalabilen Türkiye, savaş sonrasında oluşan uluslararası yapıdan da uzaklaşmış, dış politikada yalnız kalmıştı. (Koçak 2000: 209) Türkiye'nin savaş ertesinde dış politikasında yaşadığı yalnızlık, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1947 yılına kadar belirleyici bir rol üstlenmiştir. 1945 ile somut bir hâl alan Sovyet tehdidi, 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini duyurduğu 19 Mart 1945 Sovyet Notası ile kesinleşmiştir. (Sander 2016: 26) Sovyetler Birliği'nin, Türk-Sovyet sınırında değişiklik isteği ile Boğazlardaki kara ve deniz üssü talebini, Postdam Konferansı'nda Amerika ve İngiltere'ye iletmesi, Doğu Anadolu'nun bir bölümünün Gürcistan Cumhuriyeti'ne verilmesini isteyen Gürcü profesörün mektubunu gazetelerinde yayımlanması tehdidin unsurlarını oluşturmuştur. (Sander 2016: 27) Türk Hükümeti, 18 Ekim 1946'da Sovyetler Birliği'nin isteklerini reddettiği yanıt ile beraber üs, toprak ve Montreux Sözleşmesi hükümlerinin değiştirilmesi isteğini geri çevirmiştir. Türkiye, 1945-1947 arasında dış politikasındaki yalnızlığı ile Sovyetler'in isteklerini geri çevirirken, Batılı devletlerin Sovyetler Birliği'nin niyetini anlaması üzerine de ABD'nin, Türkiye ile "Truman Doktrini" üzerinden yakınlaşma çabası başlamıştır. (Tuncer 2012: 175)

Savaş öncesinden başlayarak, Türkiye ile yakın ilişkisi bulunan İngiltere, 1947 yılından itibaren Türkiye ve Yunanistan'a yönelik sürdürdüğü iktisadi ve askeri yardımı sonlandıracağını duyurmuştur. Sovyetler Birliği'nin bölgede yarattığı tehdit ile İngiltere'nin bıraktığı boşluğu doldurmak isteyen ABD, Türkiye ile Yunanistan'a yardım kararı almıştır. (Tekeli, İlkın 1974: 7-8; Kepenek 2014: 89) İkinci Dünya Savaşı öncesinde yakın ilişkisi bulunmayan ABD ile Türkiye, 1946 yılında Missouri zırhlısının İstanbul'a ziyareti, 1947'de açıklanan Truman Doktrini ve Avrupa'nın yeniden kurulumunu amaçlayan Marshall Planı ile yakınlaşmaya başlamıştır. (Kepenek 2014: 89; Kepenek 2019: 253)

ABD, dünya liderliğini savaş sonrasında en zengin ve güçlü devlet kimliği ile kazanmış, savaş öncesinin yani 1930'ların düzenini korumayı amaçlamıştır. (Sander 2016: 33) Böylece ABD planladığı Truman Doktrini ile savaş sonrasındaki Avrupa'nın durumunu düzeltmeyi, Yunanistan ve Türkiye'ye yapacağı yardımlar ile "çevrelenmelerini" amaçlamıştır. Esasında Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesini amaçlayan Amerika, kendi ekonomik ve siyasal anlayışının döneme hâkimiyetini istemiş, diğer taraftan da Sovyet tehdidine karşı Yunanistan ve Türkiye'nin güçlendirilmesini amaçlamıştır. (Sander 2016: 35, 39-40) Amerika bu ilerleyişinde de yarattığı yeni kurumlar, uluslararası para sistemi Bretton Woods ve IMF ile Dünya Bankası yani IBRD ve GATT ile yol almıştır. (Kazgan 2013a: 64)

Türkiye'nin savaş sonrasında ekonomik ve güvenlik bakımından yeterli güce sahip olmayışı, diğer birçok devlette olduğu gibi güçlü bir devlet ile ittifak arayışını getirmiştir. İki kutba evrilen dünya düzeninde savaştan yorgun çıkan ve ABD'nin gerisinde kalan Avrupa ülkelerinin yanı sıra ekonomik

ve askeri gücün elinde bulunduğu ABD, NATO'yu kurmuş, SSCB'nin etki gücünün zayıflatılması ve kapitalist ekonomik yapının oluşturulmasını amaçlamıştır. Türkiye, jeopolitik konumu ile ABD ve SSCB arasında kalırken, iki devletin de Türkiye'de etki kurduğu bir durumda bırakılmıştır. (Demirel 2021: 42)

Türkiye'nin, Truman Doktrinine dâhil edilmesinde de önem kazanan özelliği jeopolitik konumu olmuştur. SSCB'nin Türkiye ile Boğazlara hâkim olması, petrol bakımından zengin kaynakları bulunan Ortadoğu'ya girebilmesi ve üç kıtaya da hâkim olacağı ticaret yollarının denetimini elde edebilmesi düşüncesi, ABD'nin Türkiye'ye yardımında öne çıkmıştır. (Oran 2009: 531) SSCB tehdidinin devam ettiği 1947 yılında, Türk bürokratları da güvenliğin Batı ile kurulacak ilişki ile sağlanacağını düşünmüş, ABD yardımlarının kabul edilmesi ile ekonomik ve askeri bakımdan güce ihtiyaç duyulması diğer sebepler arasında yer almıştır. (Sander 2016: 41)

12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman yaptığı açıklama sonrasında, Türkiye'nin askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan destekleneceği kesinleşmiş, 12 Temmuz 1947'de anlaşma imzalanmıştır. (Koçak 2000: 211) Truman kongrede yaptığı konuşmasında, Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye 100 milyon olmak üzere 400 milyon yardımda bulunulacağını dile getirirken, ülkelerin isteği dâhilinde "sivil ve asker gönderilmesi" kararlaştırılmıştır. Anlaşma ile Türkiye'ye yapılacak yardımın esas niteliğini, askeri gücünün iyileştirilmesi ile ordusunun mevcudunun korunması oluşturmuştur. (Sander 2016: 44)

23 Mayıs 1947 tarihinde Ankara'ya gelen Amerikan uzman heyeti, Türkiye'de buldukları süre zarfında Türk yöneticiler ile görüşmüş, yardımın nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili önerilerde bulunmuştur. Bu doğrultuda silahlı ordudaki askerlerinin bir bölümünün terhis edilmesini ve silahlarının modernleştirilmesini istemişlerdir. (Oran 2009: 532) Öte yandan anlaşmanın dördüncü maddesi gereği yapılan yardım ile malzemenin mülkiyetinin Türkiye'ye ait olmayacağı ve amacı dışında kullanılmasına izin verilmeyeceği dile getirilmiştir. 1947-1949 dönemi içerisinde yardımının tutarı, 152,5 milyon dolar olurken, 147,5 milyon doların hava, kara ve deniz kuvvetleri için kullanılmasına, 5 milyon doların ise yol yapımına ayrılmasına karar verilmiştir. (Oran 2009: 534)

Türk kamuoyunda olumlu karşılanan doktrin, savaştan büyük başarı elde ederek çıkan ABD'den yardım alınmasını dış politikasının başarısı olarak değerlendirmiş, kamuoyu, alınan yardımın Sovyet tehdidine yönelik güvenliğin sağlanmasında önemli bir adım olarak kabul edilmesini istemiştir. (Sander 2016: 45) Anlaşmaya yönelik oluşan olumlu havanın aksine ABD'nin sunduğu, tek taraflı bir yardım niteliğinden öteye geçememiş, herhangi bir saldırı olması durumunda da ABD'nin hiçbir bağlayıcılığı bulunmamıştır. Böylece Türkiye'nin bir sonraki çabası, ABD ile ittifak düşüncesini kurabilmek olmuş, gerçekleşmesi ise NATO'ya girmesine bağlanmıştır. (Sander 2016: 54, 65)

Türkiye'nin Truman Doktrini ile yapılan yardımı kabul etmesinde diğer bir etken sahip olduğu iktisadi koşullar olmuştur. Türkiye, 245 milyon dolar altın ve döviz rezervi bulursa da Sovyet tehdidine karşı sakladığı rezervini kaybetmek istememiştir. (Oran 2009: 532-533) Truman Doktrini ile başarı elde ettiğini düşünen ABD ise attığı adımlara bakarak, kararlı ekonomik ve askeri yardımda bulunmasını önemli bulmuş, kazandığı başarı NATO, Bağdat Paktı ve SEATO gibi yapılanmaların oluşturulmasına etki etmiştir. (Oran 2009: 535)

ABD'nin savaş sonrası Avrupa'ya yönelik planladığı ekonomik kalkınma düşüncesi, Marshall yardımları ile somutlaşmıştır. İki koşul ile sınırladığı Marshall yardımının ilk koşulunu, ülkelerin ABD üstünlüğünü tehdit edecek seviyeye ulaşmasına izin verilmemesi oluşturmuştur. Öte yandan Avrupa'nın refahının sağlanması, ittifakın sürdürülmesinde ABD'ye ekonomik bakımdan bağımlı olduğunun kabul edilmesi istenmiştir. Yardım alan ülkenin ABD'nin güvenliği bakımından önemi bulunurken, ülkenin Sovyet tehdidinden ne derece etkilendiği diğer belirleyici kabul edilmiştir. Yardım alan ülkenin iç koşullarının etkili olduğu bu noktada bazı gerekçeler sunulmuştur. Ülkenin iç koşulları göz önünde bulundurularak yapılan yardımda, bürokrat kadrosunun modernleşme yoluna girmesi ve istenen kültürel ve ekonomik dönüşümü kabul etmesi sonrasında yardımın yapılmasına karar verilmiştir. (Sander 2016: 69) Türkiye de 1947-1952 arasında bu koşula uygun bulunarak, yardım alan ülkelerden birisi olmuştur. Öte yandan yardım sonrası için bir koşul daha belirlenmiştir. Yardım alan ülkenin bürokrat kadrosunun modernleşme içerisinde olmadığı, kültürel ve ekonomik dönüşümleri gerçekleştirmediği bunun yanında plansız bir sanayileşme güdümünde hareket etse de geniş halk kitlelerince benimsendiği fark edilirse, ekonomik yardımın boyutunun sınırlı modernleşmenin sağlanması yönünde azaltılacağı belirlenmiştir. Fakat yine de ABD'nin çıkarları söz konusu olursa, askeri yardımın devam etmesine karar verilmiştir. 1955-1958 arasında Türkiye'nin bu koşula uyduğu ve ABD'nin ekonomik yardımlarının azaltıldığının belirtilmesi önemlidir. (Sander 2016: 70)

Avrupa Kalkınma Projesi'nin ilk adımı olarak hazırlanan Marshall Planı, 12 Temmuz 1947'de, Paris'te buluşan 16'lar Konferansı çalışmalarını eşliğinde başlamıştır. Başlangıcında Türkiye'ye yardım yapılmasına sıcak bakmayan ABD, Türkiye için bir rapor hazırlatmış, sahip olduğu tarım ve madenleri ile Avrupa'nın kalkınmasında etkili olabileceği belirlenmiştir. Marshall Planı'nın esasında ekonomik gelişim programı olmadığı, savaştan olumsuz etkilenen ülkeleri içine aldığı belirtilirken, Türkiye'nin savaştan ötürü ülkesinde bir yıkımın yaşanmadığı, diğer Avrupa ülkelerinin durumuna bakıldığında, Türkiye'nin ekonomik bakımdan kalkınma sorunu olmadığı ileri sürülmüştür. Türkiye'nin dış ticaret dengesi ile altın ve döviz rezervlerinin diğer on beş Avrupa ülkesinden daha iyi bir seviyede olması da, yardımda karşı çıkılan unsurları oluşturmuştur. Öte yandan Türkiye'nin 12 Temmuz 1947'de imzaladığı anlaşmaya uygun biçimde asker mevcudunu azaltması gerektiği de vurgulanmıştır. (Sander 2016: 75-76; Oran 2009: 539)

Hazırlanan rapor sonrası Türkiye'nin ısrarı doğrultusunda karar tekrar görüşülürken, görüşme neticesinde ABD, Türkiye'yi Marshall Planı'na dâhil edeceğini belirterek, 4 Temmuz 1948 tarihinde yapılan anlaşma ile yardımlara başlamıştır. (Sander 2016: 77) Marshall Planı ile yardımın esas niteliği, Türkiye'nin askeri bakımdan güçlendirilmesi olmuş, ülke ekonomisinin güçlendirilmesinden ziyade savunmasının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Marshall yardımına Türkiye'nin dâhil edilmesinde ayrıca savaştan yorgun düşen Avrupa'nın gıda ve hammadde ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Aldığı yardımlar ile tarımda gelişmesi istenen Türkiye, Avrupa'nın hammadde deposu olarak planlanmış, olası sanayi ihtiyacının Avrupa'dan karşılanması uygun görülmüştür. Türkiye imzaladığı “Ekonomik İşbirliği Kanunu” ile 1948-1952 yılları arasında toplamda 350 milyon dolar kaynak almıştır. (Tuncer 2012: 182; Avcıoğlu 1976: 557-558)

Anlaşmanın imzalanması sonrasında anlaşma hükümlerinin uygulanması amacı ile “Amerikan Kredileri Komitesi” kurularak tarım, ekonomi, ulaştırma ve bayındırlık alanlarında yer alacak uzmanlar ile Marshall Planı'nın uygulanmasına karar verilmiş, anlaşma hükümlerince Türkiye'nin “tekelci” bulunan ekonomisinin liberalleştirilmesi amaçlanmıştır. (Sander 2016: 80) Türkiye'de sanayileşmeden ziyade tarımsal gelişimin sağlanması öngörülürken, maden kaynaklarının işletilmesine bağlı ihracatının geliştirilebileceği belirtilmiştir. (Sander 2016: 82)

İkinci Dünya Savaşı ile gelişen durum Türkiye'yi bir yol ayrımına getirirken, 1930'lu yıllarda sürdürdüğü bağımsız sanayileşmesinin devam ettirilmesi seçilecek bir yol olmuş, diğeri ise farklı bir yol arayışı olmuştur. Dış koşullarında var olan ABD gücü ile iç koşullarında yaşadığı gelişmeler, Türkiye'yi izlediği yolun dışına çıkarırken, bağımsız sanayileşme yolculuğundan ayırmıştır. Kendi kaynakları ile koşullarına bağlı sürdürdüğü sanayileşme politikası ve çağdaşlaşma yolculuğunu bir kenara bırakan Türkiye, kabul ettiği ABD merkezli dönüşüm süreci ile yalnızca ekonomik değil; kültürel, sanatsal ve siyasal açıdan da dönüşümü beraberinde kabul etmiştir. (Kepenek 2019: 251-252)

ABD kurumları ile birlikte Türkiye'nin iktisat politikasını değiştirmeye esasında 1946 yılından itibaren görüşler sunarak başlamıştır. 1930'lu yıllarda benimsediği sanayileşme yolculuğundan ayrılan Türkiye, imzaladığı anlaşmalar ile Amerika'nın kendisine çizdiği yoldan devam etmiştir. (Güven 1998: 5) Eğitim, kültür, sanat, ekonomi, savunma, iç-dış politikasının ABD güdümünde belirlendiği koşullarda Türkiye, dışa bağımlı bir hâle gelmiştir. Bu anlamda bağımsız olarak sürdüreceği savunma politikası ile dış politikasını rafa kaldıran Türkiye, sanayileşmeye dayalı adım adım ilerlettiği iktisat politikasından vazgeçmiş, hak, özgürlük, eğitim ve kültürü de içine alan bir dönüşüm geçirmiştir. (Kepenek 2019: 253) Türkiye'nin iktisat tarihi açısından önemli bir yol ayrımı olan bu dönüşüm süreci, ülkenin şu anının ve yarının anlaşılmasında önemlidir. Dönüşüme dair belirtilmesi gereken, 1930'lu yıllarda gerçekleştirmek istediği sanayileşmenin devrimci niteliği ile birlikte devlet desteğinde “ulusal bir kapitalizm” yaratılmak

istenmesidir. 1950’li yıllarda ise ABD güdümünde yabancı firma ve devletlerin desteği ile “işbirlikçi” kapitalizmin gelişimi söz konusudur. (Güven 1998: 6)

Türkiye’nin iktisat politikasının dönüşümünde iki rapor öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki 1949 yılına ait *Thornburg Raporu* olurken, diğeri Dünya Bankası (IBRD) tarafından hazırlanan 1951 yılına ait *Barker Raporu*’dur. İki rapor, ülkenin iktisat politikasındaki keskin değişimi göstermesi bakımından önemlidir. “Yirminci Yüzyıl Fonu Vakfı” tarafından hazırlanan *Thornburg Raporu* (1949), Türkiye’nin o dönemki koşullarına ilişkin gözlemler ile Türk hükümeti tarafından sunulan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır. *Barker Raporu* ise iktisadi durum ile sınırlı kalmamış; eğitim, sağlık ve kamu yönetimi gibi sorunları da incelemeye almıştır. (Kepenek 2019: 254)

Benzer nitelikleri bulunan bu iki rapora göre Türkiye’nin kalkınmada önceliğinin tarım olması önerilirken, ulaştırma açısından demiryolundan ziyade karayoluna ağırlık verilmesi istenmiştir. Öte yandan ekonominin bütününde özellikle de sanayi kesiminde kamunun ağırlığı fazla bulunmuş, özel girişimin desteklenmesi, piyasa serbestliğinin sağlanması ve özel sektör aracılığı ile sermaye birikiminin oluşturulması gibi politikalar eşliğinde kamu gücünün azaltılması önerilmiştir. Girişimcilere tanınan özgürlük ile yerli üretimin korunması yerine dışa açık bir dış ticaret politikası istenmiştir. Böylece Türkiye’nin ekonomik bakımdan dünya kapitalizmine bağlı kalması istenmiş, uygulayacağı iktisat politikaları belirlenen bu çerçeve ile sınırlandırılmıştır. (Kepenek 2019: 255)

Türkiye’nin ABD ile ilişki kurmaya başladığı ilk zamanlar olan 1946-1947 arasında, ABD’nin programında demiryoluna ağırlık verilmesi, gelecek on beş yılda hattın 1400 mil uzunluğa sahip olması, maliyetinin ise 280 milyon dolar olması planlanmıştı. (Thornburg Raporu’ndan aktaran Kepenek 2017: 255) Çok zaman geçmeden ABD’li Hilts Başkanlığındaki heyet tarafından hazırlanan raporda ise kesin bir biçimde karayollarına ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (Kepenek 2019: 255)

Thornburg Raporu’nda, Sümerbank ve Etibank ile başladığı ağır sanayileşme yolculuğunun rafa kaldırılması istenirken, Barker Raporu’nda ülkenin sermaye birikiminin yetersiz, işgücünün yüksek olduğu vurgulanmış, Türkiye’nin tarıma yönelmesi ile hafif makine ve kimya endüstrisi, seramik ve çömlekçilik gibi alanlarda uzmanlaşması önerilmiştir. Belirtilmesi gereken husus, savaş sonrasındaki teknolojik yenilikler ve bilimsel çalışmalar ile sanayileşme hazırlığında olan gelişmiş ülkelerin tersine Türkiye için istenen, “sanayileşmemesi” olmuştur. (Kepenek 2019: 257-259)

ABD’nin Türkiye için belirlediği politikalar tereddütsüz bir kabulü gerektirmiş, uygulanmaması durumunda Türkiye’nin ABD’den hiçbir yardım alamayacağı, dış politikada yalnız kalacağı bir konum yaratılmıştır. Türkiye, ABD’nin kendisine çizdiği yola girmiş, ABD’nin önerdiği ekonomi politikalarını koşulsuz bir biçimde kabul ederek, Cumhuriyet ile sürdürdüğü yoldan ayrılmıştır. (Kepenek 2019: 261) Türkiye’nin iktisat politikalarında yaşanan “aks kayması” ile yalnızca sanayileşmeye dayalı ekonomik

gelişimi değil, kültür, sanat, eğitim gibi alanları içine alan toplumsal gelişim süreci de dönüşüme farklı bir ifade ile “aşınmaya” uğramıştır. (Kepenek 2019: 261) Etkilerinin yalnızca 1950’li yıllar ile sınırlı kalmadığı raporlar, “Türkiye’deki Amerika’nın” oluşmasında önemli bir rol oynamış, Türkiye’nin 1980 sonrasında yaratılmasında etkili olmuştur. (Güven 1998: 6) ABD yardımının dayandığı ekonomi politik çerçeve sonraki dönemlerde hiçbir dönüşüme uğramadan uygulanırken, yaşam biçiminin bütünü ile benimsendiği süreçte istenen dönüşüm ile ülkenin ticari sermayenin genişletilmesi, kırsal yapının pazara açılması ve kentleşmesi amaçlanmıştır. (Kepenek 2014: 90-91)

2.1.3.4. Türkiye’nin Çok Partili Hayata Geçişi ve Toplumsal Yapısı

1946 yılı, Türkiye Cumhuriyeti için iktisadi olduğu gibi siyasi bakımdan da bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Tek parti yönetiminin sona erip çok partili parlamenter sisteme geçilmesinin başlangıcı 1946 yılı kabul edilmektedir. Bu tarih ile birlikte siyasi iktidarların seçimden seçime de olsa işçi, köylü ve halk kesiminin sesini duymak, isteklerine yanıt vermek durumu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu durum uygulanacak iktisat politikaları ve bölüşümde varlıklı sınıf ile çatışmaya neden olabileceği sonucunu doğururken, hâkim sınıfın denetiminden çıkılmaması ve bu sınıfın çıkarlarına uygun hareket edilmesinin koşulu olarak, halk sınıfını temsil eden ya da örgütlenmelerini sağlayacak sol bir zihniyetin iktidara gelme olasılığının önlenmesini gerektirmiştir. (Boratav 2005: 93-94)

Türkiye Cumhuriyeti çok partili hayata geçişini 1945’te tamamlamıştır. (Eroğul 2013: 7) 1945 ile birlikte siyasal liberalleşmenin sağlanması için siyasi partilerin kurulması istenmiş, bu durum bizzat İnönü tarafından da desteklenmiştir. Bu gelişme sol çevrelerde hareketliliğe sebep olurken, ardı ardına kurulan sol partiler arasında ses getirenler, Türkiye Sol Partisi (TSP) ile Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) olmuştur. Çok partili yaşam ile esas istenenin aslında “bu” olmaması, partilerin kısa bir sürede kapatılmasına neden olmuş, demokratikleşme çabaları güdülen 1945 sonrasında esasında sola kapalı bir demokrasi arzulanmıştır. (Varel 2015: 207; Çavdar 2003: 305)

CHP’den ayrılanların bir araya gelerek oluşturduğu Demokrat Parti, Çiftçi Topraklandırma Kanunu’nun görüşmeleri sırasında doğmuştur. Kanununun 17. ve 21. maddelerinin görüşüldüğü sırada, büyük toprak sahiplerinin yanında yer alan isimler daha sonrasında Demokrat Parti’nin kuruluşunda yer almıştır. CHP’ye sundukları önerge ile parti kurma yolunu seçen isimler, “Dörtlü Takrir” adını verdikleri önergeyi imzalayan, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü olmuştur. (Çavdar 2003: 305; Eroğul 2013: 13)

İnönü 19 Mayıs konuşmasında, demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmişse de parti grubuna sunulan “*kanun ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerden arındırılması, meclisin, hükümeti gerçek anlamı ile denetleyebilmesi ve seçim serbestliğinin sağlanması*” gibi isteklerin yer aldığı önerge,

imza sahiplerinin dışında kalanlarca oybirliği ile reddedilmişti. İnönü ve Bayar'ın görüşmesi sonrasında, Cumhuriyet'in ilkelerinden ödün verilmemesi, sola karşı bir duruşta olunması, dış politikada tartışmaya girilmemesi gibi konularda anlaşılması ile Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da resmen kurulmuştur. Parti programında ön plana çıkan kavramlar, "liberalizm" ile "serbest piyasa ekonomisi" olmuştur. (Eroğul 2013: 14; Çavdar 2003: 305)

Savaş yıllarının bütün yıkımını üstlenen CHP'nin karşısında gelişen DP, kamunun ekonomideki ağırlığını azaltmayı, özel sektörün ve yabancı sermayenin öncelendiği liberal bir anlayış doğrultusunda tarıma dayalı kalkınma anlayışını yaratmayı istemiştir. Bu bakımdan fabrikaların satılarak, kalkınmanın kırdan başlayacağı dile getirilmiş, niyetin "her mahallede bir milyoner yaratmak" olduğu belirtilmiştir. (Pamuk 2014: 226)

Lâkin dönemde oluşturulan liberal anlayış için belirtilmesi gereken önemli bir husus, devletin dönemdeki iktisadi yaşama müdahalesinin oldukça fazla olmasından, azaltılması yönünde atılacak bir adımın dahi liberal değerlendirileceğidir. Bu bağlamda Demirel'in anlatımında olduğu gibi partinin, "iktisadi liberalizme" olan uzaklığı sonradan anlaşılacaktır. Diğer taraftan Demokrat Parti, devletçiliği reddetmemiş, liberal iktisat anlayışında değerlendirilmeyecek bir doğrultuda ilerlemiş, özel sektörün önünün açılmasında devletçiliğin güdüleceği dile getirilmiştir. Demokrat Parti'nin muhalefeti boyunca yüklendiği amaç, CHP'ye muhalefeti üzerinden "seçmen tabanının" genişletilmesi ve bu amaç ile 1950 seçimlerine bölünmeden girilebilmesi olmuştur. Ayrıca DP, Türkiye'nin ekonomik kalkınması, sağlık ve eğitim alanlarında gelişimine dair herhangi bir tartışma yürütmemiştir. Duyguların dâhil edilerek, toplumsal desteğin kazanılmasını amaçlayan DP, "hürriyet", "milli irade" kavramlarının etki gücünü kullanmıştır. (Demirel 2021: 56-58)

İkinci Dünya Savaşı sona ererken, İnönü Hükümeti'ne karşı birçok nedenden ötürü olumsuz bir tablo hâkim olmuştur. Nüfusun yüzde 80'ini, kırsal kesimdeki çiftçiler oluştururken, refah seviyelerinde, sağlık ve eğitim gibi konularda nitelikli bir gelişme görememişlerdi. Diğer taraftan merkezi devletin, köylü üzerindeki denetim mekanizması ağırdı. Vergilerin toplanmasında jandarma ve vergi tahsildarına karşı korku beslenmekteydi. Sanayide çalışan işçi, 20 milyonluk nüfus içerisinde yaklaşık 330 bin kişi ile az bir sayıya tekabül etmekteydi. Sosyo-ekonomik bakımdan zayıf durumdaki işçilerin sendikalaşma ve grev hakkı bulunmamaktaydı. Öte yandan savaş döneminde ordunun iaşesi ve giydirilmesi ihtiyacı, Merkez Bankası'nın para basımı ile mümkün olduğundan enflasyonu tırmandırmıştı. Yüksek enflasyon, memurun alım gücünü düşürürken, bürokraside gerginliğin yaşanmasına neden olmuştu. Esasında gayrimüslim iş çevresinden toplanmışsa da Varlık Vergisi burjuvazinin bütününde huzursuzluğa neden olmuş, onları tehdide açık hâle getirmişti. Savaş dönemindeki aşırı enflasyonu önlemek için getirilen Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu büyük toprak sahiplerini ürkütmüştü. Bu durum aslında siyasal muhalefetin doğmasının da nedenlerinden biri olmuştur. Bu hoşnutsuzluklar,

devlete olduğu gibi partiye de duyulurken, İnönü de bunun farkına vararak ölçüsünde bir “siyasal liberalleşmeye”, “siyasal bir muhalefete” izin verilmesine karar vermişti. (Zürcher 2000: 299-302)

1946-1950 döneminde siyaset sahnesinde bulunan partilerin ikisi de yeni kimlikler edinmişti. “Milli Şef” kabul edilen İnönü, “Değişmez Genel Başkan” sıfatlarından ayrılarak, liberal bir anlayış ile partisini yenilerken, genel seçimlerin erken yapılmasına karar vermişti. Henüz örgütlenmemiş olan Demokrat Parti ise yasaların demokratikleşmesini talep ederken, seçime katılmayı reddetmiş, hükümet seçim kanununda, “iki kademeli oy pusulası” yerine “doğrudan oy” kullanımına dayanan değişiklikte bulunmuştu. Bunu üniversitelerin özerkliği ile basın kanununun liberalleştirilmesi gibi gelişmeler izlerken, “sınıf” temelli kurulan derneklerin yasaklanmasına ilişkin kanun kaldırılmıştı. Bu adımlar ile çiftçinin, köylünün, esnaf ve zanaatkârın oylarını kazanmak isteyen CHP, gerçekleştirdiği reformlara karşın yeni bir seçmen kitlesi yaratamamıştı. Öte yandan Demokrat Parti, hükümetin keyfî uygulamalarından dem vurarak, halkın “hükümet karşıtlığı”ndan yararlanma isteği ile “kitlelerin partisi” olma yolunda adımlar atmaktaydı. Bu bağlamda seçmenler, DP’nin iktidar olması durumunda refahlarının yükseleceği, devlet “boyunduruğu”ndan kurtulacağı inancına sahip olmuştu. Demokrat Parti üyeleri ise 1946 seçimlerinin kaybedilmesi üzerine iktidarı kazanmaları önünde bürokrasi ile yakınlık kurulabilmelerini bulmuşlardı. (Ahmad 2011: 237)

1945-1950 arasında ilişkin belirtilmesi gereken husus, sendikal faaliyetin yapılabilmesi olmuştur. 1950 seçimlerine gidilen süreçte “grev hakkı” önemli bir noktaya işaret ederken, Demokrat Parti işçilere bunu sağlayacağını sözünü vermiştir. Emek için olumlu bir diğer adım ise bu dönemde “İşçi Sigortaları Kurumu” ile “İş ve İşçi Bulma Kurumu”nun kurulması olmuştur. (Çavdar 2003: 308)

12 Temmuz 1947’de tek partili dönemin sona erdiği, DP’ye hareket özgürlüğü tanırken, CHP’nin bazı değişimlerde bulunmasını gerektirmişti. Dışa açık politikaların benimsenmesi, “devlet kapitalizmi” yerine “piyasa kapitalizmi”nin tercih edildiği, kalkınma için yabancı yatırımlara ihtiyaç duyulan dönemi de beraberinde getirmişti. Bu bakımdan yabancı yatırımların gelmesinin önünde siyasi istikrarın varlığı ile çok partili yaşama geçilmesi gerekmekte ise gereken adımların atılması istenmişti. (Ahmad 2011: 238)

Laiklikten vazgeçmeyen İnönü cephede tavizler verirken, din konusunda da gerek okullara din derslerinin eklenmesi gerek İslamcılara yakın olan Şemsettin Günaltay’ın başbakanlığa getirilmesi gibi gelişmeler ile taviz vermeye başlamıştı. Böylece CHP ve DP arasındaki fark gitgide azalmıştı. 1950 yılı ile yapılan seçimlerde sürpriz bir sonuç ortaya çıkarken, oyların yüzde 53,35’ini alan Demokrat Parti, mecliste 408 sandalye ile seçimin kazananı olmuş, CHP ise yüzde 38,38 oy oranı ile 39 sandalye kazanmıştır. (Ahmad 2011: 238-239) Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin isteklerinin aynı olduğunu belirtilmesi önemlidir, seçimin kazananı olarak DP “her mahallede bir milyoner” yaratma

hevesini taşıırken, “küçük Amerika” olunacağı sözünü vermiş, CHP’nin isteği de ötesine geçmezken, iki partinin yalnızca hedeflerine ulaşma biçimleri birbirinden farklılaşmıştır. (Ahmad 1995: 156)

Dönemin sosyo-ekonomik yapısında savaşın sona ermesi ile askere alınanların terhisı başlamış, “penisilin ile DTT” ilaçlarının ulaşılabilir olması salgın hastalıklara bağlı ölüm oranlarını azaltmıştır. Nüfus artışı için olumlu olan bu gelişmeler, nüfus artış oranının yüzde 2’lere çıkmasında etkili olmuştur. 1940’lı yıllar ile “İstanbul, İzmir ve Adana” gibi büyük şehirlere yapılan göçlerin artması, şehirlerde sanayi kuruluşları çevresindeki “gecekondu” yerleşimlerini oluşturmuştur. 1940’ta kentteki nüfus oranı yüzde 24,4 iken, 1950’de yüzde 25 olmuştur. Kırsal nüfus oranına bakıldığında, 1940 yılındaki yüzde 75,6 oranı, 1950 yılı ile yüzde 75’e düşmüştür. Kırdan kente göç ile erkek nüfusun kentteki oranı yüzde 26,2’den yüzde 26,6’ya yükselmiş, kadın nüfus için ise oran yüzde 22,6’dan yüzde 23,4’e yükselmiştir. Bu, kentteki nüfusun erkek yoğunluklu olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1940 yılında toplam nüfus 17.820.950 olurken, 1950 yılında 20.947.188 olmuştur. Yıllık nüfus artışı, 1940-1945 yılları için binde 10,59 olmuş, 1945-1950 arasında ise binde 21,73’e ulaşmıştır. (Çavdar 2003: 340-342) Nüfusun okur-yazarlığına ilişkin büyük bir gelişim yaşanmadığı gibi 1940 yılında okur-yazarlığı bulunmayanlar, yüzde 75,5 oranına sahip olurken, bu oran 1950’de yüzde 69,8 hesaplanmıştır. 1940 yılında kadınlarda, okur-yazarlığı bulunmayanların oranı yüzde 87,1 iken, 1950’de yüzde 83,2’ye düşmüştür. Dönemin eğitim politikalarındaki eksikliğe dair yapılacak vurgu önemlidir. (Çavdar 2003: 341)

1940’lı dönemi sona erdirirken, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri egemenliği elinde tutan CHP, iktidarını kaybetmiş, kurulduğu dönemde belirttiği temel ilkelere sadık kalamamıştır. Halkın hissettiği baskı ve yoksulluk ile sermaye kesiminin Varlık Vergisi ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na bağlı parti aleyhinde gelişen düşünceleri, CHP’ye karşı muhalefet cephesini güçlendirmiştir. Demokrat Parti iktidara gelirken bu cepheye sıkıca yaslanmış, dini kullanarak, halkın yanında yer almasını sağlamıştır. Öte yandan “serbest piyasa”, “liberal ekonomi” bakış açısı ile iş çevrelerinin ve kapitalist ABD’nin desteğini kazanmıştır. CHP’nin bu tablo üzerine atacağı adımlar, ilkelere vazgeçmesine, “daha fazla liberalleşerek” devletçiliği bırakmasına neden olmuştur. (Çavdar 2003: 371-372)

2.2. 1950 – 1960 Dönemi İktisat Politikaları

Demokrat Parti henüz iktidara gelmemişken, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946-1950 arasında sürdürdüğü politika bir dönüşümü içerisinde barındırmakta, devlet kaynaklarına bağlı sanayileşmeden vazgeçilen bir düzlemde, serbest piyasa koşullarına yönelerek, tarım ve altyapıyı önceleyen politikalara geçiş yapılmaktaydı. (Kazgan 2013a: 67) Burada vurgulanması gereken, Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile aslında iktisat politikalarında büyük bir değişim yaşanmadığı olmaktadır. (Boratav 2005: 97) CHP’nin düşüncesinde, yaşanan olumsuz durumdan ötürü, 1945 sonrası için toplumun farklı kesimleri ile ilişkisini düzeltme isteği hâkimdir. Savaş süresince ekonomik sıkıntılara haiz olunması, kanıksanan

tek parti uygulamaları, dönemin genel havası ve birçok açıdan CHP'ye karşı beslenen olumsuz hissiyat ve bu durumun farkındalığı ile baş başa kalan CHP iktidarı toplumun sevgisini yeniden kazanabilmek için birtakım uygulamalara girişirken, dönüşümde bulunması gerekmiştir. (Varel 2015: 209) Nitekim Demokrat Parti'yi iktidara taşıyan da “dışlanmış ve yok sayılmış” köylünün DP'yi bir “kurtarıcı” kabul etmesi olmuştur. 1950-1960 arası, iktisadi, siyasi ve toplumsal yaşam için önemli bir dönem olmasının yanı sıra bugüne uzanan sonuçlar içermektedir. Toplumsal ve siyasi açıdan radikal değişimlerin olduğu dönemde korumacı devlet politikalarından serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. (Oktar, Varlı 2010: 6)

1950'li yıllarda seçimin kazananı olan Demokrat Parti iktidarı, iki noktada başarı elde etmiştir. DP iktidarı, toplumun Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına hissettiği olumsuz duyguyu, “varlık sebebi” olarak sunmuş, dönemdeki olumsuzlukları, vergiler, ekmek-yağ kuyruğu, siyasi ve iktisadi uygulamalar ile baskıyı, İnönü nezdinde bir yönetici zümreye yüklemiştir. Demokrat Parti'nin, bu düşünceler ile seçim çalışmalarında kullandığı ifade de “Yeter, Söz Milletindir!” olmuştur. Burada belirtilmesi önemli olan, büyük toprak sahiplerinin çıkarını düşünen DP'nin, topraksız köylünün çıkarını da beraberinde nasıl koruyacağıdır. DP'nin her iki taraf için de uygun bir iktisat politikası güdemeyeceği açıktır. Lâkin DP, toplumun yanında yer alan bir siyasi parti olarak görünmek istediği gibi kazandığı 1950 seçimleri ile bunu başarmıştır. (Varel 2015: 214-216) 1950 ile birlikte burjuvalaşan toprak sahiplerinin, iktidarı elinde bulunduranlar ile karar alma süreçlerinde, eskiye nazaran daha güçlü bir konumda bulunduğu belirtilmesi önemlidir ki 1950'li yıllarda güçlenen bu sınıfın, CHP'nin devletçi politikalarını “ayak bağı” olarak gördüğü belirtilmelidir. (Varel 2015: 225)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin iktisat politikaları, kapitalist ABD'nin hazırladığı programlar ile çok partili siyaset ortamında şekillenmiştir. (Özcan 2015: 39) 1950'den 1960'a, on yıllık dönem için belirtilmesi gereken, 1950-1953, 1954-1958 ile 1959-1960 dönemlerinin birbiri arasındaki farklılıklarıdır. (Şenses 2021: 21) 1950-1953 dönemi, ekonomik gelişmenin sağlanmasında etkili olan dış kaynak ile tarımsal faktörlerin yanında özgür bir ortamın var olması açısından da olumlu bir izlenime sahiptir. Bu imkânların eşliğinde Türkiye, yıllık ortalama yüzde 11.3 reel GSMH'de artış yaratmış, tarımdaki artış yüzde 12.2'yi, sınai üretimdeki ise 10.5'i bulmuştur. Enflasyonun düşük bir seviyede olduğu dönemde bütçedeki açık yüzde 1'in altında olurken, dış borcun ihracata oranı ise yüzde 10'un altında yer almıştır. (Kazgan 2013a: 75)

1950'li yılların başındaki olumlu hava, Demokrat Parti'nin beklentilerini de aştığı gibi tarımsal üretimde yaşanan artış ile Kore Savaşı'nın Türkiye'nin ihraç ürünlerine talebi artırması gibi gelişmeler yaşanmıştır. (Özcan 2015: 41) Bölüşüm göstergeleri açısından bakıldığında ise bir farklılık olduğu belirtilmelidir. Dönemdeki memur maaşlarına dikkat edildiğinde, GSYİH içindeki paylar, 1945 yılında yüzde 8.3 olurken, 1953'te yüzde 6.6'ya düşmüştür. Bunun açık nedeni tarımın diğer kesimlerden daha

hızlı büyümesi olarak değerlendirilmiş, memurların, tarım-dışıdakiler içerisindeki payı, yüzde 13'ün üzerinde olmuştur. (Boratav 2005: 103)

1946-1953 arası genel olarak incelenirse, toplumun bütün kesimlerinin var olan durumlarında ve yaşam koşullarında iyileşme yaşandığını söylemek mümkündür, lâkin “ücretli-maaşlı” kesimin görece durumunda gerileme söz konusu olduğu da tekrar belirtilmelidir, dönemde milli hâsıladan payları artan kesim özellikle ticaret sermayesi olmuştur. (Boratav 2005: 106)

1953 yılına gelindiğinde liberal politikaların başarılı işlediği konuşulmuşsa da ABD yardımları ile olumlu havanın önceki dönemin tersi yönde hareketi söz konusu olmuştur. (Pamuk 2014: 229; Özcan 2015: 41) Kore Savaşı'nın sona ermesi dış piyasadaki olumlu havayı tersine çevirmiş, Türkiye'nin ihracatına olan talebi düşürmüştür. Böylece tarıma dayalı büyüme anlayışının eksikleri ortaya çıkarken, yaşanan büyük kuraklık tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Bu koşulların eşliğine rağmen Demokrat Parti'nin fikri kalkınma planını sürdürmeye yönelik olmuş, diğer taraftan da iktisadi koşullara yönelik şikâyetlere karşı tahammül edemeyerek bütün suçu muhalefetin üzerine yüklemeye çalışmıştır. (Pamuk 2014: 231; Özcan 2015: 41; Eroğul 2014: 115)

1954 seçimleri yaklaşırken, Demokrat Parti iktidarı seçmene “iyi” görünebilmek için birtakım teşebbüslerde bulunmuştur. 1953 Aralık'ında çıkarılan, memura daha fazla maaş verilmesine dair kanun da bunlardan biri olmuştur. Sarsılan memur maaşlarının iyileştirilmesi için “üç maaş” fazladan verilmesi kararı alan iktidar, karar ile memurun durumunu az da olsa iyileştirmiştir. Bu iyi görünme hâlinin yanı sıra Demokrat Parti üyelerinin sahip olduğu tahammülsüzlük ile aldığı sert tedbirler bulunmaktaydı. Basına karşı sert bir çizgide ilerleyen iktidarın aldığı en vurucu karar 1954 yılına aittir. Basın aracılığı ile itibarın zedelenmesine yol açacak bir durumun yaşanması hâlinde altı ay ile üç yıl arasında bir ceza öngörülürken, bin lira ile on bin lira arasında para cezası belirlenmişti. (Eroğul 2014: 126)

2 Mayıs 1954'te yapılan seçim ile oyların yüzde 56,61'ini alan Demokrat Parti, önceki seçimde aldığı oy oranını da aşarak iktidarının ikinci döneminde mecliste 541 koltuktan 501'ine sahip olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin oy oranı ise yüzde 5 düşerek yüzde 34,78 olmuştu. (Eroğul 2014: 129-130) Demokrat Parti başarısını iktisadi alanda özellikle tarımda gelişmesine borçlu olmuştur. (Eroğul 2014: 131-132) Burada belirtilmesi gereken husus, başarısının dikkatli bir incelemeye tâbi tutulduğunda “göz boyayıcı” olduğudur. Milli gelirin artırılmasında etkili olan bu politikalar, kalkınmada yetersiz kalmış, kalkınmada önceliğin sanayiye verilmesi, diğer sektörlerin buna uyum sağlayacak şekilde düzenlenmesi önemli bir rol üstlenmiştir. (Eroğul 2014: 135)

1954 sonrasının iktisadi koşulları önceki dönemden farklı bir yapıda şekillenirken, 1954 yılında yaşanan kuraklık, tarımsal üretimin düşmesine neden olmuş, Kore Savaşı'nın sona ermesi, Türkiye'nin ihracatına talebi düşürmüştü. Böylece tarıma dayalı büyüme planlarındaki eksiklikler görünür olmuştur.

(Özcan 2015: 41; Pamuk 2014: 231) 1954-1961 arası dönem, liberal dış ticaretin son bulduğu bir dönem olurken, ihracatın düşmesi, ithalatta sınırlamaya gidilmesini gerektirmiştir. (Boratav 2005: 107) Reel GSMH büyüme hızının, yıllık ortalama oranının yüzde 4.1'e düştüğü 1954-1958 arasında sanayinin payı yüzde 9.3, tarımın yüzde 3 olmuş, enflasyon yüzde 13.3'e yükselmiştir. (Kazgan 2013a: 75)

Demokrat Parti, tarımsal üretimde yaşanan duraksamaya rağmen buğdayda ve tütünde yüksek fiyatlardan alımlar yapmış, lakin bu durum kentte ekmeğin fiyatında artış yapılması yerine, Merkez Bankası'nın geri ödemesiz kredileri ile Toprak Mahsulleri Ofisi'ni finanse etmesi üzerine kurulmuştu. Bunun yanı sıra özel sektöre yönelik kredilerdeki artış, kullanılmakta olan para miktarını artırmaktaydı. Oluşan parasal genişleme enflasyona neden olurken, ithalat sınırına gelinmesi, ülkenin iyi durumunun terse dönmesine neden olmuştur. (Pamuk 2014: 232) 1950'lilerin ortasında yaşanan döviz darlığı, birçok tüketim malının kıtlaşmasına yol açmış, "kahve, şeker, beyaz peynir" gibi ürünlerde yaşanan kıtlık ise uzun kuyrukları oluşturmuştur. Tüketici fiyatlarının yüzde 50'yi aştığı bu dönem, sabit gelirli ve memurların maaşlarına yansımadağı gibi gerisinde kalmıştır. Olumsuz koşullardan en az etkilenen kesim ise tarımsal üretici olmuştur. (Pamuk 2014: 232) İktisadi yapıdaki olumsuz gidişatın önlenmesi için birtakım tedbirler alınırken, Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasına karar verilmiş, 6 Haziran 1956 tarihli yasa sonrasında karaborsa ve stokçuluk yapanların cezalandırılması amaçlanmıştır. Aslında attığı adım ile DP, iktidara gelirken eleştirdiği uygulamayı bizzat kendisi uygulamıştır. Dönemdeki ekonomik sıkıntıların önlenememesinin yanı sıra yaşanan 6-7 Eylül olayları iç piyasayı korkutmuş, dış piyasada ise siyasi ve mali bakımlardan olumsuz bir değerlendirmeye sahip olunmuştur. (Baytal 2007: 557)

Hükümet, ekonomik istikrarsızlık karşısında enflasyonun ve karaborsanın önlenmesi için fiyat kontrollerine başvururken, dış ödemeler dengesinin sağlanması için ithalatı kısıtlamaya karar vermiştir. (Şenses 2017a: 241) Dışa kapalı anlayışın benimsendiği bu dönemde, yaşanan kuyruklar ve karaborsa, ithalatı yapılan tüketim mallarının ülke içinde üretiminin sağlanması yönünde sanayileşme sürecini başlatmıştır. "Devlet işletmelerinin özel sektöre devri" ile yola çıkan Demokrat Parti iktidarı, bu tablo karşısında kamu yatırımlarını artırmak durumunda kalırken, "enerji, kömür, çimento ve şeker" gibi malların üretimine yönelmiştir. (Boratav 2005: 108)

İktisadi kalkınmanın tam anlamı ile benimsenmediği Demokrat Parti iktidarına dair belirtilmesi gereken, plan fikri ve planlı bir ekonomi anlayışının hiçbir şekilde kabul edilmediğidir. (Eroğul 2014: 138) Bu kabul ile Demokrat Parti'nin izlediği yol, devlet eli ile özel sermayenin desteklenmesi ve kamu yatırımları olmuştur. Bu da, devletin özele destek sunmasından ötürü "karma ekonomi" anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. (Boratav 2005: 109) Ekonomik bunalım koşullarında siyasi ve iktisadi bakımdan vazgeçilen "liberal anlayış" ile diğer taraftan, Demokrat Parti'nin temel hak ve özgürlüklere yönelik sert müdahalelerini beraberinde getirmiştir. Tarım ile kalkınma anlayışının son bulduğu kıtlık koşullarında devlet yerli üretimi isterken, zorunluluktan da olsa ithal ikamesine yönelmiştir. Dış krediye

muhtaç olan DP iktidarı, IMF ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü ile sürekli bir pazarlığa girişirken, kuruluşların devalüasyon talebi ile karşılaşmıştır. Lâkin siyasi kaygılar içerisinde olan Demokrat Parti, bu isteği 1957 sonrasına kadar bekletmiş, 1958’de uygulamaya konan istikrar programı çerçevesinde de Türk lirası, 1 dolar karşısında 2,80 liradan 9 liraya yükseltilmiştir. İstikrar programı kapsamında TL’nin değerinin düşürülmesinin yanı sıra ithalatın serbestleştirilmesi, dış borcun yapılandırılması gibi unsurlar da beraberinde gerçekleştirilmiştir. (Pamuk 2014: 232-233)

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimlerde, Demokrat Parti yüzde 47,70 oy alırken, Cumhuriyet Halk Partisi’nin oyu yüzde 40,82 olmuştur. (Eroğul 2014: 192) Seçim sonuçlarında yaşadığı gerilemeyi, iktisat alanındaki yenilgisine borçlu olan DP iktidarı, iç ve dış politikasında ciddi sarsıntılar geçirmiş, 1954 yılı sonrasında iktisadi tablosunda yaşadığı bozulma ile seçimlerdeki başarısını koruyamamıştır. (Eroğul 2014: 194) İktidarı süresince burjuva kesimin korunmasını amaçlayan Demokrat Parti, diğer taraftan işçi sınıfına vadettiği grev hakkını vermek istemediği gibi işçilerin grev girişimlerini de sert bir şekilde sonlandırmıştı. “Sınıf” fikrini reddeden DP iktidarı, işçi sınıfının bilinçlenmesini amaçlayan “sol fikrini” de yok etmiştir. (Eroğul 2014: 144-146) Bu dönemde, Çalışma Bakanlığı tarafından oluşturulan Sendika Yasası’ndaki sendika aidatları maaş ödemelerinden alınmamış, işçilerin bizzat ödemesi ile toplanmıştır. İşçilerin toplu sözleşme ve grev hakları da bulunmadığı gibi oluşturulan yasa patronların lehine olmuştur. (Çavdar 2015: 159)

1954 seçimleri ile kazanılan gücün hiçbir şekilde bitmeyeceğine inanan DP üyeleri, baskılarının şiddetini artırırken, bir süre sonra kendi birliklerini koruyamayarak parçalanmıştır. (Eroğul 2014: 149) İktisadi ve siyasi bakımlardan yenilen DP’nin on yıllık iktidarının iktisadi gelişimi, enflasyon ile demokrasisi, baskı ile ikame edilmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetimi ele alması sonrasında idealleri sona eren Demokrat Parti’nin mahkeme kararı ile kapatılışı 29 Eylül 1960 tarihinde olmuştur. Demokrat Parti’nin devrilmesinde, iktisadi koşullardaki kötüleşme ile memurların ve ordu subaylarının gelirlerinin yüksek enflasyondan etkilenmesi ve hükümete karşı hareketi etkili olmuştur. (Eroğul 2014: 244, 248-249; Pamuk 2014: 234)

Devlet, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile özele fon aktarımını gerçekleştirmiş, yatırımları ile özel sektörün ihtiyaç duyduğu altyapı gereksinimlerini ucuz bir şekilde karşılamıştır. “Karayolu, çimento, enerji” gibi alanlarda gerçekleştirilen bu yatırımların yanı sıra bankaların kurulması da teşvik edilmiştir. Liberal anlayışa sahip DP iktidarında, tarımdan sanayiye gerçekleştirilen aktarım ile Çukurova’daki büyük toprak sahipleri banka sahiplerine dönüşmeye başlarken, “Sabancı, Karamehmet, Eliyeşil” gibi ailelerin sanayi kesimlerine girmesi kolaylaşmış, Akbank ve Pamukbank kurulmuştur. (Çavdar 2003: 383-384) DP iktidarı döneminde, bir diğer taraftan dış alım kanalları ile ülkeye birçok tüketim malının girmesi kolaylaştırılırken, dayanıklı tüketim mallarının piyasaya arzı sağlanmıştır. Dönemde, “Taksitli

satışlar” ile alışveriş benimsenirken, insanların tüketim tercihleri “küçük Amerika” şekline büründürülmüştür. (Çavdar 2003: 384-385)

1950’li yılların belirleyici özelliklerinden bir diğeri, Anadolu’nun kendi içine dönük yapısının bozulması olmuştur. Savaş sonrası nüfusta yaşanan artış, kırsal kesimlerde traktör sayısındaki artış ve karayolu ulaşımının sunduğu olanaklar, korunan dengenin bozulmasına yol açmıştır. (Çavdar 2003: 385) Türkiye nüfusunun yüzde 80’inin kırsalda yaşadığı 1950’li yıllarda, kırdaki nüfus, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlere göç etmeye başlamıştır. Kırdan kentlere yapılan göçler, yeni kentlerin kurulmasında etkili olurken, bu bölgelerde “gecekondular” yaratmıştır. (Çavdar 2003: 387)

1950 yılındaki nüfus sayımında 20.809.000 olan ülke nüfusu, 1960’ta 27.509.000’a yükselmiş, aynı yıl kentli nüfusun oranı yüzde 18.3 iken, 1960’ta yüzde 26.2’ye yükselmiştir. 1940 yılını temel yıl olarak 100 kabul ettiğimizde, 1950 yılında 118 olan İstanbul nüfusu, 1960’ta 185’e, 183 olan Ankara’nın nüfusu 413’e, 124 olan İzmir’in nüfusu 160’a çıkmıştır. Adana’nın 1950’de 133 olan nüfusu ise 1960’ta 263’e ulaşırken, Karabük’ün 143 olan nüfusu 461’e, Kırıkkale’nin 138 olan nüfusu da 1960’ta 375’e yükselmiştir. En hızlı gelişen üç kentten ikisi; Karabük ve Kırıkkale, hızlı sanayileşmeye sahip olmuş, Ankara’nın gelişiminde başkent oluşu etkili olmuştur. (Çavdar 2003: 402-403; Çavdar 2015: 157-158) 1950 yılı ile birlikte kentteki nüfusun yıllık artışı, yüzde 22,5’ten yüzde 55,7’ye ulaşmış, kırdaki yıllık nüfus artışı ise yaklaşık yüzde 21 seviyesinden yüzde 17,4’e düşmüştür. (Alpay, Alkin 2020: 99) 1950 yılında kentteki gecekondu, 50 bini bulurken, 240 bin kişilik nüfusun yaşam alanını oluşturmuştur. 1960 yılına varıldığında ise 240 bin gecekondu, 1 milyon 200 bin kişinin yaşam alanı olmuştur. Gelir dağılımının gitgide bozulduğu dönemde küçük bir sınıf hız ile zenginleşmiş, kırdaki ve kentte gelir dağılımındaki adaletsizlik görünür hâle gelmiştir. (Alpay, Alkin 2020: 100; Çavdar 2015: 166)

1950-1960 arasında okul sayısındaki artış yüzde 25 olurken, öğrenci sayısındaki artış yüzde 60’ı bulmuştur. Dönemde mezun olanların oranı ise yüzde 10 olmuştur. (Çavdar 2003:405) 1950 yılında 78 kütüphanede 876.701 kitap bulunurken, 808.087 okuyucusu olmuştur. 1960’ta kütüphanelerin sayısı 170’e çıkarken, kitap sayısı 1.776.508’i bulmuş, okuyucuların sayısı ise 1.416.609 kişiye ulaşmıştır. (Çavdar 2003: 408)

Dönemi sona erdirirken, IMF’nin 1958 istikrar programını kapsamında, 422 milyon dolar borç ertelenmiş, 259 milyon dolar ABD, 75 Milyon dolar OEEC ile 25 milyon dolar IMF tarafından sağlanan 359 milyon dolarlık yeni bir kredinin açılmasına karar verilmişti. 1960 ve 1961 yılları büyük durgunluk dönemi olmuş, yüzde 4.1 olan 1959’daki yıllık büyüme hızı, 1960’ta yüzde 3.4’e, 1961 yılında ise yüzde 2’ye düşmüştür. Dönemde kurulan bankaların tamamı batarken, 1960-1961 yılları arasında reel ücretler düşmüştür. Durgun iktisadi koşullarda IMF’nin istikrar programı sürdürülürken, “Milli Birlik Komitesi”

olarak tanımlanan, birbirinden farklı rütbelere sahip askerler tarafından darbe gerçekleştirilmiştir. Kısa bir süre sonra da, Devlet Planlama Teşkilatı 30 Eylül 1960'ta kurulmuştur. (Kazgan 2013b: 61, 65)

2.2.1. Tarım

İkinci Dünya Savaşı Türkiye için sıkıntılı bir dönem yaratırken, seferberlik sürecinde topraklar boş kalmış, olumsuz iklim şartlarında üretimin yapılamaması “kıtlık” koşullarını yaratmıştır. Öyle ki 1939 yılının buğday üretimi 4.200 ton iken, 1945 yılında 2.200 tona düşmüştür. Savaş seferberliğinde emek gücü ile var olan köylünün tarımdan çekilmesi ile üretim kayıpları fazla olmuştur. Bu dönemde tarımsal üretimin yapılamamasından dolayı birçok gıda ürününün karaborsası oluşmuş, ekmeğe karne ile satılmıştır. 1944-1946 arasında geçerli olan Toprak Mahsulleri Vergisi köylü üzerinde ciddi bir mali yük oluşturmuştur. (Oktar, Varlı 2010: 2-3; Özcan 2015: 39)

1945 yılı ile birlikte kalkınma isteği doğrultusunda, dış yardımlara bağlanan plan ve programlar arzulanmış, yardım alabilmenin koşulu sanayileşmeden vazgeçilmesine bağlanmış, Türkiye de bu yönde ilerleyerek tarıma dayalı kalkınma anlayışını benimsemiştir. (Oktar, Varlı 2010: 9) Türkiye'nin tarımında politikalarının belirleyicisi de, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin hazırladığı planlar olmuştur. 1949'da Türkiye'nin talebi ile Barker başkanlığındaki bir grup uzman tarafından hazırlanan kalkınma modeli 1950'de yayınlanmış, kalkınma stratejisi olarak önceliğin tarıma verilmesi istenmiştir. Marshall yardımları ile tarımda traktörleşme hızlanmış, bu durum, kırdan kente göçün yaşanmasında etkili olmuştur. (Köymen 2008: 135)

Demokrat Parti'nin tarım politikası, tarımda kullanılacak makine ve teçhizatın ithalatındaki artış ile ekimi yapılacak tarımsal alanın genişletilmesi, inşası planlanan yol ve ulaşım ağları sayesinde izole olan tarımın pazara açılması ve üreticiye fayda sağlayacak araçların karşılanması üzerine olmuştur. Belirlenen politikalar doğrultusunda, ihracat gelirleri ile tarımsal hasılanın artacağı beklentisi oluşmuş, ABD'nin desteği ile uygulanan bu plan doğrultusunda kırsal kesimin oy oranları hesaba katılarak, siyasi açıdan olumlu bir gelişme istenmiştir. (Özcan 2015: 49) Uluslararası sistemde tarımsal ürün ihracatçısı olunması istendiğinden, tarımı önceleyen bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. (Oktar, Varlı 2010: 10)

DP'nin tarım politikasında gelir dağılımı ve istihdama yönelik öngörülleri belirsiz olurken, hızlı makineleşme süreci, ülkede gelir dağılımının zengin toprak sahiplerinin lehine gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Çiftçilerin yüzde 1'inin varlıklı kesimde bulunduğunun bilgisi ile satın alınan traktörler ile daha fazla alanda etkin oldukları, daha fazla verimliliğe sahip oldukları ve pazara yönelik ürünlerin üretimine geçiş yapabilme olanaklarının daha fazla olduğunu ve böylece gelirlerinin arttığını söylemek mümkündür. (Özcan 2015: 50) Diğer taraftan tarımda traktör kullanımı, Kazgan'ın hesaplamasına göre tarımsal faaliyette bulunan 9 insanın işsiz kalmasına neden olmuş, geçimlik faaliyette bulunan ailelerin

ise iş bulamamasına yol açmıştır. 1950-1955 arasında iç göçe katılan yaklaşık 350 bin köylü olduğu tahmin edilirken, göçün sınırlanmasında tarımsal destek politikaları etkili olmuş, ailelerin çoğu destekler vasıtası ile topraklarına bağlı kalmıştır. Göçün hızlanmasında etkili olan faktörlerden biri ise şehirde istihdam olanaklarının fazla olmasıdır. (Çavdar 2015: 157; Özcan 2015: 51)

1950'ler kentleşmenin hızlandığı yıllar olurken, kente göç edenler arasında genellikle bir miktar toprağa sahip olanlar bulunmaktaydı. Devletin desteği olmadan kentlere göç eden insan toplulukları, devlete ait alanlara “gecekondu” inşaları ile konut sahibi olmuş, çok partili siyaset içerisinde zaman ile gecekonduların tapularını alabilmiştir. (Pamuk 2014: 231)

Marshall yardımları sonrasında çok sayıda traktör, biçer-döver ve harman makinesinin tarımsal faaliyete katılması, daha önce hiç işlenmemiş toprakların kullanıma açılmasına neden olurken, sulama faaliyetlerine yönelik barajların kurulmasına başlanmıştır. Hirfanlı, Sarıyer ve Seyhan Barajı bunlara birer örnek olduğu gibi tarıma yönlendirilen politikalar, büyük toprak sahiplerinin zenginleşmesine sonrasında ise zengin toprak sahiplerinin sanayi sektörüne yönelerek yatırımlarının büyümesine olanak sağlamıştır. Dönemde, Sabancı, Koç Grubu, sermaye birikimleri ile birçok sektörde varlık kazanmıştır. (Çavdar 2015: 155-156)

1948 ile birlikte gelen Marshall yardımı sonrasında tarımda makineleşme hızlanmış, 1950'de 16.585 olan traktör sayısı, 1957'ye gelindiğinde 44.144'e ulaşmıştır. Dönemde yalnızca traktör ile sınırlı kalınmamış, tarımsal birçok araç ve gereç sayısında da artış yaşanmıştır. (Özcan 2015: 49; Kepenek 2014: 105) 1950 sonrasında tarımsal gelişimine dair esas olgu, traktör sayısındaki artışa bağlı işlenen tarımsal alandaki genişleme oluşturmuştur. Tarımsal alandaki artış, 1945 yılında 12,7 hektardan 1962'de 23,2'ye ulaşmıştır. Tarımsal alanın genişlemesinde, ortak kullanımda bulunan arazilerin özel kişilerce işletilmesi ve kazanılan mülkiyet ile tarımsal alanın traktör sahiplerinin yararına ve “el koyma” yöntemi ile genişlemesini mümkün kılmıştır. Tarımsal genişlemenin yanı sıra traktör sayısında artışın olduğu bu dönemde, “traktör ateşi” kavramını ortaya çıkarmıştır. 1954 yılında Ankara'da, ABD'nin ortaklığında kurulan sınıri girişim ile yerli traktörün üretilmesi istenmiştir. (Kepenek 2014: 104)

Traktör üretimine dair bir husus, traktörlerin bakımına dair herhangi bir hazırlığın yapılmamış olmasıdır. Bu durum, traktörün verimini azaltırken, traktörlerin sayıca fazla olması, dengesiz bir artışa sahip girdi niteliği olmuştur. Traktör sayısı ile gübreleme-sulama tekniklerinin artırılması gerektiğinden yalnızca traktör artışı sınırlı bir verimlilik yaratmıştır. (Kepenek 2014: 105)

Türkiye'nin 1930'larında oluşturulan 1956 yılında Türkiye Şeker Şirketi tarafından yayınlanan araştırmasına göre tarımsal alanda işlenecek kısmın 20 milyon hektarı geçmemesi gerektiği, sınırın aşılması hâlinde toprağın marjinal veriminin düşeceği vurgulanmıştır. Bu sınırın 1955 yılında geçilmesi

ile tarımsal faaliyette iyi bir seviyede bulunmayan marjinal toprağın kullanımına başlanmıştır. (Çavdar 2003: 408-409)

Devletin tarımsal alanda uyguladığı diğer politika, tarım alanlarının genişletilmesine yöneliktir. 1945 yılına ait 4738 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda 1950 yılı ile yapılan değişiklikten sonra özel mülkiyete verilen toprak miktarı genişlemiştir. Kanun kapsamında yapılan değişiklik ile ailelere verilen arazilerin büyüklüklerinin iki katına çıkarılması planlanmış, zengin toprak sahipleri ile küçük üreticilerin plandan yararlanması sağlanmıştır. Bulgaristan'dan gelen göçmenler ile az toprağı bulunan ve topraksız olan köylülere dağıtılması sonucunda yaklaşık 18 milyon dönüm toprağın, 350 bin aileye verildiğinin bilgisine BM raporlarından ulaşılmaktadır. Yasa ile hiç toprağı olmayan ya da az miktarda toprağına sahip köylünün üretimlerinin artırılması ile kooperatifleşmenin sağlanması hedeflenmiş, bu hedefler ise büyük ölçüde gerçekleşmemiştir. 1950'den 1960'a kadar 10 milyar hektar olan ekili alan da 15 milyon hektar büyüklüğüne ulaşmıştır. (Özcan 2015: 51; Kepenek 2014: 104)

Tarımsal alandaki traktör ile işlenme oranı, 1950 yılında yüzde 9 seviyesinden, 1962'de yüzde 15'e ulaşırken, kimyasal gübrenin kullanımı, 1946-1947 arasındaki 0,23 bin tondan 1951-1952 arasında 16,7 bin tona 1961-1962 yıllarında ise 51 bin tona ulaştığı görülmektedir. Sulanan alan miktarında daha az oranda bir artış yaşanırken, dönemin sonunda işlenen alanların yüzde 4 kadarlık bir kısmının sulaması yapılmıştır. (Kepenek 2014: 105-106)

1949-1955 arası dönem, tarımsal kredilerde önemli bir artış yaşanmış, 1959 yılına gelindiğinde oran, kendisinden on yıl öncesinin on katına ulaşmıştır. "Kısa dönemli işletme kredisi" niteliğinde olan bu krediler, köyün pazara açılmasında önemli bir rol üstlenirken, para kullanımının artması ile var olan bölüşüm-değişim ilişkilerinin bozulmasında etkili olmuştur. (Kepenek 2014: 106) Tarım kesimine yapılan destek, 1950'lerde Ziraat Bankası ve banka desteği ile kooperatifler yolu ile sağlanmıştır. 1950-1958 yılları arasında çiftçiye verilen krediler cari değerleri ile yüzde 482, kooperatiflere açılan krediler ise yüzde 600'lük bir artışa sahip olmuştur. (Özcan 2015: 52) Oktar ve Varlı'nın çalışmalarına göre, Ziraat Bankası kredileri, 1949 yılında 337 Milyon lira iken, 1960 yılında 2,392 Milyon liraya ulaşmıştır. (Oktar, Varlı 2010: 13)

Tarım sektörüne ilişkin belirtilmesi gereken, ekonomik kalkınma için olanaklarının yetersiz oluşudur. İlk olarak tarım ürünlerinin rekoltesi istikrarsızlık içindedir. Bu bağlamda da dikkat edilmesi gereken, DP'nin verdiği desteğin büyüklüğü ölçüldüğünde, tarımın 1948-1962 arasında sahip olduğu büyümenin yüzde 3.4 olması, ekonomideki büyümenin ise yüzde 4.6 olmasıdır. (Parasız 1998: 105) Tarım sektöründe işlenen alan, traktör ve kredi sayısındaki artışa rağmen 1946-1958 arasında iç ticaret fiyatlarındaki oranın, (fiyat endekslerinin güvenilir olduğu göz önünde bulundurularak) tarım kesiminin

aleyhine gerçekleştiği belirtilmelidir. Tarımsal gelişme ile elde edilen “artık” ile 1955 sonrasında tarım-dışı sektörlere aktarımını hızlandırmıştır. (Kepenek 2014: 106)

Tarıma ilişkin bazı özelliklerin sıralanması önemlidir. Dönemde toprak bölüşümü iyi olmadığı gibi çoğunun küçük işletme olduğu belirtilmelidir. Tarımsal tekniklerin yetersiz olduğu dönemde ekilebilir alanlarının sınırına ulaşılmış, 1957 sonrasında Türkiye için “azalan verimler yasası” işlemiştir. Tarım alanlarındaki genişlemenin sürdüğu 1948-1957 arasında mera ve otlaklar 36.611 hektardan 28.232 hektara düşmüş, bu durum hayvancılığın verimliliğini olumsuz etkilemiştir. Mera ve otlakların kullanımındaki artış hayvancılık alanındaki üretimi azaltırken, et ve süt ürünlerinin kıtlaşmasına neden olmuştur. Hükümetin bu doğrultuda aldığı karar da 1952 yılında Et ve Balık Kurumu’nun kurulması olmuş, lâkin bu gelişme dahi arzın karşılamamıştır. 1950’li yılların tarım politikasında kalkınma planı çevresinde istikrarlı olunamamıştır. Büyümeye süreklilik kazandıramayacağı anlaşıldığında DP iktidarı farklı sektörlere yönelmiştir, ancak belirtilmesi gereken, sonrasında izlenen programların gösterdiği verimlilik artışı göz önüne alındığında, 1950’lerde büyümeye “kurumsal yenilik”, kalite artışı ile daha fazla katkı sunabileceğidir. (Parasız 1998: 105; Kepenek 2014: 106; Özcan 2015: 52)

Türkiye’nin 1950’den 1960’a toprak sahipliğindeki değişimine bakıldığında, mülk sahiplerinin sayısı 1950’de 1.686.143 olurken, 1960’ta 2.069.921’e ulaşmıştır. Kiracıların sayısı ise aynı yıllarda, 14.815’ten 293.518’e ulaşmıştır. Yarıcıların sayısı, 1950’de 65.838 iken, 1960 yılında 521.176’ya ulaşmıştır. Yarıcı ve toprak kiracılarının yasal bir güvencesinin bulunmadığı bu dönemde yönetilişleri de bölgesel adetler ile belirlenmiştir. Toprağın kirasını belirleyen toprağın yer aldığı bölge ile verimliliği olmuştur. Yüksek kiralar ile güvencesiz koşullar, tarım sektöründe çalışan işçi için olumsuz bir durum yaratmıştır. (Parasız 1998: 106)

Tarımda makineleşme ile karayolunun yapımı hız kazanırken, kilometrelerce yol yapımı ile köy ile kent arasındaki bağ kurulmuş, tarımsal ürünlerin kente aktarımı kolaylaşmış, böylece tarımın pazara açılımı gerçekleştirilmiştir. (Oktar, Varlı 2010: 16)

Toprak dağıtımı, dağıtılan kredilerin artışı, meraların azalışı, tarımsal fiyatların yükseltilmesi gibi uygulamalar, büyük toprak sahiplerinin lehine olmuş, ağaların kapitalistleşmeye başladığı süreçte vergilendirilmemeleri kaynakları sanayiye yönlendirebilmelerinde fayda sağlamıştır. Üretim artışı ile beraber lüks tüketim ürünleri teşvik edilirken, bu durum da kalkınma önünde engel oluşturmuştur. Traktörleşmedeki hız ormanların olumsuz etkilenmesine yol açarken, makineleşmenin yerli kaynaklara bağlı yapılmaması dış bağımlılığı artırmıştır. Dağıtılan kredilerde toprak büyüklüğu göz önüne alınmış, böylece büyük krediler, büyük toprak sahiplerine verilmiştir. Büyük toprak sahiplerinin lehine alınan bu kararlar, köylerdeki gelirin adaletsiz bir şekilde dağıtılmasına neden olmuştur. (Eroğul 2014: 136-137, 141)

2.2.2. Sanayi

“Liberal özelleştirme” programı ile DP iktidarı, özel kesimin sınırlı birikiminden ötürü yabancı sermayeye büyük bir bağıllık beslemiş, dönemde, devlet işletmelerinin belirli bir plan çevresinde özel girişime bırakılması hedeflenmiştir. (Tekeli 2021: 38) Özel girişimcilik öncülüğünde üretimin özel kesim tarafından yapılmasının istendiği bu dönemde, 1950’lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan arz yetersizliği, kamu kesimini zorunlu olarak üretime dâhil ederken, dönemin sanayi politikası özel-kamu birlikteliğinde oluşmuştur. (Kepenek 2014: 108)

Özel kesimin gelişimine yönelik atılan adımlardan biri, 1950 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’nın (TKSB) kurulması olmuştur. Dünya Bankası’nın isteği doğrultusunda az gelişmiş ülkelerin sanayileşme yolculuğuna dair planlanan “ilk deney” kapsamındaki TKSB’nin kuruluşundaki amaç, özel sanayi için iç-dış kredinin sağlanması olmuştur. Ayrıca kuruluş amacı bakımından, dönemin sanayi politikasına örnek teşkil eden TKSB’nin amaçları, özel sanayinin gelişimine destek olmak, yerli-yabancı ortaklığı ile oluşan kuruluşların özendirilmesi, pay senetleri ve tahvillerinin özel mülkiyete ait olmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda, TKSB’nin 1950-1962 yılları arasında dağıttığı kredi, yaklaşık 500 milyon lira olmuştur. (Kepenek 2014: 108-109) Bankanın kredilerini ilk olarak, tekstil, inşaat malzemesi ve gıda sektörlerini oluştururken, zaman içerisinde ilaç, seramik, makine gibi ileri endüstrilerini de içerisine dâhil etmiştir. (Özcan 2015: 54) Bu dönemde oluşturulan sınai kuruluşlarından bazıları, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Devlet Malzeme Ofisi (DMO), Selüloz ve Kâğıt’tır (SEKA). (Kepenek 2014: 109)

1950’lerin ikinci yarısından sonra ekonomideki gidişatın iyi olmaması, sanayileşmenin daha kârlı bir hâle gelmesini sağlamıştır. 1954 sonrasında kredilerin azalmasına bağlı olarak ithalattaki azalış, iç ticaret hadlerinin gelişimini sanayi lehine kırmıştır. 1960’a kadar yapılan tartışmalarda, tarımın mı yoksa sanayinin mi öncelenmesi gerektiği yer alırken, “Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları” ve “Ticaret Borsaları Birliği” tarafından hazırlanan “Türkiye Sanayileşme ve Yatırım Meseleleri” adlı incelemede, sanayinin daha büyük verim getireceği, sanayiye öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiş, iş çevrelerinin görüşü de bu yönde olmuştur. (Kazgan 2013a: 70-71)

Dönemde, devletin sanayi politikasında ekonomideki tıkanmadan ötürü kamu kesimine öncelik verilmesi gerekmiştir. Kamuya öncelik verilmesinin diğer nedenini de girdi gereksinimi bulunan özel kesimin gelişmesine sunacağı katkı oluşturmuştur. Yapısal dönüşüm içerisindeki tarım kesiminin, kredi, üretim-yatırım girdi talebi bulunurken, kentleşmenin hızlandığı dönemde, işgücüne katılım talebinin artması kamu kesiminin genişlemesinde etkili olmuştur. Bu ihtiyaçlardan ötürü kamu kesiminin yatırım oranı artırılırken, sınai yatırımlar içinde kamunun aldığı pay, 1950’de yüzde 57 iken 1955’te yüzde 60’a, 1962’de yüzde 78’e yükselmiştir. (Kepenek 2014: 110)

Dönemde sanayinin gelişmesine katkısı bulunan etkenler, ulaştırma, enerji ve haberleşme ağının oluştuğu dışsal ekonomiler olmuştur. Bu alanlardaki gelişmeler, sınai üretiminin daha kârlı olmasını sağlamıştır. (Kepenek 2014: 109) Sanayileşmenin dönemde en belirgin özelliği tüketim malı üretiminin sağlanması olurken, ara malının üretildiği alt sektörlerin gelişimi de sağlanmıştır. (Kepenek 2014: 112) Demokrat Parti'nin sanayi politikasında, 1956 yılı sonrasındaki ithalat gücüne karşı yerli üretimin sağlanmasını amaçlayan gelişmeler yaşanırken, temel tüketim malları ile dayanıksız tüketim mallarının yerli üretimleri sağlanmış, özel kesimden ziyade kamu girişimciliğinin etkinliği söz konusu olmuştur. (Kepenek 2014: 112-113)

İstikrar programı sonrasında küçük sanayi kuruluşları kapanırken, dayanıklı tüketim mallarının öncelendiği sanayileşme adımları atılmıştır. 1950-1955 arasında fiyat artışları, İstanbul'da yüzde 5.1, Ankara'da yüzde 5.9 olmuş, 1955-1960 yıllarında ise sırası ile yüzde 13.5 ile yüzde 13.3'e yükselmiştir. 1954 yılında madencilik sektöründeki reel ücretler, yüzde 8 artarken, dokumada yüzde 1, gıdada yüzde 8, tütünde ise yüzde 17 azalış göstermiştir. Sendika, toplu sözleşme ve grev gibi hakları da bulunmayan işçiler dönemde giderek yoksullaşmıştır. Ayrıca dönemde toplumun diğer kesimlerinde de yoksullaşma başlamıştır. (Çavdar 2003: 396) 1950-1960 dönemi, büyük şirketlerin, holdinglerin ortaya çıktığı bir dönem olurken, büyük toprak ağaları zenginleşerek sanayiye, finansa yönelmiştir. Öte yandan dönemde, gelir dağılımı büyük bir hız ile bozulurken, Osmanlı'dan itibaren yaşanan yoksulluk devam etmiştir. (Çavdar 2015: 166)

Dönemi sona erdirirken, Demokrat Parti'nin öngördüğü kamu işletmelerinin özele devredilmesi fikri gerçekleşmemiş, kamu kesiminin işlevinde değişiklik olsa da varlığını sürdürmüş, kamu yatırımları sayesinde genişleme perspektifi sürdürülmüştür. (Boratav 2005: 99)

2.2.3. Dış Ticaret

Demokrat Parti'nin dış ekonomideki adımları, yabancı sermayeye bağlı olmuş, serbest ticaretin hâkimiyetinde açık bir ekonomi arzulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sahip olduğu, 250 milyon dolarlık döviz rezervinin yanı sıra 1946 yılında yaklaşık 100 milyon dolar dış ticaret fazlası da bulunan Türkiye, ihtiyacı olmamasına rağmen dönemde dış yardım arayışına girmiştir. (Boratav 2005: 99)

Serbest ticaret anlayışı 1946 devalüasyonu ile başlayıp 1953'e kadar sürdürülürken, DP iktidarı, dış ticaret politikasında yabancı sermaye önündeki engellerin gevşetilmesini istemiş, 1951'de "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ile 1954 yılındaki "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile "Petrol Kanunu"nu hayata geçirmiştir. (Boratav 2005: 100; Kepenek 2014: 117) Korumacılık hususunda 1950 yılının Haziran'ında alınan 11704 sayılı Bakanlar Kurulu'nun kararı ile üç yıllık süre için gümrük tarifeleri dışında kalan koruma önlemlerini gevşetmiştir. (Boratav 2005: 100)

7 Eylül 1946 yılında yapılan devalüasyon ile Türk lirası bir ABD doları karşısında 1,30'dan 2,80'e yükseltilirken, TL'deki değer kaybı yüzde 115,4 olmuştur. Serbest piyasa koşullarına uyum sağlanması için yapılan devalüasyon ile ihracatın artırılması hedeflenmiştir. Yoğun tartışmaların yaşandığı devalüasyon, döviz sıkıntısının yaşanmadığı bir dönemde yapılmasından ötürü eleştirilmiştir. IMF'ye katılım ile birlikte devalüasyon yapılamayacağından önceden yapılması kararlaştırılmış, liranın değerinin düşürülmesinden sonra ise dış ticaret sürekli açık vermiştir. (Kepenek 2014: 118)

1950'lerden itibaren hava koşullarındaki iyileşme tarımsal ürünlere talebi artırırken, tarımsal üreticinin fiyatlarını yükseltmiştir. 1948-1953 yılları arasında Kore Savaşı'ndan ötürü ABD'nin buğday, krom ve hammadde stoklama isteği, dış piyasalarda Türkiye'nin ihracatının iyileşmesine, dış ticaret hadlerinin yaklaşık yüzde 50 oranında artmasına destek olmuştur. (Pamuk 2014: 229) Kore Savaşı'nın sona ermesi, tarımsal ürün ihracatını olumsuz etkilerken, liberal ithalat, döviz rezervlerinin tükenmesine yol açmıştır. İthalata yapılan sınırlamalar ile 1952-1953 arasında 550 milyon doları bulan ithalat hacmi, 1956-1958 arasında 400 milyon doların altına düşmüştür. Kendisini derin bir döviz bunalımı içinde bulan Türkiye, temel tüketim ve yatırım mallarında kıtlık yaşamaya başlamıştır. (Pamuk 2014: 231-232) Ekonomide yaşanan kötüleşme ile ithalata yeni sınırlamalar getiren DP hükümeti, döviz bunalımının yarattığı kıtlığa karşı yerli üretime yönelmiştir. Böylece ithal ikamesine yönlendirilen dış ticaret politikası ile ithal edilen çoğu malın üretimine başlanmıştır. Burada belirtilmesi gereken ise bu kararın, bilinçli bir tercih olarak değil zorunluluktan doğduğudur. (Pamuk 2014: 232-233)

1950-1954 arasında tüketicilerin tüketim tercihlerini belirleyen, elektrik süpürgesi, buzdolabı, radyo, çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim malları olmuş, reklamlar ile tüketicilerin tercihleri etkilenmiştir. Taksitli satışların giderek yaygınlaştığı dönemde, döviz darboğazından ötürü karaborsa artarken, fiyat kontrollerinin sağlanması için Milli Korunma Kanunu'nu yeniden ortaya çıkarılmıştır. (Çavdar 2015: 164)

15 Eylül 1956 tarihinde Türk parasının korunmasına yönelik yürürlüğe giren yasa ile dış ödemeler dengesinin kamu denetimine alınması sağlanmış, 26 Aralık 1955 tarihinde kurulan "Döviz Komitesi" ile döviz transferinin komite tarafından belirlenmesi amaçlanmıştır. 6 Temmuz 1956'da ise "İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi" hayata geçirilirken, 1 Mart 1957 tarihinde ithal mallar üzerinden "Hazine Hissesi" alınmaya başlamıştır. (Parasız 1998: 117) 1958 yılında IMF desteği ile uygulamaya konulan istikrar programı ile Türk lirasının değeri dolar karşısında 2,80'den 9'a yükseltilmiş, ithalatın serbestleştirilmesi, ihracatın değişimi ile dış borcun yapılandırılmasına karar verilmiştir. (Pamuk 2014: 233)

2.3. 1960 - 1980 Dönemi İktisat Politikaları

1950-1960 arası dönem, Demokrat Parti iktidarında geçerken, son dönemlerinde yaşanan siyasi gerilim ile son bulmuştur. 1960 yılına varılırken birçok sorun baş göstermiş, Anadolu'nun dışa kapalı, kendi iç yaşayışı değişmiş, kırlardan kentlere göçler başlamıştı. Kentlere göç eden insan çoğunluğunu işsizlik karşılamış, insanlar geçici işlerde çalışmaya başlamıştır. Büyük toprak sahiplerinin zenginliğinin giderek arttığı bu dönemde, sanayi burjuvazisi oluşmaya başlarken, gelir adaletsizliği artarak devam etmiştir. Ekonominin kendi içindeki sınırlı kaynakları ile yetinilmemiş, dış kaynaklara başvurulmuş, cumhuriyet tarihinde bir ilk, dış yardım alınmıştır. Sömürü koşullarının olduğu dönemde, sendikaların güçsüzlüğü ile işçilerin grev hakkının bulunmaması sömürüyü artırmış, yükselen enflasyon ile ücretleri düşürmüştür. (Çavdar 2003: 431-431) Demokrat Parti ile geçen yıllar, dış dünyaya ve tarıma bağlı bir kalkınma anlayışının hâkim olduğu lâkin bunun sürdürülemediği yıllar olmuştur. Tarımda traktörlerin kullanılması, hiç kullanılmamış toprakların üretime açılması, karayolunun gelişmesi ve kentleşme gibi durumlar hareketliliği de beraberinde getirmiştir. (Pamuk 2014: 234) “Popülist” kimlikte olan politikalar sürdürülemezken, daha çok “şirin” gözükmeye çabasını taşımış, askeri darbe sonrasında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. (Pamuk 2014: 235)

1950-1960 arasında uygulanan iktisat politikalarının yarattığı etki 1950 sonrasında “planlama” sözcüğünü öne çıkarmıştır. (Parasız 1998: 123) 1950'lerin sonuna doğru dış ödeme sıkıntısı ile yüksek enflasyon bunalım koşullarını hazırlamıştır. Sermaye kullanımının serbest piyasaya bırakılması, çözüm yollarından biri olurken, diğer çıkış yolu bir plan çevresinde hareket edilmesi olmuş, iç ve dış koşulların birlikteliğinde ikinci yol tercih edilmiştir. 1960-1980 arası dönemi kendine özgü kılan özelliği de ithal ikamesine dayalı kalkınma anlayışının benimsenmesi ile dönemin ağır ekonomik ve siyasi bunalım ile son bulması olmuştur. (Kepenek 2014: 137-138)

Planlı ekonomi anlayışına yönelten belli birkaç sebep daha bulunurken, 1950'li yıllarda gelirleri azalan memur ve bürokrat kesiminin siyasi alanda gücü artan sermaye sınıfına karşı güç kazanma isteği, bunlardan biri olmuştur. Bu istek planlama düşüncesi ile somutlaşırken, ekonomik ve siyasal alanda güç kazanılmasının yolu planlamada bulunmuştu. (Kepenek 2014: 138) Öte yandan sermaye kesiminin çıkarlarını koruması gerekmiş, az gelişmiş yapısından ötürü sanayinin güçlendirilmesinin ve sermaye birikiminin artırılmasının istenmesi, bürokrat kesim ile uyumlu bir çizgide planlamanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. (Kepenek 2014: 139) Bu geçişe dair belirtilmesi önem arz eden, işçi sınıfının henüz siyasi bir güç olarak ortaya çıkmamış olmasıdır. İktisadi ve siyasi alanlarda gelişmemiş yapısı ile işçi sınıfı henüz “kapitalist üretim tarzına” özgü sınıf bilincine erişmemiş, “sendikalaşma, toplu sözleşme” gibi haklar “yeni” birikim koşullarının oluşumu ölçüsünde işçilere verilmiştir. (Keyder 2014: 184) Nitekim 1961 Anayasası'nın 46. ve 47. maddeleri sendika kurulması, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkını

getirmiş, 1963 yılında Sendikalar Kanunu, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu uygulamaya konulmuştur. (Alpay, Alkin 2020: 128)

1960 sonrasında Batı'daki gelişmeler de planlama düşüncesini güçlendirirken, serbest piyasa ekonomisi ile uluslararası pazarda bulunma isteği giderek önemini kaybetmiş, planlama tekniklerinin geliştirilmesi istenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan sosyalist-kapitalist iki kutuplu dünya düzeni 1990'lara kadar var olurken, "Keynesgil Refah Devleti" uygulamaları 1973 petrol krizine kadar devam ettirilerek, kapitalizmin "altın çağı" yaşanmıştır. Kapitalist ülkeler, Bretton Woods sisteminin geçerli olduğu az gelişmiş ülkelere de "planlı kalkınma" önerisinde bulunmuşlardır. (Barbaros, Yıldırım 2013: 85) Türkiye'nin planlama uygulamaları askeri yönetimin ardından iktidara gelen merkez-sağ Adalet Partisi döneminde sürdürülmüş, 1963-1967 arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP), 1968-1972 arasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP), 1973-1977 arasında ise Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) uygulamaya geçirilmiştir. (Kazgan 2013a: 78) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP), bir yıl gecikmeli olarak 1979-1983 arası dönemde uygulamaya konulmuş, siyasal ve iktisadi bunalım koşulları gecikmenin müsebbibi olmuş, 24 Ocak 1980 tarihinde IMF desteği ile hazırlanan önlem planı ortaya çıkarken, uygulanması amaçlanan dördüncü plan önemini yitirmiştir. (Kepenek 2014: 152, 142) Önceki dönemlerden farklı olarak dönem planlarında, toplumsal gelişmenin bütünsel bir çerçevede ele alınması söz konusudur. (Kepenek 2014: 140)

1960 darbesini gerçekleştirenler ile bürokrasi ve aydın kesimleri fark etmeden geliştirdikleri siyasal, toplumsal ve idari mekanizmaları ile "yeni" bir birikim modelinin oluşturulmasını sağlarken, planların ardından gelen yirmi yılda başarılı bir şekilde uygulamasını sağlamışlardır. (Keyder 2014: 178) 1960 darbesi sonrasında sanayi kesiminin çıkarları ön plana çıkmış, iktisat politikaları ile "yeni" bir yapı kurulmuş, 1980'e kadar sürecek yeni bir birikim tarzı oluşturulmuştur. (Özkazanç 2017: 80)

Siyasal faaliyetlerdeki yasağın 13 Ocak'ta kaldırılması sonrasında 1961 seçimleri için partilerin kurulmasına izin verilmişti. Birçoğu kısa süreli olan 11 parti arasında dikkati çeken, Demokrat Parti'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi olmuş, başkanlığını üstlenen Ragıp Gümüşpala, 1964'teki vefatına kadar görevini sürdürmüştür. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde, CHP yüzde 36.7 oy oranı ile 173 sandalye alırken, Adalet Partisi'nin oyları ise aralarındaki çok az bir fark ile yüzde 34.7 olmuş, 158 sandalye çıkarabilmiştir. Seçimde Demokratların devamı niteliğindeki iki diğer partiden, Yeni Türkiye Partisi'nin oy oranı yüzde 13.9 olmuş, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin ise yüzde 13.4 oy oranı bulunmuştur. 1961 Şubat'ında sendikacılar tarafından kurulan, partinin önderliğini "yazar, hukukçu ve eski öğretim üyesi" Mehmet Ali Aybar'ın üstlendiği Türkiye İşçi Partisi, hiçbir koalisyon hükümetinde yer almamış ve bir genel seçimde yüzde 3 oy oranını geçememişti, "onun önemi daha çok, seçimlerde yarışan gerçek ideolojik temele sahip ilk parti olmasında yatıyordu". (Zürcher 2000: 358-359)

Dönemin anlatımına başlarken, 1960'lı ve 1970'li yılların iktisat politikasında hedeflenenin, iç pazarın korunması ile ithal ikameci sanayileşmenin gerçekleştirilmesi olduğunu belirtmek önemlidir. Bu doğrultuda kullanılan araçlar da, dış ticaretin sınırlandırılması, KİT'ler ile yatırımların desteklenmesi ve sübvansiyonlu kredi uygulaması olmuştur. (Pamuk 2011: 293) Belirli bir plan çevresinde kalınan bu dönem, “korumacı”, “iç pazara dönük”, “ithal ikameci” özellikleri ile 1930'lara ve 1950'lerin ikinci yarısından 1961 yılına kadar geçen dönem ile benzerlik göstermiştir. (Boratav 2005: 118) İthal ikameci sanayileşme politikası gereğince sanayileşme adımları atılırken, üretim hacminin ithalat hacmine bağlı olması, yabancı sermayenin ülkeye girişinde ya da uluslararası piyasa ile bütünleşmede önleyici bir nitelik taşımamıştır. (Keyder 2014: 186-187) 1950'li yıllar ile birlikte Türkiye'nin tarımsal genişlemesi, ithal ikameci sanayileşme stratejisi için koşulları uygun hâle getirmiş, sağladığı sermaye birikiminin yanı sıra iç pazarın büyüklüğü, altyapı ve teknolojinin gelişimi ile sanayide yapılacak yeni yatırımlara alan sağlamıştır. (Keyder 2014: 188)

Reel ücretlerin iki katına çıktığı bu dönemde, iç pazarın yanı sıra siyasi ve kurumsal gelişmeler etkin rol oynamıştır. Aynı zamanda işçilerin kazandığı kurumsal haklar ile işçi sendikalarının gücünün arttığı bir dönem yaşanmıştır. İhracat üzerinde rekabet baskısının bulunmadığı koşullarda yüksek ücretin kendi ürünlerine olan talebi artırmasından ötürü büyük sanayi şirketlerinin ücretlerin artışına sesi pek çıkmamış lakin sanayiciler, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ücretlerin yüksekliğinden yakınmaya başlamış, işçi birliklerinden şikâyetçi olmuştur. (Pamuk 2011: 294) Bu bakımdan Kuruç'un 1970'li yıllara dair “kapitalizmin güler yüzlü son on yılı” ifadesinin altını çizmek önemlidir. Çünkü 1950'den 1980'e kadar geçen zaman sermaye kesiminin işçiler ile bir arada olduğu ve işçilerin ücretlerini vermeye razı olduğu bir dönemi oluşturmaktadır. Diğer taraftan sermaye kesiminin refah devleti çatısı altında yüksek vergileri ödediği, toplumsal hakların gelişmesine ses çıkarmadığı bir dönemdir de aynı zamanda. (Kuruç 2020: 229)

Ekim 1965 seçimlerinde oyların yüzde 52.9'unu alarak, meclisteki salt çoğunluğu kazanan AP, beklemediği bir zafer elde etmişti. CHP'nin oy oranı ise yüzde 28.7'ye düşmüş, CKMP, YTP, TİP ile CMKP'den ayrılan Zafer Partisi toplamda yüzde 7'nin altında oy oranına sahip olmuştur. Türkiye'nin 1965 sonrası ekonomide iyi yıllar olarak değerlendirilmiştir. AP; sanayici, tüccar, toprak sahibi ve köylülerin yanı sıra dinci ve Batıcı liberalleri bir araya toplayabilmiş, ideolojik tutarlılığın minimum seviyede olduğu ortaklık geliştirmiştir. (Zürcher 2000: 364-365) Lâkin sonrasında Demirel'in yüksek vergilendirme talebi, büyük toprak sahipleri, tüccar ve esnaf sınıfının desteğini kaybetmesine neden olmuş, bu kayıp ile 1970 sonrasında bazılarının partiden atılarak, bazılarının ise istifa ederek ayrılması ile Demokratik Parti kurulmuştur. (Zürcher 2000: 367-368) 1965 yılında öne sürdüğü görüş ile Demirel, modern kapitalist devleti kurmak ve “modası geçen” kurumlara son vermek isteğini ortaya çıkarmıştır.

Bu isteği gerçekleştiren modern kapitalist yöneliş ile Anadolu'ya hâkim olunmuş, küçük esnaf ise güç kaybederek son bulmuştur. (Ahmad 1995: 200)

1962-1976 dönemine siyasi iktidarın “popülist” politikaları belirleyici bir nitelik kazandırırken, ticaret ve sermaye kesimi siyasi rejimin sınırları ölçüsünde iktidarın ve iktisat politikalarının esas kimliğinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Var olan sınırların iktisadi ve toplumsal koşullara yansımaları, bir iktidar çekişmesini beraberinde getirirken, işçi ve köylünün ihtiyacı temelinde şekillenen kararlarda, burjuva kesiminin uzun; halk kesimlerinin kısa dönemli çıkarları bir düzlemde buluşturulmuştur. Burada belirtilmesi gereken, siyasi kararlara esas niteliğini kazandıran bu egemen sınıfın aleyhinde herhangi bir durumun oluşmasına aslında hiç izin verilmediğidir. Esasında iktisat politikalarına anlamını kazandıran ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası da bu yapının bir sonucu olmuştur. (Boratav 2005: 123) Devletin düzenlemede ve bölüşümde çok güçlü bir rol edindiği ithal ikameci sanayileşme politikasında, toplumun üretim-tüketim dengesinin belirleyiciliği planlama ve popülizm ile mümkün olmuş, yaklaşık yirmi yıl sürdürülen ithal ikameci sanayileşme politikası, Türkiye’de kapitalizmin gelişimine oldukça büyük imkân sağlamıştır. (Özkazanç 2017: 81)

1960’lı yıllar, milli burjuvazinin yaratılmasına dair düşüncenin yeni bir aşamasını oluştururken, sanayi kesiminin korunması ve güçlendirilmesi istenmiştir. 1950’li yıllardan itibaren biriken tarım ve ticaret sermayesinin sanayiye aktarımı yapılırken, girişimci grubun genişletilmesine yönelik adımlar atılmış, kamu yatırımları ve teşvik politikaları ile sanayinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. (Özcan 2017: 185) 1961-1980 arasında iktidara gelen siyasi partiler, tarıma sağlanan destekler ile köylülerin isteklerini karşılamış, gelirlerini artırmış, 1971 müdahalesi dışındaki yıllarda tarımsal ürünlerin ticaret hadlerinin yükselmesi ile köylülüğü, iç pazar için önemli bir yapıya dönüştürmüş, köy, sanayi mallarına açık hâle gelmiştir. (Keyder 2014: 194)

1963-1967 döneminin planı olarak BBYKP ile başarılı sonuçlar elde edilmiş, birçok kalemde hedeflenen sonuçlar alınırken, ekonomideki büyüme yıllık ortalama yüzde 6.7’yi bulmuştur. Fiyat artışı yüzde 5.2 olmuş, böylece enflasyonsuz bir kalkınma süreci yaratılmıştır. İç ve dış dengenin sağlanması ile büyümedeki hız, gelir dağılımında iyileşme olmamışsa da bozulmanın olmaması, plan dönemi için olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. (Kazgan 2013b: 72)

Tarım ve sanayi sektörlerinin birlikte ve dengeli büyümesi anlayışından vazgeçilerek, sanayinin öncü olmasının amaçlandığı İBYKP’de (1968-1972), tarımın GSMH’den aldığı pay yüzde 40.5’ten yüzde 34.7’ye düşmüş, sanayinin payı ise yüzde 16.2’den yüzde 18.9’a yükselmişti. 1960 yılında toplam nüfusun yüzde 77.7’sini karşılayan köy nüfusunun kente göçü devam etmiş, tarım ve sanayideki büyüme hızları, planın hedeflediği sınırın altında kalmış, dönemde “orta sınıf” oluşmaya başlamıştır. İBYKP’de

ise tek başına iktidara gelen AP hükümetinin, “liberal” bir eğilimde, serbestleşme yolunda bir çizgiye kaydığı da belirtilmelidir. (Kepenek 2014: 146; Kazgan 2013b: 72-73)

Döneme farklılık kazandıran sanayi yatırımları olurken, kamu yatırımları “ara malı” üretimine, özel yatırımlar ise “dayanıklı tüketim malları” üretimine yönlendirilmiştir. Bu bakımdan kamuya kural, özele teşvik anlayışı güdülmüş, kırdan kente göçün “teşvik” nedeni ise farklılaşmıştır. Farklılaşmanın nedenini kentleşmenin hızlandırılması, ücretli-ucuz işgücünün ulaşılabilir olması ve iç pazarın gelişerek yeni sanayilere açılması gibi unsurlar oluşturmuştur. (Kazgan 2013b: 73) Bu bakımdan birinci plan ile ikinci plan arasındaki diğer ayrışma kentleşme hususunda yaşanmıştır. (Kepenek 2014: 147)

ABD doları Vietnam Savaşı’ndan ötürü değer kaybederken, Batı Avrupa para piyasalarında spekülasyonlar artmış, Alman markı ile Japon yeninin değerinde yükselişler yaşanmış, Türkiye’nin ticari ilişkilerde bulunduğu Almanya’nın para birimi olan marktaki değerlenme, Türkiye için olumlu bir gelişme yaratmış, bunun sonucunda ithal malları ile yatırım mallarının TL fiyatları artmıştır. Ülke içinde hızlanan enflasyon koşullarına çözüm için 10 Ağustos 1970’te IMF İstikrar Programı hayata geçirilmiş, 90 milyon dolar kredi alınmıştır. Bu sırada 1971 yılında doların altın bağından ayrıştırılması ile Bretton Woods sistemi sona ermiş, dolarda yaşanan değişimlerin Türkiye’ye etkisi, 10 Ağustos 1970 programı sonrasında Türk lirasının, 1 dolar karşısındaki değeri 9’dan, 15’e yükseltilmiştir. Daha düşük bir değere sahip olan TL ile dış ticaretin serbestleşmesi amaçlanmıştır. Reel faizdeki artış ile enflasyonu önlemeye, kredi faiz artışı ile para miktarının kısıtlanmasına ve vadeli mevduat faizlerinin artışı ile tasarrufun artırılmasına yönelik adımlar atılmış, belirtilen faizler yüzde 10’un üstüne çıkarılmıştır. (Kazgan 2013b: 74)

1960’ların sonuna gelindiğinde, büyük bir değişim geçiren iktisadi ve toplumsal yapının varlığı ile Türkiye’nin güçlü bir sanayisi oluşmuş öyle ki GSMH’ye katkısı tarıma eşdeğer olduğu gibi 1973 yılında daha yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Bu durum, köylülerin daha iyi bir iş isteği ile kırdan kentlere göçünü etkilediği gibi kentleşmeyi de hızlandırmıştır. Sanayileşmedeki hız toplumsal dönüşümü de beraberinde getirirken, 1960’ların sonunda iki yeni grup siyasal düzlemde kendisine yer bulmuştur. İşçi sınıfı, 1967 yılında hükümet yanlısı Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu’ndan ayrılarak, DİSK’i kurmuş, sanayi kesimi ise çıkarlarının korunması için 1971 yılında TÜSİAD’ı kurmuştur. (Ahmad 1995: 189) Hızlı dönüşümlerin olduğu 1960’larda Türkiye’de gençlik hareketi başlamış, 1968’deki Almanya ve Fransa’da yaşanan öğrenci hareketlerinden etkilenilmiştir. (Zürcher 2000: 372)

1960’ların sonlarına doğru enflasyon artışı hız kazanmış, 1970 yılında yüzde 11,8 seviyesine ulaşmıştır. Sabit kur sisteminde TL’nin değerindeki yükseliş, dış ödemeler dengesini bozucu bir etki yaratmıştır. Ortalama büyüme hızının yüzde 4,4’e gerilediği iktisadi koşullara, 1970 yılında IMF ile yapılan anlaşma eşlik etmiş, anlaşma sonrasında TL’de yüzde 66 oranında bir devalüasyon yapılmıştır.

Devalüasyon ile birlikte ülkeye aktarılan işçi dövizleri ve ihracattaki gelişmeler olumlu bir hava yarattığı için ÜBYKP'nin ara malı ve yatırım mallarındaki ithal ikameci sanayileşme hedefinin yükseltilmesi istenmiştir. (Şenses 2017a: 243; Kazgan 2013a: 85) Net döviz rezervinin 2 milyar dolara yükseldiği dönemde, oluşan iyimser tablo ekonomi politikalarına yansımıştır. (Kazgan 2013a: 85) 1975'te üzerinde düşünülmeden hareket edilen "borçlanma" politikası görece bir rahatlık sağlarken, çok yüksek bir riske de sahip olmuştur. İhracatın artırılmasına ilişkin hiçbir çabanın olmaması, borçlanma ile yol alınması, ardından gelen üçüncü yılda çöküşü de beraberinde getirmiştir. 1958-1961 arasında yaşanan "borcun ödenememesi" durumundan ders alınamamış, dönemde bir biçimde yeni bir borç krizine girilmiştir. (Kazgan 2014: 22)

1970 yılında gerçekleştirilen devalüasyonun ardından gelen 1971 Mart'ındaki askeri müdahale, baskıcı bir rejimi ortaya çıkarmıştır. Avrupa ülkelerinde yaşanan stagflasyon süreci de Türkiye'nin işçi göçünü sona erdirmiş, ülkeye giren döviz bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. İthalatın önemli kısmını oluşturan petrolün fiyatında yaşanan artış, dış ödeme güçlüğü ile enflasyona neden olurken, enflasyon 1975'teki yüzde 19 seviyesinden 1978'de yüzde 53,3'e, 1979'da ise yüzde 62,0 seviyesine ulaşmıştır. Büyüme hızının 1969-1972 arasında yüzde 7,4 olan oranı, 1973-1977 yılında yüzde 5,7'ye düşmüştür. (Şenses 2017a: 243) 1977'de GSMH yüzde 3'e düşerken, dış ticaret açığı yüzde 8.6 oranında artmıştır. (Kazgan 2014: 23)

1974 yılı sonrasında ekonomideki iyimser tablo tersine dönerken, petrol fiyatlarının yükselmesi, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerçekleşmesi ile ABD'nin silah, Batı Avrupa'nın gizli ekonomik ambargosu başlamış, dış ticaret hadleri petrol fiyatlarında dört kat artışı beraberinde getirmişti. Dış ticaret hadlerinin düşmesi ihracat mallarının fiyatlarını düşürürken, dış ticaretteki kötüleşme 1973-1980 arasında yüzde 40'ı bulmuştur. (Kazgan 2013a: 85)

1973 yılı sonunda petrol fiyatlarındaki artışa bağlı Türkiye'nin de aralarında bulunduğu petrol üretmeyen ülkeler büyük bir sarsıntı geçirmişti. ABD'nin bu duruma karşı geliştirdiği "petrol fonlarının dağıtımını" uygulaması ile biriken fonlarının, gelişmekte olan ülkelere dış ticaretlerini serbestleştirmeleri koşulu ile verilmesi istenmiştir. Aynı zamanda atıl durumdaki fonların kârlı yatırımlara dönüşeceği beklentisi ile hareket eden ABD, bütün dünyada yaşanan ekonomik daralmanın önlenmesine olumlu bir katkı sağlayacağını düşünmüştür. Yapılan yardımlar ile 1975-1977 yıllarında gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi "sanal bir büyüme ve zenginleşme" süreci yaşanan Türkiye'de, kısa vadeli, sıfıra yakın reel faiz ile borçlanılmasından ötürü devam eden üç yılda borç yükü artmıştır. Nitekim Türkiye de 1978 yılında borçlarını ödeyemeyen ülkeler arasında yer alırken, borcun ödenebilmesi için şartların daha ağır olduğu bir döneme girilmiştir. 1978-1981 arasında yaşanan kriz, petrol fiyatlarındaki yeni artışlar ve ABD kredi faizlerindeki artış ile koşulları daha da ağırlaştırmıştır. (Kazgan 2014: 13)

1973 seçimleri büyük şaşkınlık yaratmış, AP'nin oy oranı 1969'daki yüzde 46,5 seviyesinden yüzde 29,8'e düşmüştü. İlk kez seçime girmelerine karşın Demokratik Parti yüzde 11,9 oy alırken, Milli Selamet Partisi yüzde 11,8 oy almış, Güven Partisi oylarını yüzde 5,3'e düşürürken, Milliyetçi Hareket Partisi yüzde 3,4'e çıkarmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi ise birinci parti olduğu seçimlerden yüzde 33,3 oy alarak 185 sandalye çıkarmıştır. 1961 yılından bu yana en yüksek oyu alan Bülent Ecevitli sosyal demokrat çizgisi ile CHP büyük bir başarı elde etmiştir. (Ahmad 1995: 224) Lâkin 1973 sonrası Türkiye için siyasal alanda kararsız hükümetler dönemi olmuş, zayıf hükümetler tarafından yönetilen ülke, kötü bir dönem; petrol şoku, Avrupa'nın işçi talebine son vermesi ve dönemdeki artan işgücü talebine bağlı yaşanan işsizlik ve yoksulluk ile karşılaşmıştır. (Ahmad 1995: 246-247)

Türkiye'nin 1974 sonrası, 1974 Kıbrıs Harekâtı, ABD-AB ambargoları, ülke içerisindeki siyasal karışıklıklar, üniversitelerdeki çatışmaların giderek ağırlaşması gibi olayların beraberce yaşandığı bir dönem olmuş, yakıt ile temel tüketim mallarındaki kıtlık ve yoksulluğun da etkili olduğu dönemde siyasal ve toplumsal karmaşanın dozu artmıştı. (Kazgan 2014: 14) Petrolün yeterli olmamasından ötürü elektrik kesintileri başlamış, kış mevsiminde ısınma zorlaşmış, temel tüketim mallarındaki yetersizlik, karaborsayı ortaya çıkarmıştı. Yaşanan kıtlık koşullarına bir de siyasal iklimdeki karışıklıklar, katliamlar eklenirken, büyüme yüzde 1.4'e düşmüş, işsizlik büyük bir hız ile artmıştır. 1978 yılında gerçekleştirilen devalüasyon ile 1 dolar karşısında TL'nin değeri 25'e yükseltilirken, ithalatın ve bütçe harcamalarının kısıldığı dönemde IMF'nin 1979 yılındaki "istikrar programı" geçerli olmuştur. (Kazgan 2014: 29)

Dönemin toplumsal yapısına bakıldığında, 1960'ta ülke nüfusunun yüzde 68.28'ini oluşturan 18.895.089 köylü nüfus, yüzde 31.92'sini oluşturan 8.859.731 kentli nüfus bulunmaktaydı. 1970 yılına gelindiğinde yüzde 61.55 oranı ile köylü nüfus 21.914.075 olmuş, kentli nüfusun oranı yüzde 38.45 ile 13.691.101 olmuştur. 1960'ta 27.754.820 olan toplam nüfus, 1970'te 35.605.176'ya ulaşmıştır. 1980 ile birlikte köylü nüfus oranı yüzde 56.08 ile 25.091.958'e ulaşmış, kentli nüfusun oranı ise yüzde 43.91 ile 19.645.007 olmuştur. 1980'de toplam nüfus 44.736.957'ye ulaşmıştır. (Kanar 1998: 92) Kente göç edenlerin az bir çoğunluğu yeni kurulan sanayilerde iş bulabilirken, "gündelikçilik, sokak satıcılığı, kapıcılık" gibi işler gelir elde etmenin yolu olmuştur. Kadın işgücü ise burjuva semtlerinde "temizlikçi" olarak çalışmaya başlamıştır. (Zürcher 2000: 393)

Tarımsal faaliyette makineleşme ile teknolojik iyileşmeler üretimde beklenen artışı vermezken, tarım topraklarının tek elde toplanması ve küçük işletmelerin kapanması kente göçü hızlandırmış, ulaşım ağlarındaki iyileşme ve araç sayısındaki artış ile bu hız katlanmıştır. 1923'te 18.335 km olan karayolu uzunluğu 1960'ta 61.542 km'ye ulaşırken, otomobil sayısı 4.573'e, otobüs sayısı 1.944'e, kamyon sayısı 79.121'e ulaşmıştır. (Kanar 1998: 93-94)

Gecekonduların dikkat çektiği ilk yıl olarak 1948'den sonra çıkarılan yasa ile gecekondulara yasak getirilmişse de, aynı yıl içinde toplamda 30 bini bulan gecekonduların sayısı 1953'te 80 bine, 1960'ta 240 bine, 1970 yılında ise 700 bine çıkmıştır. Uygulanan seçim politikası ile insanlarda tapu verileceği beklentisi oluşturulmuş, seçim sonrası gecekonduların yıkılmasına karar verilmiştir. (Kanar 1998: 96)

Sanayileşme süreci tüketim tercihlerinde farklılık yaratırken, toplumu bir “tüketim toplumuna” dönüştürmüştür. (Ahmad 1995: 190) İktisadi yapıda 1974 yılındaki bozulmaya kadar geçen sürede ülkeyi “sanal büyüme ve refah artışı” karşılamış, savurganlığın arttığı dönemi de beraberinde getirmiştir. İş çevrelerinde, devlette, büyük halk kesimlerinde “savurganlık”, kürk alımları, araba alım kuyruklarına dönüşürken, “borç” ile her şeye sahip olunan, istenilen her şeyin alınabildiği bir dönem taçlandırılmıştır. İş çevrelerinin ertesini düşünmeden yedek parça, tamir malzemesinin bulunabilmesine bakmadan traktör, araba ve kamyon gibi taşıt alımlarının yanı sıra kredi ve borçlanmaları başlamış, buldukları her alanda yatırımlar baş göstermişti. Devlet bu durumdan geri kalmamış, kamu yatırımlarına devam ettiği sırada petrol ve araba için destekler getirmiş, üçüncü planın hedeflerini askıya alırken, altın ithalatına süreklilik kazandırmıştı. (Kazgan 2014: 23-24)

1970'ler bütün dünyada dönüşümlerin olduğu bir dönem olmuş, Türkiye'nin ayrışmadığı bir biçimde eskilerin yerine “yeni”lerin ortaya çıktığı bir süreç yaşanmış, ülkede 1960'larda etkili olan planlama düşüncesi rafa kaldırılmış, plan ve program çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalar fiilen sona erdirilmiş, piyasa sisteminin öncelendiği 1980 sonrasının serbestleşme koşullarına bırakılmıştır. (Kazgan 2014: 15) 1960'lı ve 1970'li yıllar Türkiye'nin klâsik demokrasi anlayışının en güçlü olduğu bir bakımdan özgürlüğün de beraberinde yaşandığı bir dönem olmuştur. 1961 Anayasası'nın sunduğu geniş haklar ile insanların “uyanmaya” başladığı bu dönemde, “hak sahibi bir düzen”in kurulabileceği düşünülmüştür. Gençlik'te başlayan bu düşünce, 1968'in gençlik hareketi ile büyürken, işçi sınıfının beraberlik ile bütünleşmesini sağlamıştır. 1970'lerde sınıf ittifakının geliştiği bir süreç yaşanırken, 1980 darbesi ile buna son verilmiştir. (Kuruç 2020: 230-231) 1980'den sonra ise yaşanan büyük dönüşüm ile Türkiye, Thatcher'ın “toplum diye bir şey yoktur!” tezi ile yoğrulmuş, sonraki dönemlerini de içine alan yeni bir yola sokulmuştur. (Kuruç 2020: 243)

2.3.1. Tarım

1950'li yılların iktisat politikalarında başat kabul edilen tarım sektöründe, alan sınırına gelindiği için ekim yapılan genişlik, çok az bir artış ile 13 milyon hektara ulaşmıştı. Gübre üretiminin yılda 322 bin tondan 1.4 milyon tona yükselmesi gübre kullanımını artırırken, 1962'deki 295 bin ton seviyesi, 1967'de 1.54 milyon tona, 1971'de 2.44 milyon tona ulaşmıştı. (Özcan 2017: 197) Dönemdeki traktör sayısı 1962 yılında 43.747'ye ulaşırken, 1965 yılında 54.668'e, 1980'de ise 486.369'a yükselmişti. Tarım alanlarında aynı dönemlerde 12.664.000 hektar alan, 23.215.000 hektara yükselerek sınırlarına

ulaşmıştır. Tarım alanında çalışan yaklaşık 10 milyonluk nüfusun yalnızca yüzde 7'si ücretli iken, giderek ağırlaşan çalışma koşulları ile buna ortakçı ve yarıcılar eklenmektedir. Köy İşleri Bakanlığı'nın araştırmasına göre tarımda yer alan 4 milyon 128 bin aileden, 1 milyon 288 bin kişinin toprağı bulunmamakta, oransal karşılığı yüzde 30.7 olmaktadır. Yüzde 1'inin kiracı olduğu köyde, yüzde 5.7'si ortakçı olurken, yüzde 93.3'ü tarım işçisidir. (Kanar 1998: 93)

1960'lı yıllarda iklim koşullarına bağımlılığı ile tarım sektörünün genel büyüme hızı dengesiz bir seyir izlemiştir, 1963 yılında yüzde 9.7 ile 1966 yılında yüzde 10.7 artışları elde edilmiştir. Dönemde bir istisna olarak ortalama artış seviyesinin üstünde gerçekleşen bu oranlar, genel büyüme seviyesinin, ortalamanın üstünde yer almasında olumlu bir etki yaratmış, lâkin bunun dışındaki yıllarda sektörün büyüme üzerinde ciddi bir katkısı olmamıştır. (Özcan 2017: 190) Birinci ve ikinci kalkınma planlarında, tarıma yönelik yatırımlar hedeflendiği seviyeye ulaşamamış, üçüncü planda ise hedef tutturulmuştur. Lâkin belirtilmesi gerekir ki planlarda tarım kesimine yönelik yatırımlar sürekli azaltılmıştır. (Kepenek 2014: 185)

Verimliliğin artırılmasının hedeflendiği dönemde, ürünlerin farklılaştırılması yönünde hareket edilmiş, 1960'larda pamuk üretimi yılda ortalama yüzde 8.2 seviyesine ulaşmış, şeker pancarı yüzde 6.1 seviyesi, ayçiçeğı ise yüzde 5.2 ile önemli bir verimlilik artışı sağlamıştır. 1967'den sonra ekimine başlanan yüksek verimliğe sahip buğday ürünleri, uygun nemlilik düzeyi ve gübre kullanımı sayesinde kıyı bölgeleri ile Trakya'da önemli bir artış yaratmıştır. Böylece buğday üretiminde 1961-1965 arasında 1.1 ton seviyesi, 1966-1970 arasında 1.2 tona ulaşmıştır. Tarımın yapısında birtakım değişikliklerin olduğu dönemde hayvancılığın toplam üretimdeki payı artarken, ihracat artışında önde gelmiştir. (Özcan 2017: 197-198; Parasız 1998: 125, 182)

Tarımsal alanda hedeflenen yatırımlarda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi yüzde 50 paya, makineleşme yüzde 25 paya sahip olmuştur. 1950'lerdeki makineleşme süreci, 1960'lı yıllarda da devam etmiş, 1960'ta 42 bin traktör sayısı 96 bine ulaşırken, biçerdöverlerin sayısı 5 bin civarından 8 bin civarına yükselmiştir. Ayrıca 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile gerçekleştirilen hazine arazilerinin dağıtımı tamamlanırken, 1967 yılında Adalet Partisi'nin 154 bin hektarlık toprağın 28 bin aileye dağıtımından öte bir girişimde bulunulmamıştır. (Özcan 2017: 198) "Popülist" bir anlam taşıyan iktisat politikalarının hâkim olduğu dönemde, tarımsal hâsıla ile oluşturulan fazla, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tekel, Şeker Fabrikası ve Çaykur gibi kuruluşlar ile pazarlanmaya çalışılmıştır. (Boratav 2005: 125)

1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası'nın 1973'te yürürlüğe girdiği dönemde, yasa ile toprağın verimli işletilmesi istenirken, tarımsal üretim artışının sürekliliği ile artan üretimin kalkınma için sanayiye aktarımı hedeflenmiştir. Öte yandan topraklardaki gelir dağılımı adaletinin sağlanması ile

istihdam olanaklarının artırılması amaçlanmıştır. Lâkin yasa Adalet Partisi'nin isteği doğrultusunda 1976 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Yasanın kaldırılması üzerine dağıtılan topraklar eski sahiplerine iade edilmiştir. (Alpay, Alkin 2020: 146-147)

1960'ların sonunda temel tüketim mallarında “kendine yeterli” üretim sağlanırken, ABD'nin gıda yardımı son bulmuştur. “Tarım reformu” ile kooperatiflerin desteklenmesi, çay-tütün gibi alanların işçi-yoğunluğu hesaba katılarak, ürün desteklerinin yükseltilmesi, kredi faizinin düşük tutulup toprağın verimini artırmaya yönelik desteklerde bulunulmuştur. Önemli ihracat artışlarının yaşandığı dönemde, yılda 4.1 artış hedefi yüzde 3.5'in biraz üzerinde gerçekleşerek hedeflenen orana yaklaşılmıştır. (Kazgan 2013b: 75)

2.3.2. Sanayi

1950'nin ikinci yarısından itibaren gelişmeler ithal ikamesine dayalı sanayileşme için elverişli koşullar yaratmıştır. (Şenses 2017a: 241-242) Türkiye 1963-1977 döneminde, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin erken dönemlerini yaşayan ülkelerden biri olurken, korunan iç pazarın varlığı ile sunduğu olanakların tamamen sömürülebildiği bir dönem elde edilmiş, lâkin sermaye malları üretimine henüz geçilememiştir. Üretimin karşılanması için gereken döviz tarım ürünlerinin ihracatı ile Avrupa'daki işçilerden gelen dövizler ile karşılanmıştır. İmalat sanayiindeki artış oranı 1963-1977 arasında yıllık ortalama yüzde 10'un üzerinde gerçekleşmiştir. (Pamuk 2011: 293)

1960'larda karma ekonomi modeli geçerli olurken, kamu kesimi ve özel kesim arasında kurulan işbirliği ile yatırımlar tahsis edilmiştir. Büyük yatırımlar ile gerçekleşen demir-çelik, petro-kimya ve ara malların üretimi KİT'ler tarafından sağlanmış, Ereğli Demir-Çelik, PETKİM, dönemde kurulan kamu kuruluşları olmuştur. Öte yandan dayanıklı tüketim malları, tekstil ve gıda sanayii üretimleri özel sektör tarafından üstlenilmiştir. Koç-Sabancı gibi iç pazara yönelen şirketler bu dönemde gücünü artırırken, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlet teşvikini alan özel sektörün ekonomideki ağırlığı giderek artmıştır. “Milli burjuva yetiştirme” hedefine ulaşılan dönemde, toprak sahiplerinin artan zenginliği ile yabancı şirketlere bağlı temsilcilikleri ve KİT eğitimlerinden geçen meslek grupları yeni sanayi kesimini oluşturmuş, sanayi kesimine getirilen vergi kolaylıkları sayesinde “holdingleşme” ve orta-yüksek gelirli sınıf oluşturulmuştur. (Pamuk 2014: 237-238; Kazgan 2013a: 80)

1960 öncesinden başlayarak gitgide değişim gösteren tüketim kalıpları ile burjuvazinin ulaştığı gelir seviyesi, dayanıklı tüketim malları olan radyo, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi birtakım mallara talebi artırmış, tüketim talepleri ile devletin politikası, döviz azlığında yabancı sermayenin desteğinin alınması ile üretimin ülke içinde yapılması üzerine olmuştur. Başlangıcında yalnızca montaj yapımına yönelik atılan adımlar, giderek yan sanayi kollarının da dâhil edilmesi ile modern bir sanayi kimliği

kazanmıştır. Yine de teknoloji ve birtakım girdiler üzerinden dışa bağımlı olunmuş, üretilen malların kalitesi ithalatı yapılan benzerlerinden geride olduğu için dış piyasalara yönelme imkânı bulamamıştır. Burjuva kesiminin yanı sıra emekçi ve orta sınıfların reel gelirlerinin arttığı dönemde, dayanıklı tüketim mallarına talep artmıştır. 1970’lerde gecekonduların çatılarında bulunan antenler ile köylü ailelerdeki radyo, teyp ve buzdolapları bunlara bir örnektir. (Boratav 2005: 119-120) Dayanıklı tüketim mallarından biri olan buzdolabının 1969 yılındaki 137 bin adet üretimi, 1973’te 306 bine, 1975’te ise 415 bine yükselmiştir. Yaklaşık 5 bin civarındaki TV sayısı 1976 yılında 570 bine ulaşmıştır. (Keyder 2014: 225)

Geçmiş dönemde ithalatı yapılan birçok tüketim malının üretilmeye başlandığı dönemde ayrıca Anadolu sözcüğünün kısaltılması ile oluşan “Anadol” isimli ilk arabanın üretimi de yapılmış, “yeni” sanayileşme”nin bir sembolü olmuştur. Arabanın üretimi dönemin en büyük şirketi olan Koç Holding ve Ford Motors tarafından yapılmıştır. (Ahmad 1995: 189)

1960-1962 yıllarında yaşanan durgunluk sayılmazsa sanayinin dönem boyunca yıllık ortalama büyümesi yüzde 10’u bulmuştur. Kaynakların büyük çoğunluğunun aktarıldığı sanayi sektörünün gelişimi giderek artmış, imalat sanayiinin yatırımlardaki payı 1962’de yüzde 24 olurken, 1972’de yüzde 30’a yükselmiştir, dönemde yaşanan artış ise istihdama yansımamıştır. Sanayinin nüfustan aldığı pay, 1960’ta yüzde 9.6 olurken, 1975’e gelindiğinde yüzde 11’e, 1980’de ise yüzde 12.5’e ulaşmıştır. İstihdam yaratamayan sanayileşme sürecinde, geçimin üretken olmayan faaliyetler ile sürdürülmesi söz konusu olmuş, sanayileşme, kentleşmenin gerisinde kalmıştır. Yalnızca sanayileşme ile gerçekleştirilen kentleşme süreci, kırdan kente göç eden insanların sanayi işçisi ile işsizlik arasında kalmasına neden olmuştur. (Özcan 2017: 200; Boratav 2005: 131-132)

1963-1980 arasında sanayi kesiminde gelişmenin hızlı olduğu alanlar, dayanıklı tüketim malı üretimi ile ara malı üretimi olmuştur. 1973-1977 arasında imalat sanayiinde yapılan yatırımların yüzde 55’i ara malı olurken, yüzde 14’ü yatırım malında olmuştur. Yatırım mallarının üretim değeri üzerinden sanayi içindeki payı 1963-1980 arasında yüzde 8.4’ten yüzde 7.5’e düşerken, işçi sayısı bakımından aldığı pay yüzde 12.2’den yüzde 9.9’a düşmüştür. Sanayinin dışa bağımlılığını gösteren bu duruma karşın 1970’lerin sonunda imalat sanayi içindeki yatırım malı ile ara-malı payının üretim değerleri bakımından yüzde 50’yi aşması önemlidir. (Boratav 2005: 132-133; Parasız 1998. 177)

2.3.3. Dış Ticaret

Dönemdeki dış ticaret politikası tarım ve imalat sanayinin gelişimlerine bağlı düzenlenmiştir. Yerli üretimin iç piyasadaki gücünü artırmak için üretim düzeyinin yeterli bulunduğu malların ithalatı yasaklanmış, denetimli kambiyo rejimi ile dış ticaretin denetimi söz konusu olmuş, serbest piyasa faaliyeti sınırlandırılarak, “ithal ikameci sanayileşme politikası” uygulanmıştır. (Kazgan 2013a: 78)

İhracatın durgun, ithalat bağımlılığının yüksek seyrettiği 1962-1976 arasında yüksek bir büyüme hızı elde edilirken, bu sürdürülebilirliğin kaynağını dış yardım oluşturmuştur. 1962-1974 yılları arasında yaklaşık 500 milyon dolar olan dış yardım, 1975-1976 yıllarında yaklaşık 1 milyar dolara ulaşmıştır. Avrupa'ya giden işçilerin ülkeye gönderdiği dövizler de önemli bir kaynak olurken, 1965-1969 arasında yaklaşık 100 milyon doları bulan işçi dövizleri, 1970'li yıllarda 1 milyar doları aşmış, dış ticaret açığının kapatılmasında ciddi bir katkı sunmuştur. (Boratav 2005: 122)

1960 sonrasında ihracatın milli gelir içindeki payı giderek azalmış, ihracat mallarının geneli tarım ürünleri oluşturduğu için dünya piyasalarının talebini artıracak ürün olmaması döviz ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. (Boratav 2005: 121) Dönemde sanayi kesiminin esas ilgisini iç pazar oluşturmuş, ihracat önemsenmemiştir. Dönemin hatası olarak bu durum, sanayileşmenin zayıf noktasını oluşturmuş, 1970'ler ile ihracat sektörünün GSYİH içindeki payı yüzde 4'ün altında kalmış, ihracat ürünlerini de geleneksel ürünler oluşturmuştur. (Pamuk 2011: 294) Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminden itibaren sürdürdüğü dış yardımlar ithalat bağımlılığına süreklilik kazandırırken, ülkede dış kaynağın “nasıl olsa” bulunabileceğine dair gelişen kanı ihracata yönelimi azaltmıştır. (Boratav 2005: 123)

1970'lerden itibaren yaşananlar, sanayide “korumacılık” döneminden çıkılmasını gerektirmiş, dış ticaret hadlerinde yaşanan bozulma, petrol fiyatlarındaki artış, ithalat için yapılan döviz ödemelerinin dörtte birinden fazlasının petrole ödenmesine neden olmuş, borç yükünün ihracata oranı 1973'teki yüzde 13 seviyesinden 1977'deki yüzde 33 seviyesine yükselmiştir. (Keyder 2014: 235)

Dış ödemeler dengesindeki bozulma ile enflasyon sorunu, IMF'nin şartlarının ekonominin dışa açılması karşılığında kabul edilmesine bağlanmıştır. 1977 yılında Ecevit önderliğindeki hükümetin yardımı kabul etmemesi üzerine iktisadi bunalım koşulları ağırlaşmış, enerji ve mal kıtlığının yanı sıra kuyruklar, karaborsa ve yokluk baş göstermiştir. Dünya petrol fiyatlarının 15 dolar seviyesinden 30 dolara yükselmesi durumu daha da ağırlaştırmış, dönemde elektrik kesintileri sıklaşmıştır. Artan döviz ihtiyacının ihracat yolundan öte işçi dövizleri ve kısa vadeli borçlar ile kapatılması sonrasında gelen koşulları ağırlaştırmış, dönem ithal ikameci sanayileşme politikasının krizi ile sona ermiş, ülkede yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ile karar alıcıların politika tercihlerindeki yanlışlıkların bedeli 1980 ile daha acı bir şekilde ödenmiştir. (Pamuk 2014: 244-245)

2.4. 1980 Sonrası Dönemin İktisat Politikaları

1970'li yıllar iki petrol şoku ile sarsılırken, ithal ikameci sanayileşme politikasının uygulandığı ülke ekonomilerinde enflasyon ve dış ödemeler dengesi sorunları baş göstermişti. 1978-1979 arasında yaşanan kriz sırasında Türkiye'de iktidarın aldığı önlemler sorunlara çare bulamazken, IMF ile istikrar anlaşması için arayışa girilmişti. (Tekeli 2017: 9)

1980 yılı, Türkiye ekonomisinin köklü bir dönüşüm yılı olmuş, etkisi günümüze ulaşan “neo-liberal” bir dönüşüm başlamıştır. Kısa dönemli istikrar programı ile başlayan süreç, ekonominin serbest piyasaya yöneldiği dışa açık bir yapıya dönüştürülmüştür. (Şenses 2017b: 49) Küresel kapitalizmin yapısında önemli bir değişimin başladığı 1980 yılı Türkiye’de, 24 Ocak ile 12 Eylül’ün yaşandığı önemli dönüm noktalarını da beraberinde getirmiştir. Etkileri günümüze uzanan dönüşüm neticesinde ekonomik yapıdaki değişimlerin odağında toplumsal yapı yeniden “inşa” edilmiştir. (Yeldan 2017: 92)

Siyasal istikrarsızlıklar ile son bulan 1970’lerde bunalım koşullarına yönelik çözümler yetersiz kalmış, sonu düşünülmeden alınan önlemler, koşulları iyileştirmediği gibi daha da zorlaştırmıştı. Kıtılık, yokluk, yüksek enflasyon gibi sorunların eşliğinde iktidara gelen Demirel’in kurduğu azınlık hükümeti, 24 Ocak 1980’de kapsamlı bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur. (Pamuk 2014: 265) 1970’lerin sonundaki bunalım koşullarında iki seçenek ortaya çıkarken, Ecevit Hükümeti’nin tercih ettiği yol ithal ikameci sanayileşme politikasının sürdürülmesi olurken, diğeri ihracata yönelen politikalar olmuştur. “İstanbul burjuvazisi” büyük çoğunluk ile ikinci yolu tercih etmiş, bu kesimin isteği de Dünya Bankası ve IMF önerileri ile uyuşmuştur. (Karatepe 2017: 208)

1980’lere kadar Türkiye’nin denetimli iktisadi yapısında iktidarların “sanayileşme-büyüme-iş adamı yaratma” güdümlü politikaları planlama düşüncesi ile gerçekleştirilmişti. (Kazgan 2013a: 103) İktisat politikalarında yaşanan köklü dönüşüm ile dünya ekonomisine eklenmeye çalışılan 1980 sonrasında uygulanan ihracat yönelimli sanayileşme adımları ile finansal serbestleşme, sermaye birikim sürecinde devlete önemini kaybettirmemiş yalnızca müdahale yöntemini farklılaştırmıştır. (Aybar 2017: 162) Öte yandan 1970’lerin sonlarında yaşanan bunalım ile sermayenin “kredi, döviz tahsisi, vergi teşviki” uygulamalarına ilgisi azalırken, karaborsa faaliyetlerinden aldıkları payın yükseltilmesi, sendikaların denetim altına alınması ve sermaye için güvenli koşulların oluşturulması talepleri ortaya çıkmıştır. Sermayenin güvenini alan Turgut Özal da 1980’li yıllardaki iktisat politikalarının esas kimliği olmuştur. (Boratav 2005: 146-147)

Turgut Özal’ın baş ekonomik danışmanlığında siyasi kaygılardan uzak biçimde uygulanması istenen önlemler 24 Ocak 1980’de yürürlüğe girerken, Türk lirasının değeri dolar karşısında yüzde 30 oranında düşürülmüş, IMF beklentisinden daha ağır biçimde hayata geçirilen plan, önceki politikalarından hızlı bir kopuşu mümkün kılmıştır. İç pazardan ziyade dış piyasalara yönlendirilen politikalar ile ihracat odağında “yeni” bir ekonominin kurulması istenmiştir. (Ahmad 1995: 248) “Piyasa”nın hâkimiyetine girilen ilk dalga olarak 24 Ocak kararları ile Özal, siyasal ve toplumsal uyumu sağlaması için kendisine beş yıl süre verilmesini istemiş, 12 Eylül 1980 darbesi, siyasetin önlerine çıkaracağı muhalefeti ortadan kaldırırken, planın uygulanabilmesinde uzun dönemli istikrarın oluşturulması amaçlanmıştır. (Ahmad 1995: 249) Başka bir anlatım ile 24 Ocak 1980 kararları ile iktisat politikalarında dönüşümü mümkün kılan güç 12 Eylül 1980 darbesi olmuştur. (Özkazanç 2017: 85) 1978 sonrasında yaşanan yoksulluğa

eşlik eden darbe koşulları ülkede “kâbus” dolu günler yaşanmasına neden olurken, siyasi parti, dernek ve sendikalar kapatılarak özgürlükler sınırlandırılmış, siyaset yasaklanırken, siyasetçiler tutuklanmış, askeri iktidarın meşguliyeti yalnızca “ekonominin düzlüğe çıkması” üzerine olmuştur. (Kazgan 2017: 1; Bali 2002: 26)

1988’e kadar politikaların temel belirleyicisi olan 24 Ocak kararları, IMF’nin 1970’ler sonunda az gelişmiş ülkelere çizdiği önerileri kapsamıştır. Türkiye’nin dönemlerinden 1923-1929 ile 1946-1953 arasına benzeyen modelde, kambiyo rejiminin işlerliği devalüasyonlar ile sağlanırken, ihracatın öncelik kazanması, fiyat denetimlerinin kaldırılması, iç talebin daraltılması amaçlanmıştır. Fiyatların “tek yol gösterici” kabul edildiği 24 Ocak 1980 kararları sonrasında ekonomik işleyiş “piyasa” odağında sağlanmıştır. Bölüşüm ilişkileri bağlamında ise sermaye sınıfı ile emekçi sınıf arasındaki çelişki, emeğin aleyhine gerçekleşmiş, sendikal faaliyetlerinin askıya alınması sonrası işgücü piyasasının denetimi ile memur maaşları, emekli ikramiyeleri, tarımsal destek politikaları üzerinde reel gerilemeler yaratmıştır. (Kepenek 2014: 196; Boratav 2005: 149-150) Reel ücretlerdeki düşüş, sendikal hakların daraltılması ile 1987 yılında imalat sanayi katma değeri içinde ücretli emeğin payı, kamu için yüzde 25’ten yüzde 13’e düşerken, özelde yüzde 27,5’ten yüzde 17’ye düşmüş, sanayideki kâr oranları ise yüzde 31’den yüzde 38’e ulaşmıştır. (Yeldan 2017: 98)

Askeri rejim ile birlikte gerçekleştirilen dönüşüm sürecinde toplumun yerleşik düzeni tarumar edilirken, “insan” düşüncesi dışlanmış, yalnızca “tüketimi” ölçüsünde anlam kazanan bir kimliğe büründürülmüştür. Ekonominin yalnızca piyasa odaklı bir hâle getirilmesi, KİT’lerin özelleştirilmesi, devletin rolünün azaltılması sağlanmış, tarım ve sanayi politikalarının yerini alan sektör “hizmetler” olmuştur. İşçi sınıfının ötelendiği bir düzen yaratılırken, zenginlik ve ithal mallara ilginin arttığı dönem taçlandırılmış, “bireysellik, bencillik, para kazanma hırsı” öne çıkmıştır. Zengin-yoksul arasındaki orta sınıf erimeye başlamış, politikalar bölüşümdeki “bozulma”yı düzeltmekten ziyade artırmıştır. (Kazgan 2013a: 103-104)

1980’li yıllara hâkim olan iktisat politikaları, zengin-yoksul arasındaki uçurumu daha görünür kılarken, ülkenin en zenginlerinden bir sınıf oluşmuş, zenginlikleri ile “gösteriş” merakına girişmişlerdi. Alım gücü giderek azalan halk kesimlerinde ise derin bir yoksulluk hâkim olmuştur. (Zürcher 2000: 431) Bu bakımdan 1980 öncesi ile sonrası arasındaki fark önemlidir. İdeolojik çatışmaların varlığı ile şekillenen 1970-1980 arasında işçi ve işveren arasındaki ilişki oldukça gergin bir bağlamda kurulurken, sol kesim, sermayeye sert, keskin, muhalif bir tavır içerisinde olmuştur. Bu koşullarda işveren kesimi “görünür” olmamayı, özel yaşamlarını saklı tutmayı tercih etmiştir. (Bali 2002: 18)

Darbe ile sendikal faaliyetlerin kısıtlanması, istikrar arayan iş çevrelerine imkân sunmuş, serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ile hayalini kurdukları dünyaya ulaşmaları kolaylaşmıştır. İş çevreleri ile

yönetici kesimlerin gelirlerinin giderek artması, 1980 öncesindeki kaygıları sona erdirmiş, kamuoyunda “görünür” olmaya başlamışlardır. (Bali 2002: 19) Gelir dağılımındaki bozulmaya devlet tarafından gerçekleştirilen sosyal yardım harcamaları da eklenirken, devletin eğitim ve sağlık hizmetleri gitgide kötüleşmiştir. (Keyder 2014: 264) Burada belirtilmesi gereken ise halk sınıflarına yönelik “popülist” politikaların sürdürülmesidir, kentli yoksul sınıf için geliştirilen politikalar sınıf bilincinin oluşmaması yönünde düzenlenirken, seçmen tabanını oluşturan bu kesimin varlığının korunması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gecekondulara tapu verilmesi, imar affı ve izinleri gerçekleştirilmiştir. (Boratav 2005: 151-152)

1980’li yıllar Boratav’ın aktarımı ile “sermayenin saldırı yılları” olmuştur. Bunun gelir dağılımı üzerine yansımaları ise dönemde işgücü piyasalarına yapılan sınırlamalar üzerinden görülebilmektedir. Toplu sözleşme, grev, sendikal faaliyetlere ilişkin sınırlamaların, sermaye kesimi lehine gerçekleşmesi ve ücretlerin siyasi iktidar tarafından işçi sınıfı aleyhine düzenlenmesi dönemdeki politika değişimine bir örnektir. (Boratav 2005: 163-164) Dünya Bankası tarafından hazırlanan raporda, Türkiye, en eşitsiz gelir dağılımına sahip 7 ülkeden birisi olmuştur. Bu alan, Özal Hükümeti’nin araştırılmasını istemediği bir alan olsa da dönemdeki ekonomistlerin araştırmalarında, ücret ve maaşlardan alınan 30 trilyon “kâr, faiz ve rant”ın kapitalist sektöre aktarıldığını göstermiştir. 1980 sonrası reel ücretler yüzde 45 oranında azalırken, devam eden on yılda işsizlik yüzde 15 artmıştır. (Ahmad 1995: 285) Ayrıca dönem, sermaye kesiminin var olan zenginlikleri ile hangi alana yatırım yapmaları gerektiğinin ön plana çıktığı yıllardır. Dönemde sermaye kesimi “hangi alana üretken yatırım yapayım?” görüşünden ziyade birikimlerini artıracabilecekleri yatırım alanlarına yönelmiştir. (Boratav 2005: 169)

Sermaye sınıfının sermaye birikim süreçleri için dönüşüm talebi para-sermaye kontrolünü elinde buldurmalarını ve “yeni” birikim koşullarına uyum sağlanmasında “esneklik” kazanılmasını sağlamıştır. Serbestleşme ile para-sermayenin önem kazandığı dönemde kâr güdüsü ile hareket eden holdingler, adımlarını banka sahibi olma yönünde atmışlardır. Böylece artan rekabet ile finansal işlemler hızlanırken, bankaların sermaye birikimleri yoğunlaşmıştır. (Aybar 2017: 183)

Faiz oranındaki düzenlemelerin kaldırılması sermaye sınıfının rekabetini artırırken, bu döngüde yer almayan tasarruf sahiplerinin içlerine dâhil olmasına imkân sağlamış, tasarruf sahiplerinin katıldığı miktarlar belli ellerde toplanmaya başlamıştır. 1970’lerde başlayan banka sahibi olma isteği, 1980’lerde yoğunlaşırken, 1980’lerin başında bankerler-bankalar ile bankaların kendi aralarındaki rekabeti artmış, sektördeki küçük yapıları bankaların iflası ile gelişen süreçte, rekabet koşullarına ayak uyduramayanlar sektörün dışına çıkmıştır. (Aybar 2017: 186) 1980’de 43 olan banka sayısı 1999 yılına gelindiğinde 81’e ulaşmıştır. (Aybar 2017: 192)

24 Ocak kararlarının birinci aşaması, 1980-1983 döneminde askeri vesait altında uygulanırken, ikinci aşama ekonomi ve mal ithalatının serbestleştirilmesi üzerine kurulmuş, üçüncü aşamada ise Türk lirasının konvertibilitesi ile piyasaların serbestleştirilmesine, küreselleşme ve özelleştirmeye dayanarak 1989'a varılmıştır. (Kazgan 2013a:106) Politikalarda istikrar sağlanamazken, kararlarda “belki tutar” düşüncesi ile hareket edilen bir dönem yaşanmış, devlet kurumlarındaki görev paylaşımı yerine karar verici konumundaki Turgut Özal kararları tek elde toplamıştır. (Kazgan 2013a: 107) 1988 sonrasının makroekonomik göstergeleri, toplumsal ve iktisadi bağlamda ihracata yönelik sanayileşme politikasının sınırlarına gelindiğini gösterirken, 1989 yılında kambiyo rejimi tamamen serbestleştirilmiş, sermaye hareketlerine yönelik sınırlar kaldırılmıştır. 1988’de göstergeler, durgunluğa girildiğine işaret ederken, büyüme hızının yüzde 2,1’e düştüğü, imalat sanayideki büyümenin yüzde 1,6’da kaldığı, enflasyon oranının ise yüzde 68,8’e ulaştığı bir süreç yaşanmıştır. (Yeldan 2017: 100-101)

1989 sonrasında sendikalar faaliyetin artması, reel ücretlerde iyileşme yaratırken, 1989 yılındaki artış, emek kesiminin geçmiş kayıplarını telafi edebilmesini sağlamış, 1991’de reel ücretler bir üst seviyeye ulaşabilmiştir. (Şenses 2017a: 247) Yine de farklı işletim mekanizmalarının dâhil edildiğinin belirtilmesi önemlidir, işten çıkarma ve sendikasılaştırmanın ön plana çıktığı dönemde sendikalaşma oranı yüzde 21’e düşmüştür. (Boratav 2005: 176)

1989 yılı Ağustos’unda kabul edilen 32 sayılı karar ile denetim yapısı oluşturulmadan sermaye hareketleri serbestleştirilmiş, “sıcak para” olarak adlandırılan kısa dönemli sermaye hareketleri, istikrarsız bir ortam yaratmış, 1996 yılında Avrupa Birliği ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması ile dış ticaretteki serbestleşme en üst seviyeyi bulmuştur. 1990’larda sanayileşme önem kaybederken, faiz oranı, döviz kuru, hazine bonusu gibi araçlardan elde edilecek kârlar başat kabul edilmiştir. 1990’ların “kayıp yıllar” olarak adlandırılmasında etkili olan siyasi ve iktisadi gelişmelerin yanında enflasyonun kontrol edilemediği ve yüksek seviyelerde seyrettiği bir dönem yaşanmıştır. (Boratav 2005: 179; Şenses 2017c: 2-3)

1994 yılında ekonominin kırılmalılığı artarken, sermayenin sahip olduğu spekülasyon unsurları, ülkeden ciddi sermaye çıkışlarına neden olmuş, Türk lirasının değeri düşerken, enflasyon oranı yüzde 106’ya ulaşmıştır. 1990-1993 arasında yıllık ortalama yüzde 4,8 büyümeye sahip olan ülkede, 1994’te yüzde 5,5 oranında bir gerileme yaşanmış, reel ücretlerdeki düşüş yüzde 30’u bulmuştur. (Şenses 2017a: 247) 1994 yılında oluşturulan istikrar programında daraltıcı para ve maliye politikalarının yanı sıra reel ücretler düşürülmüş, dış yardım alınabilmesi için dış çevrelerin güvenlerini kazanma isteği ile yüksek faiz artışları yapılmıştır. Sermaye hareketlerine bağlı büyüme hızlanırken, 1995-1997 arasında yüzde 7,2’ye ulaşmıştır. (Şenses 2017a: 248)

1990'lı yıllar, neo-liberal politikaların siyasi, iktisadi ve toplumsal bakımdan getirdiği eşitsizliği görünür kılarken, Sovyetler Birliği'nin dağılarak tek kutuplu dünyanın oluşması, yeni yolların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Washington Uzlaşısı ile birlikte küreselleşme, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin beraberliği, sermaye hareketlerinin daha önce görülmedik ölçüde artmasında etkili olmuştur. (Barbaros, Erdölek-Kozal 2017b: 52) Dünya tek merkezli yapıya dönüşürken, ABD doları dünya parası kabul edilmiş, ABD'nin üretim-tüketim kalıpları tüm dünyaya yayılmıştır. Barbaros, Erdölek-Kozal'ın Amerikalı Sosyolog Ritzer'in çalışmasından aktarım ile kültürel ve ekonomik dönüşüme dair "Toplumun Mcdonallaştırılması (The McDonaldisation of Society)" kavramı durumun anlaşılmasında önemlidir. (Barbaros, Erdölek-Kozal 2017b: 55-56) 1990'lı yıllar ile birlikte toplumdaki "modernlik" algısı kapitalizm ile bütünleşirken, ABD ile kapitalist ülkelerin tüketim alışkanlıklarına erişebilmek, "gelişmiş ve modern" toplum hedefi ile bağdaştırılmıştır. (Barbaros, Erdölek-Kozal 2017b: 90)

Dönemin toplumsal yapısına bakıldığında, 1980 yılında 50.664.458 olan ülkenin nüfusu, 2000 yılında 67.803.927'ye yükselmiştir. (Duru 2017: 165) 1980'de kentli nüfusun yüzdesi 43.91 olurken bu oran 1985'te 53.03'e, 2000 yılında ise 64.90'a ulaşmıştır. Kırsal kesimdeki nüfus ise 1980 yılındaki yüzde 56.09 seviyesinden 1985 yılındaki 46.97 seviyesine, 2000 yılında ise yüzde 35.10'a düşmüştür. (Duru 2017: 175) Kentli nüfus oranının önceki dönemlere göre yüksek olması, 1980-1985 arası kır-kent ayrımının en yüksek olduğu dönemi yaratmış, 1980 sonrasında ekonomik ve siyasi etkenleri kırdan kente göçü hızlandırmıştır. Uygulamaya konulan ekonomi politikası ile 1980 sonrasında sanayi malları ihracatı desteklenirken, tarıma yönelik desteklerin minimuma indirilmesi kırsalda yaşanan yoksulluğu artırmıştır. Siyasal baskıların yoğun olduğu kırsal kesimde hayatın giderek zorlaşması ve güven ihtiyacı kentlere göçü artırmıştır. (Kepenek 2014: 444)

Dönemin toplumsal yapısına bakıldığında, okuma-yazma bilmeyen erkeklerin oranı 1980'de yüzde 20,0 iken, oran 1990'da yüzde 11,2'ye, 2000'de ise yüzde 6,4'e düşmüştür. Kadınlardaki oranlar 1980'de yüzde 45,3 ile okuma-yazma bilinmediğini gösterirken, 1990'da yüzde 28,0'a düşmüş, 2000'de ise oran yüzde 19,4 gerçekleşmiştir. (Kepenek 2014: 445) 1980 yılında iktisadi faaliyet içerisindeki kadınların oranı yüzde 36 olmuştur. Bu kesimin yüzde 88'i tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, yüzde 7,5'i hizmetlerde, yüzde 4,6'sı ise sanayide çalışmıştır. Dönemde kadınların yüzde 46'sının ev kadını olduğu hesaplanmıştır. (Arat 2011: 423)

1987-2001 dönemi iktisadi ve siyasi dalgalanmalar ile geçerken, 12 Eylül 1980 sonrası yaşanan sağ ve sol ayrımı siyasi istikrarsızlıkları artırmış, ülke 2002 yılına kadar sık sık değişen koalisyon hükümetlerince yönetilmiştir. Ekonomide çözümlerin ertelenmesi yolu ile atılan adımlar birden çok krizin yaşanmasına neden olmuş, gerçekçi önlemler alınmasından ziyade büyümemesi istenerek hareket edilmiştir. (Pamuk 2014: 276)

2.4.1. Tarım

Ulusal kalkınma anlayışının hâkim olduğu dönemdeki tarımsal politikalar, destekler, ucuz kredi ve korumacı bir ticaret anlayışı ile yürütülmüştür. 1950'lerden 1980'lere kadar olan dönemde, çiftçiler, piyasa etkilerinden uzak, güvenli ekonomik bir ortama sahip olmuşlardır. 1980 sonrası IMF ve Dünya Bankası'nın hâkimiyetinde benimsenen neo-liberal politikalar doğrultusunda kurulması istenen "yeni" yapı ile kamu harcamalarının kısılması ve pazarın liberalleştirilmesi amaçlanmıştır. Ekonomik kararlar doğrultusunda tarımsal alana yönelik devlet politikaları büyük bir değişim geçirmiş, ürünlerin çoğunda taban fiyat ile tarımsal girdi üzerindeki destek ve krediler kaldırılırken, alıcı konumunda bulunan TEKEL gibi kurumların özelleştirilmesine karar verilmiştir. (Keyder, Yenal 2013: 154-155)

Uluslararası piyasada, tarımsal alanda küresel gıda ve tarım şirketlerinin kazandığı güç ile girdi ve ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar, çiftçiyi korumasız hâle getirirken, iç piyasalarda emek-girdi ve ürün değişikliklerine gidilmesi, teknolojik gelişmeler, köylerin durağan yapısının farklılaşmasına neden olmuş, tarımsal girdilerin metalaşması ile karşı karşıya kalınmıştır. Dış ticarete yapılan serbestleşme ve sermaye hareketlerinin liberalleşmesi, tarımsal faaliyette kullanılan tohum, gübre ve tarımda kullanılan ilaçların giderek ticarileştiği bir ortamı da beraberinde getirmiştir. (Keyder, Yenal 2013: 155)

1980 yılında birçok uzman ve politikacının görüşü, Türkiye'nin tarımsal kaynakları ile kendini besleyebilen 7 ülkeden biri olduğu, buğday ihracatından büyük kazanç sağlayabileceği üzerine olmuştur. Dünya Bankası tarafından hazırlanan "Türkiye Tarımın Geleceği" raporunda ise Türkiye'nin altyapı olanakları ile gübreleme tekniklerinin yeterince gelişmemiş olmasından, değeri düşük tarım ürünlerini ihraç edeceğini bu neden ile de buğday, patates ve şeker pancarı ihracatına bağlanılmaması gerektiği önerisinde bulunulmuştur. Üretici ise Köymen'in aktarımında yer aldığı gibi "Sütümüz gazoz kadar para etmiyor." diyecek durumdadır. 1981 yılı için 1 litre gazozun fiyatı 100 Türk lirası olurken, sütün 1 litresi 17 Türk lirasından satılmıştır. (Köymen 2008: 150)

Tarım alanındaki destekleme fiyat politikası geçimlik üretimde bulunan üreticiden ziyade ticari kesimlere ve büyük tarım işletmelerine yönelik gerçekleştirilmiştir. Tarımsal gelir dağılımının eşitsiz olduğu dönemde, en alt yoksul yüzde 20'lik kesimin tarımsal gelirden aldığı pay yüzde 5,6 olurken, en üst tabakadaki yüzde 20'lik kesimin tarımsal gelirdeki payı yüzde 47,7 olmuştur. (Köymen 2008: 151-152) Dönemde verimli tarım alanları giderek tarım-dışı alanlara dönüştürülürken, Köymen'in Ziraat Mühendisleri Odası raporundan aktarımı 1998 yılında, 1977-1997 arasında toprağın 450 bin hektarının, tarım-dışı alanlarda kullanıldığı böylece dünyada, toprak rezervi olmayan 19 ülkeden birinin Türkiye olduğu belirtilmektedir. (Köymen 2008: 152)

1980 yılı ile yürürlüğe konulan neo-liberal politikalar, tarımsal desteğin düşürülmesine yönelik olurken, dönemdeki destek OECD ülkelerinin destek ortalamasının altında yer almıştır. Lâkin 1987

yılında seçim kaygısından ötürü destekler artırılmış, 1987-1990 arasında GSMH'nin yüzde 4,4'üne ulaşırken, 1996-1999 arasında yüzde 6'sına ulaşmıştır. (Keyder, Yenal 2013: 196)

2.4.2. Sanayi

Cumhuriyet'in ilk günlerinden itibaren uyguladığı sanayileşme politikası ile Türkiye, 1950'lere geldiğinde sanayileşme faaliyetlerini büyük ölçüde artırmış, 1960'lı yıllarda uyguladığı planlama ile sanayileşmesine hız kazandırırken, 1970'li yılların sonunda ülkenin bunalım koşullarındaki dış kaynak kıtlığı sanayileşme faaliyetlerini kısıtlamıştır. 1980'e varıldığında ise Dünya Bankası ve IMF desteği ile serbest piyasa odaklı neo-liberal politikalar benimsenmiştir. (Barbaros, Erdölek-Kozal 2017a: 122)

Sanayi politikasında 1980 sonrasının belirleyici özelliği devletin rolündeki değişim olmuştur. Devlet bunun öncesinde sektörün gelişiminde başat konumda yer alırken, kamu yatırımları vasıtası ile ara, tüketim ve yatırım mallarının üretiminde “doğrudan” üretici konumunda bulunmuştur. Özellikle planlı dönemde özel sektörün gelişimi için önemli pay sahibi olan devlet, kamu bankaları aracılığı ile imalat sanayinin ve küçük üreticinin kredi desteklerinden faydalanmasını sağlamış, KİT üretimlerinin düşük fiyatlardan satılması ile özel sektörün desteklenmesi, kredi ve dış ticaret teşvikleri ile bölgesel teşvikler yolu ile sanayileşmenin hızlanmasını amaçlamıştır. (Şenses, Taymaz 2003: 2)

1980 sonrası ise bunun ters istikametinde gerçekleşmiş, devletin sanayi üzerindeki hâkimiyeti son bulurken, aldığı rolün giderek kaybolduğu bir döneme girilmiştir. Fiyat kontrollerinin kaldırıldığı dönemde, iç-dış piyasalar ile dış ticarete serbestleşme, döviz kurundaki denetim ile kamu yatırımlarının azaltılması, kamu işletmeleri ile bankaların özelleştirilmesi, sanayi kuruluşlarının yabancılara satılması ve şirket birleşmeleri ile devletin sanayideki yerini yerli-yabancı sermaye almaya başlamıştır. (Şenses, Taymaz 2003: 2)

Fiyatların serbestleştirilmesinde ilk adım, 25 Ocak 1980'de Fiyat Kontrol Komitesi kaldırılarak atılmış, sanayi ürün fiyatları serbestleştirilmiş, KİT üretimlerine yüksek oranda zam yapılmış, dönemde Sümerbank ürünleri yüzde 100, PTT hizmeti yüzde 100-280 arasında zamlanmıştır. Devam eden süreçte akaryakıt, demir-çelik, çay, kömür ve tekel ürünlerinin fiyatları artırılmıştır. Şenses'ten aktarım ile “Devlet böyle olacaksa hiç olmasın” diyen Demirel'in, devamında sarf ettiği “*Sigarada monopol kaldırılacak*”, “*Madenleri özel sektöre bırakacağımızdan kimsenin şüphesi olmasın*” sözleri dönemde devletin aldığı rol açısından önemlidir. Dönemde ayrıca devlet hâkimiyetinde gerçekleştirilmek istenen motor sanayi, Türk Motor Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'nin işlerliğinin kesilmesi ile 50 milyar lira kamu fonunun özel bankalara aktarılması devletin rolünün sınırlandırılmasına yönelik diğer adımlardır. (Şenses 2017b: 60)

1980'lerde önemsiz hâle getirilen sanayileşme ile kalkınma düşüncesi 1990'larda tamamen kaybolmuş, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü eşliğinde serbest ticaretin öncelendiği yapı kurulmak istenmiştir. (Barbaros, Erdölek-Kozal 2017b: 58) Diğer politika araçlarındaki gibi dönemdeki sanayi politikalarının belirleyiciliğini Amerika üstlenmiş, IMF ile diğer iktisadi kuruluşlar tarafından şekillendirilmiştir. (Barbaros, Erdölek-Kozal 2017b: 78)

2.4.3. Dış Ticaret

Türkiye'nin ekonomik koşullarına dair hazırlanan 9 Şubat 1979 tarihli IMF raporunda, ülkenin sorunları için uzun dönemin birikimi olduğu vurgulanmış, kısa vadeli bir çözümün mümkün olmayacağı belirtilmiş, döviz gelirlerinin artırılması için yeni bir programın gerekliliği dile getirilmişti. Dünya Bankası'nın görüşlerinin de aynı doğrultuda olduğu dönemde, ihracatın temel sorun olduğu, esnek kur rejimi ile ihracata yönelik üretimin kârlılık için gerekli olduğu belirtilmişti. (Şenses 2017b: 67)

24 Ocak 1980 kararları ile uzun vadede ihracata yönelik bir piyasa yaratılması istenirken, Türk lirası, 1 dolar karşısında 47'den 70'e yükseltilmiş, 1981'in Mayıs'ında sıklaşan devalüasyonlar yerine esnek kur rejimine geçilmiş, enflasyon oranından daha fazla değer kaybeden ihracat nedeni ile düşük faizli krediler getirilmiş ve vergi iadeleri yapılmıştır. (Pamuk 2014: 265; Şenses 2017a: 246) İhracatın artırılmasında İhracatçı Sermaye Şirketleri oluşturulmuş, şirketlerin sayısı ise 1988'de 36'ya ulaşmıştır. (Tekeli 2017: 28) Türkiye farklı yöntemler ile ihracatını geliştirebilmiştir, lakin meşru olmayan yollara da girilmiş, "hayali" ihracatı ortaya çıkaran durum ile ticari değeri bulunmayan malların ihraç edilmesi, sahte belgeler, yüksek fiyatlar ve miktarlar üzerinden mal ihraçları yapılması söz konusu olmuştur. Dönemde ihracata dair "yolsuzluk" haberleri ortaya çıkmış, ülkenin 1984-1987 arasındaki ihracatının yüzde 26'sının hayali olduğunu IMF duyurmuştur. İhracat desteklerini artırmanın bir yolu olarak yapılan bu aldatma ile zenginleşmeler başlamış, kişilerin yargılamaları yapılarak hapis cezası almalarına karar verilmiştir. (Kazgan 2017: 2; Tekeli 2017: 29)

İhracata dayalı sanayileşme politikasının güdüldüğü dönemde ihracatın artırılmasına yönelik gelişme gösterilmişse de dönemdeki ithalat, ihracattan fazla artmış, yaşadığı niceliksel artış ile ihracat, ithalata bağımlılığın azaltılmasındaki politikaların yetersizliğinden ötürü kalkınmanın sürükleyiciliğini üstlenememiştir. (Barbaros, Erdölek-Kozal 2017a: 108) Doğal kaynağa dayalı mal ihracatının yüzde 74 paya sahip olduğu 1980 yılında orta seviye teknoloji ile üretilen mal ihracatı yüzde 4,7 pay almıştır. 2000'e gelindiğinde de bu iki pay sahibinin oranları birbirine eşit olmuştur. (Barbaros- Erdölek- Kozal 2017: 146)

1980 yılında tarım ve hayvancılık ihracatının toplam ihracattaki payı yüzde 57 olurken, 1988'de yüzde 20'ye düşmüş, sanayi ürünlerinde toplam ihracat payı yüzde 36'dan yüzde 77'ye ulaşmıştır.

İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında sürekli bir artış ile 1988 yılında yüzde 81'e yükselmesi, uygulanan kur-faiz politikaları ile ihracatta olumlu etki yaratmıştır. (Parasız 1998: 239) Dönemde ithal ara malı ve yatırım mallarına bağımlılık devam ederken, Türkiye'nin büyümesi dış kaynak ile mümkün olmuş, iktisat politikalarında amaç doğru olanın uygulanmasından ziyade dış açığın kapatılabilmesi için uluslararası finans kuruluşlarından yardım alınması olmuştur. (Boratav 2005: 160)

1983 seçimleri ile iktidara gelen Turgut Özal döneminde liberalleşme adımları sürdürülürken, ithalat rejimindeki miktar kısıtları kaldırılmış, gümrük tarifeleri indirilmeye, sanayide dışa açılmaya başlanmıştır. (Pamuk 2014: 267) 1996'da hız kazanan Avrupa Birliği ile dış ticaret politikası Gümrük Birliği kapsamında AB ile uyumlu hâle getirilmiştir. (Şenses 2017a: 247-248) Dış ticarete serbestleşme ile ithalatta denetimin giderek azalması, ülkenin ihracatının artmasına rağmen dış açığını düzeltmemiş, ekonomi büyük ölçüde dış kaynağa bağlanmış, iktisat politikalarında sermayenin egemenliğine bağlılık artmıştır. (Boratav 2005: 161)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GÜLTEN AKIN'IN ŞİİRİNDE EKONOMİ POLİTİK İZLER

“...Nergisten ben sorumluydum, ısgından ve çocuklardan

Yanlış mı belledim, insan sorumluluktur.”

(Akın 2019: 497, Savaşı Beklerken)

Gülten Akın'ın şiirleri üzerinden iktisadi ve toplumsal dönüşümün izleri sürülerek, edebiyat ve iktisat ilişkisinin kurulmasının amaçlandığı bu bölümde, Gülten Akın'ın yaşamı ve şiir anlayışına yer verilecektir. Edebiyat perspektifinden Gülten Akın'ın şiir dönemlerinin anlatıma dâhil olacağı bölümde, Akın'ın şiir kitapları; edebiyat araştırmacısı, şair ve yazarın anlatımları ile sunulacaktır. Tezin amacını da oluşturan bölümün anlatımında, toplumsal ve iktisadi dönüşümlerin odağında Gülten Akın'ın şiirleri incelenerek, iktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulması amaçlanmaktadır. İktisadi ve toplumsal dönüşümün anlamlandırılmasına yönelik 1950 öncesi dönemin anlatımı ile başlanırken, 1950-1980 arası dönemin ardından 1980 sonrası dönemin anlatımına yer verilecektir.

3.1 Gülten Akın ve Yaşamı

1951 yılı Nisan'ında yayımlanan ilk şiiri “Çin Masalı”ndan 2013 yılında yayımlanan şiir kitabı “Beni Sorarsan”a kadar altmış yılı aşan şiir üretimi ile Şair Gülten Akın, 23 Ocak 1933'te Yozgat'ta doğmuştur. Doğduğu aileyi, “*dedeler, nineler, amcalar, dayılar, yengeler, teyzeler, kuzenler ortasında, feodal ilişkiler içinde*” sözleri ile tanımlayan Akın, ailesinin geniş bir çevreyi içine aldığından bahsederken doğduğu evi, “*babamın ana babasıyla oturduğu, annemin gelin geldiği ev*” olarak anlatır. (Akın 2001: 189) Babası Balyozoğlugil'lerden olan Akın'ın, anne tarafından soylu annesi ise Kavurgalı Hoca Nuri Efendi'nin kızıdır. Dedesi Nuri Efendi, bilim, sanat ve şiir düşkünü, Mevlana ve Yunus tutkunu aydın bir din adamıdır. (Akın 2001: 181)

Akın doğduğu eve dair anlatımına baba tarafından dedesi ile devam eder. “*Evin egemeni*” olan dedesinin yanında büyüyen ilk torun olarak kendisine “*özel*” olduğunu hissettiren, sevgi ile sarılan bir çocukluk yaşadığını anlatır. Dedesine hayranlığını besleyen “*seçilmiş*” olma hâline, “*Yanında kalan ilk torun, üstelik kız, bir de anasına benziyor. “Anam” derdi. “Zeynep”ti adım. Ardına “Hanım, hatun” eklemeyince söylenemezdi.*” sözleri eşlik eder. “*Gülten*” ismini alışında da babasının yenilik arzusundan mı yoksa bir tepki olarak mı nüfusa yazdırdığını bilmeyişini ekler anlatımına. (Akın 2001: 189)

Akın özgür bir ortamda büyüdüğünü, okula başlayıncaya kadar çok mutlu bir yaşam sürdürdüğünü dile getirirken, annesinin “*şarkılar mırıldanarak iş gören, ıslıl ıslıl genç bir kadın*” olduğundan bahseder. Ev içi sorumluluğun babaannesinin üzerinde olduğundan söz ederken, “*Azarlanır, bunu bir doğal afet gibi karşılar, sessiz katlanır.*” der, kadınların yaşayış biçimini gösterircesine. “*Yumuşak, şeker gibi bir yaşlı adam*” olarak nitelendirdiği, Cumhuriyet ile kitaplık müdürlüğüne atanan diğer dedesini ise “*sivil kimliği gelişkin, uygar, bağınaz olmayan bir din adamı*” sözleri ile anlatır. (Akın 2001: 189-190)

Dayılarının Atatürk ve Cumhuriyet sevgisinde olduğundan bahseder Akın, okumuş olduklarını, yaşamlarının sonralarında da bürokratlık ve milletvekilliği bulunduğunu dile getirir. Annesi ve ninesinin de Cumhuriyet’e ve Atatürk’e bağlı olduğunu dile getirirken, dedesinin, Atatürk’e “*kadınları yasayla özgürleştirdiği (!) için – bu nasıl özgürlükse-*” kızdığından söz eder. Babası ise Halk Partisi’ne karşıdır, Demokrat Parti’nin kurulduğu 1946 sonrasında oluşan coşkununun 1950’lerden sonra nasıl sona erdiğini anlatır. (Akın 2001: 190)

Okumayı, okula gitmeden öğrenir Akın. Beş yaşında iken Sorgun’da ilkokula başladığı o günleri ise “*korkunç*” olarak nitelendirir. Memur olan babasının tayini ile geldikleri Sorgun’da, kardeşi ile hep uslu durduğundan bahsederken, o zamanlara ilişkin anlatımına “*Alfabem ve kırmızı kalemlerim en büyük mutluluğumdur. Solaktım. Babamla yaşadığımız günlerde, yemek yerken elim küçük kaşık vuruşları da yiyordum. Sağ elimle yemek yemeyi öğrendim ama sofradan, yemekten nefret ettim.*” sözleri eşlik eder. Yemeğe karşı oluşturduğu tepki ile bu durum okulda, “*sol el ile topu uzağa fırlatma yarışının*” birincisi yapar Akın’ı. (Akın 2001: 93, 190-191)

Babasının geciken, üç yıl sürecek askerliğine başlaması üzerine dede evine geri dönen Akın, o dönemki yaşamını şöyle anlatır, “*İkinci Dünya Savaşı sonunun ülkemizdeki ortamında yıkıma uğrayan, yoksullaşan bir dedenin yanında. O üç yıl, ekimizi belli etmeyerek onurla, sabırla yaşadık. Çocuklar yoksulluktan utanç duyarlar, korkum buydu. Çok çalıştım ama çok, yoksulsam da her ne kadar.*” (Akın 2001: 191) İlkokul öğrencisi iken yaşadığı bu yoksulluğu, zorluğu ise “*Öğretmen para harcamayı gerektirecek bir şey isteyecek diye çok korkardım. Azını, kötüsünü almak ağrıma giderdi. İyisine çoğuna güç yetmezdi.*” sözleri ile anlatır Akın. (Akın 2001: 184)

İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı sırada “*kimsenin kimseye el uzatamadığından*” söz ederken, “*karnelerle, pahalılıkla, yoklukla*” yaşama savaşı verildiğini, “*bahçelerin, sokakların, evlerin*” tadımın kaçtığını anlatır Akın, köy ile ilişki kurabilen, bağı-bahçesi olanların durumunun iyi olduğunu da ekler anlatımına. Babasının askerde, dedesinin ise yaşlanmış olduğu bu dönem için evin kadınlarının alışık olmadığı pazar alışverişini yürüten Akın olur. Okula başladığı döneme dair anlatımında şöyle yer bulur yaşanan, “*Şeker, çay sadece yaşamımızdan çıkmıştı. Daha başka şeyler de. Pekmez içerdik sabahları. İçimiz alev alev yanardı.*” (Akın 2001:182-183)

1942 yılında askerliğini bitiren babası Ankara'ya gidip iş ve ev bulur. 1943 yılında on yaşında olan Akın, yeni doğan kız kardeşi ile birlikte artık Ankara'dadır, geride kalan Yozgat ile “*Canlı, gizemli, düşe, imgeleme açık bir dünyayı*” da geride bırakmıştır. Ankara “*net, kesin, açık, acımasız*” bir kenttir Akın için öyle ki “*iki kez ikinin*” Yozgat'ta olduğu gibi üç ya da beş olmasının değil ihtimali, umudu bile bulunmaz Akın'ın anlatımındaki hâli ile. (Akın 2001: 181, 184, 193)

Devlet görevlisi bir babanın geçindirmeye çalıştığı kalabalık ailede yaşayan biri için “*küçük bir eve sığışmak olağanüstü tutumlu ve sabırlı davranmayı*” gerektirmiştir. Akın'ın, “*Artık şarkı yok, imge, düş, gerilere ta içlere itilmiş. Evde en az yer kaplayacak biçimde duracaksınız. Görünmez olmanız bile gerekebilir kimi zaman.*” sözleri karşılar dönemdeki yaşamını, hissiyatını. (Akın 2001:193) İlkokul son sınıfta ilk şiirini yazar Akın. “*Öğretmenin verdiği “Güzel yazım” ödevinden dört dizeyle kurtulmak yürekliliğini gösterdim. Sınıfta etkisi gerçekten çarpıcı oldu.*” derken sonrasında kullanacağı bu özelliği kazanır henüz o günlerde. (Akın 2001: 153)

Ortaokulun ilk yılını Taşmektep'te okur, okulu yıkılınca “*hiç sevmeyişi*” Cebeci Ortaokulu'na başlar. Dönemin ekonomik koşullarını anlatırken, “*çelişkinin en keskin olduğu yıllar*” ifadesini kullanır. O zamanları şu şekilde anlatır Akın, “*...“Saraçoğlu'nun kulları” denilen memurlardandık. Dar gelirli, değişmez gelirli adları da, o yıllarda verildi bizim gibi ailelere armağan. Kişi başına günde yarım ekmek alınabilirdi, karneyle. Öteki yiyecek maddelerinin yanına varılabilirse, yeterdi belki. Oysa et, süt, yoğurt, sebze, öteki temel yiyecekler ne kadar ne kadar pahalıydı. Un, pirinç, şeker, gaz karneye binmişti çoktan. Halk, İsmet Paşa'ya yoğun bir öfke duyuyordu, O'nun partisine de. Dedikodular alıp yürümüştü. Devlet arabalarının, bakan bürokrat evlerine yiyecek taşıdığı, bazan bir demet maydanoz, bir sepet yumurta için gönderildiği, bu dedikoduların en zararsızıydı. Atatürk'ün kurduğu parti yozlaşmış gitmişti. Halkı düşünen yoktu. Devlet bir avuç azınlığın devletiydi. Siyasa, halkın sırtından kişi zengin etme siyasasıydı. Vurgunculuk alıp yürümüştü.*” Akın'ın anlatımında yer bulan bu sözler, dönemin iktisadi panoramasını yansıtmaları bakımından da önemlidir. Anlatımını, “*Amerikan yardımı geçici bir rahatlık getirdi bunalan halka. Karneler, kuyruklar, üç beş metre Sümer basması için sıralara gecedan girmeler bitti. Demokrat Parti kuruldu, kurulmasıyla birlikte çığ gibi büyüdü.*” sözleri ile sürdürürken, yaşamını anlattığı satırların arka planında dönemin iktisadi ve siyasi iklimi de anlatılmayı bekler gibidir sürekli. (Akın 2001: 185)

Ve arka planda var olan iktisadi koşullara eklenir Cebeci Ortaokulu. Akın, “*bir gölge gibi gidip gelir*” okuluna sevmez. Sebebine de varamaz, evdeki sıkıntılar mıdır, ihtiyaçlarının karşılanamaması mıdır bu sevgisizlik? Kız lisesinde devam ettiği öğreniminde ikinci sınıfa kadar sürer bu durum. Anlatır Gülten Akın, “*Önceleri tek tük yazdığım şiir sürekli bir uğraş olmuştu benim için.*” (Akın 2001: 185) Lise yıllarına kadar eline geçen her ne ise okumuştur Akın, okumak, O'nun için bir gereksinim olmuştur artık. (Akın 2001: 93) Okumaya olan tutkusu sonsuz gibidir, “*Birçok kişinin lise sıralarında bile okuma*

olanağı bulamadığını ben çok küçükken okudum.” derken, dayılarından kalan “*yirmilerden, otuzlardan, kırklardan sararmış ya da yeni*” kitapları okuduğunu anlatır. (Akın 2001: 148)

İkinci Dünya Savaşı’nın sonu “*karartmalı, karneli*” günlerini yaşarken küçüktür Gülten Akın. Gerçekleri algıladığından bahseder lâkin değerlendiremez, bu “*nesnel birikimin*” sonrasında okudukları ile tamamlandığını söyler. Ortaokul dönemindeki “*mutsuz, şaşkın, sıkıntılı*” günlerini liseye başlarken geride bırakmış sayılır, “*toparlanmıştır.*” sözlerine devam eder, “*Yine de yalnızlığı, içe doğru yolculuğu seven biriydim. Sevdiğim arkadaşlarım oldu. İletişim kurabildiğim öğretmenlerim.*” Edebiyat öğretmenlerince “*fark edildiğinden*” bahseder Akın ve lisesinin resmî şairi kabul edilir. (Akın 2001:194) Edebiyat öğretmenin “*koruyuculuğu altında*” taşlamalar yazarken, bir yandan “*eksiksiz bir öğrenci*” olmak ister. Nitekim liseyi bitiren dört kişiden biri olur. (Akın 2001: 186)

Ankara Kız Lisesi’nde okurken “*Muallâ Anıl, Nahit Fırat, Samahat Yalçın*”, öğretmenleri olur. Özellikle Nahit Fırat’ın ilgisinden söz eder Akın, kitaplar getiren öğretmeni sayesinde dünya klâsiklerini okumaya başlar. (Akın 2001: 93) Liseyi bitirdiği döneme dair, “*yaşamın ağırlığı*” eşlik eder cümlelerine. Maaşlar yetmez, devlet dairelerinde ev kadınlarının sayısı artar. Gülten Akın da iş aramaya başlar o yaz, tıp fakültesine girmek isterken. Sonrasında Çapa Yüksek Öğretmen Okulu sınavını kazanarak edebiyat okuma imkânına erişirse de gidemez. Hukuk fakültesine yazılırken, İçişleri Bakanlığı’nda iş bulur. Akşamları ders çalışır, yilsonlarındaki izinleri ile sınavlara girer. (Akın 2001: 186) Eşi Yaşar Cankoçak ile üniversitenin ilk yılında tanışırlar. Arkadaşlığı, nişanlılığı içine alan dört yılın sonunda, 1956 yılında evlenirler. Evlendiği yıl olan 1956’da, Gülten Akın’ın ilk şiir kitabı “*Rüzgâr Saati*” çıkar. 1958’de eşinin ilk görev yeri olan Kumluca’ya gelirler. İlk çocukları burada doğar, sonrasında Şavşat, Alucra, Gevaş, Haymana, Kumru, Gerze, Saray, Maraş, İstanbul, Ankara’da yaşamlar kurarken, dört kızı da hayatlarına katılır. Eşi kaymakamlık yaparken, Akın öğretmenlik yapar, bir de beş çocuğunun anneliği ile imkân buldukça avukatlığa devam eder. On dört yıl sürer, gittiği yerlerde yaşam. İlk gittiği ilçe olan Alucra’da, okuma-yazma bilmeyen kadınlar için kurs açar, “*Geceleri bir sınıf dolusu toplanıp okula giderdik, ellerimizde fenerlerle.*” sözleri ile anlatır bu zamanları. 1961 Anayasası kabul edildiğinde buradadır Akın, ortaokul öğrencilerine Türkçe dersi verir, oyunlar sahnelerler. “*Bırakmadılar. Bir akşam evimize bomba atıldı.*” sözleri ile devam ederken, günlerce yastık altında tabanca tuttuklarından bahseder. (Akın 2001: 186-187, 194-196) İkinci şiir kitabı “*Kestim Kara Saçlarımı*” 1960 yılında çıkar ve 1960 yılını değerlendirir anlatımında, “*1960, toplumun yaşamında da, benim özel yaşamımda da bir aydınlanma yılı oldu.*” sözleri ile. (Akın 2001: 186)

Van Gölü’nün kıyısında bulunan Gevaş’ta iki buçuk yıl kalır, Gülten Akın. Üçüncü kitabında yer alan şiirler burada yazılır. Yoksuldur Gevaş’ın insanları, Akın’ın anlatımına yoksullukları ile onurlu oluşlarının vurgusu eşlik eder. Akın, burada birlikte yaşadığı insanlara ilişkin, “*Gevaş’ta kimseye iyilik yapamazdınız. Ne denli yoksul olursa olsunlar karşılıksız bırakmazlardı. Birkaç metre basma mı*

verdiniz birine, kış kıyamette küçücük bir oğlanın kapıda titrediğini görürdünüz, elinde yoğurt siliyle. Parasını verirsiniz onun da, bu kez bir başka şey getirir.” sözlerini dâhil eder anlatımına. (Akın 2001: 196) Öğretmenliğe devam eder burada da, “... “*Sen bir beş, ver hele hoca, ben şoför olacağım nasılsa diyen üç çocuğum vardı.*” sözleri ile anlattığı öğrencilerinin üniversiteyi bitirdiğini, kararlarının, kitap sohbetleri ve tiyatro çalışmalarından sonra nasıl değiştiğini anlatır. (Akın 2001: 196)

1964 yılında Haymana’dadır, Anayasa’nın halkın yaşamında bir değişim yaratmadığından söz eder Akın, umutsuz ve kırgın bir dönemin yeniden başladığını aktarır. Köylülerin gücü oranında hazine topraklarının bölüşümünü yaptığından söz ederken, hazine avukatlığını alır. Hazine’ye ait, başkasının üzerine yazılı topraklara itirazda bulunurken, baktığı davaların binleri bulduğunu anlatır. Kıbrıs sorunu baş gösterir dönemde, Amerika yardımları vermeyeceğine dair korku yaratır. 1964 yılında üçüncü kitabı “*Sığda*” basılır. 1965 yılında Kumru’da devam ettiği yaşamında Akın, Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü’nü kazanır. (Akın 2001: 187, 197) Kumru’daki davalara bakar, topraksızlık ve yoksulluk döneme hâkimdir. Ticaret kesiminin güçlerini elinden aldığı insanlar için “*konakları yıkık bir feodalite*” benzetmesinde bulunur. Davalarına baktığı bu insanlar, “*erkek*” işi olarak gördüğü avukatlık için “*Paşa abıla*” demeye başlarlar Akın’a. Yarıcıların davalarına bakar, karşılığında ne alacağını hiç önemsemeden. Baronun belli bir ücret alması gerektiğine dair uyarıları ile karşılaşır bu kez. Burası ile Haymana’daki yaşamın birazı, “*Kırmızı Karanfil*” ile şiire dönüşür. (Akın 2001: 198) 1971 yılında basılan kitabı 1964-1971 dönemini kapsar. Geride kalan 1960’lar yerine umudun kaybedildiği, toplumda muhalif duyguların ortaya çıktığı bir dönem yaşanır, köylü ve kentli “*yokun, yoksulluğun*” içindedir. 1965’te Ordu’nun Kumru ilçesinde bulunduğu sırada, Çavdar adlı dağ köyüne yol açıldığından bahseder Akın, gittiği bu köyü anlatırken, köyün çocuklarının ilk kez motorlu araç gördüğünü anlatır. “*Yağsız, etsiz; yoksulluğun böylesini başka yerde görmedim, diyemem.*” der Akın, burada var olan insanların yaşamı üzerine. Ve kitabında yer alan “*Yaz*”, “*Güz*”, “*İlkyaz*”, “*Kış*” şiirlerinin döneme ilişkin art arda yazıldığını anlatır. (Akın 2001: 147)

Gülten Akın’ın “*Kendimi bildim bileli şiir söylemeye çalışırım.*” ifadesi anlatır şiire bağlılığını, uyaklı-uyaksız şiirlerini üniversite ile yayımlamaya başlar. “*Hayatı, başkalarından değişik olduğunu sandığım bir ilgi ve dikkatle gözliüyordum.*” derken haksızlığa karşı duruşunu da öne çıkarır, anlam kazandırır “*insanların erkek-kadın, genç-yaşlı, varıl-yoksul*” ilişki ağlarında. Kendisine yapılanı ise “*sabırla*” karşıladığını dile getirir Akın, saklamayı öğrenmiştir lâkin bağışlamaz kötülerini. (Akın 2001: 148)

On dört yılın sonunda bir yıl İstanbul’daki yaşamın ardından Ankara’ya dönlür, 1972 sonudur. Türk Dil Kurumu’nda çalışır, Halkevleri, İnsan Hakları Derneği ve Dil Derneği gibi kitle örgütlerinin kuruculuğunu üstlenir, yöneticiliğinde bulunur. 1978’de emekli olur. İlk şiiri “*Son Haber*” gazetesinde yayımlanan Akın’ın, sonraki şiirleri, “*Hisar*”, “*Varlık*”, “*Yeditepe*”, “*Türk Dili*”, “*Mülkiye*” dergilerinde yayımlanır. 1972’de “*Maraş’ın ve Ökkeş’in Destanı*” basılır, bu kitabı ile TRT Ödülü’nü kazanır Akın.

1976 yılında basılan “*Ağtlar ve Türküler*”, 1977 yılında Yeditepe Armağanı’nı hak eder. “*İlahiler*” ile “*42 Günün Şiirleri*” 1972 sonrası dönemine aittir. “*O günden bugüne çileler yaygınlaştı, yoğunlaştı. Bizim sürgünlerle, davalarla, baskılarla atlatıldıklarımız atlatılmaz oldu. Yoğun zulümler, işkenceler gündeme geldi. Tutuklanmalar cezaevleri, sekiz yıllık bir pay aldı ondan da ailemiz.*” sözleri ile anlatır günlerinin ağırlığını, oğlunun cezaevinde geçirdiği zamanlarını. 1978 sonrasının şiirde yankısı olur yaşananlar, o günler için “*Ağır, çok ağır bir dönem*” derken kaybetmez inadını. Yaşadıklarını yazan bir şair olarak yine şiire çıkarır, o günlerinin yolunu. Umudunu yitirmez Akın, “*şiirlerinin kıyıcığında tuttuğu acıya*” ezdirmez kendisini ve şiirini. (Akın 2001: 187, 199; Kabacalı 2004: 9)

Şiire yönelişini anlatırken, çocukluk dönemi önem kazanır Akın için. Şiir, “*Çocukluk çevremde çok sevilir, konuşma içinde söylenirdi. Ozanlara çok saygı duyulurdu.*” derken dayısı ile amcasının şiir yazdığını anlatır. Şiire ve edebiyata duyulan bu ilgi Akın için bir imkân da yaratır, dayılarının “*tavan arasındaki kitaplarını*” bulur. Eline geçen her şeyi okuduğundan söz ederken, “*sokağa atılmış bir gazete parçası bile saldırımdan kurtulamadı.*” sözleri okumaya duyduğu tutkunun göstergesi olur. (Akın 2001: 192)

İlk baskısı 1979 yılına ait olan “*Seyran Destanı*” için “*amaçladığım şiire en çok yaklaşan*” nitelendirmesinde bulunur Akın, 1972-1975 arasında yazılan destanda köyden kente göç olgusunu işler. “*Seyran Destanı*” ile 1992 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü’nü Mehmet Fuat ile paylaşır Akın. (Akın 2001: 159; Akın 2019: 233-234; Kabacalı 2004: 10) 1983 yılında “*İlahiler*” basılır, 1986 yılında ise “*42 Günün Şiirleri*”. 1991’de “*Sevda Kalıcıdır*” ilk baskısını yaparken, Halil Kocagöz Ödülü’nü kazanır. “*Sonra İşte Yaşlandım*” 1995 yılında basılır, Dünya Kitap Ödülü’nü kazandığı “*Uzak Bir Kıyıda*” ise 2003’te basılır. 2007 yılında baskısı olan iki kitabı vardır Akın’ın; “*Kuş Uçsa Gölge Kalır*” ile “*Celâlıler Destanı*”. Ve son kitabı “*Beni Sorarsan*” 2013 yılında ilk baskısını yaparken, 2014 yılında Metin Altıok Ödülü’nü kazanır. Kitabın “*Önsöz Gibi*” bölümüne, “*Ağır, çok ağır bir dünya*” dizesi ile başlar Akın ve aynı dize ile son bulur yazısı. 4 Kasım 2015 tarihinde kaybeder yaşamını, Gülten Akın. (Akın 2019)

Şiir üretimine ilişkin 1977 yılına ait söyleşisinde “kadın sanatçı” olarak var oluşuna dair, “*Ben işi ciddiye ilk alanım ülkemizde, bu doğru. Ama ben olmasam başkası olacaktı. Elimizin hamuruyla erkek işine karışıyoruz artık.*” sözleri toplumdaki şairlik algısına, şiirdeki erkek egemenliğine karşı bir duruş olur. Şiiri “*edebiyatın en zor dalı*” olarak nitelendirirken, 1951 yılında yayımlanan ilk şiirinden 2013 yılında yayımlanan son şiir kitabına şairliğini sürdüren, şiirlerinin dizelerinde toplumun sesini duyuran, yaşamından izler taşıyan şiirinde, umudu, direnci ve sabrı göstermekten hiç vazgeçmeyen bir şair olur Gülten Akın. (Akın 2001: 156)

3.2.Gülten Akın'ın Şiir Anlayışı

Şiire ilişkin görüşlerine geçmeden Gülten Akın'ın sanata bakışının, sanat anlayışının anlatılması önemlidir. Bu amaç doğrultusunda, Akın'ın sanatın işlevine dair görüşlerinden yola çıkarak, şiire ilişkin görüşleri “düze” indirilen şiir ve sanat yazılarının bulunduğu “*Şiiri Düzde Kuşatmak*” kitabı anlatımda temel alınacaktır.

Sanatın işlevine ilişkin “işlev” kavramının “*diriliği*” içinde barındırdığını anlatır Akın. O'nun anlatımında “*dirim*”, sanattaki işlev ile anlam kazanır, “*toplumcu sanatın*” özü itibari ile dirimi “*en çok taşıyan*” sanat olduğu vurgulanır. Toplumcu sanatçının “*eleştirel gerçekçi*” bakışa sahip olarak değişim içerisindeki dünyayı yansıttığını, getirdiği eleştiri ile yetinmeyerek yaşamın değiştirilebilir yanını sanat üretimine ortak ettiğini, geleceğe ulaştırdığını dile getirir. (Akın 2001: 13-14)

Sanat “*insan yaşamının parçası*” olarak yer alır Akın'ın anlatımında, “*insan*” ile başlar. Sanatın, yaşamdan doğduğunun bilinci ile insan düşüncesinden süzülerek yaşama dönmüş ve dönüşmüş olması, üretim ilişkileri içinde “*emek*” ve “*emekçi*” ile yakınlığını da içinde barındırır. (Akın 2001: 15-16) O'na göre yaşamdan ayrı değildir şiir, “*anlam dışına düşse*” dahi sanatçının bakış açısında yer bulan konu, hayatın kendisini yansıtırken, getirilen “*bakış açısı*” hayatta var olan “*karmaşıklık*” elenmesini sağlar. (Akın 2001: 22) Yaşamdan çıkarılan sanat, sanatçının zihninde -Akın'ın anlaşılır bularak kullandığı “*anlağında*”- şekillenirken, yeni bir biçim kazanarak yaşama katılır. (Akın 2001: 27) Sanat eserinin özü için seçilmiş olmasının yanı sıra sanatçının bilgi birikimi doğrultusunda “*yönlendirilmiş*” bir konunun gerekliliği de bulunmaktadır. Akın'a göre eserin konusu “*ne olursa olsun*” içinde “*bir umut çiçeği*” barındırmalıdır. Böylece geleceğe “*ustalıkla, incelikle, derinden derine*” aktarılacak olanın bu “*çiçek*” olduğunu vurgular Akın. (Akın 2001: 17-18)

Gülten Akın'ın şiirine ilişkin anlatımı, “*Hayatın ve doğanın benden geçen şiirlerini yazıyorum*” sözlerinde bulunur. Şiiri “*geyik avcılığına*” benzetir Akın, şiir O'nun için “*tutku içinde bir av*” olur. Yalnızca “*duyarlık*” ile olmayacağını belirtirken, “*uzun bir eğitim*” gerektirdiğini bildirir. (Akın 2001: 21) Yazdığı ağıtlar ve türküler özelinde anlatımında, seçtiği konuya ilişkin bir “*durulma*” döneminden bahseder, içinde oluşan duyguyu beklettiğinden söz ederken, “*tepkisini soğuttuktan*” sonra anlayışındaki konunun nasıl oluştuğunun bilgisi ile tarihini öğrenmeden yazmaya yönelmez. Seçtiği konuyu “*yaşamın doğasından çıkarıp sanatın doğasına aktarmaya*” çalışır. Şiir yazmanın “*en önemli noktası*” Akın'a göre “*yaşamın sanata dönüştürüldüğü*” andır. Sanat ve yaşam birbirine dönüşürken, “*yer değiştirerek*” dönüşürler ve birlikte “*yükselirler.*” Yaşamda dönüşüm ve yükseliş, niceliği ile var olup, sanatsal ürünü ve niteliğini kullanır, böylece “*sanat ve şiir yaşamın birer parçası, kendisi*” olur. (Akın 2001: 36-37)

Şiir Akın'a göre “*yaşamda, insanda hiçbir iletişim kanalının ulaşamayacağı gizler noktasına en yakın giden iletişim türüdür.*” Özel bir dili içinde barındıran şiir, “*insanın, dünyanın, söze iletişime*

girmemiş en derin, en uç noktalarına gidebildiğince gitmek, oraları insana açmak, en azından sezdirmek ister.” Yazıldığı dil her ne olursa olsun şiir, “yeniden düzenlemesi gereken yaşama, dünyaya, usla karşı çıkışı, başkaldırıyı” içinde barındırır. (Akın 2001: 117-118, 122) Şiirin işlevine ilişkin, “şiir bir umuttur. Basmakalıp, yıpranık, orta malı bakışlardan kurtarabilir insanı, can gözünün açılmasını sağlar. İletim patlamasıyla aşırı yıpranan kirletilen dili onarır. Sözü, bakışı, anlamı kendine getirir.” sözleri karşımıza çıkar. (Akın 2001: 123)

Akın, bir edebiyat türü olarak şiirin, “plastik sanatların kurallarına” bağlılığından söz ederken, yoğunluğu ile “yalın olanının dahi okurdan çaba istediğini” anlatır. (Akın 2001: 155) “Edebiyatın en zor dalı” olduğunu vurgularken, anlatımına eklediği “Hile kaldırmaz gözünü sevdiğim.” sözleri anlatır, şiirin doğuşundaki zorluğu ve sözlerini sürdürür, “olanca yeteneği, sabrı, emeği dökmek gerekir ortaya.” (Akın 2001: 156-157)

Akın her şiirinin “yaşamundan” çıktığını anlatırken, “her dizenin hayatımda, hayatımızda bir karşılığı vardır. Yazdıklarımın yeniden, yadırganmadan hayata katılması bundandır.” sözleri karşılar yaşamı ile şiiri arasındaki bütünlüğü. (Akın 2001: 143-144) Şiirinin “halk şiirinin bir uzantısı olmadığını da” vurgular anlatımında Akın, “halk şiirinin uzandığı kaynağa uzandığını” dile getirirken, halk şiirinin “kalıp ve söylemlerini” almadığını da vurgular. (Akın 2001: 149, 152) “Halkın yaşamında olanı, halkın konuştuğu dil” ile yazan Akın, “korkuluksuz köprüde yürüyen bir ozan” olarak tanımlar kendisini. (Akın 2001: 167) “Yaşadığını yazmaya çalışan bir ozan” olduğunu söylerken, şiire başlamanın bir “yolculuk” olduğunu dile getirir, kendi yaşamının ağırlığı “şiir yazmak, resim yapmak ya da müzikle uğraşmak” zorunluluğunu hissettirir Akın’a. Ve şiir yaşamında “daha uygunlukla” yer bulur kendisine. “Şiirsiz bir dünya düşünemediğini” vurgularken, herkesi de dâhil eder düşüncesine. Şiir Gülten Akın için “hem haz, hem derinlik, hem sonsuz bir bağımsızlık, bağımsızlık, hem çok ince bir denge, iç düzen. Sabır ve coşku.” olur, “sınırlanmış bir yaşam alanını, geniş bir cezaevini” şiir ile aştığını anlatır. Yaşam O’nun için “hep büyüdü, giz dolu, harikulade” olmuştur, “hep şaşkınlık içinde kalmışumdur. Düşlerle, imgelerle beslenen, aşk dolu bir yapım var. Hep coşku içinde oldum. Coşkumu, şiir yazmadığım zamanlar dünyaya aktaramadığım için hep çarpıntılı bir yürekle yaşadım.” sözleri ile sürdürdüğü anlatımında, şiir ile kurduğu bağın yanı sıra şiirinin yaşama bağlılığını vurgular. Şiir ve yaşam birbirine bağlı, birbiri ile anlam kazanan, birbirine dönüşen ve birbirini dönüştüren yapıda var olur Gülten Akın’da. (Akın 2001: 128-129)

Gülten Akın “Şiiri Üzerine Notlar” kitabının önsözünde, “Şiiri derinden okumayı, şiir yazma kadar sevdim.” derken şiirin incelenmesi gerekliliğini vurgular. Yazısında “Şiiri içerden okuma çabası kimseleri çekmiyor mu, çetin mi geliyor ki, bu alandaki ürün az.” sözleri ile şiire ilişkin incelemelere duyulan ihtiyacı vurgular, çalışmaların “en yoğun, en ciddi olanını” da üniversitelerden beklediğini dile getirir. (Akın 2019: 907)

3.3. Edebiyat Perspektifinden Gülten Akın Şiirinde Dönemler

Gülten Akın'ın şiir yolculuğu, 1951'de "*Son Haber*" gazetesinde yayımlanan, "*Bir çin masalına açıldı gemim / Rüzgârına deniz kokusu sinmiş*" dizeleri ile başlayan "*Çin Masalı*" şiiri ile başlar. (Bezirci 1998: 23) Akın'ın kitaplarında kendisine yer bulan ilk şiirler ise Ankara Üniversitesi'ndeki öğrenciliği sırasında "*Mülkiye*" dergisinde yayımlanır. (Alpay 2022: 17) 1951-1955 arasında yazılan bu şiirler, ilk şiir kitabı "*Rüzgâr Saati*"nde toplanarak 1956'da yayımlanırken, 2013'te yayımlanan son kitabı "*Beni Sorarsan*"a kadar geçirdiği şiir dönemi, "*verimli, dirençli, uzun bir yol*" olarak nitelendirilir Susam'ın anlatımında. (Bezirci 1998: 24; Susam 2022: 11) Gülten Akın'ın şiir özelliklerinin inceleneceği, şiir evreninin anlatılmaya çalışılacağı bölümde, Akın'ın şiiri ile ilgili anlatımlardan yola çıkılarak, eserlerine dair bir ufuk oluşturulacak, şiir örneklerine yer verilecektir. Gülten Akın'ın şiiri, edebiyat araştırmacısı, birçok şair ve yazarın anlatımında kendisine çokça yer bulan bir şiidir. Anlatıma geçmeden Alpay'ın Gülten Akın için "*okundukça büyüyen*" şair tanımı ve Temizyürek'in anlatımında yer bulan "*modern Türkçe şiirde bir kurucu*" vurgusu önemlidir. (Alpay 2022: 29; Temizyürek 2022: 54)

Andaç, Gülten Akın şiirini "*O'nun şiirinin ana damarı, bireyselle toplumsalın içselleşmesinden oluşur.*" sözleri ile anlatır. Akın'ın şiirine ilişkin genel bir bakış kazandırdığı bu sözlerini şöyle sürdürür, "*Aslında düşlerle başlar O'nun poetik yolculuğu. İyi, güzel, umutlu günlere kanatlan düşlerdir. İşte buradan hayata şiirle bakar Gülten Akın. Bakıp gören bir gözdür. Soran sorgulayan. Ama asla bağırmayan. İnce sezgilerle bürünmüş bir bakış onunkisi. Yaşamın çözülme, durulma an'larına bakar. Günün, yaşanılanın nabzını tutar.*" Bu anlatım ile Gülten Akın şiirinin yaşam ile kurduğu bağa da dikkat çekerken, "*Kadın, çocuk, genç ömür... Yurt, ait olunan yer, yaşanılan kent, soluk alınan doğa parçası, aşk, ayrılık, özlem... O, işte tüm bunlarla gelip kuşatır bizim dünyamızı. İnsana dair, insani olana dair ne varsa bir simyacı gibi söze döker.*" sözleri ile Gülten Akın şiirinin bütünsel bir izleğini verir. (Andaç 2004: 101-102) Gülten Akın'ın "*hayatının bütün dönemlerinde upuzun bir ömre ve ülke tarihine tanıklık ettiğinin*" altını çizen Susam, "*farklı dönemlerin hareketlerine kayıtsız kalmadığını, ama hepsiyle bir mesafeden ilişkilendiğini*" dile getirir. (Susam 2022: 11)

Demiralp anlatımında "*kuş bakışıyla üç dönem gördüğünü*" dile getirir Akın'ın şiirinde. Birinci dönemi 1952-1964 arasında oluşur ve ilk üç kitabı bu döneme aittir Akın'ın, "*Rüzgâr Saati*", "*Kestim Kara Saçlarımı*" ve "*Sığda*". "*En uzun dönem*" olarak nitelendirdiği ikinci döneminde, 1964-1986 arasında yazılan "*Kırmızı Karanfil*", "*Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı*", "*Ağutlar ve Türküler*", "*Seyran Destanı*", "*İlahiler*" ve "*42 Gün Şiirleri*" yer alır. Akın'ın son dönemi, Demiralp'in 2000'lerin başında kaleme aldığı yazısında belirttiği eserleri 1991'den başlayarak "*Sevda Kahcıdır*", 1995 yılındaki "*Sonra İşte Yaşlandım*" ve 1998'deki "*Sessiz Arka Bahçeler*"dir. (Demiralp 2004: 55) Akın'ın bu döneminde yer alan diğer kitapları 2003 yılında yayımlanan "*Uzak Bir Kıyıda*", 2007'de yayımlanan kitapları, "*Kuş*

Uçsa Gölge Kalır” ile “*Celâliler Destanı*” ile 2013 yılında yayımlanan son kitabı “*Beni Sorarsan*”dır. Celâl, “ustalık dönemi” olarak nitelendirdiği son dönemindeki “*Celâliler Destanı*”nın döneminde yer alan diğer kitaplarından farklı olduğunu belirtirken, bu kitabın destanların bulunduğu ikinci dönemde yer alması gerektiğini vurgular. (Akın 2019; Celâl 2022: 96)

Asiltürk şiir dönemlerine ilişkin makalesinde, “*zamanın ruhunu dinleyebilen bir şair*” olarak tanımlandığı Akın’ın zamanın etkilerinden uzak kalmadığını vurgularken, “*hatta kimi zaman önceliği*” şiirleri ile aldığını belirtir. “*İnsan duyarlığının*” içinde olduğu “*her şeye, imgeleminin*” açık olduğundan bahsederken, Akın’ın şiirlerini dört döneme ayırır. Böylece birinci dönemini, “*imgesel dönem*”, ikinci dönemini “*toplumsallık dönemi*”, üçüncü dönemini “*destanlar dönemi*”, son dönemini “*ustalık/bilgelik dönemi*” olarak tanımlar. Dönemler arasındaki geçişin keskin bir biçimde olmadığını anlatan Asiltürk, Akın’ın şiirinin “*canlı ve akışkan*” olmasının da buna izin vermediğini belirtirken, şiirlerin geçmişe, geleceğe atıflar ile tekrarlarının bulunduğu vurgular. (Asiltürk 2018: 21-22)

Çapan, “*O’nun hayatı şiiri, şiiri de hayatıydı.*” vurgusu ile başlayan anlatımında, Akın şiirlerinin ilk dönemine dair değerlendirmelerdeki “*ben*” vurgusuna karşılık bu öznenin kendisini “*zaman zaman*” “*sen*” öznesine” bıraktığını altını çizer. Akın’ın şiirlerinde “*bencil biri*” olarak konuşmadığını anlatan Çapan, henüz ilk şiirlerinin “*özgürlük özlemi*” ile “*kadınların kısıtlanmasına karşı başkaldırıyı*” içinde taşıdığını, Akın’ın şiirlerinde “*yalnızlığa*”, “*çevrenin duyarsızlığına*”, “*insanların iletişimsizliğine*” karşı bir duruşun olduğunu anlatır. (Çapan 2022: 106) Şairin altmışlı yıllardan seksenlerin başına kadar geçen ikinci dönemine ilişkin toplumsal sorunların bireysel olanlardan daha fazla önemsedğini anlatan Çapan, Akın’ın oluşan sorunları “*insanların ağızından dile getirmeyi uygun gördüğünü*” aktarır. (Çapan 2022: 107)

Ergülen’in anlatımında dile getirdiği “*Sanki bir bilim kadını gibi açık bir laboratuvar olarak çalışmıştır memleketi*” sözleri önemlidir, Akın’ın şiirinin toplumdaki ayrı bir şiir olmadığını göstermesi bakımından. Türkiye’nin dönüşüme uğradığı, kırılmaların yaşandığı zamanların şiire yansımalarının “*en kapsamlı, en boyutlu*” biçiminin Gülten Akın’da olduğunun altını çizen Ergülen, Akın’ın “*Kestim Kara Saçlarımı*” kitabından “*Beni Sorarsan*”a “*büyük bir Türkiye resmi, belgeseli, görseli*” çizdiğini vurgular. Kendi hayatı ile “*memleket hâlinin*” bütünsel bir biçimde şiirinde yankılandığını dile getiren Ergülen, Gülten Akın’ın 1950’lerden itibaren Türkiye’deki dönüşümleri “*duyumsatmakla*” kalmadığını, insana, kente, ilişkilere yönelik verdiği bütün dikkati ile belleğinde biriktirdiklerini sunduğunu aktarır. (Ergülen 2022: 114-117) Susam’ın anlatımına “*sürekli devinen, başkalaşım geçiren bir şiir külliyatı*” vurgusu eşlik ederken, Gülten Akın’ın şiiri için “*O şiire bakmak, Türkiye’de kadın oluşun tarihinden, toplumsal ve siyasal kırılmaların tarihine, kırdan kente dönüşümlerin sosyolojisine, üretim ilişkilerinin, hak arayışlarının, özgürlük mücadelelerinin tarihine bakmaktır biraz da.*” sözleri önem kazanır. Türkiye’de

yaşanan birçok dönüşümün Akın'ın şiirleri üzerinden okunabileceğinin de göstergesi olur bu anlatım. (Susam 2022: 9-10)

Turgut “*Gülten Akın şiirindeki en bariz talep, eşitliktir.*” der, şiirinin aldığı formlar değişse dahi “*daima acil ve meşru bir talep olarak gündeme taşınan eşitlik, gücünü artırır ve bu gücünü muhafaza etmeyi sürdürür.*” sözlerini anlatımına ekler. “*Akın şiiri, herkes ve her şey için eşitlik kurmaya çalışan bir sistem uğruna verilen mücadelenin ve bu mücadeleye eşlik eden kaçınılmaz zorlukların izdüşümüne dönüşmektedir.*” derken Akın'ın şiirinin “*açmazlara karşı verdiği en güçlü yanıt*”ın “*ortaklık ve ortam inşa etmek*” olduğunu dile getirir. (Turgut 2023: 19)

Avadit'in anlatımında Akın, “*geçmişin, kazananları tarafından yazılan tarihini kabul etmez.*” “*Şiir yoluyla kendi tanık olduğu tarihi anlatmayı seçer.*” Böylece şiiri ile birlikte “*bir tanık hâline*” gelir. Bütün ömrü boyunca yazdığı şiirin “*tek bir büyük şiir*” olarak kabul edilmesi durumunda, Akın'ın elli yılı aşan “*tanıklığının*” devam ettiği görülür. Anlatımına “*Şiirinin ilk yıllarındaki bireysel hatırlatma dönemi dahi belirli bir derdin üzerine kuruludur.*” sözleri ile devam eden Avadit ilk dönemine ilişkin, “*bireyin sıkışmışlığından kaynaklanan bir toplumsallık*”tan bahsederken, esasında “*toplumsalı*” var edenin “*birey*” olduğu, “*bireye*” yönelik “*bu dayatmanın da “toplumsal”dan geldiği*” vurgulanır. (Avadit 2022: 144-145) Avadit anlatımında sürdürdüğü “*Bugünden geriye retrospektif bir bakışla baktığımızda, Gülten Akın şiirinin, geçirdiği değişimler, uğradığı duraklar, belgelediği yıllar ve almayı kabul ettiği sorumlulukla hiper-gerçekçi bir Türkiye resmi çizdiğini görürüz.*” sözleri ile Akın'ın toplumundan ayrı olmadığını bir kez daha vurgulanır. (Avadit 2022: 145)

Celâl anlatımında “*Gülten Akın'ın şiir izlekleri açısından bakarsak dönemleri arasında kopma olmadığını görürüz.*” derken, “*O düşünsel açıdan kendini geliştirip değişim yaşasa bile toplumcu bakışını sürdürmüş*”tür sözlerini ekler. Anlatımına Akın'dan aktarımı ile devam eder Celâl, “*Benim şiir anlayışım hiç değişmedi. Ben her zaman anlamın peşinde koşan bir şair oldum, anlama önem verdim. Dolayımı geniş bir şiir yazmak istedim. Dar dolayımı, sisli şiirler de yazdığım oldu. Bu ister istemez benim ideolojimin bir yansımasıydı, günün özelliği idi, yani hayat bana bir şeyleri dayattığı zaman ben ondan kaçmadım, kaçamazdım. Ben onları yazarak aşmak zorunda kaldım. Dünyaya bakışım değişmedi, ama onu ifade ediş biçimim, anlatış biçimim zamanla değişti.*” (Celâl 2022: 100-101)

Akın şiir dönemlerine ilişkin anlatımında, “*destanlar bir yana bırakılırsa, hemen her şiirim bir öncekine göre yenidir.*” der. “*Biri ötekinin uzantısı değildir. Kendi bütünlüğünü tek başına taşır. Kendi biçimini, dilini getirmiştir.*” derken dönüp bakıldığında “*bir Gülten Akın dili*” oluşturduğunu anlatır. Şiirlerinin “*izleklere*” göre dönemlendirilebileceğini belirten Akın, “*ilk üç kitabımda, Rüzgâr Saati, Kestim Kara Saçlarımı ve Sığda'da bireysel izleri, sonrakilerde toplumsal olanı baskın görebilirsiniz.*” sözleri ile devam eder. Bireysel döneminin “*dolayımı atıflarla, yan anlamlardan geçerek sislendirilmiş,*

birincil anlam gerilere çekilmiş” olduğunu toplumsal izleklerin ise “*anlamı belirginleştirici bir biçeme*” sahip olduğunu aktarır. (Akın 2001:177) Şiirlerinin ortak özelliğini “*gerçeklerin*” oluşturduğunu anlatan Akın, ilk üç kitabında “*öznel*” bir bakışın varlığını dile getirirken, önemli bir noktanın altını çizer. “*Kendi gerçeklerinden yola çıksa*” da insanların tamamını ilgilendiren “*ortak bir öze*” ulaşmaya çalıştığını vurgular, o “*özün*” açık olmaması için “*dilde ve biçimde*” bir “*gölgeleme*” gerekliliğinin doğduğunu anlatır. (Akın 2001: 158) “*Kırmızı Karanfil ile başlayan dönemde*” izleğinin çeşitlendiğini dile getiren Akın, ilgisinin “*bireysel yaşamı da içine alarak*” tüm dünyaya yöneldiğini belirtir. “*Yan anlamlarla çoğalmış*” olsa da “*toplumsallaşan bir ozanın*” dizelerinin olduğu sonraki dönemde, “*birinci anlamın*” kullanıldığını aktarır. (Akın 2001:166)

Akın, bireysel ve toplumsal izleği bulunan iki şiirin de “*insanın bütünlüğünden*” çıkarak “*insan bütünlüğüne*” yöneltilmiş olduğunu dile getirirken, şiirlerindeki insanların “*ekonomik ya da siyasal*” bakımdan “*yöneten*” konumunda olan insanlardan olmadığını vurgular. “*Kendisine buyruklar verilen, çalışarak yaşamak zorunda olan, ezilen kıyılan, savaşlarda yiten, kimi kez direnen*” insanı konu aldığını dile getirirken, Akın’ın bahsettiği “*halkın pohpohlanması, yüceltilmesi*” olmaz. O’nun şiiri “*yaşamın çarmıhtaki insanı söylerken, çarmıhın kırılma umudunu da barındırır.*” (Akın 2001:177; Akın 2001: 167)

Gülten Akın “*Şiirim hayattan, dünyadan, düştün, masaldan, yaşadığım ve okuduğum her şeyden etkileniyor. Etkilendiğim ne varsa, seçiyorum, kendi şiir alanıma çekiyorum ve yazıyorum.*” ifadeleri ile şiirinin yaşam ile sarılı bütünlüğünü anlatır. Anlatımında dile getirdiği “*seçtiğim nirengiler arasına gerdiğim ip, şiir*” açıklaması ise O’nun için önemi bulunan her konunun şiire bağlandığını, şiir ile bağ kurduğunu göstermektedir. Akın’ın anlatımında “*kimileri ozanın kişiliğinin şiirlerinden ayrı tutulması gerektiğini, kimileriye ozanın kişiliği ve şiirlerinin ayrılmazlığını düşünür. Ben ikincilerdenim.*” sözleri ile kişiliği ile şiirleri arasında sarsılmaz bir bağ kurduğunu dile getirir. (Akın 2001: 178-179) “*Erkek işi*” olarak nitelendirilen “*şiir yazma işini*” yaşamının çizgisine yerleştirdiğinin altını çizen Akın, altmış yılı aşan şiir üretimi ile de bunu sürdürdüğünü gösterir. (Akın 2001: 179)

3.4.Gülten Akın’ın Şiir Kitapları

3.4.1. Rüzgâr Saati

1956 yılında yayımlanan “*Rüzgâr Saati*”nde otuz üç şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Ada’nın “*Rüzgâr Saati*”ne ilişkin incelemesinde, Akın’ın şiirlerinin Cahit Külebi ve Behçet Necatigil ile kurduğu akrabalıktan bahsedilirken, Tomris Uyar’ın anlatımında, Gülten Akın’ın şiirinde Külebi’nin “*birtakım biçim özelliklerinin*” bulunduğu dile getirilir, Akın’ı “*gerek öz gerek biçim*” olarak “*asıl etkileyenin*” Necatigil olduğunu aktarır. Bu noktada Necatigil’in Akın’a yönelttiği “*Bir şiirinize bütün şiirlerimi veririm.*” sözünün ayrı bir öneme kavuştuğunun belirtilmesi gerekir. (Ada 2004: 86; Uyar 2011: 60;

Temizyürek 2022: 53) “Rüzgâr Saati” kitabının temel izleğinin “bireyin yalnızlığı” olduğunu aktaran Ada, anlatımına “Yalnızlık içindeki birey hiçbir şeyden umudunu yitirmemiştir.” sözlerini ekler. (Ada 2004: 86)

Gülten Akın, “yaşadığını yazan bir şair” olarak gerçeği “olduğu gibi” anlatmadığını dile getirir. Bezirci’den aktarım ile Akın, “Bir yerde sinemanın yaptığını yapıyorum.” derken, “doğruyu, o insanın doğrusunu almıyorum da, ondan birtakım noktalar alıp kendim birleştiriyorum. Ona paralel bir doğru meydana getiriyorum.” Bu açıklamaları değerlendiren Bezirci şu ifadeleri kullanır, “Böyle bir yöntemin uygulanması, gerçeği daha ilginç kılıyor ama şiirlerin anlaşılmasını da güçleştiriyor. Nitekim Rüzgâr Saati’ni de tümüyle kavrayıp açıklamak zor.” (Bezirci 1998: 27)

Doğan, “Rüzgâr Saati” kitabının “sonraki iki kitabının söz varlığını hazırladığını” dile getirdiği anlatımında “şiirlerin öznesinin” “gözleyen biri” olduğunu aktarır. “Hayatın içinde” olan bu öznenin “edilgen” ve “olup bitenlere karşı” “hep bir mesafesi” olduğunu dile getirirken, “bunları kendi içinde döndürüp durduğundan” bahseder. Doğan “Rüzgâr Saati”nin “yeni bir şairi müjdelediğinin” altını çizer. (Doğan 2023: 34)

“Rüzgâr Saati”ndeki “çevre, doğa, içe bakış” gibi temalara ilişkin anlatımında Abacı, şiirlerin “benzer temalar çevresinde” dönse de “birbirini tekrarlamadığını” belirtir. Daha ilk kitabında kazandığı “birbirine bağlı bu iki özellik” ile Akın’ın şiirlerinde var olan “şahsiyet”in “şiirleri okutan bir lezzet”e dönüştüğünü vurgular. (Abacı 2004: 48) Akın’ın kitabına ilişkin ise “Şiir serüveni boyunca ilkesi hâline gelen bütün insanlarda var olan özneliği ve özseverliği yakınlarına, ezilen kadınlara, çalışan insanlara gösterdiği “diğerkâm” sevgi ile aşmak özelliğinin bu ilk kitapta adım adım geliştiğini gözlemleyebiliyoruz.” der. Bu anlatım, Akın’ın henüz ilk kitabındaki şiirleri ile insanı ve insana ait olanı nasıl dert edindiğinin vurgusunu taşıdığı için de önemlidir. (Abacı 2004: 48)

3.4.2. Kestim Kara Saçlarımı

1960 yılında yayımlanan kitapta otuz beş şiir bulunmaktadır. Kitabın ilk şiiri kitaba ismini de veren “Kestim Kara Saçlarımı” olur. Akın, “Uzaktı dön yakındı dön çevreydi dön / Yasaktı yasaydı töreydi dön / İçinde dışında yanında değilim / İçim ayıp dışım geçim sol yanım sevgi / Bu nasıl yaşamaydı dön” dizeleri ile seslenirken şiirin “Kestim kara saçlarımı n’olacak şimdi / Bir şeycik olmadı -Deneyin lütfen-” dizeleri dönemdeki kadın algısına karşı bir duruşu barındırır içinde. (Akın 2019: 83)

Bezirci’nin anlatımındaki hâli ile Akın, kitabın yayımlanmasından önceki dönemine ilişkin eşi Yaşar ile “sayısız sıkıntılara” girdiğini, “yaşama”nın onları “zorlayan” tarafında yer aldıklarını anlatır, lâkin “yaşamayı zorlamayı, onunla oynamayı” öğrendiğini de anlatır. Bezirci’ye göre böylesi bir yaşam, şiirde yeni bir bakış yaratırken, “önceki yapıtına oranla, daha örtülü bir kimliğe” sahip olduğunun altını

çizer. Akın'ın İkinci Yeni'nin etkisine girdiğinden bahseden Bezirci, “öncülerinden hiçbirinin uzantısı” olmadığını “yenilikçi” yapısını koruduğunu aktarır. (Bezirci 1998: 29, 32)

“Türk şiirinin bir klâsiği” olarak değerlendirdiği “Kestim Kara Saçlarımı” için Akın'ın olaylara karşı “alaylı bir bakış” getirdiğini anlatan Demiralp, bunun eleştiri ile “iç içe” geçtiğinden söz eder. “Şiirlerin yalnızca 1950'lere” ait kabul edilemeyeceğini belirtirken, kitapta yer alan “Ayrılar Gemisi”, “Ayrılar Çocuğu” şiirlerinin “her döneme ait” olabileceğini vurgular. Akın'ın ilk kitabına göre daha başarılı olduğunu dile getirdiği “Kestim Kara Saçlarımı” kitabında toplumsal yaşam ile “alışverişin yoğunlaştığını”, şiirlerdeki “sislemenin” yerinde olduğunu aktarır. (Demiralp 2004: 57)

Ergülen anlatımında “öncü” ve “cesur” olarak nitelendirdiği “Kestim Kara Saçlarımı” şiirinin, kadın hareketinin “ilk gayri resmi şiir manifestosu” olduğunu dile getirir. (Ergülen 2019: 22) Ergülen, bu nitelendirmenin “bildiri” anlamına gelmediğini belirtirken, “şiirsel sözün gücünü” vurgulamaktadır. (Ergülen 2019: 51)

Doğan anlatımında Gülten Akın'ın “iç-dış gerilimine ikinci kitabıyla toplumsal bir boyut” eklediğinden bahsederken, “kadının birey olarak belirip benimsenmesini engelleyen yapıyı görünür kıl”dığını dile getirir. Kitaba ismini veren “Kestim Kara Saçlarımı” şiirinin “toplumdaki kadın algısına karşı bir hamle” olduğunu vurgular. Akın'ın “şair imgesini, hem toplumsal sorunlara karşı bilinçli bir duyarlılık geliştirmesi hem de kendi sesini duymaya başlamasıyla güçlendir”diğinden bahseden Doğan, kitapta “düşünen bir şair imgesi”nin “açığa çık”tığını dile getirir. (Doğan 2023: 35-36)

Anlatımına eşlik eden kadın özgürlüğünün seslendiği zeminin henüz kurulmadığı 1950'li yıllar vurgusu ile Temizyürek anlatımında, Akın'ın “Çağdaş kadın, kadınlık durumunu bir alınyazısı olarak bellemeyendir.” sözlerinin aktarımı ile “Gülten Akın için alınyazısı olarak bellememek, bugüne kadar yazılmış hiçbir yasayı kabullenmemek demektir; dinsel düşünsel pratik. Çünkü modern çağda da erkeğin en zarifi bile kadını eksik buluyordu.” ifadesinde bulunur. (Temizyürek 2022: 55)

3.4.3. Sığda

Akın'ın 1964 yılında yayımladığı 1964 TDK Ödülü'nü kazanan kitabı “Sığda” içerisinde yirmi iki şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Bezirci'nin anlatımındaki gibi “Sığda”da Akın, öncesinde var olan bakışını sürdürmektedir. Belirgin konuların bulunmadığını belirtirken Bezirci, “Sığda”da anlatılmak istenen üzerine “bütün şiirleri saran ortak bir havayla ve yinelenen kimi sözcükler ya da soyut imgelerle ortaya konur.” der. Şiirlerinin izini süren Bezirci anlatımını sürdürür, “Aşk hayal kırıklığına dönüşmüş. Yalnızlık acısı daha da artmış. Eski çevreler ve sayılı dostlar uzakta kalmış. Taşra çevreleriyle bağdaşmak ve “kendini yemesin diye ötekini yiyen” insanlarla arkadaşlık kurmak ise oldukça güç.” (Bezirci 1998: 33)

Ada anlatımında “*bir küçük burjuvanın yaşantısının*” şiirlere egemen olduğundan bahsederken, şiirlerde “*kalabalıkta yalnızlığın*” anlatımının sürdürüldüğünü anlatır. İkinci Yeni etkisinin sürdüğü, “*imgeye dayalı kapalı anlatımların*” bulunduğunu dile getiren Ada, Akın’ın şiirlerinde “*müziğin baskın*” olduğunun altını çizer. Ada henüz izleğinde bir farklılaşma olmadığını dile getirdiği Akın’ın şiirleri için bireyin bakışından, “*töreci, yasacı*” toplumun eleştirisinin yapıldığını aktarır. (Ada 2004: 87) Mutlu’nun anlatımına göre “*Sığıda*” karamsar bir dünyayı resmeder, “*kısıtlanmış, tekdüze hâle gelmiş bir yaşam karşısında hissedilen sessiz bir isyan*” dışı vurulur. (Mutlu 2022: 151) Alper, “*Sığıda*”da Akın’ın “*şiir işçiliğinin*” öne çıktığını belirtirken, “*incelikle işlenmiş şiirlerin*” var olduğunu, “ *lirik anlatımın göz ardı edilmediğini*”, “*küçük insan duyarlığı, arkadaşlık, dostluk, hüznün*” gibi konuların birlikte anlam kazandığını anlatır. (Alper 2022: 191-192) Yetik anlatımında, Akın’ın “*Sığıda*” eseri ile 1960’larda ve 1970’lerde gelişen sosyalist hareketin eğilimine girdiğinden bahsederken, ardından gelen eserlerde de bunu sürdürdüğünü dile getirir. (Yetik 2022: 232) Doğan “*şair imgesini bütünleyecek asıl kitabı*” olarak bahseder “*Sığıda*” için. Akın’ın “*şair olarak kendine inandığını ve kendi şiirinin ustası olduğunu belirginleştirdiğini*” aktarır. (Doğan 2023: 36)

Özkarcı, Akın’ın “*kadın olma hâline, toplumsal normların belirlediği yaşam biçimine, cinsiyetçi bakış karşısında beliren pür ötekileşmeye cevabı vardır.*” sözleri ile devam ettiği anlatımında, “*Gücenik Yoksul Günler*” şiirine yer verir. Alp şiire ilişkin, “*“Kendini tüketme okulunun” ezberci küçük kızları, kendilerine dayatılan rolleri sorgulamadan kabul eden “sessiz kaleleri”dir*” sözleri ile. Anlatımına ekler, “*Kadınların ataerkil anlayışın kendilerine yüklediği cinsiyet rollerini kabul etmesi “küçük ezberci kızlar” ifadesinde somutlaşan eleştirel bir üslupla ifade edilir.*” (Alp 2022: 268)

3.4.4. Kırmızı Karanfil

İlk baskısının 1971’de yapıldığı “*Kırmızı Karanfil*” kitabında yirmi sekiz şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Kitabın ilk şiiri “*Güz*”dür, Akın şiirinde “*ama bilirim bir koca yaz çabaladığımız / Patatesin sana bir parça şayak etmediğini*” der ve ardından gelir “*dünyalık şeylere dünyanın parası gerek*” dizesi. (Akın 2019: 143) Turan anlatımında “*Güz*” şiirini “*başyapıt*” olarak nitelendirirken, Akın’ın “*kalıplı şiir çizgisinden*” “*sözlü şiir alanına yöneldiğinden*” bahseder. (Turan 2019: 22)

“*Kırmızı Karanfil*”e ilişkin, “*Gülten Akın’ı, yükselen solun seslerinden biri hâline getirmeye yeteceğinin*” aktarımını buluruz Alpay’ın anlatımında. (Alpay 2022: 26) Çelenk de Akın’ın “*özellikten toplumculuğa doğru belirgin biçimde makas kırdığı dönem*”in başlangıcı sayar eseri. (Çelenk 2022: 67)

“*Kırmızı Karanfil*”e ilişkin Bezirci anlatımında, “*1965’i izleyen yıllarda Akın bireysellikten, ilk üç yapıtının altında yatan “öznel bakış açısı”ndan ve İkinci Yeni çizgisinden gitgide uzaklaşır, halka ve toplumsallığa yaklaşır.*” der. Anlatımını sürdürür “*toplumcu akım ve hareketlerden çok, kocasının*

kaymakamlığı dolayısıyla Gevaş, Alucra, Şavşat, Haymana, Kumru, Saray ilçelerini dolaşmasının etkisi olur: Böylece, halkı ve ülkeyi yakından tanımak ve sorunlarını öğrenmek fırsatını bulur.” sözleri ile. (Bezirci 1998: 34)

Bezirci “*Bireysel şiirlerde Akın’ın yalnızlık ve bunaltısının epey hafiflediğini*” belirtir. “*Çevreyle bağlar kurmak, onun sorunlarına ilgi duymak, gündün güne bireysellikten toplumsallığa kaymak, olayları sosyalist dünya görüşüyle açıklamaya başlamak onu belirli bir ölçüde ferahlatır.*” der. Sözlerini sürdürür, “*İnançsızlığın yerini inancın, umutsuzluğun yerini umudun kaplaması, yani kurtuluş ve eylem yolunun bulunması dolayısıyla yaşama güçlükleri eskisi kadar ağır gelmez ona. Hatta toplumcu düşüncelerinden ötürü kocasıyla ilçeden ilçeye sürülmesine bile fazla üzülmez. Tersine bundan övülesi bir güç kazanır. Nitekim yeni bir sürgüne çıkarken artık sabırlı ve soğukkanlıdır.*” (Bezirci 1998: 35)

Mutlu “*yeni bir şiir anlayışına*” yöneldiğini anlatır Akın’ın, bu şiir kitabı ile “*bireysel izleklerin yerini yoksulluk, ezilen Anadolu insanı ve zulüm karşısında başkaldırı gibi sosyal izlekler*” alırken, “*şiir öznesi geri plana*” çekilir ve “*başkalarının sesi öne çıkar.*” Mutlu, Akın’ın şiirlerindeki dönüşümün kaynağının “*Şairin, 60’lı yılların ortalarında başlayan*” “*zorlu Anadolu yaşamı*” olduğunu dile getirir. “*Bu ilçelerden Kumru’nun, şairin en çok etkilendiği kasaba*” olduğunun altını çizen Mutlu anlatımında, döneme ilişkin “*doktorun bulunamadığı, toprağında yarıcı olanların büyük sıkıntılar çektiği, köylerinde verem ve frenginin kol gezdiğini*” aktarır. (Mutlu 2022: 151-152)

“*Kırmızı Karanfil*”e ilişkin “*Epik bir döneme, dahası daha çok konuşan, düzyazıya tamamen girmese de*” “*düzyazı öğelerini barındıran yeni bir şiirsel döneme adım attığını*” dile getirir Özkarcı. “*Kırmızı Karanfil*”deki “*İlkyaz*” şiirinin “*varılan ikinci evreyi vurguladığını*” belirtir. “*Açık hava şiiri*” olarak nitelendirdiği kitap için 1971’in 12 Mart’ın yılı olduğunun vurgulandığını aktarırken, “*dönemin hızına ve hareketliliğine düşülen bir şerh*” olduğunun altını çizer. Özkarcı, “*...“kimsenin ince şeyleri anlamaya vakti”nin olmadığı günlere nazire*” olduğunu belirterek anlatımını tamamlar. (Özkarcı 2022: 244)

Hızlan, “*Kırmızı Karanfil*”deki şiirler için “*halk şiirinin*” izlerini taşıdığını, “*özümseven bu etki*” eşliğinde “*modern şiirin yazılabileceğinin gösterildiğini*” vurgular. Anlatımında “*İlkyaz*” şiiri üzerine “*bir kitap yazılabileceğini*” belirtirken, Akın’ın “*poetikasının*” yalnızca bu şiir ile oluşturulabileceğinin altını çizer. (Akın 2004: 47)

“*Kırmızı Karanfil*”e ilişkin Demiralp, “*Gülten Akın 1964’ten sonra yeni bir şiir anlayışına, yazımına yönelmiştir.*” derken, eserdeki “*Bir Salı Yola Çıkış*” şiirinin “*dönemin bir tür manifestosu*” olduğunu dile getirir, “*Toprakta İhsani öncesi aşıklar / Garip, Yunus, Karacaoğlan / Demirden ve hidrojenen geçerek / Lorca ve Brecht’le birleşmedeler*” dizelerini alıntılararak. Şiirlerinde “*sisleme yönteminin*” bırakıldığını anlatan Demiralp, şiirlerdeki “*öznenin*” değiştiğinden, “*tekil kişinin yerini halk*

ya da köylü, genel kişi, çoğul bir ses” aldığından bahseder. “Özgül bireylerden çok temsilci değeri olan tipler konuşur.” sözleri ile devam ettiği anlatımında “halk şiirlerinden esintiler” olduğunu dile getirir, Akın’ın “halk şiirinin uzantısı ya da çağcıl değişkeni olmak savında” olmadığını altını çizer. (Demiralp 2004: 58)

“Kırmızı Karanfil”in “1960 sonrası toplumcu şiirin yükselişiyle ilişkilendirmenin mümkün” olduğunu dile getiren Ada, Akın’ın “halkı ve halk yazını içselleştiren bir çizgi işlemesinin, şiirinin kişiselden toplumsala çevrilmesini hızlandırdığını” ekler anlatımına. Bu “hızlı” geçişin “şairin Anadolu ilçelerini tanımasıyla tamamlandığından” söz ederken, Gülten Akın’ın “halkın yaşantısına kayıtlar düştüğünü”, “köylüsü ve kentlisiyle halkın hayatından bir albüm oluşturduğunu” anlatır. “Toplumsal işbölümünün” yarattığı eşitsizliğin “ince şeylerin” anlaşılmasını engellediğinden bahsederken, Akın’ın “bütün şiir serüveninde” “hep” “vakti olmayanlara durup ince şeyleri anlattığını” vurgular. 1940’ların ve 1960’ların dökümü olan şiirlerde, “sınıfsallık, yokluk ve burjuvazi” gibi konuların var olduğunu dile getiren Ada, Akın’ın “tarihe bakışının, eleştirel” olduğunu anlatır. (Ada 2004: 87)

3.4.5. Maraş’ın ve Ökkeş’in Destanı

1972 yılında yayımlanan ve aynı yıl TRT Ödülü’nü kazanan “Maraş’ın ve Ökkeş’in Destanı” içinde yirmi iki şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) “Bir Komogenim ben, dikbaşlı ve mağrur” dizeleri ile başlayan kitabın ilk şiirinde “Maraşlı Ökkeş’in destanını bir ben söylerim.” dizesi yer alır.

“Modern epik” olarak nitelendirdiği “Maraş’ın ve Ökkeş’in Destanı”na dair anlatımında Mutlu, “yoksul Maraş halkının kahramanca savaşımının” eserin temelini oluşturduğunu dile getirir. (Mutlu 2022: 155) Kurtuluş Savaşı’na dair, 22 Şubat 1919 ile 12 Şubat 1920 arasındaki direnişin konu alındığı “Maraş’ın ve Ökkeş’in Destanı” için Ada, “Dil yalın ve imgesizdir. İşgal kuvvetleri, işbirlikçiler ve direnişçiler, destanın gerektirdiği biçem ve biçim içinde yerli yerine oturtulur.” sözleri ile devam ettiği anlatımında Akın’ın “düzyazının sınırlarında” gezinse de “kuruluğa düşmediğinin” altını çizer. (Ada 2004: 89)

3.4.6. Ağıtlar ve Türküler

“Ağıtlar ve Türküler” Gülten Akın’ın 1976 yılında yayımlanan kitabıdır. 1976 Yeditepe Şiir Armağanı’nı kazanan kitabın içerisinde otuz iki şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Turan, Akın’ın “ikinci dönemin”in “Ağıtlar ve Türküler” ile başladığını belirtir. “Ağıt ve kargışların” kadınlara ait olduğunu belirten Turan anlatımında, Akın’ın “Anadolu kadınının, kırana uğrayanların kaderini” paylaştığından söz eder, “kadınların haykırışı” olur Gülten Akın’ın şiirleri. “Kargış Ağıt” ile başlayan kitap ağıtlar ile sürdürülür. (Turan 2019: 28) Çapan “Ağıtlar ve Türküler” için Gülten Akın’ın “geleneksel şiir türlerinin özelliklerini, günümüzün şiirsel söylem özellikleriyle” buluşturduğundan bahseder. (Akın 2022: 108)

Özkarcı ise anlatımında “*Ağutlar ve Türküler*” için “*toplumcu olmanın yanında geleneksel formların şiire yeni bir yorumla döndüğünden*” bahseder. (Özkarcı 2022: 245)

Binyazar anlatımına “*Gülten Akın’ı ağıt yakmaya yönelten nedenleri bilmek gerekir.*” sözleri ile başlar. Toplumda yaşanan bunalım ile ozanın bundan nasıl etkilendiğinin, Akın’da belirgin olduğundan bahseden Binyazar, Akın’ın “*kendi iç gerçeklerinden yola çıkarak, olabildiğince çok insanı ilgilendiren ortak özler*”e ulaşmayı başardığını belirtir. “*Ağutlar ve Türküler*”de “*acılarının bilincine sığınarak, toplumun gerçeğini yansıttığını*” anlatırken, Akın’ın “*tarihsel, ilkel duyarlılığını bulma denemelerine giriştiğinden*” söz eder. (Binyazar 2004: 36, 39)

Akın’ın “*Ağutlar ve Türküler*”ine dair Demiralp, “*yeni döneminin, olgunluk ürünü*” olduğundan bahseder. Anlatımını sürdürür, “*... “Öğretmen Türküleri”nden anlaşılır ki, Anadolu gezilmiş, tanınmış, içselleştirilmiştir. Halkın söyleyemedikleri halkın diliyle, halkın ağzından görünür biçimde dile getirilecektir.*” Akın’ın “*alışılmış kalıplardan*” ziyade “*çağdaş bir söyleyişi*” bulunduğunun altını çizen Demiralp, şiirlerin “*belirli bir görev yüklendiğinden*” söz ederken, şiirlerin “*Anadolu’dan kalkıp “kente yalınayak” gireceğini dile getirerek anlatımını tamamlar.* (Demiralp 2004: 59)

Temizyürek’ten aktarımı ile Ergülen, “*Modern ile geleneği kaynaştırmış olan şair, ülkemizde ne yazık ki pek az bilinen, gücü örtülen bir geleneğin, Türkiye’nin kurucu öğelerinden birinin, Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) geleneğinin modern temsilcisidir kanımca. Destanları, ağıtları, ilahileri ve türküleri bu yargının kanıtıdır. Anacıl bir şiiirdir; diğerkâmdır, ötekinin sesini kendi sesi kılmıştır.*” sözlerine yer verir ve “*Avcı Osman Türküsü*”nün “*bu tespitler ışığında okunabileceğini*” dile getirir. (Ergülen 2019: 59) Şiir “*Dönektir sımsıkı sardığın gece / Güvenme karanın dostluğu yoktur*” dizeleri ile başlarken, Ergülen anlatımına devam eder, “*Şair, halk şiirinin sesiyle, bir “Anadolu Bacısı” olmanın sezgisıyla uyarılarda bulunur, öğütler verir, bilgeliğine yakışan sözler eder.*” (Ergülen 2019: 59; Akın 2019: 198)

3.4.7. Seyran Destanı

1979 yılında yayımlanan “*Seyran Destanı*” Akın’ın “*Sunuş*” yazısı ile başlamaktadır. Birinci ve ikinci bölümleri ile destanda yirmi altı şiir bulunmaktadır. Eserdeki resimler Abidin Dino’ya aittir. (Akın 2019)

Akın esere ilişkin anlatımına, “*Anadolu’da Celâli İsyanlarının 1603’ten 1610’a kadar süren döneminde bir büyük göç vardır. Halk buna “büyük kaçgınluk” demiştir. Bu dönemde çok kişi çiftlerini bozarak, köylerini bırakarak, göçmüşlerdir. Kentlere kasabalara göçmüşlerdir. Kalelere, palankalara sığınmışlardır. Ulaşılması güç, sarp, ormanlık yerlerde kurdukları yeni köylere taşınmışlardır.*” sözleri ile başlarken sorar, “*Niye göçmüştür halk?*” ardından yanıt verir “*Devletin gücü tükenmiştir çünkü. Vergi*

alma yöntemini boyuna değiştirir olmuş, yasaya, geleneğe bakmadan, reayaya kaldırabileceğinden fazla vergi yüklemiştir. Özellikle topraktan alınan vergileri çeşitlendirip artırmıştır.” sözleri ile. (Akın 2019: 233)

Akın “1940’lardan bu yana, göç nedenleri oldukça değişmiş de olsa, yoğunluğu artarak süren yeni bir göç dönemi yaşıyoruz.” sözleri ile sürdürür anlatımını. “Göçenler, köylerin eli iş tutan genç insanlarıdır. Bu diri işgücü, önceleri kentler içine, çevresindeki sanayi kollarına gerekmiştir. Bir yandan köy iterken, öte yandan kent, daha çok para, daha uygarca yaşama özelemlerini kullanarak çekmiştir.” sözleri ile anlatmıştır Akın göç nedenlerini. “Ata yurdundan, baba ocağından ıralacak kadar gözüpek, diri, atak olanlar, sular gibi yürümüşler, tarihimizdeki kaleler, palankalar yerine, gecekondular kurmuşlardır. Çevirmişler koca kentlerimizi gecekondularıyla, korunmuş, barınmışlardır.” derken gecekonduları oluşturan bu güç için “Kentlerin eski oturanlarının yakınmaları, bu kıyılarından doğru iri iri soluyan dev için, bir karıncanın soluğu gibi gelmektedir artık. Türkiye’nin toplumsal gelişmesi, ekonomik sıçraması, demokratikleşmesi, bu devin ellerindedir. Ve dev, ellerinin bilincindedir.” sözleri ile sürdürdüğü anlatımında, eserin “bu büyük olguların çizgilerini taşıdığından” bahsederken, 1972-1975 arasında yazılan destanın “Büyük Halk Destanı”nın, girişi sayılmasını” ister. (Akın 2019: 233-234)

Esere ilişkin anlatımlarda Demiralp yer alır. “Büyük kentlere yalınayak, başıkabak göçen yoksul köylülerin destanıdır.” derken, “şiiirin öznesinin çoğul” olduğundan bahseder. “Herkes adına konuşan, ortak bir sesi” vardır eserin, “halk yüceltilir”, halkın “kötü düzenin eline düşen savunmasız bir kurban” olduğunu aktarır. Destana ilişkin “1970’lerin sonundaki karanlık ortamda umutsuzluk duygusu”nun baskın olduğunu belirtir Demiralp. (Demiralp 2004: 59)

3.4.8. İlahiler

1983 yılında yayımlanan “İlahiler” kitabının içerisinde otuz üç şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Eserin ilk şiiri “Bunalan Ozan İlahisi” olurken, Akın “Ozanım düşe geldim / Dönüp uğraşa geldim / Astım işlek kalemim / Yazamam oğul” dizeleri ile bitirir şiirini. (Akın 2019: 305) Turan “ilahî”nin tanımı ile başladığı anlatımında şiirlere dair, “bu şiirlerde alttan alta bir yardım dileme olmasa da bir yardım bekleme edasının egemen” olduğunu dile getirir. (Turan 2019: 31)

Demiralp, “İlahiler” ile ilgili “şiiirin öznesinin, halk yazını kalıpları içerisinde görüldüğünden” bahsettiği anlatımında, şiirlerin öznesinin “yalnızca kendisi olduğunu” dile getirmektedir. (Demiralp 2004: 59) “Bunalan Ozan İlahisi” üzerinden sürdürdüğü anlatımı ile Akın’ın “yazma eylemini bile sorgular hâle” geldiğini anlatırken bir sonraki şiirinde “toparlandığının” altını çizmektedir. Akın’ın, eserinde “toplumcu” döneminin alt bir döneminde olduğunu dile getirirken, “halk yerine konuşmaktan”

ayrı bir konumda bulunduğunu vurgular. Dönemde “*esen fırtınanın*”, Akın’ı doğrudan etkilediğini dile getirirken, bu kez “*toplumdan ayrı kişi değil, toplumdaki olumsuzluklardan etkilenen, açıkta, rüzgârda, yağmur altında kalmış biri*” olduğunu anlatmaktadır. Bir anne olarak acı çektiğinden söz eden Demiralp, Akın’ın “*Ülkem misin, oğlum musun seçemiyorum / Sevdanın özü birdir*” dizelerindeki inandırıcılığını vurgular. (Demiralp 2004: 59-60) Anlatımını “*hiçbir şiiri iç dökme, acıyı bağırma biçimi almaz. Bir şiir dili gelişmesini sürdürür. “İlahi” havası, şiir dilinin güncelin duygu baskısına yenik düşmemesine yardımcı olan bir aşkınlık sağlar. Şair, yüreği dolu olmasına karşın en az sözcükle en çok şeyi anlatabilme kaygısını sürdürür. Şiirlerin kuruluşunda us tartısı ve zeki buluşlar gözden kaçmaz. Acı bir alay da girer dizelere.*” sözleri ile sürdürür. (Demiralp 2004: 60)

Abacı farklı bir döneme girildiğinin vurgusu ile başladığı anlatımında, “*Gülten Akın’ın bile “durup ince şeyleri anlamaya vakti kalmadığını”* belirtirken, “*İlahiler*” için Akın’ın “*geleneği içinden bilen*” biri olduğunu dile getirerek, kavramı “*terbiye ve itaate dayalı muhafazakârlık çizgisinden*” “*paylaşımçı bir sevgi*”ye dönüştürdüğünün altını çizer. “*İlahiler*”de “*halkçı dozun*” azaltıldığını anlatan Abacı, “*Kırmızı Karanfil*”e dönüş izlerinin bulunduğunu, “*içerdeki oğul*” ile tüm içerdeki oğullara odaklanılmasının “*şairde bazı kopuşlar yarattığını*” dile getirir. (Abacı 2004: 51)

Ada, “*İlahiler*”e ilişkin Akın’ın “*ben*” söylemine döndüğünün altını çizerken, ilahiye “*insani olanı, çağdaş acıları yükleyerek evrensel bir boyut kattığını*” aktarır. “*Modern şiirin kurgusallığının*” hâkim olduğu şiirlerde, Akın’ın “*süssüz, duru bir şiir diliyle, hayatın doluluğunu ve yoğunluğunu yeniden ürettiğini*” aktarır. “*Sardunya*” şiiri ile “*yaşama direncini sardunya eğretilemesi*” ile anlattığını vurgulayan Ada, “*Eller İlahisi*” ile sürdürdüğü anlatımına “*hayatındaki kasabalardan izler vardır. Anne oğul ilişkisi bütün sıcaklığıyla girer şiire.*” sözleri ile devam eder. (Ada 2004: 91)

Alper, “*dönemin acılarını en yoğun işleyen şiirlerden biri*” olarak değerlendirdiği “*eviyle oğlunun kaldığı hapisane arasında geçen beş uzun yılını*” anlattığı “*Demirle Pas Arasında İlahi*” şiirini anlatımına eklerken, Akın’ın “*acıyı anlatırken bile hiç slogana yer vermediğini*” “*usul sakın bir dille acıyı ve kendi acısını dile getirdiğini*” aktarır. (Alper 2022: 194)

3.4.9. 42 Günün Şiirleri

1986 yılında yayımlanan şiir ve düzyazıların birlikte olduğu “*42 Günün Şiirleri*”nde yirmi iki düzyazı ile on yedi şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Akın, “*1978-1986 yılları arasındaki yaşamımda Mamak Asker Cezaeviyle ilişkim ağırlıklı bir yer tuttu. İçerde yatmış kadar oldum, öteki analarla birlikte. Ayrıyım, bir de avukat olmamdaydı. Günün birinde açlık grevi başladı, o en uzun süreni. 42 gün.*” sözleri ile anlatır yaşadığı dönemi. (Akın 2001: 124)

Demiralp anlatımında “acı çeken bir ananın metinleridir bunlar” derken, “metinlerin dokunaklı olmalarının yanı sıra iyi yazıldıklarını” dile getirir. Eserin “ideolojik ve siyasal boyut taşımadığının” altını çizirken, “olayların insansal yönünü irdeleyen” “42 Günün Şiirleri”ni “başarılı kalanın, kalıcılığa yönelenin”, bu özellikleri olduğunu dile getirir. (Demiralp 2004: 60) Alpay esere ilişkin, “hiçbir şiir kaygısı gütmeyen sözünü en ham hâliyle ortaya dökmüş olduğundan” bahsederken, Çapan, “sözlü şiir geleneğiyle yazılı edebiyatın başarılı bir biresimi” olarak kabul eder eseri. (Alpay 2022: 27; Çapan 2022: 108) Mutlu’nun Akın’dan aktarımı ile “Bu kitabı yazarken bir daha aynı şeylerin yaşanmaması için gerekli olanların yapılmasını düşündüm. İnsanın insana zulmünün bitmesini, olabildiğince hızla insanca yaşama dönülmesini ve bir daha böyle kitaplar yazılmamasını düşündüm. Bütün çabam ülkemizde demokratikleşmeye geçişe katkıda bulunmak. Siyasal görüşü ne olursa olsun, herkesi bu katkıyı yapmaya çağırıyorum. 42 Gün kitabım işte böyle bir çağrıdır.” (Mutlu 2022: 156-157) Mutlu anlatımında, “Benim de kollarım bağlı senin kelepçenle / Sağ elim tutmuyor tutmuyor / Yitirdim büyümü, şiirlerim uçtu / Solum yetmiyor” dizelerine yer verirken, Akın’ın “bulunduğu ruhsal durumuna vurgu yaptığını” “bir yandan da kitabın kimi zaman şiirden uzaklaşmasına bu sözlerle açıklık getirdiğini” anlatır. (Mutlu 2022: 157)

3.4.10. Sevda Kalıcıdır

1991 yılında yayımlanan aynı yıl Halil Kocagöz Ödülü’nü kazanan “Sevda Kalıcıdır” kitabının, “Balkon” bölümünde on altı şiir, “Kent” isimli bölümünde ise yirmi beş şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Akın eserinin başında, “Günlerce aylarca şiirden kaçtım / Gümüş tilkim mavi sincabımdı kovaladı beni / Işığı önüme düştü yansıdı balkıdı / Dokundu okşadı, ayağımı çeldi yolumu gözledi” dizelerine yer verir. (Akın 2019: 471) Esere ismini veren “Sevda Kalıcıdır” şiirinde, “Kayboldum / Bağırurlar, seslerinin yankısı / Dönemez bir türlü” dizeleri yer alırken, şiir, “Siz hepiniz ölüleri ve mezarları seversiniz / Çoğa sürmez bir gün ben de beklerim” dizeleri ile son bulur. (Akın 2019: 475)

Demiralp, “Sevda Kalıcıdır”a ilişkin anlatımında “şiirlerin çoğu fırtına dindikten sonra yazılmış izlenimini verir.” der. Akın’ın siyasal nitelikli şiirlerinin bulunduğunu belirttiği anlatımında toplumsal dönüşümlere dair eleştirilerin anlatıldığını da vurgularken, “kitabının ağırlığının bu yönde gitmediğinin” altını çizer. “Şiirin öznesi yaşını başını almış, deneyim kazanmış kişidir. Geçmişle, kendisiyle, toplumuyla hesaplaşma içindedir.” sözleri ile sürdürdüğü anlatımına “Kış Yolculuğu” şiirini ekler. (Demiralp 2004: 60) “Hem olgunluk yaşının şiiri hem de olgun bir şiir” olarak nitelendirdiği şiirde, “Dönüş mü hayal mi yaşlandık mı / Aramızda o fırtına mavisini çiçek / Onunla ben dünya ikimiz / Gider döneriz” dizelerini ekler. Demiralp “Sevda Kalıcıdır”ın bazı bölümlerine ilişkin Akın’ın “öznelliğine döndüğünü, özel yaşantılara göndermelerde bulunduğunu” aktardığı anlatımına “dilinin daha oturmuş olduğunu” ekler. (Demiralp 2004: 60; Akın 2019: 473)

Koçak'ın “*Sevda Kalıcıdır*”a dair anlatımında da “*Kış Yolculuğu*” şiirini buluruz. “*Bu kontrollü ama zorlamasız, sakin, kusursuz coşkunun ardında, Gülten Akın'ın şiirinin bütün sert dönemeçleri, gelgitleri de uzaktan uzağa hissedilir.*” derken, Akın'ın şiiri için “*işkenceler, kayıplar, yine işkenceler, yine kayıplar. Ağutlar, ağutlar, yine ağutlar.*” tanımlamasında bulunur. “*İndirgenmez ve çelişik gerçeklere çarpa çarpa sonunda ulaşılmış bir dinlenme noktasında gibidir şimdi şiir, kendi hakikatini dinliyor gibidir.*” sözleri ile devam eder anlatımına. (Koçak 2004: 79-80)

Ada, “*Sevda Kalıcıdır*” için incelemesinde “*şiir bireyinin yorgun trajedisinin*”, “*inceltmiş şiir dilinin kıvrımları arasından yansıdığı*” dile getirir. Anlatımını eserin “*Balkon*” ve “*Kent*” bölümleri ile sürdürürken, “*Balkon*” bölümüne ilişkin “*toplumsal kuşatılmışlık içinde yaşanmamış tutkuların, duyguların gecikmiş dışa vurumu olarak*” yorumlanabileceğini dile getirirken, şiirlerde “*geçmişe dönük irdelemelerin*”, “*şiir bireyinin yaşlılık belirtileriyle*” aktarıldığını belirtir. Geçmişini irdelemesi sırasında “*sahnenin balkon olduğundan*” bahseden Ada anlatımına, “*bir yaşlı adam, bir yaşlı kadın vardır balkonda, oğul yitiktir. Kendi varoluşunu sorgular.*” sözleri ile devam ederken “*bireyin varoluşsal sorunsalının*”, “*içine ata ata trajik bir düzleme evrildiğinden*” söz eder. Gülten Akın'ın “*yaşadıklarını ve yaşayamadıklarını erteleye erteleye “yaşlılık” kıyametine dayandığını*” dile getirirken, “*geçmişin değiştirilemeyeceğini*” bildiğini lakin “*bundan hayıflanmadığını*” anlatır. (Ada 2004: 92-93)

Ada, “*Kent*” bölümü için şairin “*kenti ve kendi hayatını sorguladığından*” bahseder. “*Şiirde yapıya özen gösterdiğini*” dile getirirken, şiirlerinden örnekler ile şiir evrenini anlatır Akın'ın. Şiirlerde “*1980 sonrası askeri cunta döneminin eleştirisinin*” bulunduğu bahsederken, “*etnik soykırımlar, mülteciler, çocuklar, şirketler, paralar, silahlar, oteller, egemenlik ilişkileri*” yer aldığını belirtir. “*Nergisten ben sorumluydum, ırgından ve çocuklardan / Yanlış mı belledim, insan sorumluluktur.*” şiiri üzerinden sürdürdüğü anlatımında Ada, Akın'ın “*inceliklerin şairi olarak dile ve düş gücüne karşı sorumluluklarını yerine getirdiğinden*” bahsederken, “*şiir ve hayat ilişkisini öyle somut düzlemde kurar ki, hayatın soyut imgesi çıkar ortaya. Modern Türk Şiirine katkısı da bu noktada aranmalıdır.*” sözleri ile anlatımını tamamlar. (Ada 2004: 93-94)

3.4.11. Sonra İşte Yaşlandım

1995 yılında yayımlanan “*Sonra İşte Yaşlandım*” on yedisi kısa, kırk bir şiirden oluşmaktadır. (Akın 2019) Gülten Akın kitaba ismini veren, unutulmayacak kısa bir şiir ile başlar, “*Bir roman kadar uzun bu tümce, / -Sonra işte yaşlandım.*” Kısa şiirleri arasında “*geçmek acıyı getirir daima*”, “*Her konuşma bir şeyi değiştirir hayatımızda / Sustum durdum geriye geriye çekilerek*” dizeleri yer alır. (Akın 2019: 519-522-523)

Demiralp “*Sonra İşte Yaşlandım*” için “*dilin, şiirin bilincidir.*” der. (Demiralp 2004: 61) Eser için “*Artık şiir ne özellik ne de toplumsallık için yazılmaktadır. Öznenin kendisi de, çevresindeki yaşam da şiir diline çevrilmek için karşısındadır. Görmüş geçirmiş, her şeye üstten bakabilecek kıvama ermiştir. Acıyla değil hüznle karışık bir alaylı bakışla yazılmıştır şiirlerin çoğu.*” sözlerini anlatımına ekler. (Demiralp 2004: 61)

Demiralp “*Ölümlerle yaşamla söyleşerek kendi çevresinde döndüğünden*” bahseder Akın’ın, “*nasıl bir ortamda yaşandığının*” anlatıldığını dile getirir, şairin “*televizyon ekranı*” ile “*sokakta gördüğü düzen*” ile “*uyuşmasının zor olduğundan*” bahsederken, “*Bir Sabah Çekimi*” şiirinin “*bir ömrün yoğunlaştırılmış hesabı olduğunu*” dile getirir. (Demiralp 2004: 61) Akın’ın şiiri “*Kare bir. sabah beş, Balıkesir otogar / gülmüşsün de yaprakların dökülmüş sanki / tütün zifir uyuklayan adamlar*” dizeleri ile başlarken, “*son karede toplanmalı dağılanlar / sabahın altısı, Balıkesir otogar*” dizeleri ile son bulur. (Akın 2019: 542)

Demiralp anlatımında, “*imgelerin film kareleri biçiminde oluşturulduğu bu şiir aynı zamanda yeni bir söyleyiş denemesidir.*” derken, Akın’ın “*kendisini duyguların ya da düşlemlerin çekimine, akıntısına bırakan bir şair*” olmadığını aktarır. Şiirlerde “*vurucu sözler, çarpıcı imgeler*” bulunmasa da “*her şiirde zekice bir buluş, özgün bir izlek*” olduğunu belirtir. (Demiralp 2004: 61)

Ada anlatımında kitabın başlangıç dizelerine yönelttiği vurgusu ile yapıtın tamamında, “*hayatla şiirin iç içe*” olduğundan bahseder. (Ada 2004: 94) Esere ilişkin, “*Meta, dil ve iletişim kirlenmesi eleştirisi ironik bir dille yapılır.*” derken “*ironi*”nin, Akın’ın şiirinin “*ayrılmaz bir ögesi*” olduğundan bahseder. (Ada 2004: 96)

“*Sonra İşte Yaşlandım*”, Alper’in anlatımında da yer bulur kendisine, “*Sentez döneminin lirik şiirleriyle, damıtılmış şiir örnekleri sunar bize*” derken anlatımına, “*sabrın bolca verildiği, öfkenin hep ertelendiği, hep evet demelerin insanı bıktırdığı, usandırdığı, yasakların egemen olduğu bir yaşama sessizce başkaldırının işlendiği bir şiiri*” ekler, “*Ayrıntılar İlahisi*”. Şiir, “*sözler gelip geçsin diyedir, öfke sen bekle / örselendin ağrının oyuldun, henüz değil ölüm / ten bekle / bağırmalıyım, çılgılığım kıştan ilkyaza değmeli / A yasak, hayır korkulu, evetten usandım*” dizelerini taşır. (Alper 2022: 199; Akın 2019: 519)

Alper anlatımında “*Kent Bitti*” şiirine yer verir kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğinin vurgusu ile. Şiir, “*bütün gün bütün gün çarpışa çarpışa / kent ağır sularında / herkes yaralı / erkekler / kanına alkolden kıymıklar batıran / erkekler doğuyor çılgınlıklarından / kadınlarsa / kapatıp kendilerini rahimlerine sırlarıyla oynuyorlar / kent bitti*” dizeleri ile son bulur. (Alper 2022: 199; Akın 2019: 531) Alp ise şiire ilişkin erkeklerin çılgınlıkları ile bulunduğu kentte, kadınlara düşenin sessizlik olduğundan bahseder, kadınlar kapatırlar kendilerini rahimlerine sırları ile oynarlar. (Alp 2022: 267)

3.4.12. Sessiz Arka Bahçeler

1998 yılında yayımlanan 1999 yılında Antalya Altın Portakal Ödülü'nü kazanan “*Sessiz Arka Bahçeler*” kitabında otuz beş şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Girişindeki “*Leyla*” şiirinin ardından gelen “*Balina*” şiirinde seslenir Akın, “*Göğü gördüm imkâna tutuldum düşü sevdim / dalıp çıkmalarım “orda bir şey”e dönüktü*” dizeleri ile. (Akın 2019: 548)

Andaç anlatımında Gülten Akın’ın “*yeni bir şiire*” yöneldiğini anlatır, “*Sessiz Arka Bahçeler*” ile “*eriştiği düzey*” ve şiire getirdiği “*çağcıl /ağıtsı söyleyiş özelliklerini*”, “*anlamsal yoğunlulukla yeni bir şiire*” taşıdığını belirtirken, “*an’ların, sevginin, umutlu yaşayışın, acının sessiz çılgınlığını şiirlerinde duyduğumuzu*” dile getirir. (Andaç 2004: 101-102)

Demiralp anlatımında, Akın’ın “*Sessiz Arka Bahçeler*”deki şiirlerinde “*hüznün bağırması*”nı dile getirir, şiirlerin “*usulca sokulduğunu*” anlatır insana, insanı “*yumuşakça sardığını*”, “*sorgulamaya ittiğini*” anlatır. (Demiralp 2004: 61) Akın’ın “*genellikle yaşamıyla, bireysel, toplumsal boyutlarıyla duygulu hesaplaşmalara girdiğini*” belirtirken “*öznele, özele göndermelerde*” bulunduğu bahseder, “*Korkak Kadınlar*” ile “*Kapıcı Kadınlar*” şiirlerinde de kadının durumunu işlediğini aktarır. (Demiralp 2004: 63)

Ada, Akın’ın “*Sessiz Arka Bahçeler*”de belirli izlekleri sürdürdüğünden bahseder. “*Mutfağına yeni sözcükler almadan*” “*anlatım ve söyleyiş tekniklerini*” geliştirdiğini dile getirirken, “*sade, arı bir dil kullandığını*”, “*bireye ilişkin gerçeklikleri yeniden ürettiğini*” anlatır. “*Kırık dökük söyleyişlerle kırık dökük yaşantılara çıktığından*” bahseder Akın’ın. Anlatımını sürdürür, “*Kadınlar, aşkı süren kadınlar, sözleri kuş kadınlar, düşleri çıkmayan kadınlar, acıyla bölünen kadınlar, mutfak, oda, yatak arasında evdeki kadınlar, konken oynayan kadınlar, tükenen kadınlar, kapıcı kadınlar bütün insancıl yanlarıyla ve sınıfsal konumlarıyla, şiirin nesnesi dile, dolayısıyla anlamsal derinliğe dönüşürler.*” sözleri ile. (Ada 2004: 96-97)

“*Sessiz Arka Bahçeler*”e ilişkin “*belirgin bir şekilde “kadın” konusunun işlendiği*” vurgusunun eşlik ettiği Sürsal’ın anlatımında bunun için Akın’dan “*bir ağacın özsuyunun yapraklara vurması misali doğal olduğu*” yanıtını aldığını belirtir. (Sürsal 2004: 104) Sürsal esere ilişkin anlatımında, “*Onun sessiz arka bahçelerinde gezinenler ‘kadın/insan’lardır.*” sözleri yer alırken, Akın’ın “*kadınların sessizliğini*” bozduğundan bahseder, Akın’ın şiirleri ile kadınların “*saklı/giz tutmuş bahçelerinde*” gezdirdiğini belirtir. Sürsal anlatımına “*Böylece ister istemez gerçekleşiyor arka plan/bahçeden ön bahçeye geçiş. Akın, kendi hemcinsini iyi, hem de çok iyi tanıyor ve bunun tanıklığını yapıyor.*” sözlerini ekler. (Sürsal 2004: 104)

3.4.13. Uzak Bir Kıyıda

Gülten Akın'ın 2003'te yayımlanan aynı yıl Dünya Kitap Ödülü'nü kazanan “*Uzak Bir Kıyıda*” kitabında yirmi altı şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) “*Bütün öyküleri yazıp tüketti / bir kendi öyküsü kaldı içerde*” dizelerinin bulunduğu “*Öykü*” şiiri ile başlayan eserde “*Mavi Kuş*” isimli ayrı bir bölüm bulunmaktadır. (Akın 2019: 571)

Mutlu, eseri “*öznenin gitgide içe ve anılara çekildiği, yaşama ilişkin hesaplaşmaların gündeme geldiği, yaşlılığın bir sorunsal olarak karşımıza çıktığı kitaplardan biri olarak*” değerlendirir. Anlatımına kitabın girişindeki “*Öykü*” şiiri ile devam ederken, “*Yaşı gereği gitgide sosyal yaşantıdan ayrı düşen şair, şiirinde anılara ve iç dünyaya daha fazla yönelmektedir. Bu onun için gönüllü değil zorunlu bir içe dönüştür.*” sözlerini ekler. Akın'dan aktarımı ile Mutlu, “*Dünyaya bakmadan sadece kendi kafası içinde olanlarla şiir yazmak benim pek aklımın alacağı şey değil. Bazı şairler var sadece kendi içine dönüyor, ben de kendi içime dönüyorum ama bu isteyerek dönüş değil, yaşlandığım için ve dışa dönük olmayı artık sürdüremeyeceğim için. Sağlığım dolayısıyla, yaşlılığım dolayısıyla biraz da ister istemez dışa kapanınca içe dönüyorsunuz, yani geçmişe dönüyorsunuz.*” sözlerine anlatımında yer verir. (Mutlu 2022: 166)

3.4.14. Kuş Uçsa Gölge Kalır

2007 yılında yayımlanan “*Kuş Uçsa Gölge Kalır*” kitabında yirmi dokuz şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Eser, “*Ötekini oku, derinde dipte duranı*” dizesi ile başlarken, kitaptaki şiirlerden “*Leke*”de, “*Çağın en karmaşık yerinde durduk / biri bizi yazsın, kendimiz değilse / kim yazacak / sustukça köreldi / kaba günü yonttuğumuz ince bıçak*” dizeleri ile seslenir. “*o günlerden bu günlere / siz neyi taşıdınız / ben neyi taşıdım?*” dizelerinin yer aldığı “*Bağlar*” şiirini ise “*bende bir gülten kaldı / hangi bağa diksem yabancı*” dizeleri ile sonlandırır. (Akın 2019: 609, 611, 613) Asiltürk esere ilişkin anlatımında, “*öznenin dünyanın gerçeklerini göz ardı etmeden gitgide içe çekildiği*”nden bahsederken, Gülten Akın'ın şiirlerde “*toplumsal izlekleri*” anlatmaya devam ettiğinin altını çizer. (Asiltürk 2018: 35)

Çelenk son döneminde yer alan şiir kitaplarını dâhil ettiği anlatımında, “*Bu kitaplardaki şiirlere esas olarak, yapılacak çok şey olduğunu ve zamanın ne çabuk geçtiğini yankılayan hafif bir yakınma ve fakat kıvamlı bir hüziin eşlik eder.*” derken bunun “*hüsrandan da hayal kırıklığından da*” farklı bir duygu olduğunu dile getirir. (Çelenk 2022: 61)

3.4.15. Celâliler Destanı

2007 yılında yayımlanan “*Celâliler Destanı*”nda “*Sunu*” bölümünün ardından gelen dokuz şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Akın “*Bu destan 1980'lerde yazıldı.*” derken, “*Seyran Destanı*’nda, bu kez

yoksullukla başatmak için ayaklanan göçen halkın savaşıını vardı. Celâlıler Destanı ise koca Osmanlı Mülkü'nün ayakta olduğu bir dönemde, zulmün ve buna karşı kalkışmanın, büyük ve uzun isyanın destanı olsun diye yazıldı." sözleri ile devam eder. "İmparatorluk onmadı bir daha. Cumhuriyet ve onunla başlayan devrim süreci dışardan ve içerden nedenlerle 'İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle' amacına ulaşamadı. Gerçek bir demokrasinin koşullarıysa bir türlü oluşturulamadı. "Celâlıler" yeniden türedi. Çoğaldı. Karşı kalkışmalar kanla, acıyla, hisımla sindirilmeye çalışıldı." sözleri ile anlatımını tamamlar. (Akın 2019: 649)

1980'lerde başladığı destanın yazımını yaklaşık yirmi beş yıl sonra tamamlayan Akın'ın eserine ilişkin anlatımında Mutlu, "“Seyran'da sözünü ettiği on altıncı yüzyıldaki Celâlı İsyancıları sırasında yaşanan zulmü bu kez bir başkaldırı öyküsü temelinde destanlaştıran şair, yine Seyran'daki gibi güncel olanla tarihsel olan arasında koşutluklar kurmaya çalışır. Tarihsel süreçte olduğu gibi modern toplumda da "halkı köle gibi düşünen, güçlendikçe yasa tanımaz olan, devlet içinde devlet olmaya özenen ve suç işleyen yeni Celâlıler çıktığını belirten Akın, eskilerle yeniler arasındaki benzerlikleri vurgulamayı düşünse de Celâlıler Destanı'nda güncel bölümlerin eksik kaldığı görülmektedir." sözleri ile devam eder. Mutlu anlatımını Seyran Destanı ile Celâlı Destanına ilişkin "arasındaki ortak noktalar bu destanların zulme başkaldırıcı ele alan büyük bir destanın parçaları olarak düşünöldüğünü ancak tamamlanamadığını göstermektedir." sözleri ile tamamlar. (Mutlu 2022: 155)

Alpay, destanın girişindeki "Nerde İnsan" şiirine yönelttiği vurgusu ile sorunun anlaşılabilmesi için iki "katman" sunarken anlatımına ekler, "1- İnsan, yeri belliyken kaybolmuştur, ortalıkta yoktur, kendini göstermemektedir, 2- ya da yeri zaten hiç belli değildir ve şiir insanın yerini aramaktadır." İlk soru ile devam ettiği anlatımında, "tarihsel bir dehşetin genellenmiş ibretidir" derken, "1519 yılında Yozgat'ta Bozoklu Şeyh Celâl etrafında başlayan, "zulmün ve buna karşı kalkışmanın, büyük ve uzun isyanı olsun diye yazıl"mış Celâlıler Destanı'nın ibreti" olduğunu dile getirir. (Alpay 2022: 27-28)

Gökâl-Alpaslan anlatımında "toplumun her kesiminden insan sergilenir." derken kitabın temel sorununun "feodaliteyi temsil edenlerle ve devletle halk arasındaki çatışmadır. İlk şiirde toplum üzerinde fiziksel şiddet yoluyla yaratılan korku bütün gücüyle işlenir, şiirler boyunca ilerlendikçe ekonomik baskı artar ve giderek düşünsel bir baskıya dönüşür. Sonlara doğru umudu temsil eden genç, kendini bir yol ayrımında bulur. Bu, bireyin içinde bulunduğu tarihsel ve sosyal koşulların ayırına varması/bilinçlenmesi anlamına gelir." sözleri ile anlatımını sürdürür. (Gökâl-Alpaslan 2014: 48)

Gökâl-Alpaslan anlatımında, Gülten Akın'ın Celâlı İsyancıları için "devletle yerel yöneticiler ve Celâlıler arasında sıkışan ve hepsince ezilen halkın, daima kaybeden taraf olduğu yolundadır. Bu noktada Gülten Akın, aydın-cahil, kadın-erkek, genç-yaşlı ayrımı yapmaz. Şairin tavrı, ezilen halktan yanadır ve halkın sessiz direncini överken hüznölüdür. Akın ne idealisttir ne hayalcidir, tamamen

gerçekçi ve eleştireldir. Halkın ezilmeyi bir yazgı gibi benimsemesinin lirik bir ifadesidir bu destan. Birçok dize halkın ağzından devlete sesleniş üslubundadır. Şair devleti suçlamaz, eleştirmez; halka ve insanlara kızmaz. Halkın devlete güveni ve inancı karşısında duygusaldır. Gülten Akın'ın eleştirisi sisteme yöneliktir; yerel yöneticilerin devletin gücünü halkı ezmek için kullanırken giderek daha da canavarlaşması karşısında öfkesini ve acısını saklamaz. Feodaliteyi halkla devlet arasında yanlış bir aracı olarak görür.” sözlerini anlatımına ekler. (Gökalp-Alpaslan 2014: 67)

Akın'ın eserinde 1980 sonrası ile kurduğu bağ, Gökalp-Alpaslan'ın anlatımında, “sanatçı, doğal olarak, içinde yaşadığı çağın toplumsal ve evrensel koşullarından kendini soyutlayamaz; dolayısıyla bireysel düşüncelerinden ve yaşadığı zamanın ruhundan ayrı bir eser yaratamaz.” sözleri ile yer alırken, Akın'ın şiirlerini “Türkiye'nin gerçekleriyle” bağladığından bahseder. “Her iki dönemin de kendine özgü nitelikleri ve karmaşık toplumsal nedenleri vardır ama ikisinin de bedelini ödeyen halktır, şaire göre” sözleri ile sürdürdüğü anlatımını “Gülten Akın'ın eserinin aradaki yüzlerce yıllık farka rağmen Türk halkının kaderinin destanı olduğunu söylemek mümkündür.” sözleri ile tamamlar. (Gökalp-Alpaslan 2014: 68)

3.4.16. Beni Sorarsan

2013 yılında yayımlanan 2014 yılında Metin Altıok Ödülü'nü kazanan “Beni Sorarsan”da kırk iki şiir bulunmaktadır. (Akın 2019) Susam'ın anlatımda dile getirdiği gibi “Beni Sorarsan” “büyük ve çok değerli bir külliyyatın kapanış kitabı”dır. (Susam 2021: 101) Gülten Akın “Önsöz Gibi” bölümünde, “Ağır, çok ağır bir dünya” dizesinin ardından anlatımına başlar, “I Ocak. Yabani menekşeler açmış. Kuzey Ege'nin kente uzak, dağlara yakın kıyısında evler insansız.”, sürdürür sözlerini, “Gazetelerden, televizyonlardan kan damlıyor bir yandan. Öteden yılbaşı kutlamaları. Salt gürültü, salt mutlu gibi yapan insan (Nasıl insan?) kalabalığı. “Çok çiğ çağ” demiş Necatigil Usta: “Çok çok çiğ” şimdi. Sevinç de eğlence de sahte, bir yüzü bu... Öte yüzü kavgazan, kıyıcı, savaşıardan savaş beğenen. Öldüren ve ölen, aptalca!” (Akın 2019: 683) Anlatımını sürdürür Akın, “Pazartesi ve cuma günleri ikinci hayatımı yaşıyorum, dörder saat. Diyaliz, dört yıl oldu. Yeni başladığımda bir genç kız (o da diyaliz hastası) bana öğüt verdi (o on yıllıkmış): “İki hayatınız olmalı. Evdeki sıkıntı, sevinç vb. ne varsa eve bırakıp çıkacaksınız. Diyalizde yaşadıklarınızsa özellikle orada kalmalı. Evde evi yaşamalısınız.”, “O becermiş, genç olduğu için belki. Ben henüz beceremiyorum. Eve diyaliz sokmuyorum pek de ev hastaneye benimle geliyor. Ev değil yalnız, dışarıdaki her şey.” Akın'ın anlatımı “Ağır, çok ağır bir dünya.” dizesi ile son bulur. (Akın 2019: 684) Eserin ilk şiiri ismini de aldığı “Beni sorarsan, / Kış işte / Kalbin elem günleri geldi / Dünya evlere çekildi, içlere” dizeleri ile başlar. (Akın 2019: 685)

“Beni Sorarsan”a ilişkin Susam, “en büyük özelliği tematik çeşitliliğine rağmen tüm şiirlerin bilinçdışına sinmiş bilgeliğin nefesidir.” derken, Akın'ın eseri için “Ses değil nefestir bu sonda duyulan.

Batan güneş, soğuyan dünya, uzaklaşan yıldızlar, küçülen insan. Bütünü zerresiyle idrak eden bir şiidir Akın şiiri.” sözlerini anlatımına ekler. (Susam 2021: 101)

Susam anlatımında esere ilişkin, “*Eksilteli, içe çekilen, kesik, her yükselişte sesini erteleyen biricikliğini yutkunmalarına, susmalarına, eksik kalışlarına dizmiş bir şiirin son halkası*” der. Anlatımını sürdürür, “*Hem toplumcu mücadeledeki devrimci öz, değişim arzusu, tanıklıklar hem kadın oluştaki hezeyansız, iç çekişli, vakur ve çekingен duyuşlar hem tarihten, bellekten, doğadan aldığı içte, için sesiyle yeniden kurup dışarıya usul bırakışlar...*” sözleri ile. Ardından anlatımına, “*Gülten Akın “Beni Sorarsan”da ilk şiirinde dünyadan, insanlıktan, yeryüzünden el aldığı her şeye hakkını teslim eder.*” sözlerini ekler. (Susam 2021: 104)

Celâl anlatımında *Beni Sorarsan*’a ilişkin Akın’ın “*günlük hayatı doğrudan, çokluk değiştirip şiirleştirme tasasına düşmeden şiirine aldığından*” bahsederken, “*kasıtlı olarak imgeden kaçtığı*” dile getirir. Akın’ın ustalığını ortaya çıkarmanın ise “*bir dizeyle, bazen bir sözcükle müdahale edip gündelik dilin şiirselleşmesini sağlaması*” olduğunu aktarır. (Celâl 2022: 101)

Susam, eserin “*başat duygusu*”nun “*dünyadan gelip geçerken, sona yaklaşmışken tevekkül ve teslimiyetin getirdiği elem*” olduğundan bahseder. “*Kış bahçesi bu duyguyla tarumdur.*” sözleri ile sürdürdüğü anlatımına, “*çağa dair eleştireliliğini hiç bırakmamış bir şairle karşı karşıya olduğumuzu da akıldan çıkarmamak gerekir. Kayıt tutmaktan ve şahitlikten vazgeçmez Akın.*” ifadesini ekler. (Susam 2021: 107)

Frankfurt Kitap Fuarı kapanış konuşmasının içinde bulunduğu “*Beni Sorarsan*”da, Akın’ın, “*Bizler, hayatın dilini sanatın, yazının diline çevirenler, onu kitaplara sığdırmaya çalışanlarız.*” sözleri yer alır. Anlatımını sürdürür Akın, “*Estetize ederek sunduğumuz bir amacımız var; hayatın ve dünyanın değişimine katkıda bulunmak. Gündelik konuşmalarda kullandığımız sözcükler, hayatın, insan ilişkilerinin anlamını açıklamada yetersiz kalır.*” (Akın 2019: 711)

“*Yazar özellikle şair onları öyle yan yana getirir, yapılaştırır ki, daha derinden kazarak çıkarılan anlam kurtulan anlam olur.*” sözlerini eklediği anlatımında “*İşte*” der Akın, “*dille yapılan bu değişimdeki büyü, yaşamı nesnel olarak değiştirebilmenin umudunu taşıyabilir.*” Anlatımını sürdürür, “*Bu umutla yaz*”dığını belirtir Akın. (Akın 2019: 711) Anlatımının sonlarına doğru dile getirir, “*Ben, ezilenler olarak, en çok çocukları ve kadınları yazdım. Bir lokma ekmek için doğdukları yerde kalamayıp göçenleri, yollarda telef olanları, kentlerin varoşlarında, gecekonduarda binbir dert içinde yaşayanları yazdım.*” (Akın 2019: 713)

3.5. Gülten Akın Şiirlerinin Dönemler Üzerinden Okuması

Gülten Akın, 1951 yılında yayımlanan ilk şiirinden, 2013 yılında yayımlanan son şiir kitabına sürekliliğini hiç kaybetmemiş, Türkiye'nin geçirdiği dönüşümleri şiirlerinde var edebilmiş, toplumun sesini şiirlerine yansıtabilmiş bir şairdir. Yaşamı ile bütünleştiği şiirinin uzun yolculuğu, Türkiye'nin dönüşümlerini içine alan yapısı ile üzerine yapılacak araştırmayı gerekli kılarken, Türkiye'nin 1950'den itibaren iktisat politikaları odağında belirlenen dönemlerinin, şiirlere nasıl yansıdığı izlenebilmesi, iktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Edebiyat ve iktisat ilişkisine yönelik çalışmaların sayısı giderek artarken, yaşadığı toplumdan ayrı düşmeyen bir şair olarak Gülten Akın'ın şiirleri, yapılacak çalışma için önemli bir imkân sunmaktadır. Gülten Akın, bir şair iktisatçı ve toplum bilimci gibi iktisadi ve toplumsal dönüşümü şiirleri üzerinden dile getirirken, şiirlerinde getirdiği eleştiri ile nasıl daha iyi olabileceğini göstererek toplumsal dönüşüme bir katkı, bir öneri de sunmaktadır. Bu bakımdan hem eleştiri hem öneri hem de katkı sunduğu şiirleri ile Gülten Akın, bir iktisat tarihçisi gibi dönemlerin anlaşılmasına imkân vermektedir.

Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları ile belirlenen iktisadi dönemlerin Gülten Akın şiirleri üzerinden okunmasının amaçlandığı bu bölümde, iktisat ile edebiyat arasındaki ilişkinin kurulmasında izlenecek yöntemin belirtilmesi önemlidir. Çalışmanın ikinci bölümünde anlatılan iktisat politikalarının eşliği ile yapılacak incelemede, Akın'ın şiirleri bütünsel olarak ele alınacak, dönemler odağında şiirlerin aktarımı yapılacaktır. Edebiyat ve iktisat arasındaki ilişkinin şiirler üzerinden kurulabilmesi ve şiirlerin dönemler ile bağının anlaşılabilmesi bu şekilde sağlanacaktır. Kitapların bütünsel bir incelemeye tâbi tutulacağı bölümde iktisadi konular vurgulanırken, belirlenmiş konularından ötürü “42 Günün Şiirleri” ile “Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı” kitapları inceleme dışında bırakılmıştır.

Akın'ın şiirleri üzerinden iktisadi dönemlerin okunmasının amaçlandığı çalışmada, toplumsal dönüşümlerin odağında iktisat ve edebiyat arasındaki ilişkinin kurulması sağlanacaktır. 1950 öncesi ile başlanacak bölümde, 1950-1980 arası dönem ile 1980 sonrası dönemin anlatımları yapılacaktır. Böylesi bir ayrımın esas nedeni iktisat politikalarının toplumsal yapıdaki dönüşümünün anlaşılır bir şekilde takip edilebilmesini sağlamaktır.

Tez çalışmasının sınırlarını da dâhil ederek incelemeyi kolaylaştırmak, toplumdaki dönüşümü rahat biçimde anlamlandırmak için şiir incelemelerinin odağını iktisat politikaları çevresinde belirlenen toplumsal yapı oluşturacaktır. Şiirlerin dönemler üzerinden okunmasının bir diğer nedeni de, çalışmanın özgünlüğünü sağlamaktır. Edebiyat ve iktisat ilişkisi üzerine Akın'ın şiirlerindeki iktisadi konuların, Türkiye'nin dönemlerine oturtulması önem arz etmektedir. Böylesi bir okuma toplumundan ayrı düşmemiş bir şairin, Gülten Akın'ın, şiir yolculuğuna yakın bir bakış sağladığı gibi şiirlerin iktisadi dönemlere nasıl kaynaklık ettiğinin gösterilmesine de imkân verecektir. Bölümdeki başlıklarda konunun

anlatımının ardından şiirler üzerinden edebiyat ve iktisat ilişkisi incelenecektir. Bu bakımdan incelemeyi farklılaştıran dönemlere bağlı kalınarak bağlandığı köke ulaşılması olacaktır.

3.5.1. 1950 Öncesi Döneme Şiirler Üzerinden Bakış

3.5.1.1. İkinci Dünya Savaşı Koşulları

1939 yılından 1945 yılına İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'nin 1950 öncesi iktisadi koşullarına etkisi ağır olmuştur. Yarı seferberlik koşullarının hâkim olduğu dönemde etkin yaş grupları silahaltına alınmış, tarımsal üretim giderek düşmüş, derin bir yoksulluk hissedilmeye, sömürü düzeni oluşmaya, ekmek vesika ile kömür karne ile dağıtılmaya başlamıştır. Toprak ağalarının zenginliklerini artırdığı bu dönemde büyük vurgunlar gerçekleştirilmeye, bürokrat ve yönetici kesimler de kazançlara ortak olmaya başlamıştır. Savaşa girilirse de dönemin yıkımı üstlenilirken bütün yük halk tarafından omuzlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ilkokul öğrencisi olan Gülten Akın'ın anlatımında belirttiği gibi “*kimsenin kimseye el uzatamadığı*”, “*karnelerle, pahalılıkla, yoklukla*” yaşama savaşı verilen bir dönem yaşanmıştır. Babasının askerde bulunduğu savaş yıllarını dedesinin yanında geçiren Akın, yoksulluğu, “*Öğretmen para harcamayı gerektirecek bir şey isteyecek diye çok korkardım. Azını, kötüsünü almak ağrıma giderdi. İyisine çoğuna güç yetmezdi.*” sözleri ile anlatmıştır. (Akın 2001: 182-184)

İkinci Dünya Savaşı'nın derin yıkımı Gülten Akın'ın şiirleri üzerinden incelendiğinde, “*Kırmızı Karanfil*” kitabındaki “*Küçük Kızın Türküsü*” yer bulur kendisine. Çocukluğuna seslenir Akın şiirinde, “*İkinci Dünya Savaşı sırtından geçti / Unutacak mısın yüreğim*” (Akın 2019: 185)

Akın şiirinde anlatmaya başlarken o günleri, anlatır yaşadığı yoksulluğu ve yoksunluğu da:

“Küçük, küçücük bir kızken

Unutacak mısın yüreğim

Bir kurdele bir pabuç yüzünden

Unutacak mısın yüreğim” (Akın 2019: 185)

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yoksulluk ağırdır insanlar üzerinde, nasıl unutulabilir o günleri Akın da henüz küçük bir kız çocuğu iken yaşadığı yoksulluğu, evde ekmeğin bitmesini nasıl unutulabilir? “*Şimdi de onulmaz bir korku*”dur “*evde ekmeğin tükenmesi*”:

“...Şimdi de onulmaz korkundur

Evde ekmeğin tükenmesi

Un biter, ekmek biter, gelsin ödünçler

Unutacak mısın yüreğim” (Akın 2019: 185)

İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmak büyük bir övünç kaynağı olmuştur. Halkın yoksulluğu sürüp giderken onlar “*kara binitleri*” ile geçerler halkın üstünden, Akın unutmuyacağını bile bile sorar:

“...Birçokları kahraman oldular

Büyük oldu adları

Kara binitleri sırtından geçti

Unutacak mısın yüreğim” (Akın 2019: 185)

Acı bir şekilde hatırlar yaşayamadıklarını Akın. İkinci Dünya Savaşı koşulları ağırdır, yoksun bırakır çocuksu sevinçlerden. Sahip olamadıkları, yoksun bırakıldıkları hatırlatır kendisini çocuklarını doyurup götürdüğü parklarda, çarşılarda:

“...Şimdi çocukları doyurup giydirdikçe

Parklara, çarşılarla götürdüğünde

Kendini, kendi çocukluğunu

Unutacak mısın yüreğim” (Akın 2019: 185)

Küçüktür Akın savaş döneminde, çocukluğun arzuladığı sevinçler vardır, uçurtma ile balon ile oyunlar oynanacak zamandır, “*zindan ed*”ilmiştir O’na çocukluk zamanları, sorar “*bağışlayacak mısın*” dizesi ile:

“...Dünya uçurtmayla balonken

Kırmızı ve mavi tayfin bütün renkleri

Sana zehir zindan edenleri

Bağışlayacak mısın” (Akın 2019: 185)

Bir an bağışlamayı düşünür gibidir Gülten Akın yine de hatırlatır kendisini zorlukları ile savaş dönemi. Açlık, yoksulluk vardır, döneme eklenen salgın hastalıklar vardır. Koşullar ağırdır, yaşamlarını kaybederken insanlar nasıl bağışlayabilir bağışlanmayacağını bile bile:

“...Sen, senin adına bağışlayabilirsin

O zaman

Ottan ve açlıktan ve bilcümle haşereden

Cümle dertten hastalıktan

Ölenler ve kalanlar seni bağışlamayacaklar

Duyuyor musun yüreğim” (Akın 2019: 186)

Ama sonra “*unutma*” der, “*bağışlama*” der, “*düşmanını sevme*” der ve “*susma*”. Savaş bütün ağırlığı ile çökerken insanların üzerine unutulmaması gerekir, bağışlanmaması gerekir. Şiiri ile gösterir Akın, savaşın toplumda nasıl bir yıkım yarattığını gösterir, bağışlanmamasını gerektirecek “*cümle der*” yaşanmıştır. Akın’ın vurgusu yalnızca savaşın yarattığı ekonomik yıkıma değildir, savaşta “*ölenler*” ve ardında “*kalanlar*” vardır, “*bağışlamayacaklar*”dır onlar da “*bağışla*”yanları.

Bir dönem anlatımı sunar Akın, 1971 yılında yayımlanan “*Kırmızı Karanfil*”deki “*Yaz*” şiirinde. 1968 yılından seslenirken, yaşamından ayrı olmayan şiirinde de anlatır, savaş döneminin yoksulluğunu, açlığını ve yaşamın öte tarafında var olan zenginliğini. Şiirinde 1968 yılındadır Akın, 1961 Anayasası ve gençlik hareketi ile “hak sahibi bir düzenin” kurulabileceği düşüncesi hâkimdir döneme. Umutlu ve iyimserdir Akın, “*Sevdiğim yaz geldi yine*” dizesi ile başladığı şiirinde. (Akın 2019: 148)

İkinci Dünya Savaşı’nı görmüş, yaşamış biri olarak 1940’lara dönerken kendisini de dâhil eder anlatımına Akın, dönemde “*aç*” giderler çocuklar okullarına, açlığın “*yedi yaşında kural*” olduğunu belirtirken, dönemin sosyoekonomik yapısını verir Akın, bir kesim yoksulluk içindedir savaşın bütün ağırlığını omuzlayarak sırtında, diğer kesim ise zenginliğindedir. Toprak ağalarının zenginliği hâkimdir döneme, “karaborsa, stokçuluk, rüşvet”, önü alnamaz hâldedir, devlet yöneticileri ve bürokratlar da içerisindedir. “*Kürklerle, pırlantalara*” sahiptir kimileri, çocuklar aç giderken okula ve buğdaylarını evlerinde çürütür kimisi de. Savaşa girilmemesi övünç kaynağı olur devlet düşüncesinde, dile getirir şiirinde Akın:

“...Yedi yaşındaydık Kırklarda. Üç yıl gittiler askere

Övündüler savaşa girmedik diye, hâlâ övünmedeler

Yedi yaşında kuraldır aç gitmek okula

Çürüyen buğdayların yanında, kürklerin ve pırlantaların yanında

Aç gitmek okula. Öğlen belki bir simit, bir portakalla” (Akın 2019: 148)

Şiirinde anlatır Akın, yoksulluğunu ve yoksunluğunu anlatır. Sıskalıktan, yoksulluktan utanılır, peki ya, ayakkabı alabilmek mümkün müdür? Zor zamanlardır, “*dişlerdeki, saçlardaki hastalıklar*” ile geçer çocukluk zamanları. Seslenir yine de “*ürkme utanmaktan.*”

“...Sıska olmak, çirkin olmak, utanmak ayağından

-Ki sürer gider etkileri sonra-

Dişlerdeki hastalıkla, saçlardaki hastalıkla

Ellerde sırasız titreme ve çarpıntı

Ürkme utanmaktan utanmaktan” (Akın 2019: 148)

Savaş koşulları köylünün de kentlinin de yoksulluğu derinden hissettiği bir dönem olurken, çocukların hissettiği yoksunluğu anlatır şiirinde Akın, “*top bulunmaz*”, “*bebek bulunmaz*”, “*defter, kalem, kitap bulunmaz.*” “*Süren ağlamalarla*” geçer çocuklar için yaşam oysa savaşa girilmediği için övünülür, bütün yoksulluğuna rağmen ülkenin.

“...Şeker bulamama, top bulamama, bebek bulamama

Defter, kalem, kitap, günler süren ağlamalarla

-Ki her yalnızlıkta sürer gider sonra-

Övündüler, savaş bizden uzakta

-Savaş bizden uzakta, bizim hünerimiz ve aklımızla” (Akın 2019: 148)

Savaşa girilmemiş olsa da yaşanan dönem, toplumsal yapıda önemli değişimler yaratmış, Cumhuriyet döneminden itibaren gözetilen denge gitgide bozulmuş, ekonomik yatırımların sınırlı olduğu dönemde, “karaborsa ve vurgun” yoksulluğun görünürlüğünü daha da artırmıştır. (Yıldırımaz 2015: 550) Şiirinde anlattığı gibi yaşamını anlattığı satırlarda da dile getirir dönemi Akın, “*Halk, İsmet Paşa’ya yoğun bir öfke duyuyordu, O’nun partisine de. Dedikodular alıp yürümüştü. Devlet arabalarının, bakan bürokrat evlerine yiyecek taşıdığı, bazan bir demet maydanoz, bir sepet yumurta için gönderildiği, bu dedikoduların en zararsızıydı. Atatürk’ün kurduğu parti yozlaşmış gitmişti. Halkı düşünen yoktu. Devlet bir avuç azınlığın devletiydi. Siyasa, halkın sırtından kişi zengin etme siyasasıydı. Vurgunculuk alıp yürümüştü.*” (Akın 2001: 185) Anlatımında belirttiği gibi savaş döneminin “vurgun ortamını” dile getirir şiirinde de:

“...Öyleyse bir villa daha, bir kürk daha, bir Avrupa daha

Kara taşıtlarda bembeyaz besili kahkaha

Bir demet maydanoz, bir sepet yumurta bazan da

Aylık elli lira ve asker tayını doksan kuruş karşılığında

Kara kara kara

Ankara” (Akın 2019: 149)

Şiirini sürdürür Akın, “*Dışarda savaş. Yeni bir roma yapılırken /Eski bir roma yıkılmada*” dizeleri ile. İkinci Dünya Savaşı’nın kazananı olarak ABD, savaş sonrasında gücüne güç katarken, kapitalist dünya ekonomisinin egemenliğini elde eder. Savaş sonrası kazandığı güç ile yeni bir dünya düzeni kurmak ister, Sovyetler Birliği’ne karşı sürdürdüğü mücadelenin yanı sıra Avrupa’nın “yeniden” inşa edilmesini,

Türkiye gibi ülkelerin çevrenmesini amaçlar. Kapitalist ekonomiye eklenme sürecini dünyaya dayatılan kapitalist düşünce ile anlatır Akın, “tröstleri, bankaları, borsalarıyla”.

“...Kurtların türküyle gezdiği bir dünya
Ve köpekler uzun bir bahar kızgınlığında
Kan, ateş, bitmeyen açlık, çürüyen Avrupa
Tröstleri, bankaları, borsalarıyla” (Akın 2019: 149)

Şiirine 1950 yılı ile devam eder Akın, yaşamı üzerinden ilerletir şiirini yeniden, on yedi yaşındadır ama dönemin bütün ağırlığı ve yoksulluğu ağırlaştırmıştır yaşamı. Yaşanmamış bir çocukluğa sahiptir bunun yanı sıra. Sorar şiirinde neden yaşanmıştır bunlar, “kim karıştırmıştır” ve “ne hakla”, “ne diye:”

“...Yıl elli. Yaz gelmişti sevdiğim yine
Sanmam ki yaş on yedi olsun o yaşlılığımızla
Sanmam ki o kadar olsun, çocuk kalmışlığımızla
Kim karıştırdı her şeyi, ne hakla, ne diye” (Akın 2019: 149)

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye gerek Sovyet tehdidi gerek dış politikasındaki yalnızlığı ile ittifak arayışına girerken, ABD'nin yanında yer almıştır. 1950 öncesinde başlatılan Marshall yardımları ile 1930'lardan itibaren sürdürülen kendi kaynakları ile sanayileşme anlayışı kenara bırakılmış, ABD'nin çizdiği yola girilmiştir. 1950 sonrası belirleyen de dönüştürülen bu politikalar olmuştur.

1950 sonrası anlatımına geçmeden, iktisat politikalarında yaşanan “aks kayması” vurgusu önemlidir. 1950 öncesinde hazırlanan ABD programlarının ülkenin politikalarında yarattığı dönüşüm ile kendi kaynaklarına bağlı sürdürdüğü sanayileşmesi sanayiden tarıma yönlendirilirken; ulaşım politikası ise demiryolundan karayoluna yönlendirilmiş böylece ticari sermayenin artırılması, tarımın pazara açılması ve kentleşmesi amaçlanmıştır.

3.5.2. 1950 - 1980 Arası Döneme Şiirler Üzerinden Bakış

3.5.2.1.1950 Sonrası Dönemin İktisadi Koşulları

1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin politikaları ABD'nin hazırladığı planlar ile belirlenirken, Marshall yardımı sonrasında tarımda makineleşme ve traktörleşme hızlanmış, tarımsal kesimde artan makineleşme emek gücüne ihtiyacı azaltırken, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına neden olmuştur. 1960 sonrası politikalarına planlama düşüncesi hâkim olmuş, 1968-1972 arasında uygulanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile köyden kente göçün “teşvik” nedeni değişerek, hızlı kentleşme, ucuz emek gücünün ulaşılabilirliği ve iç pazarın genişletilmesi amaçlanmıştır. (Kepenek 2014: 147) Öte

yandan 1960 sonrasında ülkenin güçlü sanayisi ile iyi bir yaşam ve iş isteği arzusunda olan köylüler, kentlere göç etmeye başlamıştır. Tarımsal faaliyetlerde yaşanan iyileşmelerin üretim artışı yaratmadığı dönemde, toprakların tek bir güç elinde toplanması, küçük işletmelerin kapanmasına neden olmuş, bu durum göçü hızlandırmıştır. Köylüler yaşadıkları toprakları, yoksulluk, işsizlik, imkânların sınırlanması ve toprakların tek bir elde toplanması nedenleri ile terk etmeye başlamışlardır.

Bölümde, genel hatları ile yoksulluk, köy, kent ve gecekondu konularına yer verilecek, konuya ilişkin ufuk oluşturulması amaçlanacaktır. Böylece dönemdeki seyir ile şiirlerdeki izler takip edilecek, köy-yoksulluk-göç, kent-yoksulluk-gecekondu başlıklarının anlatımı yapılacaktır. Konuya ilişkin genel bir anlatım sunulacağına tekrarı ile şiirler üzerinden dönemin anlamlandırılması amaçlanacaktır.

Yoksulluğun tanımlanmasında görüş birliğine varılmamak ile birlikte yapılan tanımların “bakış açılarına” ve “değer sistemlerine” göre değiştiğinin belirtilmesi önemlidir. Yalnızca ekonomik anlamda tanımlandığında ise yoksulluk birçok belirleyicinin eşlik ettiği “göstergeleri” içinde bulundurmaktadır. (Şenses 2006: 62) Yoksulluk, ekonomik anlamının yanı sıra insanların içinde yaşadığı toplumda “başta çıkmaya” çalıştığı “toplumsal bir durum”dur. (Erdoğan 2016: 14)

1950’li yıllara ilişkin iktidara gelen Demokrat Parti’nin yoksulluk ile mücadeleyi gündemine almadığının belirtilmesi önemlidir. Köyün kalkındırılmasına dayalı iktisat politikasının yanı sıra kente yapılacak göçün önünün açılmasını amaçlayan DP iktidarı, 1950’lerin ikinci yarısından itibaren ticaret hadlerine bağlı gelişen olumsuz tablo ile amaçladığı planı uygulayamayarak, ithal ikameci sanayileşme politikasına dönmüştür. Ekonomik durum yüksek enflasyon ile daha da kötüleşirken, devletin önlem almaması yoksulluğun boyutunu ağırlaştırmıştır. (Buğra 2013: 172-173)

Marshall yardımları ve ihracata yönelik sanayileşme politikasının belirleyiciliğinde oluşan yeni birikim modelinin mekânsal özelliği köy merkezli kent karşıtı olmasıdır. Tarıma dayalı sanayileşmenin güdüldüğü dönemde, tarımsal alanda bulunan emek gücünün işsiz kalması ile “kaçınılmaz” bir şekilde kente göç eden insanlara yönelik imkân yaratılmamasından da anlaşılacağı gibi uygulanan politikaların, kentte yarattığı etki köyden daha büyük olmuştur. Esasında kapitalistleşme süreci olarak adlandırılan tarımsal alandaki dönüşüm ile köyden kente göç sonrası “mülksüzleşme” anlamına da gelen “işçileşme” süreci başlarken, 1950-1980 arasında kentleşmenin esas belirleyicisi “büyük ve yoğun” emek gücü ile kente göç eden insanlara dayanmıştı. (Şengül 2017: 425; Yıldırım 2015: 541) Bu bakımdan belirtilmesi gereken kentleşme sürecinde yalnızca mekânsal bir değişimin olmadığı, “ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel” alanları da kapsayan bir dönüşümün var olduğudur. (Işık, Pınarcıoğlu 2011: 95)

Köylerin durumu incelendiğinde, 1965 yılında Adalet Partisi Hükümeti’nin programına göre köylerin yüzde 60’ında “içme suyunun kaynağı” bulunmazken, yüzde 98’inde elektrik, yüzde 90’ında karayolu bağlantısı bulunmamaktaydı. (Buğra 2013: 180) Kentteki yoksulluğa ilişkin alınan önlemlerde

ise yenileşme yapılmamıştı. Sanayi sektörünün büyüdüğü dönemde iş olanakları artarken, özel sektörün de geliştiği 1960-1980 arasında istihdam olanakları özel ve kamu için iyileşmişti. Dönemde köyden kente göçün kazandığı hız istihdamın “ötesinde” olurken, “enformel” sektörün gelişiminin başladığı dönemde, formel sektörün istihdama yanıt veremediği kent ekonomisi oluşmaktaydı. (Buğra 2013: 180-181) 1950 sonrası uygulanması muhtemel kent politikalarına yönelik “pasif” kalmayı tercih eden devlet, düzenleyici konumundan ayrılarak, kendisini “kendiliğinden gelişen enformel ve formel süreçlere” bırakmıştır. (Işık, Pınarcıoğlu 2011: 110-111)

Gecekondu, kente gelerek bir yaşam kurma çabasında olan, “devletin ve piyasanın yok saydığı” insanların yaşam alanı olmuştur. (Işık, Pınarcıoğlu 2011: 112) “Formel” anlamda tanımlanan toplumsal ve iktisadi ilişkilerden ayrı bir gelişme gösteren gecekondu, “enformel süreçler”e bağlı oluşumu ile göç edenlere bir yaşam alanı sunmuştur. (Işık, Pınarcıoğlu 2011: 50) Devlet, insanların “barınma ihtiyacını” gidermekten ziyade halkın kendi çözümünü kendi bularak gecekonducularını kurmalarına sessiz kalırken, zaman ile oluşturulan “siyasi baskı”ya karşı “af yasalarını” çıkararak, gecekonducuların meşrulaşmasına izin vermiştir. (Ocak 2016: 135) Ama öncesinde devlet ve gecekondu arasında ilişkinin nasıl olduğunun belirtilmesi önemlidir. Devletin, bu “kaçak yapılaşma” üzerine “ilk tepkisi”, gecekonducuların “yıkılması” üzerine olmuştur. Yıkımı sonrasında ismi ile anlam kazanarak, yeniden “inşa edilmesi” ile gecekondu kesiminin “dayanışmasını” artıran bir süreç yaşanmıştır. (Yıldırım 2015: 555)

Dönemdeki gecekondu fabrika çevrelerinde kurulurken, gecekonduculardaki yaşam şartlarının kötü olduğunun belirtilmesi önemlidir. Buğra’nın yapılan araştırmadan aktarımı ile İstanbul’daki “eski” gecekondu yerleşimi olan Zeytinburnu’ndaki evlerin “yarısından fazlasının mutfağı”, yüzde 79’unun banyosu bulunmamaktadır. Yalnızca yüzde 24’ünün tuvaleti bulunurken, su kaynağı bulunmamaktadır. Elektrik için ise yüzde 25’i kaçak hat kullanmaktadır. (Buğra 2013: 181)

1980 öncesinde devlet “toplumsal değişimi gerçekleştiren” “toplumsal ilişkilerin” esas “aktörü” konumunda bulunmuştur. Toplumdaki “dağıtım mekanizmalarını” denetiminde bulunduran yapısı ile edindiği “birleştirici rol” ile toplumun “hangi” kesiminin refah düzeyini ne ölçüde geliştirebileceğinin de belirleyicisi durumundadır. Kent ve köy yerleşimlerinin “ne hızda geliştirilebileceğini” ve gelişim düzeylerinin belirlenebilmesini sağlayan bu rol ile 1980 yılı öncesinde “toplumun formel ve enformel kesimlerinin neleri başarabileceği” diğer bir anlatım ile “toplumsal konumları” belirlenmiştir. (Işık, Pınarcıoğlu 2011: 119-120)

1970’ler ithal ikameci sanayileşme politikasının dönemin ortalarına kadar problem yaşamadan ulaşmasını sağlarken, “örneği görülmemiş” toplumsal ve iktisadi kriz ile sona ermiştir. (Işık, Pınarcıoğlu 2011: 119-120) 1980’e girerken “kolay birikim ve sanayileşme” imkânı olan ithal ikameci sanayileşme politikasının sonuna gelirken, 1977 yılı ile düşen ücretler toplum kesimlerinin “politik hareketliliğini”

ve hak taleplerini artırmış, toplumun bütün kesimlerinde yaşanan huzursuzluğun sonlandırılması 1980 darbesi yolu ile gerçekleştirilmiştir. (Işık, Pınarcıoğlu 2011: 119-120)

3.5.2.1.1. Köy, Yoksulluk ve Göç

Gülten Akın'ın şiirlerindeki köy ve yoksulluk konularına ilişkin belirtilmesi gereken şiirlerini yazdığı evrelerdir. 1958 yılında kaymakam eşi ile beraber on dört yıl Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşamlar kuran Akın, şiirlerini Kumluca, Şavşat, Alucra, Gevaş, Haymana, Kumru, Gerze, Saray, Maraş ve İstanbul'da yazmıştır. Köy yaşamını ve yoksulluğunu birebir gözlemlediği dönemde yazdığı "*Kırmızı Karanfil*" ile başlayacak bölümde göç konusunun işlendiği "*Seyran Destanı*" ve "*Ağutlar ve Türküler*" kitaplarının anlatımı yer alacaktır. Köy, yoksulluk ve göç konuları birbirine bağlı sunulacaktır.

"*Kırmızı Karanfil*"deki şiirlerin çoğunda yoksulluğun anlatımı yapılmıştır. Akın'ın kitabındaki mevsimler dörtlmesi, "*Güz geldi. Gözlerim karmakarışık. Körüm ben*" dizelerinin bulunduğu "*Güz*" şiiri ile başlamaktadır. Köylünün yoksulluğunu konu alan şiirdeki cümleler köylü bir kadının dilinden dökülmektedir. "*Gazel düştü Derelere ay Yârim / Kavga bitti. silahını duvara as / başladı Ocağın krallığı, Ormana git / baltanı al köşeden, Çocuklarımızı öp.*" Güz gelmiştir yaşamlarına ve "*Ocağın krallığı*" hükmetmiştir artık. Yaşamı sürdürebilmenin yolu "*ocağın*" yanmasıdır. "*ben burda bağlıyım ay Yârim /Körüm ve yaşlıyım otuz yaşında*". Otuz yaşındadır, gözleri görmediğini söyler ama "gün görmediği"ndendir, ironik bir bakış ile devam eder şiirine Akın, "*Çocukları al, in aşağıya / dileğimdir, onlar görsünler*". Şiirini, "*Dereden öteyi bilmedim /ama bilirim bir koca yaz çabaladığımız /Patatesin sana bir parça şayak etmediğini*" dizeleri ile sürdürür. Bütün bir yaz çabalayıp patates üretmişlerdir ama bir parça şayak etmez ürettikleri. "*Sor bakalım, adam diye Kaydımız var mı?/ben körüm, biz eski, Çocukları yazdır/ Patatesi alıcıya götür ver yirmi beşe /eşeğine bin türkü söyle dönüşte*" dizeleri ile devam eder şiirine. Yoksuldur ama görülmez insanların yoksulluğu. Akın sorar şiirinde "*adam diye*" kaydı bulunur mu sorar, yok sayılan varlıklarını bildirir, "*dünyalık şeylere dünyanın parası gerek / Oysa topraktan çıkardın yirmi beş liracık /Kefenimizi al. sabunu lifini unutma /bir cennet ayırt Hoca parasıyla birlikte*". Yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayacak ihtiyaçları vardır, üretirler, çalışırlar bir yaz boyu, ürettiklerinin karşılığı "*yirmi beş liracık*" olur. Yaşamın zorluğu hâkimdir döneme, "*topraktan yirmi beş liracık*" çıkar, "*dünyalık şeyler*" dizesinde fazlasının beklenmediğini anlatır, yaşamlarını sürdürebilecek kadarını isterler. Yoksulluğu anlattığı dizelerde yok sayılan bir toplum kesimi vardır. "*adam diye kaydı*" olup olmadığını sorarken kimsenin onları görmediğinin, yoksulluklarına çare bulmadığının serzenişinde bulunur. Köylünün yoksulluğunu köylünün dilinden anlatırken, şiirinin gücünü kullanır Akın, Anadolu yaşamını özümsemediğini, insanların yoksulluk içinde geçen yaşamlarına tanıklık ettiğini gösterir şiirinde, eleştirir dizeleri ile. (Akın 2019: 143-144; Mutlu 2022: 161)

Akın'ın “Kış” şiiri gelir ardından. Kış gelmiştir, önceki şiirinden devam eder konuşmaya kadın, anlatımı dilinden sürdürülür, “Güz”ün öleceğine inanmıştır ama “savuştur”muştur ölümü. “Kış geldi. Ocağı yaktık ay Yârim /ceviz yaprak döktü. dere bulanık /savuşturdum kara atlı ölümü / Pancar bastık tencereye suyunan”, “ocak” yanmıştır, “üfle”nmesi gerekir, ses verir şiirinde, ““Üfle. dumana doluştuk. kirliyiz. kötüyüz /üfle. ne kadar Cehennem olsa o kadar iyidir /üfle. Tanrı bıçağa mı benzer girebiye mi? /üfle kör ağzıyla. bir ağzı keskindir””. Tanrı'nın “bıçağa” mı yoksa “girebiye” mi benzediğini sorar Akın, şiirini yazdığı dönemlerde Anadolu yaşamını özümsemektedir. Karadeniz'in Ordu-Kumrusu'nda mıdır, Giresun-Alucrası'nda mı? Girebi ve bıçak benzetmesi yaşadığı dönem için de önemlidir. Bu iki alet de kullanılan aletlerdir köy yerinde, üretimlerinde. “Ocağın” sönmemesi için “üfle”nmesi gerekir. Yokun, yoksulluğun içinde elde etmesi de güçtür kışlığı. Bir ucu keskin, diğeri kördür. “Tanrı” hangisi olabilir bilinmez, “kör ağzıyla üfle”nmesi gerekir. Köylünün bakışından anlatır Akın yaşananları. Önceki şiirindeki “Sor bakalım, adam diye Kaydımız var mı?” sorusu bu kez “Deli, serçe kuş mu, hamsi balık mı, biz adam mıyız, Deli” dizesi ile çıkar karşımıza. Köylünün yoksulluğunu anlattığı dizelerinde, yoksulluğa sessiz kalan yönetimi eleştirir. Şiirinin gücünü kullanmayı ihmal etmeden halkının sesine yer verir dizelerinde. Şiirini sürdürür Akın, “Dün ağladık gelininen, yorulduk / Vurdular Ahmedalimi ormanda” dizeleri ile sürdürür. Vurmuşlardır oğlunu devam eder şiirine, “sabah oldu. gelin gelin yok gelin / kaçırdılar. varıp gidem yalvaram / Ağam Selim, Beyim Selim geri ver /almaya gücümüz yetmez bir daha” dizeleri ile. Oğlundan sonra kaçırmışlardır gelinini de, “almaya gücü yetmez” yalvarır “geri ver”sin diye “bey”e. (Akın 2019: 143-145)

Mevsimler dörtlemesini “İlkyaz” şiiri ile sürdürür Akın. “Ah kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya” dizelerinin bulunduğu şiirdir bu. “Dev”den bahsedilir, egemen güçtür O'nun şiirinde, “fındıkları bas”ar, “neyler” “kararan tomurcukları” o zaman insanlar. Sürdürür şiirini, “Çocuklarımıza yalvarıyoruz: Aç durun biraz”, çocuklarından aç durmaları istenir, “tecimenlere yalvar”ırlar dizelerinde, “çocuklarımızı yolluyoruz dilenmeye”. Yoksulluğun acımasızlığını gösterir çocukların dilendirilmesi ile. Zordur yaşamları, köylünün dilinden anlatır çare bulamadıkları yoksulluklarını. Dönemin yoksulluğunu anlattığı dizelerine “çocukları” ekler Gülten Akın, “Aç dur”abilmeleri mümkün müdür “çocukları”n? Yoksulluk içindedir köyün insanları neden çözüm bulunmaz yoksulluklarına eleştirir şiirinde Akın oysa “tecimenler”in “bir ‘Hotel’”, “bir banka” çizdikleri dönemdir, “Yalvar”ır bu insanlar ise “tecimenlere” ve “dışardakilere”. Yoksulluğu anlattığı dizelerine sınıfsal eşitsizliğin vurgusu hâkimdir. (Akın 2019: 146-147)

Dörtleme “Yaz” şiiri ile tamamlanır, kendi hayatından izler taşıyan şiirinde İkinci Dünya Savaşı koşullarında yaşanan yoksulluğu anlatır Akın. Önceki bölümde anlatımı yapılmıştır.

“Kar Kar” şiirinde soğuk, kara kış günlerini anlatır Akın. “Her kapıda yeterince söylen”meye başlamıştır artık “rüzgâr”. Şiirini, “Dam çökecek, bir kırık nal, iki gözboncuğu getirin / Muska nerde?!”

En'am nerde? Siz nerde-siniz? / (Gece) kara gece, gaz, kibrit, pencere / Yoksa dam çöktü mü? Ölmeden önce mi öldük biz? / (Sessizlik) / Yalnız ölümlerin sesleri dağlarda / Kar kar" dizeleri ile sürdürür. Yoksul köylünün derdi bitmez, kara kış gelmiştir bir de "*dam çökecek*" midir? "*Dursak da gitsek de ölüm olunca (Sabah) / Atları yükleyin gidelim gidelim / hastalar binitli, sağlar yürüsün / Patates (parası doktora) / yukarı Fizmeden çekip bismillah*". Fizme, Ordu'nun Kumru ilçesine bağlı köylerden biridir. "*Hastalar*"ı vardır, "*kar kar*" yağmıştır, köyün insanların zor yaşamını anlatır dizelerinde Akın. Doktora verilen para "*patates*"ten çıkarılmıştır, kazanılanın tamamı doktora verilecektir. Köylünün yoksulluğunu "*ince dert*"ler ile anlatmıştır Akın, hastalıklar vardır bir de "*İnce dert, firengi kırması delimiz hey delimiz / Damlarda kalmasın hey kalmasın ölümüz / Düşelim Yollara, yolumuz / kar kar*". Karlıdır köyün yolları, hastaları vardır köylülerin, dert üstüne dert eklenirken yaşamlarına anlatır köylünün yoksulluğunu Akın. (Akın 2019: 156)

"*Ay Sarı Ay, Usul Ay*" şiirinde "*Ellas*" dile getirilir. Daha sonraki şiirlerinde de bulacağımız bir nitelendirme Akın'da. "*Kırmızı Karanfil*" kitabı ile şiirindeki değişimi, "*Ben sevgilenmeyi denerdim, bıraktım şimdi / Gerçek derliyorum, ipe diziyorum*" dizeleri ile "*Beni doğrulayanı seçiyorum*" dizesinde buluruz. "*Ellas*", Anadolu'da kullanılan İlyas isminin "farklı bir söyleyişi"dir. Akın anlamlı bir vurgu yüklediği şiirinde, "*Ellas'ın yakarısına*" yer verir, Anadolu insanının isteğini, kültüründen, inanisından ayrı tutmadan verir. Hızır ve İlyas inancının göstergesi olur dizeleri. "*Gecenin Ellas'ında*" durur, onun "*yakarısına*" verir kulağını. Açıklığa kavuşturulması önemlidir. Hızır, "*ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğu düşünülen, her zaman ve mekânda, umulmadık anlarda, farklı kişiliklerde ortaya çıkarak insanlara yardım eden, bolluk ve bereket getirdiğine inanılan şahsiyet*" olarak yer alır anlatımlarda. İnanışa göre Hızır ve İlyas'ın buldukları gün Hıdırellez'de kış mevsiminin sona erip, yaz mevsiminin başlaması ile dileklerin gerçekleşeceğine, hastaların iyileşeceğine, bolluğun ve bereketin artacağına inanılır, "*Hızır'ın elinin değdiği*" kabul edilirken, "*felaket ve güç durumunda yetişip kurtarıcı olduğuna*" inanılır. Başka anlatımda "*olağanüstü durumun, mucizenin, halkın olması mümkün olmayan dileklerinin sembolleşmiş ve gerçeğe dönüştürülmüş hâli*" olur Hızır. Gülten Akın "*gerçek der*"lediği şiirinde "*varıp Ellas'ta dur*"ur, köylünün Hızır'dan gerçekleştirmesini beklediği isteklerini aktarır şiirinde, "*iğne*"sini "*batır*"ır "*Ellas'ın yakarısına*", seslendirir köylünün isteğini şiirinin gücünü kullanarak. Yoksulluğu olur anlattığı da, "*Yaylalar*", "*ormanlar*" atlanır da "*Varıp Ellas'ta dur*"ulur. "*—İnişlerde durgun diri salınan / Mısırları boyayacak mısın? / Ay sarı ay, usul ay / Dağıtacak mısın gökyüzünü orda burda? / Eski duvara, tahta çite, asma köprüye / Ay sarı ay, usul ay / Kavruk, kara, yorulmuş ineğimi / Tazeleyecek misin? / Patikayı düz edip uçurumu örtecek misin? / Ay sarı ay, usul ay*". Akın şiirinde Hıdırellez günü üzerinden anlatır köylünün isteklerini. Bereket getirdiğine inanılan Hıdırellez gününde yaz mevsimi başlarken, doğa yenilenir. Köylü "*ay sarı ay*"dan bekler "*mısırlar*" büyüsün, olgunlaşsın. Olgunlaşması gerekir, geçinebilmesi için kazancı ile. "*Sarı ay*"ın dağıtması gerekir ışığını toprağa bereket gelmesi için.

“Kavruk, kara, yorulmuş inek” yetmez yaşamı sürdürmeye. “Sarı ay” “tazele”r mi ineğini köylünün? İhtiyaç duyar yenisine ama nasıl edinir yoksulluğu ile? Köyün yolu “patika”dır. “Düz” edilmesi gerekir, “Uçurum”ların örtülmesi gerekir yaşamın sürdürülebilmesi için. “Sarı ay”dan bekler köylü. Bütün bunlardan yoksundur, elde edemediği istekleri için yakarır “sarı ay”a, görünmezdir ihtiyaçları köylünün, dönüp bakıldığı yoktur insanların ne hâlde olduklarına. Anlatır şiirinde Akın, “Göğü atlıyorum. Geniş göğü, ferah balkonları atlıyorum” der, “atlıyorum suyu, soluyan diri atları / Yaylaları ormanları atl”ar da “varıp Ellas’ta dur”ur. Anlatır şiirinde Anadolu insanının yoksulluğunu, şiirinin gücünü kullanarak halkının sahip olamadığı ihtiyaçlarının sesi olur Akın. (Akın 2019: 157; Mutlu 2022: 152; Döğüş 2015: 78, 87-88; Çınar 2020: 65)

Kendi yaşamından izler bulduğumuz “Kadın Olanın Türküsü” şiirinde “Biz nereye düşeriz, halk fakir fukara” der Akın. Yaşadığı Anadolu kasabalarında geçen yaşam Akın için, “sürgün” zamanlarıdır bir yandan. “Sürgün geldi dayandı / Sorulmasın vatanımız ilimiz” dizeleri ile bitirdiği şiirinin dizelerinde buluruz, “karıştır”mıştır “sıla nere, gurbet hangisi” ama özümsemiştir halkın yaşamını da, “halk fakir fukara”dır, yaşamını sürdürdüğü kasabalarda tanık olmuştur yoksulluklarına. Anlatmıştır Akın şiirinde yoksul köylüyü. Şiirinin sonlarına “Selam olsun bizden önce geçene / Selam olsun, dosta, hasa, çile çekene / Selam olsun dayanana, düşene / Yüreğim yürektir, bakma gözüm yaşına” dizeleri ile ulaşırken, buluruz şiirlerinde var olan birlik duygusunu, dirençli umudunu. (Akın 2019: 176)

1976’da yayımlanan “Ağıtlar ve Türküler”deki “Havada Kar Kokusu” şiirinde “Denizlerden içerde / Ortalarda doğularda / Açlık kol geziyor / Varıp ocaklarda duruyor / Alime’nin oğlu eriyor / Hem vallaha hem billaha / Gözlerimin gözlerimin önünde / Gerze’den Cici Berber / Kepengini indirmeden yürüyor / Çıldırılmış ufalmış bir çocuk kadar kalmış” dizeleri ile anlatır Akın insanların yoksulluğunu. Amansızdır yoksullukları, “Alime’nin oğlu eri”r, “Cici Berber” “kepengini indirme”yi bile düşünmez artık. (Akın 2019: 226) İnsanlar yoksuldur ama “Gazeteler keskin kalemleri ve flaşlarıyla / Uzağı uzağı gösteri”rler. “Etyopya Bengaldeş, Bengaldeş Etyopya”yı yazarlar. Akın şiirinde halkının yoksulluğunu görmeyen, görmek istemeyen kalemleri eleştirir. (Akın 2019: 226) Şiirini sürdürür, “Ne denli sündürse ne denli uzatsa / Bir yaz bir kış etmiyor / Şaşkın bebelere bakıyor / Hayvanlara bakıyor / Geçmişim diyor ben benden”. Yoksulluğun ağırlaştığı zamanlardır “kış” ayları, “yaz” ne kadar uzun olsa da geçer gider çabucak. “Kış” zordur, yoksulluğu yaşarsa köylü “geç”er kendinden. (Akın 2019: 226-227) Eleştirisini sürdürürken dâhil eder anlatımına kendisini Akın, “Buralarda / Sus sus sus sus sus / Dan başka bir ses duyulmuyor / Yazanlar ozanlar kardaşlar / Niye, biz ölmüş müyük”. Şiirinin gücünü bildirir, yoksuldur köylü, “biz ölmüş müyük” derken bildirir, görmezden gelinen bu insanların yoksulluğunu kendi kalemi ile bildirir, yoksuldur, çaresizdir, kendinden “geç”miştir insanlar. Akın’ın esas arzusu olur şiirlerinde, “Niye, biz ölmüş müyük” dizesi ile davranır Akın, halkının sorunlarına sessiz kalmadığını bildirirken,

döneminin ötesine ulaşır şiiri ile bugünden ayrı olmadığını göstergesi olur dizeleri. (Akın 2019: 226-227)

1976’da yayımlanan “*Ağıtlar ve Türküler*” kitabındaki “*Yol*” şiirinde anlatır Akın, “*Yoksulları gördük / Doğdukları yerde kalamazlar / Yoklukla beslenen kargış / Kocaman bir fırtınadır / onları yurdundan sürer çıkarır / On beş yıl birlikte dönendik*” dizeleri ile anlatır, beraber yaşadığı köylünün yoksulluğunu. Kendi yaşamından izler taşır dizeleri. Şiirinde anlattığı insanlar ile Anadolu’da yokluğu birlikte yaşamış, “*birlikte dönen*”mişlerdir. Onların yoksulluğuna tanık olmuştur, anlatmıştır şiirinde. (Akın 2019: 205) Göç konusunu ele aldığı şiirlerden ilki olur “*Yol*” ardından “*Seyran Destanı*”nda işleyecektir Akın olguyu. Anlatmaya başlar göçü, toprağa yabancılaşıldığından bahseder önce:

“...Şaşkın sular gibi dağlara dağlara

Mı gidelim dedik, gittik yoşuduk

Öyle iyi ettik

Çünkü sözler

Sözler davranırsa bizden önce

Tohum çürür yozlaşır tarla

Yabancılaşırız kendi toprağımıza” (Akın 2019: 204)

Yoksuldur köyün insanları, yaşamlarını sürdürebilmeleri zordur, buldukları yerde kalabilmesi zordur insanların. Akın dizelerinde topraktan kopuşu vurgular, “*Tohum çürür yozlaşır tarla / Yabancılaşırız kendi toprağımıza*”. Zengin toprak ağaları vardır, dönemde. Zengin toprak sahipleri lehine bir düzen kurulmuştur. Kapitalistleşmenin etkilerini anlatır şiirinde, varsılları gördüğünü anlatır ve susmaz onlar gibi. Akın’ın şiirinin gücüne sarılı oluşuna bir kez daha şahit oluruz, “*susma*”z anlatır “*yoksulları*” da:

“...Varsılları gördük

Altın horozlar gibi susuyorlar

Dünyanın el altı yöneticileri

Onlarla kabarıp susmadık

Yoksulları gördük

Doğdukları yerde kalamazlar” (Akın 2019: 204)

Yaşamaya imkân vermez insanlar için bulunan şartlar, doğdukları topraklarda kalamaz insanlar, göç ederler:

“...Geldik sonra

Büyük kentlerin kapılarına” (Akın 2019: 205)

Gülten Akın, “*Ağıtlar ve Türküler*” kitabındaki “*Yalınayak Türkü*” şiirinde de seslenmektedir, kendisini de dâhil ederek anlatımına “*artık biz*” der “*onların simgesiyiz*”:

“...Artık biz

Onların simgesiyiz

Şiirimiz kente yalınayak girecektir” dizeleri ile son verirken şiirine göç olur vurguladığı. (Akın 2019: 220)

Turgut anlatımında, “*Yalınayak Türkü*” şiirinde Akın’ın, “*şehir tahayyülünün arkasında yatan emeği görünür kıldığından*” bahsederken dizelerine yer verir. “... “*Yatağında akan suyun, kömür madeninde çalışan işçinin, kıyusunda yatan kuşun, canavarca yok edilen ve sesi kısılmış öznenin*” bulunduğu kolektivitenin bir parçası olarak Akın’ın, “*kaçınılmaz olarak çoğullaşmayı sağlayan bu eylemden sonra ben olarak kalmasının*” imkânsız olduğundan bahseder. (Turgut 2023: 70-71) Akın’ın şiirindeki “*biz*”in, kente girerken vaktinin olmadığını dile getirirken, gelen insanların, “*derhal*” “*inşaya başlaması*” gerektiğini vurgular, “*şehrin eşitlik ideali*” ile kurulabilmesi için “*çıplak*” olunmasının zorunluluğundan bahseder. (Turgut 2023: 71) Tevhit inancı vurgusu ile Akın’da var olanın “*dünyevi hırslardan ve rekabet düşüncesinden*” arınmış bir kolektivite olduğunu aktaran Turgut, “*imtiyazları askıya alan ortaklık zemininin*” kaynağı olduğunu vurgular. Böylece “*Yalınayak Türkü*” şiirindeki yalınayaklık vurgusunun iki bağlama oturtulabileceğini belirtirken, ilkinin “*sadelik ve eşitlenme*” arayışı diğerinin ise “*eşitlenme çabasının*” “*bir mücadele formuna*” dönüştürülebilmesi olduğunun altını çizer. (Turgut 2023: 72)

Köyden kente göç edenlerin destanıdır “*Seyran Destanı*”, “*Sunuş*” bölümünde Celâli İsyancıları vurgusu ile başlar anlatımına Akın, 1940’lardan itibaren süren göç döneminin “*yoğunluğunun artarak*” tekrar yaşanmaya başladığını dile getirir. 1972-1975 arasında yazdığı destanda göçen insanların “*eli iş tutan*” insanlar olduğunu anlatır “*bu diri işgücünün*” kentlere, kentlerdeki sanayi kollarına gerektiğinden bahsederken, “*bir yandan köy iter*”, “*öte yandan kent çeker*” bu insanları “*daha çok para, daha uygarca yaşama özelemlerini kullanarak*” der. (Akın 2019: 234)

“*Ağıtla*” başladıkları yaşamlarının kentlerdeki “*simgesi, konduları*” olur. (Akın 2019: 237) Dönemin nasıl yankılandığını halkın sesi ile anlatır Akın, şiirlerinin öyküsü vardır, göç eden insanların öyküsüdür bu. Göç nedenlerini anlatırken, döneme ilişkin ufuk oluşturur, bu bakımdan yalnızca iktisadi değil, dönemin siyasi iklimini de verir. “*Kente son kapıdan girilen*” dönemi anlatırken 1968 dönemini vurgular, “*Birinci Bölüm*”de anlatır. (Akın 2019: 238)

“...Kente son kapıdan giriyoruz

Karanlığın usul ustaları

Keskin dişli bir köpeği

Üç kişinin yedeğinde gezdiriyorlar

Bize kimliğimizi soruyorlar

Mayısların hesabını soruyorlar

Söylüyoruz

Okusunlar

Sanmasınlar susan bir kuşağız” (Akın 2019: 238)

Turgut şiire ilişkin anlatımında, “1970’li yılların akışkan politik ortamına” yönelik “kritik vurgular” içerdiğinden bahseder. “Şehre son kapıdan giren göçmenler”in “çok geçmeden ‘karanlığın usul ustaları’ ve onların ‘keskin dişli köpekleriyle’ karşılaştığını” dile getiren Turgut anlatımına, “Karanlığın usul ustalarının ilk yaptığı iş kimlik sormaktır, bunu hesap sormak takip edecektir.” sözlerini ekler. Turgut, “halkın yeni durumdaki simgesine dönüşen gecekondu”nun şehrin esas sahipleri için bir “tehdit” oluşturduğunu dile getirir. “Şehre ancak şehrin dışından, çeperinden ve sınırından yani ‘son kapıdan’” girilebilirken insanların kentte karşılaştıkları devlet gücü olur. (Turgut 2023: 48)

Köylerinden gelip Ankara’nın “Seyran”ında kurdukları “konduları” anlatır Akın, tasvir eder Seyran’ın nasıl bir yer olduğunu ve nasıl kurulduğunu. (Akın 2019: 238-239):

“...Kurtuluştan önce sardırın yokuşa

Bir yanınız Bülbülderesi

Altınız Bağlar Caddesi

Sürün, dizleriniz iyce kesilsin

Aman dediğiniz yerde düze vardınız

Sağda sıra sıra apartımanlar

Solda, İncesu’yla Esat arası

Derede tepede kondularımız” (Akın 2019: 239)

Turgut anlatımında, Akın’ın “şehrin egemenlerini karanlık ve iktidarla sembolize ettiğini” belirtirken, “politik bir kolektivite” olan “gecekondu sakinlerini” “halkın en direngen kesimi olarak selamladığının” altını çizer. (Turgut 2023: 49)

“Kente son kapıdan giren” bu insanların “Çorum’dan”, “Sivas’dan”, “Kastamonu’dan”, “Yozgat’tan”, “Ankara dolaylarından” geldiğini anlatır, önce “bir bir” sonra “onar on beşer” gelirler ve “Seyran”ı kurarlar. (Akın 2019: 239):

“...Öteki kentlerden köylerden
Bir bir, sonraları onar on beşer
Geldik
Geldik Seyranı kurduk.” (Akın 2019: 239)

Dönemin insanların dilini sahiplenir Akın, gerçekçi bir biçimde aktarır yaşayışlarını. Neden göç eder insanlar, topraklarından neden ayrılmayı düşünürler buluruz şiirinde. Topraklarına bağlı olan insanları anlatır, “denge bozuluncaya dek” her şey yolunda sayılır ama bir “dev” yaratılır denge bozulduktan sonra “ne verseler” aç “ne giydireler” “çıplak”tır bu “dev”:

“...Toprağa bağlıyız
Toprağa bağlıydık ama değildik onun kölesi
Efendisi de değildik.
Bitmeyen bir pazar kurduk
“Yazın başı pişenin
Kışın aşı pişer” diyerek
Aldık-verdik, alışverişe oturduk
Denge bozuluncaya dek
Ve denge bozuldu bir gün
...
Veriyoruz yine azalsa da
Alıyoruz yine
Ama bizde bir şeyler çoğalıyor
Dipsiz kuyulara dönüyoruz, masal devlerine
Ne versen aç, ne giydiren çıplak” (Akın 2019: 240)

Akın’ın şiirinde güçlü vurgusudur bu anlatım, “bozul”an “denge”yi bildirir şiirinde, köyün insanların yaşamına ortak olduğunu bildirir, insanların kente göç sebeplerini belirtirken, şiirin gücünü kullanarak

eleştirir, sesi olur dizeleri ile. Köydeki yaşamın zorlaştığını bildirir, “*dipsiz kuyulara dön*”erken insanlar, “*ne versen aç, ne giydiren çıplak*”tır “*dev*” de. Dönüşen yapı ile dönüşen insanı anlatır şiirinde.

Köylü insanının yaşamına dair sürdürür anlatımını Akın, “*gerek*” duyulan çok şey vardır. “*Motor, okul, su, radyo, asfalt, cam*” gerekmektedir. “*Beyleri*”nki gibi “*güç*” gerekmektedir. 1970’ler ülkenin tüketim tercihlerinin dönüştüğü yıllardır. İş çevrelerinin, devletin ve halk kesimlerinin “*savurganlık*” içerisinde olduğu dayanıklı tüketim mallarına talebin arttığı bir dönemdir, bu dönem, 1970’lerde gecekonduların çatılarında bulunan antenler, köylerde bulunan radyo, teyp ve buzdolapları örnektir bu duruma. (Boratav 2005: 119-120) Köylerde bulamadıkları, sahip olamadıkları ihtiyaçlarına kavuşmak isterler kentlerde, okul, su bulamazlar, yaşam seviyelerinin iyi olmasını isterler, Akın şiirinde dile getirir:

“...Öğütüyor değirmenlerimiz: Gerek gerek gerek

Motor gerek okul gerek su gerek

Radyo gerek asfalt gerek cam gerek

Beylerimiz kadar güç gerek

Ne bir eğişik, ne bir artık.” (Akın 2019: 240)

Akın, köyün insanların ihtiyaçlarının karşılanmadığının farkında olarak dile getirir şiirinde, köylünün de hakkıdır iyi bir yaşama sahip olmak, “*su*” “*okul*”, “*asfalt*” “*motor*”, “*gerek*”leri sıralar şiirinde Akın. İhtiyaçlarından yoksun bırakılan, yok sayılan insanları anlatır şiirinde. Kaçınılmaz olur köylerinden ayrılmaları. “*Beyler*”in gücüne çevirir bakışını dönemin adaletsiz koşullarına getirir eleştirisini, sınıfsal eşitsizliğine getirir eleştirisini Akın. Köylünün ihtiyaçlarının karşılanmasının yolu olur, göç.

“*Gurbete*” giderler dönerler insanlar, giderler dönerler, Akın anlatır şiirinde artık dönüşü olmayan bu gidişi. “*Gerek*” duyulan ihtiyaçların karşılanması gerekir, ilk zamanlar ihtiyaçların karşılanmasının daha kolay olduğu düşünülebilir, gidip geri dönerler çünkü köyelerine. Ama artık yetmez olur, gidip dönmeler ile çözülemez yoksullukları, açlıkları, gitmeye karar verilir dönmek üzere bu kez:

“...Sonra dönmüyoruz bir gün

Kondularımızı kuruyoruz” (Akın 2019: 240)

Akın “*Seyran Destanı*”nda yer alan “*Birinci Bölüm*” şiirinde anlatır göç olgusunu, “*Seyran*”ı ve gelip yerleşenlerin “*kondularını*”. (Akın 2019: 238) Destanın ilk bölümü göç edenlerin öyküleri üzerine kuruludur. Anlatımına köylerden başlar, halkın kültürüne özgü ağızları kullanır, yöresel özelliklerini, tarihi ve coğrafi özelliklerini dâhil eder. “*Çorum’dan Gelirik*” şiirinde, “*Tecime yol çizer ayakları / Baca dizer, pancar üretir*” dizeleri ile anlatır Çorum’dan Seyran’a gelen insanları. (Akın 2019: 242)

“*Yozgat’tan Gelirik*” şiirinde, “*Evleri bastı çeteler*” dizeleri ile anlatır Akın göçün nedenini. Köylerin çeteler tarafından basıldığını, insanların saklandığını anlatır şiirinde, “*Ambarlarda yünlerin ve samanların içinden*” bulunurlar, “*geri kalanlar*” ise kaçarlar “*dağdan dağa.*” (Akın 2019: 243) Şiirin dizelerinde yer verir, Almanya’ya işçi olarak gider, köyden kentte gelen insanlar. Dönemde yaşanan işçi göçünün açıklığa kavuşturulması önemlidir.

1960 askeri müdahalesinden sonra döneme hâkim olan işsizlik ve döviz darlığı gibi ekonomik sorunlar işçi göçü ile çözülmek istenir. (Sezer -Şanlı 2017: 669) 1961 yılı ile anayasal haklardan biri olarak seyahat etme hakkına sahip olunurken, “Tercüme ve İşbulma” firmalarının kurulmasında etkili olan bu hak sonrasında yurtdışına işçi gönderme süreci başlar, ülkede yaşanan “açık ve gizli işsizlik”, insanların “yüksek ücretlere” sahip olma isteği ile yurtdışına gitmesinde etkili olur. 1960 yılında 2 bin 700 işçi yurtdışında bulunurken, bir yıl sonra işçi sayısı yüzde 300 artarak 6 bin 700’e yükselir. (Abadan-Unat 2002: 42)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1962-1967 arasında “nüfus artışının frenlenmesine” ilişkin önlemler alınırken, “artan işgücü ihracatının” plana dâhil edilmesi ile “vasıfsız işçilerin” yurtdışına gönderilmesine karar verilir, “endüstrileşmenin” sağlanması için de “eğitilmiş işçinin” oluşturulması amaçlanır. Alman işverenlerinin işçi taleplerinin artmasının, Türkiye’nin göç hareketi üzerinde etkisi “olağanüstü hızlı” olur, 1960’ta 2 bin 700 işçi Almanya’ya giderken, 1963’te işçi sayısı 27 bin 500’e yükselir. (Abadan-Unat 2002: 43) Giden işçilerin ailelerinin kendileri ile gelmesine izin verilmezken, işçiler “heim” adlı yatakhanelerde yaşamlarını sürdürür. (Abadan-Unat 2002: 44) “*Yozgat’tan Gelirik*” şiirinde “*Alamandayık*” dizesi ile anlatır Akın yurtdışına işçi göçünü. (Akın 2019: 246):

“...Bin dokuz yüz altmış beşte

Sen ne belliyon ağabey

Bilakis sen bizi

Karayağız ufarak

Gördün de beğenmedin mi?

Avradımız bile avradımız

Yiğittir

Pes etmez tezvaraya

...

Ellerine koyduk namusumuzu

Anamızı oğlumuzu kızımızı

Alamandayık.” (Akın 2019: 246)

Akın'ın “*Seyran Destanı*”nda yer alan “*Kars'tan Gelirik*” şiiri gelir ardından. (Akın 2019: 247) Anlatır Akın toprağındaki insanın durumunu, “*terleyip yorulduğı*” “*otu ve buğdayı*” vermiştir “*Tanrı*” ama insan “*başkaldıran*” olmuştur, “*artık onmayacaktır*”, “*yelip yelip aç yattığı olacaktır*”, seslenecektir kadına, “—*Acıyla doğuracaksın / Yanında kalmayacak doğurdukların / Kırılacaklar / Ottan, salgından, kılıçtan / Hamal olacaklar geri kalanlar.*” (Akın 2019: 248) Yoksulluk ve salgın hastalıklar içinde olan bu insanlar göç edeceklerdir köylerinden, kente gideceklerdir. Köy insanının yaşanan yoksulluğa ilişkin bakışını verir Akın şiirinde, yoksuldur köyün insanları, yoksul olmalarının nedenini sorgulamazlar ama. “*Tanrı*”nın öfkelenmesidir onları yoksullaştıran. (Akın 2019: 248)

Destanın “*Sivas'dan Gelirik*” şiirinde yoksulluğu anlatır Akın. “*Bir kara leke*”dir “*yoksulluk*”. Göç etmelerine neden olandır, köylerini bıraktırandır insanlara. Yoksulluğun ağırlığını, tarihsel, kültürel değerler ile vurgular, “*Ruhsati'yi*” “*ozan eden*”, Âşık “*Veysel'i*” “*kör eden*”, “*Şah Turna'yi*” ise “*mapus*” edendir “*yoksulluk.*” (Akın 2019: 255)

“...Kocaman büyüü aydınlığın ortasında

Bir kara leke yoksulluk

Bu nasıl bela

Bela ki bela

Ozan eden Ruhsati'yi

Veysel'i kör eden

Şah Turna'yi mapus

Yoksulluk.” (Akın 2019: 255)

Akın yoksul bir aileyi anlatır şiirinde, ses verir onların yerine, “*yanar ocağ*”larını söndürendir yoksulluk, anlatır köyün insanının yaşamını. Ailenin babası olur anlatırken, oğulları, kızları ve karısının ocağına çökendir “*yoksulluk*”, “*adlıları adsız koyan*” bir “*bela*”dır o:

“... Adlıları adsız koyan bela

Geldi çöktü yanar ocağıımıza

Bizim, yani oğlum Mustafa'nın

Oğlum Ali'nin, karım Nesli'nin

Kızım Döne'nin, kızım Server'in

Yani tümünün ocağına” (Akın 2019: 256)

Akın, şiirinin son dizelerinde vurgusunu döneme bırakmıştır. 1961 Anayasası'nın geçtiği dönemdir ama umut yaratamamış, insanların yaşamlarına etki etmemiştir. Anlatımında dile getirdiği gibi “umutsuz ve kırgın bir dönem” başlamıştır yeniden. Yoksulluğa, insanların yaşamındaki zorluğa çare olmamıştır, haklar ve yasalar. Çaresiz kalan bu insanlar köylerini bırakarak göç etmiştir kente. “Dürül”üp “kal”ırken “kâğıtlarda” “İnsan Hakları”, Akın “Kalktık göç eyledik” dizeleri ile bitirir, Sivas'tan Seyran'a göç eden insanların öyküsünü, köylerden kentlere göç eden insanların öyküsünü:

“...Dirilip gelmedi Misak-ı milli

İnsan hakları

Ve Anayasa

Dürüldü kaldı kâğıtlarda

Kalktık göç eyledik” (Akın 2019: 256)

“Van'dan Gelirik” şiirine “Yukarda / Averof'un oralarda / Altı jandarma bir komutan” dizeleri ile başlar Akın. “Altı delikanlı jandarma / Bir yüzbaşı komutan / sıkıca tutuyorlar” dizeleri ile sürdürür anlatımını. Anlattığı köy tutulmuştur jandarmalar tarafından. (Akın 2019: 260)

“...Yüzyıllanmış bir ipin ucundan

Öteki uçta üçer beşer el değiştiren

Kaçakçı, eşkıya

Buza kesiyor jandarma

Eşkıya donuyor

Donuyor komutan

Bitiyor açlıktan ve uykusuzluktan” (Akın 2019: 260)

“Eşkıyalık”, toprağın ve iktisadi imkânların dengeli bir dağılıma sahip olmadığı bölgelerde var olur. Kapitalist sistemin gelişimi ile eşitsizliğin gitgide arttığı yerlerde ve aşiret düzeninin oluşumu ile “mülk edinmenin” zorlaştığı yerlerde görülür. Her iki yerde de, toplumsal-iktisadi-siyasal erke karşı yoksulların “direnmesi” ve çabalaması gerekir. Kapitalist gelişime bağlı olarak “geleneksel dayanışma ve ilişkilerin” giderek çözülmesi, çıkarı ve kendi faydası için hareket eden güçlü sınıfın, sömürü ve baskı düzenini geliştirir. Bir de merkezi yönetimin “koruyuculuğu” altında bulunması ve onların yerelde uzantısı konumuna sahip olmaları durumunda köylünün, oluşan “mülk sahibi, kolluk komutanı ve mülki

amir” birliğine hakkını arayabileceği otorite bulunmaz. Bu durum neticesinde bir kesim başkaldırmaya yönelir, eşkıya olur. (Pıçak vd. 2020: 381)

Üner’den aktarım ile başlangıçta aynı toplumsal kesimde bulunan köylü ve eşkıya ilişkisinin dönüştüğü belirtilirken, eşkıyanın “yeni şartlar ve seçeneklerden” faydalanmasını sağlayacak “yeni bir karakter”e büründüğünün altı çizilir. Yeni karakteri ile eşkıya, köylünün baskı altına alınmasındaki gücü elinde bulundurur, suç işler, köylünün aleyhinde davranmaya başlar. Köylü ve eşkıya farklı toplumsal kesimlere ait olmaya başlarken, eşkıyanın üretim araçları ile kurduğu ilişki köylüden farklı bir yere sahip olur, eşkıyanın gücü “zayıfın elindekini almak” üzerine kurulur. Böylesi bir durumda topraklarına bağlı olan köylüler geçimlerini tarımsal üretimden çıkarırken, eşkıya “toprağı kullanma hakkından” vazgeçer. (Pıçak vd. 2020: 386)

Geçimleri toprağa bağlı olan köylüler, “toprak sahibine ve devlete” vergi ödemek durumunda iken, eşkıyanın böyle bir yükümlülüğü bulunmaz. Köylüye “haraç kesmeleri”, şiddet uygulamaları ile “çiftçi olmayan sınıfa” yakın bulunurlar. Böylece iki kesim de “artık ürüne el koymaları” bakımından ortaklık kazanırlar, birbirleri ile rekabet ederler. Aralarındaki rekabet ve birliktelik ilişkileri köylünün “tedirgin” ve karmaşık bir yapıda yaşamasına yol açar. (Pıçak vd. 2020: 387)

Yerel bölgelerin yaşadığı olumsuzluklar eşkıyalığın gelişmesine etki eder. Yönetimde bulunan kişilerin yöreden olması ve “karmaşık” ilişki ağlarının bulunması, eşkıyalığın oluşmasında etkili olur. Yaşadığı bölgeden “birkaç kilometrelik mesafeler”, eşkıyayı farklı bir hâkimiyet alanına sokabileceği için önemini artırır. Ekonomik anlamda geri kalan bu yerlerde “feodal” güçlerin etki gücü merkezi yönetimden daha güçlü olur. Kapitalist gelişmenin ilk zamanlarında toprak sahiplerinin yönetiminde olan bu bölgelerde gelişen rekabet ortamı kazandıracığı güçten ötürü kendisine bağlı olan eşkıyanın sayısını önemli kılar. “Saygınlık” kazandıran bu bağlanma diğer kesimler için “korku” yaratılmasından ötürü de eşkıyalara ihtiyacı artırırken, “politik” bir anlam kazandırır. Yöneticinin eşkıya ile kurduğu bu ilişki çıkarlarına uygun olurken, eşkıyalığın oluşumu da desteklenir. (Pıçak vd. 2020: 390) Egemenliğini sürdürmek isteyen toprak ağaları, “baskı ve sindirme aracı” olarak eşkıyaların oluşumuna izin verirler, “emekçi köylüler” üzerinde kurulan baskı ve tehdit ortamı ile topraklarının alınıp vergilerin toplanması sağlanırken, üzerlerinde kurulan “eşkıya korkusu” sürekli hâle getirilir. (Pıçak vd 2020: 391)

Akın’ın şiirinde anlattığı göçün nedeni köyde oluşan bu güç ilişkileri olur. “Dev” Akın’ın daha önceki şiirlerinde de dile getirdiği egemen güç olur. Eleştirir Akın, “bir ondan bir ötekinden baş” isteyen egemen sınıfı eleştirir şiirinde:

“...Dev, baş istiyor

Bir eliyle eşkıyalar büyütürken

Ötekiyle jandarmayı üstüne salan

Bir ondan bir ötekenden baş istiyor” (Akın 2019: 260)

Köylü eşkıya korkusundadır, evlerini basar “dev”in isteğini yerine getirir eşkıya ve jandarma da. Şiirde bildirir Akın, “Dev köle istiyor, ürün istiyor” dizeleri ile.

“...Uyumuyor kasabalar köyler

Kilitler tüfekler korkuyu bekliyor

Al narı ve cevizi bekliyor

Koyunları keçileri

...

Dev, eritiyor soluğuyla

Kilitleri silahları

Eşkuya evlere giriyor

Ardından jandarma evlere giriyor

...

Dev köle istiyor, ürün istiyor” (Akın 2019: 261)

Topraklarında yaşamı sürdürmek köylü için zorlaşırken, “eşkuyalar” artık “beye” dönüşür. Köyü bırakıp gitmek olur yolu da. Akın şiirinde “uyumuyor” der “kasabalar köyler”, köylerde oluşan bu güç ilişkileri üzerinden anlatır göçün nedenini. Akın köydeki güç ilişkilerini anlatırken sunar eleştirisini de. (Akın 2019: 262)

Akın 1979 yılında yayımlandığı “Seyran Destanı”nda köyden kente göç olgusunu işlemiştir. İnsanların topraklarını bırakıp neden göç ettiğini anlatmıştır şiirlerinde. Köylünün “geçim” derdi göç etmesinde etkili olmuştur ama göç etmeyip köyünde kalan da olmuştur. Destanda yer alan “Dellocan”da, Erzincan Kemaliye’de kalmış köylüyü anlatmıştır, “Kaşadır toprağı Kemaliye’nin / Akar gider Karasu’yla Dellocan / Geçim bir hışımdır kullar üstüne / Doymaz bakır işleyen el, oyma yapan el / Yozur gider bahçesinden bağından” dizeleri ile başlamıştır şiirine. Bakır işleyerek geçimini sağlayan köylünün yaşamını anlatmıştır Akın köylünün dilinden, geçimin “hışım” olduğunu bilmiştir köylü ama kalmıştır köyünde, oğul ise gurbete gitmiştir. “Sohmarik’ten Ovacığa inmişem / İşlediğim koca bir kış satmışam / Yağ almışam, tütün almışam, kenger almışam / Önüm seldir yanım dağdır hey aman / Dellocan”. Köyün insanının yoksulluğudur dizelerinde anlattığı, “geçim bir hışım”dır, “kullar üstüne”. Gurbete giden oğuldan ise haber alamadığını bildirir şiirinde Akın. Yoksulluk ayırmıştır, “Usulca çalışır

bağrı”nda annenin “*Gurbetin sinsi dölgeri*”, “*Acı, analarla yoldaş olmuştur*”. Akın yoksulluğu anlattığı dizelerine dâhil etmiştir gurbet acısını da. (Akın 2019: 264)

3.5.2.1.2. Kent, Yoksulluk ve Gecekondu

1950’li yıllardan itibaren hızlanan göç, köy insanı için “hane büyüklüğü-işgücü gereksinimine” dayalı çözüm yolu olmuş, 1950-1960 arasında çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu, 1965-1970 arasında da kadınların dâhil olduğu bir süreci doğurmuştur. Erkeklerin “ücretli” işçi statüsünde bulunduğu kentte, kadınlar “ev içindeki etkinliklerde” bulunurken, köy ile bağın koparılmadığı bu süreçte “geniş ailenin” desteğini bulan göçmenler, kentteki aile yaşamları ile “ayakta” kalabilme çabasına girişmiştir. (Özbay 57) Bölümde, kent, yoksulluk ve gecekondu konuları birbirine bağlı sunulacaktır.

Gülten Akın, “*Seyran Destanı*”nın ilk bölümünde köyden kente göç olgusunu, ikinci bölümünde ise kente gelen insanların durumunu anlatmıştır. “*İkinci Bölüm*” adını verdiği şiirinde Sinop Gerze’deki “*bıldırıcın*”lar dâhil olmuştur anlatımına Akın’ın, “*koca bir denizi yormuksuz aşırın*”, “*yorup düşüren*” “*geçim*”in “*kocaman kentlerde acımasız*”lığını anlatmıştır.

“...İncelmiş azalmış bıldırıcınları

Yorup düşüren

Geçim sen

Kocaman kentlerde acımasızın” (Akın 2019: 266)

Akın yalnızca “*geçim*”in zorluğunu anlatmamıştır, kentte. Köyden farklılaşan yapısını da dâhil etmiştir anlatımına. “*Bıldırıcınlar*”, “*antene kuleye fenere çarparlar*”, “*rengi*” “*solar*”, “*dirimi*” “*silinir*”. “*Hey diyemez*”, “*halaya duramaz*”lar, “*yaşarken yalnız*” oldukları gibi “*ölürken*” de “*yalnızdır*”lar. Antenler doluşmuştur gecekonduların çatılarına. Yüksek yapılar ile doludur kent, farklılaşmıştır köyden, değişen yalnızca bu değildir ama köyde özgürce uçmaktadır “*bıldırıcınlar*”. Kentteki insanadır vurgusu Akın’ın, “*dirimi*” “*silin*”en yalnızca “*bıldırıcınlar*” mıdır? (Akın 2019: 266) Akın kente gelerek, yeni bir yaşam çabasında olan insanların karşılaştığı zorluğu anlatmıştır şiirinde, döneminin sonrasına etkisi ağır olmuştur şiirinin.

Şiirini sürdürür Akın, köyden kente gelen insanların peşini bırakmamıştır “*geçim*” kaygısı, anlatır:

“...Geçim sen geçim sen geçim sen

Bir gün hayatın dışına düşsen

Bir gün hayatın dışına düştüğünü

Ölmeden görsem” (Akın 2019: 266)

Kent artık yaşam savaşı verilen bir yerdir, geçim savaşı verilen bir yer. Köy zordur, göçüp kente gelinmiştir ama değişen bir şey olmuş mudur? Yoksulluk da gelmiştir insanların peşi sıra. Anlatmıştır, kentteki insanın yoksulluğunu. “Geçim”in “hayatın dışına düş”mesini bekleyen insanları anlatmıştır şiirinde, “ölmeden gör”ülmesi isteneni anlatmıştır. (Akın 2019: 266) Akın’ın şiirinde anlattığı “geçim” kaygısı hâkimdir bugüne de, “hayatın dışına düş”mesini bekler bugün de insanlar.

Destanın ikinci bölümünde kentte kurulan yaşamlarını anlatır Akın, artık kentte olan insanları, gecekondularını ve yaşayışlarını anlatır.

“Seyran Destanı”nın ilk bölümündeki “Kars’tan Gelirik” şiirinde göç ile gelmişlerdir Seyran’a. Hamallık yapmaya başlamışlardır kente göçen insanlar, “Erenköy, Kadıköy ve bilcümle / İstanbul Pazar yerlerine, / Ankara Pazar yerlerine.” (Akın 2019: 248) Sözü onlara vermiş, konuşmuştur onların yerine, onların sesi ile Gülten Akın:

“...Abla bilirsen? Kars’tanık

Selim’denik, Susuz’danık

Ben, abim, küçük kardaşım

Dayım, emmioğlu, ötekiler

On ile on beş arası

Köleler gibi derlendik

Fikirtepe’nin orlarda

Karın tokluğuna

Altındağ’da, Seyranbağları’nda

Sıra sıra kondularda

Yatarık, kalkarık

İşe giderik en çoğu

Değilik bir şeyin sahabı

Kutsaldır taşınan taşınmayan

Mal edinme hakkı, kutsaldır

Biz’ses Susuz’danık, kargışa uğradık.” (Akın 2019: 248)

Kars'tan gelip yerleşmiştir insanlar kente, “*köleler gibi derlen*”mişlerdir insanlar. “*Kutsal*” bulurlar “*mal edinme hakkı*”nı ama “*bir şeyin*” sahibi olamamış, “*kargışa uğra*”mışlardır. (Akın 2019: 248) Yoksulluğu, kentteki insanın “*geçim*” kaygısını anlattığı şiirinin sonuna gelir Akın:

“...Seyran

Yok eden ve yoklukta var olan” (Akın 2019: 250)

Kars'tan, köylerinden kalkıp göçen insanların kentte bulunduğu da yoksulluk olmuştur, “*Seyran*” hem “*yok eden*”dir hem de “*yoklukta var olan*”dır onlar için. Kabullenmişlerdir köylüler, “*akan kan da olsa, yaş da olsa*” “*acıyı ve durgunluğu*” “*sil*”mişlerdir “*mızıkalari*”ndan, Akın köyden kente göç eden insanları anlatırken, insanların yaşayış biçimini de anlatmıştır şiirinde. (Akın 2019: 250)

“*Natoyolu*” şiirinde gecekonduların oluşum sürecini anlatır Akın, köyden göç eden insanların yaşamını, Seyran'da yaşam kurma çabasındaki insanları anlatır. “*Tuzluçayır'dan bir yanı kente bir yanı dağa / Yol gider asfalttır, Natoyolu*” dizeleri anlatır. Asfalt yol yapılmıştır, “*Natoyolu*”dur. Şiirinde “*Ankara'nın susuz dereleri*”ni anlatır Akın, “*Ankara'nın kıraç tepeleri*”ni anlatır. “*Seydali öğretmeni*” anlatmaya başlar sonra “*orda dağların derelerin / Köy yollarının koynuna / Eski bildik gibi sokul*”duğunu anlatır “*Seydali*”nin. “*Dörtköşe bir toprak parçasını / Çizip ayır*”ır “*kendine*”. Ankara'da gecekondusunu kuran “*Seydali*” ile kente göç eden, gecekondularını kuran insanları anlatır Akın. “*Oturdu bekledi bütün gece / Beklediler sonraki geceler / Bir duvar ördüler bir çivi / Çaktılar bir kapı açtılar / Bir pencere / Bir çatı çattılar*” dizeleri ile devam ederken, “*Uzakta soluyan başkenti duydular /öyle ürpermediler korkuyla*” / *Dostlar komşular yoldaşlar / Orda birlikte çoğaldılar / çoğaldı gecekondular*” dizeleri ile anlatır Ankara'daki gecekonduların “*çoğal*”ışını. İnsanların kentteki yeni hayatını anlatır Akın. Artık kenttedir insanlar ve kurulan gecekondular ile başlamıştır gecekondulaşma ve kentleşme de. (Akın 2019: 268) Turgut “*şiirin bütün yükü son dizede toplanmıştır adeta*” der anlatımında, Akın'ın vurgusunun “*çoğalmak*” fiilinde olduğunu belirten Turgut, “*gecekonduların çoğalmasını basit bir olay şeklinde ele alma*”nın “*imkânsız*” olduğunu dile getirir. Akın'ın şiirinde, “*cumhuriyetin makbul bireyi dışında yeni bir vatandaşlık önerdiğinin*” altını çizen Turgut, “*Çoğalan gecekondular(ın)uzaktan duyulan başkentin çehresinde büyük bir değişime yol açtığından*” bahsederken “*yeni bir yapı anlayışı talebini de dillendirdiğini*” aktarır. (Turgut 2023: 67-68)

Akın “*Gümüş Gelin Kasapta*” şiirinde kentteki yoksulluğu anlatmıştır. “*On liralık kıyma*” ister “*Gümüş Gelin*”. “*Abi on liralık kıyma versene / Ezeceğim ekmeği içine / Keseceğim soğanı içine / Şöyle tuzuyla biberiyle / domatesler ve patatesler ki / kocaman bir tepsi köfte*”. İster ki “*bir tepsi köfte*” yapsın “*on liralık kıyma*” ile. Kente gelip yerleşen insanların ayakta kalma mücadelesini anlatmıştır şiirinde Akın, yaşamlarındaki yoksulluğu anlatmıştır. “*Tarlalarda ala buğday / Yolları tutmuş ekmeğin kokusu / Şeftali puslanmış, üzümder buğuda*”. “*Devlerin memesi süt dolu / Dağların doruğu ot / Balıklar en ulu*

denizlerde / En derin sularda” ;“Şu benim aptal ellerim / Çabala çabala çabala / Abi bu on lira o on lira / Abi on liralık kıyma versene”. “Tarlalar” doludur “ala buğday” ile “ekmeğin kokusu” gelir köyden, “dağların doruğu” da “ot” doludur, “Gümüş Gelin” ise “çabala”r “çabala”r, “on liralık kıyma” ister, ister yalnızca. “Gümüş Gelin”in sesi olmuştur dizeleri, gerçekçi bir şekilde aktarmıştır yoksulluğu Akın. Turgut şiire ilişkin, “Geçim sıkıntısının sembolü olarak dolaşıma giren ‘kıyma’nın”, “sınıfsal eşitsizliklerden kaynaklanan bölünmenin, içsel yabancılaştırmanın ve sosyal travmanın sembolü” olduğunu dile getirir. (Akın 2019: 276; Turgut 2023: 58)

“Güler ile Alicik” şiirinde kentteki gecekonducuların yıkım sürecini anlatır Akın. Gecekonducuları yıkılan insanların yaşamı üzerinden anlatmaya başlar öyküsünü ve insanların yoksulluğunu da dâhil eder dizelerine. Kente gelip kurdukları gecekonducuları üzerinden dönemin toplumsal yaşayışını verir. Köyden kente göçen insanların kentte kurdukları gecekonducuları ve yoksullukları dâhil olur anlatımına. “Resul çöpçü, Sorgun’un köylüklerinden / Erduran Haskaya mahlesi derler / Dağların başında gecekonducular / Gören gelip konar, gören gelip konar / Yakın köylü, yakın illi, hemşeri / Çocuk kadın kedi köpek ev ocak / sokmuş başlarını otururlar / Resul çöpçü, Cennet hatun, Güler kız” dizeleri ile başlar anlatmaya ailenin kurduğu yaşamı. Gecekonducuları ile kentte yaşam çabasında olan ailenin karşılaştığı zorluğu öyküsü ile anlatır. Ali Güler ile evlenmek ister, anlatmaya koyulur Akın, “Şahan dayının Alicik”, “vurulmuş”tur “çenesinin çukuruna” “Güler kız”ın. “Şahan dayı varıp gitse Resul çöpçüye / İstese Allahın emriyle / Uyuşacaklar”dır, “Velakin olmaz”. “Bunun nedeni çünküsü / Gecekonduğunun temelinde”dir. “Yapıldı ha, yıkıldı ha, polis geldi ha /Yeniden yapıldı, yıkıldı ha./Direnmekten topluca /Devlet kolluğuna / Şahan girmiştir içeri / Ali varamaz Resul çöpçüye / Güler’i ver bana diyemez”. Gecekonducuların yıkımına karar vermiştir devlet, insanlar direnirler isterler ki gecekonducuları yıkılmasın. Dile getirmiştir Akın şiirinde, köyden göçüp gecekonducularını kuran insanların kentteki yaşamlarını anlatmıştır. Kentte kurulan “kaçak yapıların” yıkım kararını işlemiştir şiirinde. Devletin kurulan gecekonduculara karşı verdiği ilk tepkiyi gösterirken dizeleri, insanların yaşamları üzerinden anlatır Akın da yaşananları, kararın toplumsal yapıya yansımalarını buluruz şiirinde, evlenmelerine engel “gecekonduğunun temelinde”dir. “Tutar kaçırır” “Ali” de. Anlatımını sürdürür Akın, “Ali’nin ağası Sefer” ile “Güler kız”ın babası “Resul”ün “elli binine” anlaştığını anlatır. “Ne yapar Sefer, ne eder Sefer / Bir yanı mapusta bir yanı yokluk / Köydeki üç-beş tokluyu / Satar, döner gelir on beş kâat / Resul’a mı, borca mı vermeli / Mapus baba, işsiz Ali, çalışamadı Sefer / Ne yemeli? / Ağadır, Ali’nin büyüğüdür, ar eder / Utanır ölesiye / Yulgın yemiş gibi eli ayağı / Döner vurur kendini”. Başlık parasını toparlayamadığı için “ar eder” “Sefer”. Yoksulluk, parasızlık son veririr “Sefer”in yaşamına. Elli bin lirayı bulamadığından “vurur kendini”. Gecekonducu ayrı bir dert olur başlarına yoksulluğu ayrı. Akın anlatır dönemin insanının yaşamını, kentte var oluş çabasında olan insanların yaşamını anlatır. Gecekonducuların yıkımı ile başladığı şiirinde dönüşen kent, kentin insanı, insanların yaşamındaki zorluk dâhil olur anlatımına. (Akın 2019: 292-294)

Yoksulluğun anlatıldığı “*Temeline*” şiirinde “*Aşkale’den Pasinler’den / Yünden ve bakırdan geçilip gelinmiş*” Ankara “*Çinçin’de Çalışkanlar’da / Asri mezarlığın duvarına / Yaslanmış bir oda bir aralık*”, kurmuştur insanlar gecekondularını. “*Şimdi naylon alüminyum / Çiçeksiz avlusuz güllüştür / Altı çocuk / En büyüğü on üçünde*” olan kentteki ailenin yaşamıdır anlattığı Akın’ın. “*En küçüğü Telli bebek yed’aylık*”tır. “*Vurgun yemiş serilmiş bir köşeye / Bir ölse, diyor anası, bir ölse*”. Akın’ın dizeleri kentteki insanların yaşadığı acımasız yoksulluğu çarpmaktadır insanın yüzüne. “*Anası*” “*bir ölse*” der, “*yed’aylık*” “*Telli bebek*” için “*vurgun yemiş*”tir. Sürdürür dizelerini, “*Hangi bir ülkenin / Hangi bir yerinde / Hangi bir ana / Bebeğini ölsüne tutuyorsa / Batmıştır o ülke / Ölüm girmiştir temeline.*” Toplumun yoksul kesimine ilgisiz kalan yönetimini eleştirir dizelerinde Akın, insanların yoksulluğunu kimsenin görmemesine yükseltir sesini. (Akın 2019: 277) Toplumsal koşulların eşitsizliği, insanların yaşamlarının ağırlığı hâkimdir dizelerine Akın’ın, eleştirisi de bir o kadar ağırdır. Toplumdaki eşitsiz dağılıma getirirken eleştirisini, siyasi ve iktisadi yapı iç içedir. Akın gücünü kullanır şiirinin, döneminin ötesine bıraktığı vurgusu güçlüdür, “*hangi bir ülkenin*”, “*hangi bir yerinde*”, “*hangi bir ana*” “*bebeğini ölsüne tutuyorsa*” “*batmıştır o ülke*”. Yalnızca dönemi ile sınırlandırılmaz Akın’ın şiirleri eleştirisinin sonrasına bıraktığı yankısı güçlüdür. Şiirine devam eder Akın:

“...Herhangi bir evde

Telli bebek için bir parça pirinç

Bir parça elma, bir yudumcuk çay

Yoksa,

Uzun yolların işçisi

Babanın kesesi yetmiyorsa

Batmıştır o ülke

Ölüm girmiştir temeline” (Akın 2019: 279)

“*Uzun yolların işçisi*”dir baba “*yetmez kesesi*” geçindirmeye ailesini. Akın’ın eleştirisi de “*temeline*”dir. “*Batmıştır o ülke*”. Turgut’un anlatımında belirttiği gibi Akın, “*ekonomik eşitsizlik ile uluslararası krizi*” birbirine bağlar şiirinin dizelerinde, Demokrat Parti döneminin Amerika güdümünde gerçekleştirilen politikalarını ve Amerikan üslerini eleştirir Akın. (Akın 2019: 279; Turgut 2023: 59)

“...Hangi bir yerinde dünyanın

Anası Telli bebeğin

Ölüm ölüm ölümü karşılamada

Bu denli acele ediyorsa

Uydu, ofset baskı, tüpte bebek

Nötron, üs, füze

Batmıştır o dünya

Ölüm girmiştir temeline.” (Akın 2019: 279)

“*Temeline*” şiirine devam eder Akın, “*İzmir Karabağlar’da, Yozgatlı kumculardan az mürekkep yalamış biri Seyran’a*” mektup yazmıştır. Yozgat’tan Ankara’ya, Ankara’dan İzmir Karabağlar’a giden işçiyi anlatmıştır şiirinde Akın, işçinin dilinden. “*Uzun yol işçisi*” babanın mektubudur. “*Şimdi, burda / Doğanın ve toplumun tanrısıysa / Para / Burda, İzmir’de, Karabağlar’da/ Cennet ve cehennem bizi*” dizeleri ile anlatmıştır. “*Bir kum taneciği kadar canlı / Bir kum taneciği kadar özgür / Paranın, yaşamın iki yüzü gibi / Yaşanır ölünür*”. (Akın 2019: 280) Akın’ın “*Temeline*” şiiri güçlü bir eleştiri barındırır içinde. Döneme, yoksulluğa, sınıfsal eşitsizliğe, kapitalizme getirir eleştirisini Akın. İşçinin mektubu üzerinden sunarken eleştirisini, işçinin geçim savaşını, yaşam mücadelesini anlatır. “*Omzumuzda kürek, şafakla / Kum yoluna vardığımızda / Atabildiğimizde küreğimizi sağlıklı / Basabildiğimizde kamyonun tekerleğine / Cennettir bu / Ve cehennemdir. / Binemeyip düştüğümüzde / Altına altına tekerlerin*”. “*Ve cehennem*”i yaşar işçi önce Ankara’ya sonra İzmir’e düşerken yolu. Ayakta kalabilmek için göç eden insanların kentte bulunduğu geçim savaşını, yaşamlarını sürdürebilme savaşını anlatır Akın. İşçi babanın mektubuna yer verdiği dizelerinde, uzun yol işçisi babanın dilinden seslenmiştir, “*binemeyip düşmüştür*” “*kamyon*”undan baba, “*bir lokma ekmek uğruna*” vermiştir savaşını. Akın’ın dizeleri döneminin ötesine taşırken yankısını, ötesindedir anlamı da, “*bir lokma ekmek uğruna*” devam etmektedir işçinin savaşı. (Akın 2019: 280)

“...Bir lokma ekmek uğruna

Çıldırıldığımızda

Silah gibi çekip küreğimizi

Dostumuzun sırtına başına

Savaştığımızda göze göz dişe diş” (Akın 2019: 280)

Akın “*Temeline*” şiirini sürdürmüştür, “*İzmir’de Karabağlar’da Alişan adında birine bacısının söylediği ağıt*” ile. “*Bacısının*” “*ağıt*”ıdır seslendirdiği Akın’ın. “*Aman dostlar ne iştir bu, ne haldir / Geçim avcı olmuş kişi maraldır / Ölür yaralanır onun üstüne*”. Kaybettiği kardeşine “*ağıt*” yakar “*bacısı*”. Kentte yaşam kurma çabasındaki insanların yoksulluğunu anlatırken acılarını da hissettirmiştir Akın, çaresizliğini göstermiştir. (Akın 2019: 281) “*Geçim avcı*”dır, koparıp alır ellerinden yaşamlarını insanların. İster mi bir anne bebeğinin ölmesini? Çaresizliği, acımasız yoksulluğu anlatmıştır şiirinde, babanın geçimlerini sağlamak için “*bir lokma ekmek uğruna*” çalışmaya başladığını ve ailenin kentte

yaşamlarını sürdürme savaşını anlatmıştır, işçinin dilinden yazdığı mektuplar ile eleştirisini getirmiştir Akın. Geçim savaşında kaybederken işçi hayatını, kardeşinin ağıtı kalmıştır ardından. (Akın 2019: 280)

3.5.2.2.Kapitalist Dönüşüm ve Sınıfsal Durum

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'de kapitalizm hızla gelişmeye başlamış, sermayenin etki gücünün gitgide sağlamlaştığı döneme girilmiştir. (Rozaliyev 1979: 1) Türkiye'de yirminci yüzyılın “son çeyreğinde” sermaye yoğunluğu ile tekelleşen kapitalizmin oluşturduğu sanayi burjuvazisi, ekonominin tamamında egemenliğini artırırken, kapitalizmin gelişiminin toplumsal yapıya etkisi, nüfus artışı ve kentleşme olmuştur. (Gevgilili 1989: 73, 84-85) Ülkenin gelişen kentlerinde var olan “ticaret burjuvazisi” ile tarımsal alanda gelişmeye başlayan “modern tarım burjuvazisi” yirminci yüzyılın son çeyreğinde bütünleşme aşamasına gelmiştir. (Gevgilili 1989: 94)“Sermaye birikiminin” hız ile artırıldığı bir dönem olarak kapitalistleşme sürecinin başında bu durum, gelir dağılımında ve bölüşümde bozulma olarak topluma yansırken, kapitalist toplum yapısının tanımlanışında da “burjuvazi, işçi sınıfı, küçük burjuvazi, köylülük” sınıflarının oluşumu gerçekleşmiştir. (Gevgilili 1989: 89, 91)

Bookchin, geçmişten günümüze “kent ile “kırın savaş” hâlinde olduğunu belirttiği anlatımında, “feodal beyler ile kentli tüccarlar, tarımla uğraşan köylüler ile kasabada yaşayan zanaatkârlar, taşra kökenli aristokratlarla kentlileşmiş kapitalistler ve çiftçilerle endüstri işçileri arasındaki çatışmalarda cisimlendiği”ni belirtmiştir. “Kent ve kırın geçmişte birbirine düşman gözüyle baktıkları”nın doğru olduğunu belirten Bookchin, “birbiri üzerinde ekonomik ve politik tahakküm kurmaya çalıştıkları uzun tarihsel dönemler” olduğunu dile getirmiştir. (Bookchin 1999: 30)

1971 yılında yayımlanan “*Kırmızı Karanfil*”deki “*Yaz*” şiirinde tarihsel bir seyir ile anlatmıştır Akın, 1968 yılından seslenmiştir. “*Kırkı ve Elliği gör*”müştür, yaşamından izler taşıyan şiirinde sınıfsal durumunu dile getirmiştir dönemin. Anlatımı 1950 sonrasında,dir,

“...Oynar sabahlara dek, baylar ve bayanlar kanser adına

Acınır körlere ve yoksullara makbuz karşılığında

"Eşsiz insan ve değerli" kara manşetler

İşsiz işadamlarına” (Akın 2019: 150)

Toplumdaki sınıfsal eşitsizliği vurguladığı dizelerdir, “*Baylar ve bayanlar*” “*sabahlara dek*” “*oynar*”lar ve “*makbuz karşılığında*” “*körlere yoksullara*” “*acı*”rlar. Güçlüdür, zengindir, “*manşetler*” yazar “*eşsiz insan ve değerli*” olduklarını. Egemen sınıfın insanlarıdır şiirinin dizelerindeki, sınıfsal eşitsizliği anlatır Akın. “*İşsiz işadamlarına*” çevirirken bakışını, “*körlere ve yoksullara makbuz karşılığında*” “*acı*”nan

düzeni eleştirir Akın. Şiirinin gücünü kullanarak, ince bir eleştiri sunarken dönemin eşitsiz koşullarına, döneminden ötesine bırakır yankısını da. (Akın 2019: 150)

1971 yılında yayımlanan “*Kırmızı Karanfil*”de yer alan “*Ellas*” şiirinde seslenmiştir Akın, “*Sen nerdeydin. Doğrusu bildiğim yoktu*” dizeleri ile. Kent ile köye sınıfsal anlamları ile yer verirken, “*Nice katlar*”, “*beton ve demir katları*”, “*nylon ve sinema*”, “*yediveren bencillik*” arasından geçip gelmiştir. Akın’ın şiirindeki “*Ellas*” Anadolu’daki İlyas isminin farklı bir söyleyişidir, halkı temsil etmektedir. Anlamli bir vurgu yüklediği şiiri ile Akın, Anadolu’daki Hızır ve İlyas inancı üzerinden sürdürür şiirini, çevirir yönünü, şiir yaklaşımında Anadolu insanına yönelişini anlattığı şiirlerindendir. “*İzini bul*”muştur “*Ellas*”ın eleştirisi de “*kentin devi*”nedir. “*Parmağımız adak ağacıydı rengârenk iplikleriyle / Her gün bir başka işaret kullanmaktan*” dizeleri ile “*Gömüldüm. Çile hücremdi. Sonra günahları saydım / İşim biraz da tanrıya iplik bükme gibi bir şey*” dizelerinde buluruz Hızır ve İlyas inancının izlerini. Şiirinde “*Ellas*”a seslenirken, nerede olduğunu sorar Akın, “*Sezgi. Eh işte o kadar*” der. Anlatmaya başlar kentte gördüklerini. “*Kentin devi kendine yok dedirtti.*” der “*Ellas*”a. Kentin egemen sınıfıdır anlatımındaki “*dev*”. Şiirinde anlatır, “*Devi gördüm. Açtı hâlâ. Umutsuz ve hasta / O muydu ben miydim, o kargaşalıkta / Az kaldı kendimi öldürecektim.*” Akın anlatmaya devam eder “*Ellas*”a, “*Üç milyon gece bağı*”dığını anlatır “*sonra izini bul*”ur “*Ellas*”ın, “*alıç ve ceviz topla*”r, “*bir yana koy*”ar, “*şimdilik*” der, “*İyilerini ayırdım / Ellas sana diye diye*” dizeleri ile halkının yanında olduğunu belirtir. Şiirinin vurgusu güçlüdür Akın’ın, eşitsiz koşullarını anlatırken eleştirmiştir kentli sınıfı. Düşüncesinde yetişendir Akın’ın, eşit bir düzendir aradığı, şiirinin sonrasına bıraktığı vurgu güçlüdür. (Akın 2019: 151-152; Mutlu 2022: 152)

Sermaye sınıfının iktisadi kararlarda belirleyici olduğu 1960 yılı sonrasında kapitalist devletin kurulmasını amaçlayan siyasi iktidarın Anadolu’ya yönelmiş olduğu belirtilmelidir. Halk kesimlerinin birlik duygusunun yoğunlaştığı, “halka bilinç” düşüncesinin etkili olduğu dönem için “*Kırmızı Karanfil*” kitabındaki “*Anadolulu Ellas’la Heykeller*” şiiri önemlidir. Bir önceki paragrafta da dile getirildiği gibi “*Ellas*”, Anadolu insanını temsil etmektedir. Hızır ve İlyas inancına yer verdiği şiirine, “*çamurdan heykel*”leri anlattığı dizeleri ile başlar Akın. “*Gergin iplikler salıyor sesinden dünyaya / Karşısında bir iki üç çamurdan heykel / Dik duruyor, bağııyor. Her kımıldayıştta / Her kımıldayıştta dökülüyor.*” “*Çamurdan*” “*heykel*”leri anlatır Akın, “*konuştukça suçlu*”, “*konuştukça bağrında bir ağırlık duyan*” “*gergin iplikler sal*”arlar “*dünyaya*”, “*dik dur*”up “*bağırı*”rlar ve “*her kımıldayıştta dökülü*”rler. (Akın 2019: 153) Akın’ın Anadolu yaşamını özümlediği dönemin eseri, “*Kırmızı Karanfil*”in şiirlerindendir bu. Anlatımını sürdürür şiirinde, “*Oysa / Bir yerlerde hep sıcak odalar olmuştur / Sıcak odalarda eski adamlar olmuştur, dedeleri / Mucize gösteren, yatır, evliya / Mumlar da yanmıştır gömüt başlarında / Kuşlar da dönmüştür omuz başlarında / Beyaz kuşlar*” dizeleri ile. “*Ak sakallı biri*”: “*Karadeniz ortasında yelken açıla / Fırtına. / Yolcular duaya / Ak sakallı biri / Hey kaptan / Kim ola kim ola kim / Geldiği gibi gitmiştir. / Fırtına uykuya yatmıştır / Yelken açılıp dümen tutmuştur*”. Anadolu insanının

yaşamını konu aldığı dizelerine Hızır ve İlyas inancını dâhil etmiştir Akın. Genel bir anlatım ile inanışa göre Hızır, ak sakallı, ak saçlı, nur yüzlü, boz atı olan, derviş kılığında görünmektedir, Hızır tarafından kurtarılmak, Hızır'ın yardımını görmek, inanış içinde kendisine yer bulurken, Hızır'ın fırtınada kalmış gemileri kurtardığı anlatımlarda yer bulmaktadır, Hz. Nuh'un gemisini kurtaran da anlatım ve inanışlara göre o olmuştur. (Döğüş 2015: 84, 89; Çınar 2020: 65) Şiirinde “*mucize gösteren*” Hızır'ı anlatmıştır Akın da. “*Ak sakallı biri*” gelip “*fırtına*”yı “*uykuya yat*”ırmıştır. Sonrasında “*Biri gidip anlatmıştır Ünye’de / Anlatmasıyla / Kuşlar kaybolmuştur. Mumlar sönmüştür.*” “*Çile sürüp gitmededir. Gidecektir ocağevlerinde*”. Şiirin gücünü kullanmıştır Akın, artık “*kuşlar kaybolmuştur.*” (Akın 2019: 153) Akın'ın şiirlerinde anlattığı “*Ellas*” da karşısında yer almaktadır “*çamurdan heykel*”lerin. (Mutlu 2022: 152) Aralarında geçen konuşmayı seslendirir şiirinde Akın:

“...Bir gün herkes ölecektir ölecektir

Tanrı kalacaktır. Ocak yanacaktır.

Odada hep birileri bulunacaktır.

Gülümseyecek, baş eğecek, iç çekecektir.

Kötüler saklanarak

İyiler söylenerek

İnce uzun beyaz, yumuşak giysili

Biçimsiz bir taşır masa üstünde eli

Saklamak ama niçin. Gülüyor heykelin biri

— Eziksin.

— İyi bak. Ben mi sen mi?” (Akın 2019: 154)

Akın'ın şiirinde kent ve köy arasındadır konuşma, yoksul ve zengin, sömüren ile sömürülen. Egemen sınıfa karşı yoksul halk kesimidir yanında yer aldığı, eleştirisini getirmektedir şiirinde, “*Saklamak ama niçin*” dizesi ile sorarken “*Gülmektedir heykelin biri*”. “*Eziksin*” diyen ise “*kentin pis çamuru*”dur:

“...Halktan soluklar alırken, üflerken halk üstüne

Ey kentin pis çamuru, ben mi sen mi?” (Akın 2019: 154)

Akın halkın yanında olduğunu bildirmektedir şiirinde “*halktan soluklar alırken*” “*üfle*”mektedir “*halk üstüne*”, anlatmaya koyulduğu “*heykel*”dir. “*Masa sallan*”ıp “*devrilecek*”tir “*sonunda*”. “*Toprakta bir şenlik*” başlayacaktır. “*Kızlar el ele*” olacaktır “*makinalar*” ile. Umudun güçlü bir yansımasıdır, Akın'ın şiiri. Sınıfsal eşitsizliğin karşısında dururken şiiri ile “*masa*”nın “*sallanaca*”ğını haber vermektedir:

“...Şimdi gittikçe düzelmiş masa üstünde eli

Yavaşça kaldıracak

Masa sallanacak. Bu kesin

Masa devrilecek sonunda

El yumuşayacak, incelemek

Bir deste sarı nergis

Bir esim yel göğ mısırlar üstüne

Toprakta bir şenlik alahey

Makinalar kızlar el ele.” (Akın 2019: 154)

“*Masanın devrilece*”ğine inanmaktadır Akın, “*toprakta bir şenli*”ğın başlayacağına inanmaktadır ve işte o zaman “*makinalar kızlar el ele*” olacaktır. Halkın yaşamına tanıklığı önemlidir Akın’ın, “*Kırmızı Karanfil*” kitabındaki şiirlerine ilişkin incelemelerde, Anadolu yaşamına tanıklık ettiğinin vurgusu eşlik etmektedir. Akın’ın anlatımında da dile getirdiği “*1960, toplumun yaşamında da, benim özel yaşamımda da bir aydınlanma yılı oldu.*” sözleri önemlidir. Anlatımı, dönemin sesinden etkilendiğinin bir göstergesi olurken sınıf vurgusu hâkimdir şiirine. Sınıfsal eşitsizliğe getirdiği eleştirisi ile döneminden sonrasına bıraktığı yankısı güçlüdür şiirinin. (Akın 2001: 186)

“*Kırmızı Karanfil*”de yer alan “*İstanbul’da Bir Pazardan Bir Pazartesi’ye*” şiirinde “*her yanda grev*” dizeleri çıkar karşımıza. Sınıf duygusu hâkimdir şiirinde. “*Birleş*”mesini ister halkının, “*bir baş edin*”mesini ister. “*Nerde bizim İstanbul’umuz*” der Akın, “*Dön İstanbul’u al*” der halkına.

İstanbul’un “*giriftar olduğu dalgınlıktan / Yeni kurtulan aristokrasi*”si ile İstanbul burjuvazisini anlatmaya başlar Akın. “*Dışarda yumrukları sıkılı halka*” karşı “*dol*”uşmuştur “*kültür sarayına / Ve kapat*”mıştır “*kapılarını*”. (Akın 2019: 178) “*Halk*” “*dövüşe dalgalana*” “*yakla*”şmıştır, “*sürgülenmiş kapıya*”. Şiirinde bir “*dev*”den bahseder Akın, “*iki baş*”lıdır, biri burjuva diğeri halkın sınıfını temsil eder, “*bir başıyla ötekini / Hızla*” yer ve “*alkış tut*”ar “*soyluluk çılgınca*” “*burjuva*”, “*bir başıyla ötekine*” “*yenili*”r “*dev*”.

“...Ya biz peki, ya biz

Başsız ve yurtluksuz nerdeyiz

Nerde bizim İstanbul'umuz” (Akın 2019: 179)

İstanbul kaybedilmiştir, “*Birleş*”meşini söyler halkına, “*dön*”üp “*İstanbul’u al*”masını söyler. Halkının yanında olduğunu bildirir yine şiirinde, seslenir halkına:

“...Birleş, kendine yeni bir baş edin
Sensin en çok ve en güçlü
Birleş, bir baş edin, dene gücünü
Sensin, çoğal ve yenilen
Durmadan yenilen, dünya genişliğinde
Dön, İstanbul'u al.” (Akın 2019: 180)

Akın'ın şiirlerinin esas duygusudur, arzusudur “bir”lik. “Bir” olma düşüncesidir O'nun şiirlerine hâkim olan, halkın yanında olduğunu bildirirken, “ezilen, kıyılan, yiten, kendisine buyruklar verilen, direnen” insandır Akın'ın yanında yer aldığı. Bu neden ile yazıldığı dönemin sonrasında korur yankısını şiirleri, dönemi ile sınırlanmaz yalnızca.

“*Kırmızı Karanfil*” kitabının mevsimler dörtlemesini oluşturan şiirlerden “*İlkyaz*”, unutulmaz, “*Ah kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya*” dizeleri ile başlar. “*İlkyaz*” iktisadi dönemlerin toplumsal dönüşümünü yansıtabilen bir şiirdir. “*Kalın fırçalarını kullanarak geçiyorlar / Evler çocuklar mezarlar çizerek dünyaya / Yitenler olduğu görülüyor bir türküyü açtılar mı / Bakıp kapatıyorlar / Geceye giriyor türküler ve ince şeyler*”. Yazıldığı dönemin özellikle sonrasına yankısını bırakacak olan şiirinde “*ince şeylere*” artık önem verilmeyen zamanlara girildiğinin de göstergesi olur Akın'ın dizeleri. “*Kırmızı Karanfil*”in 1971’de yayımlandığı düşünüldüğünde 1980’lere henüz girilmemesi kazandığı anlam ve etki gücü ile Türkiye’nin 1950’li yıllardaki kapitalistleşme sürecine de bir şerh düşmektedir. (Akın 2019: 146) Şiirinin dönemine ilişkin anlamlandırmaya da izin verdiğinin belirtilmesi önemlidir. “*Kırmızı Karanfil*”, Anadolu yaşamına tanıklık ederek yazdığı kitabıdır Akın'ın ve şiirlerinde yer bulan “*dev*” ifadesi bu şiirinde de karşımıza çıkmaktadır, “*Bir dev oluyorsun deniz deniz deniz / sisin dere ağızlarından sokulup akşamları / Fındıklarımızı basıyor / Neyleriz kararan tomurcukları*”. Akın şiirinde “*sis*” ile “*fındıkları*” “*bas*”an “*dev*”i anlatırken, kapitalist sistemin “birikim”e odaklı yapısının toprakta başladığını vurgular, topraktaki kapitalistleşme süreci olur dizelerinde anlattığı Akın'ın da. (Akın 2019: 146) Kapitalizmin gelişimi birikimin sağlanması ile gerçekleşmektedir. Kapitalist dönemin koşullarına odaklandığımızda toprak ağalarının zenginliğinin arttığı dönemde, şiirin, burjuvalaşan toprak ağalarının banka kurmaya yöneldiği zamana işaret ettiği görülmektedir, “*Tecimenlere yalvarıyoruz: / Bir "Hotel" bir gizli evlenme az çiziniz / Bir banka az çiziniz bir yalvarma / Bizden size ve sizden dışardakilere*”. Kapitalizmin geliştiği 1970’lerde “büyük burjuvazi”, anonim şirket ve bankaların çevresinde biriken “milyonerlerden” oluşmuş, kurulan bankalar ve şirketler güçlerini artırmıştır. (Rozaliyev 1979: 49)

“Kapitalistleşmenin planlı döneminde” etkinliğini artıran “bankacılık sistemi”, topladığı fonları özele aktarmaya başlarken, vadeli mevduatlarının “sıçraması” ile sermayenin ihtiyaç duyduğu “maddi potansiyelin”, henüz 1970’lerde oluştuğunun göstergesi olur. (Gevgilili 1989: 72)

“...Toprağa tutku, kendinden dolayı

Kulaklarımızı tıkıyoruz: Para para para

Kulaklarımızı açıyoruz: Kavga kavga kavga” (Akın 2019: 147)

Kendi yaşamını kaleme aldığı şiirlerden biri olan, “*Kırmızı Karanfil*”de yer alan “*Pas*” şiirinde kentin dönüşümünü kentteki yabancılaşmayı anlatmıştır Akın:

“Doğduğum kente gittimdi bazı pasları silmeye

Yerinde görmeye bazı taşları, bazı oyukları v.b.” (Akın 2019: 173)

Akın “*doğduğu*” yere gitmiştir pas tutmuş anıları yâd etmeye, “*taşları*”, “*oyukları*” “*yerinde görmeye*”. Bıraktığı gibi değildir oysa kent farklılaşmıştır, kaybetmiştir dokusunu. Hayal kırıklığı dâhil olmuştur şiirine Akın’ın. “*Sanmazdım*” demiştir “*çocukları asfalta ve parka başlatsınlar*”:

“...Sanmazdım çocukları asfalta ve parka başlatsınlar

Oteller hanlar yapsınlar canım viraneliklere”.

Anlatır Akın dönüşümü, “*taş*” yolları “*asfalt*” olmuştur, “*canım*” dediği “*viraneliklere*” “*oteller hanlar*” yapılmıştır. Oysa anlatmıştır, “*anne*”sinin “*yıllarca*” “*karşı dur*”duğunu anlatmıştır “*onulmaz bir inceliğin yıkımına*”. Karşı durmuşlardır “*yıllarca*” “*inceliğin yıkımına*” ama yabancılaşmıştır artık her şey. Dönemin koşullarına uymuştur “*doğduğu kent*” de, değişmeyen bir şey kalmış mıdır? Eleştirir Akın, kabullenemez dönüp geldiği, doğduğu kentin dönüşümünü, “*Gülten’i Yozgatlı demesinler bundan böyle / Nerde ölürsem oralı olayım / Doğularda, yolsuz dağların / Soğuk suların başında öleyim.*” der. “*Yolsuz dağları*” arzular şiirinde, dokunulmamış, dönüştürülmemiş yerlerin özlemine taşır Akın. (Akın 2019: 173) Bıraktığı kenti eskisi gibi bulamamanın, görememenin üzüntüsündedir, yaşanan dönüşümü yaşamı üzerinden anlatır Akın, eleştirir dizelerinde. 1971 yılında yayımladığı “*Kırmızı Karanfil*”de yer verir şiirine, o dönem ile kıyaslandığında şiirinin katlanmaktadır yankısı.

“*Kırmızı Karanfil*” kitabında bulunan “*Atın Türküsü*” şiirinde bir atın gözünden anlatır yaşanan dönüşümü Akın. En başından insanlığı anlatmaya koyulur, “*beraber sür*”ülür topraklar “*sonra*” bir gün *devran dön*’er, “*ayrıl*”ır “*kilimler*”, “*testiler*”, “*gügümler*”, “*uzun kısıdan ayrıl*”ır, “*bey atı ol*”ur artık atın “*adı*”. “*Bey büy*”ür zamanla “*ağırlığı çök*”er “*obaya*”. Der ki at “*alnımıza kara yazı yazıldı*”. “*Sonra devran yine dön*’er, “*Osmanlı ol*”ur “*adı*”. Ardından “*bir yeni devran*” geçer, “*Gazi Paşa yet*”ip “*Kurtuluş ol*”ur. (Akın 2019: 187-188) Sürdürür şiirini, “*Nice kırımalar gördüm / Nice savaşlar gördüm*

/ *Böyle bela görmedim.*” (Akın 2019: 189) Dönem değişirken, anlatımını sürdürür atın dilinden Akın, “*Sırtuma eysiz biniyorlar / Boş böğürlerime vuruyorlar / Bir parçacık samanımı çalıyorlar / Ne kanat kaldı ne köpük*” (Akın 2019: 189) “*Sonra devran dön*”er yine atın sesi olur dizelerinde Akın, “*Biri çıkıp / Toprak işleyenin*” diyor. Yanıt veriyorlar. / “*At binenin, kılıç kuşananın*”/ “*Aman hadi, aman çabuk, ata binelim / Kılıç kuşanalım, tabanca ve yumruk kuşanalım / Büyük alanlara varalım / Biz binmezsek atı alan Üsküdar’ı geçecek*”. Dönüşümün tanığı olur at, insanların dönem ile beraber nasıl değiştiğini anlatır Akın, “*Gülüyorum gözlerimle, kahverengi, kocaman / At nedir? Bilmiyorlar / At nedir? Unutmuş bu insanlar*”. Değişen dönem ile birlikte bakışı değişmiştir insanların, topluma, doğaya, insana. Özünü kaybettiği bencilleştiği bir döneme bırakmıştır artık kendisini. “*Sabırdır at, yiğitliktir / Dayanmadır ama sonunda mutlaka / Varmadır bir güzelliğe / Bir ulumağa varmadır.*” Fark ettirmeye çalışır şiirinde Akın, dönüşümünden önceki zamanlardır hatırlatır, “*bir güzellik*” olmalıdır “*sonunda mutlaka*”, Eleştirisi de buradadır Akın’ın dönüşen dönem ile insanın değişmesinedir eleştirisi. Şiirinin gücü buradadır, dönemin değişimini anlatırken, dönemin insanındaki değişimi anlatırken, atın yerine konuşur dizelerinde bu kez atın yanındadır ve bugünden uzak değildir şiiri ile. Sonrasına bırakır şiirinin yankısını. (Akın 2019: 189)

“*Ağtılar ve Türküler*” kitabının şiirlerinden, “*Kim attı bu tuzu çocuğumuzun sütüne / Sularımızı bulandıran kim / Hey kim var orda?*” dizeleri ile başlayan “*Sesli Ağıt*” şiirinde dönemin eleştirisindedir Akın. “*Suları*” “*bulandıran kim*”dir sorar:

“...Masal mı yaşıyoruz bu kaçınıcı çağda

Elmamıza tarağımıza zehir

Nerden girmiş olabilir?” (Akın 2019: 213)

Kapitalist dönüşümün hız kazandığı dönemde yazmıştır şiirini, “*Kırk haramilerden kaçır*”ılmaktadır “*gece*” “*yokuşlara koşul*”ürken insanlar:

“...Gün ışığı çağrısız geliyor odamıza

Kaldırıp götürüyor elimize bir kazma

Bir kalem veriyor zorla

Arabalar dolu geçiyor dolu geçiyor

İtiyorlar gidiyoruz yokuşlara koşulmaya

Kırk haramilerden kaçırdığımız geceyi

Ninnileyip uyutuyoruz kollarımızda” (Akın 2019: 213)

“*Gün ışığı çağrısız gel*”ir “*kaldırıp götürü*”r “*bir kazma*”, “*arabalar dolu geç*”er, “*it*”erler “*yokuşlara koşulmaya*”. “*Gece*” ise “*kaçır*”ılır “*kırk haramilerden*”. Oluşan yeni düzeni eleştirir şiirinde, güçlüdür

vurgusu Akın'ın, sömürü koşullarını, insanların yaşamına hâkim olmaya başlayan düzeni eleştirir. 1976 yılında yayımlanan “*Ağtlar ve Türküler*”de yer alır şiiri oysa dönemin ötesindedir yine vurgusu.

Gülten Akın “*Seyran Destanı*”nda yer alan “*Turuncu Yeşilli*” şiirinde Almanya’ya işçi göçü ile giden sekiz yıl çalışıp ülkesine geri dönen işçi üzerinden anlatır bu kez.

“...Sekiz yıl, onu ben

Gün güneş görmeden

Kollarım ayrıla eğnimden

Bin çıyanlık bin kahpelik içinden

Almanya’da...” (Akın 2019: 282)

“*Gün güneş görmeden*” Almanya’da çalışmıştır işçi “*Kondular sokağına*” dönmüştür. İşçinin dilinden anlatır şiirinde, “*İki Ford-Taunus yanaş*”ır gecekondü sokağına. “*Birisi turuncu öteki yeşil*”dir. Akın sesi olur dizeleri ile işçinin, gerçekçi bir biçimde anlatır işçinin duygusunu. İki kişi iner arabadan, sahipleridir arabaların.

“...İndi iki bıyık ki

Uçlarından adam asılır

...

Silip parlatıyor her bir yerini

Turuncunun sahibi, yeşilin sahibi” (Akın 2019: 282)

İşçi bilir kendi emekleri ile yapıldığını arabaların. “*Gün güneş görmeden*” “*Yalnız, ölesiye yalnız*”, “*Bin çıyanlık bin kahpelik içinde*” çalışmıştır Almanya’da, “*büyüyen kızı*”nın “*boyunu görmeden*”, “*yâri*” ile “*gözü gözü*”ne “*değmeden*” çalışmıştır işçi:

“...-Ulan biz

Bunları biz yapmadık mı

Biz adam değil miyiz

Oturamaz mıyız

Yumuşak kadifeye, pufla mindere

Ayakta mı doğurdu bizi anamız” (Akın 2019: 283)

İşçinin emeği ile ürettiği ürün karşısındaki durumu yabancılaşmadır. İşçinin ürettiği zenginliğin artışı, işçiyi de o ölçüde yoksullaştırmaktadır. İşçinin üretimi ne kadar artarsa o ölçüde ucuz bir meta

konumuna sahip olur ve ürettiği “meta” sayısının artması ile kendisini de “meta” olarak üretmeye başlar. Bu olgunun ışığında işçinin ürünü “yabancı bir varlık olarak” kendisine karşı koyar ve “işçinin gerçekliğini yitirmesine”, yabancılaşmasına neden olur. İşçinin kendi ürettiği ürün karşısındaki durumu “yabancı bir nesne” ile aynı olur. Ürettiği ürünün büyüklüğü işçiyi de kendisinden o derece uzaklaştırır. İşçinin üretimi ne kadar çok artar, ne kadar çok değer yaratır ise kendisi de daha az tüketim nesnesine sahip olur ve kendi değerini, “saygınlığını” kaybeder. (Marx 2013: 21-22)

Emek gücünü satarak yaşamını idame ettirmeye çalışan işçi kazandığı ile var olma mücadelesi verirken, düzeni kimin döndürdüğünü, kimin karar verdiğini sorar. Eline verilen “*desteyle*” kimin sömürdüğünü hakkını sorar:

“...Hangi düzrü hangi dümenle

Alıyor ne varsa elimizden

Kâğıtlar veriyor desteyle

Oyalanıyoruz bir süre” (Akın 2019: 283)

Kapitalist dönemin sömürü düzeninin eleştirisindedir Akın, işçinin ürettiği meta üzerinden sorgular, eleştirir sistemi. Kapitalist dönemin eleştirisinde olduğu şiirlerde yankılanır soru imleri, “kim”, “kimler” “hangi”. Akın sorgular şiirlerinde ve düzene getirir eleştirisini.

“*Derlenip anaparanın şeyleri / Meşveret kurdular*” dizeleri ile başlar “*Seyran Destanı*”ndaki “*Ankara Ankara Güzel Ankara*” şiiri. Kentteki dönüşümüne odaklanmıştır şiirinde Akın. “*Hani bizim dağlarımız / Mor çubuklu da gök yapraklı bağlarımız / Derelerimiz beyliğimiz derebeyliğimiz*” derken, kentin dönüşen yapısını anlatmaya koyulduğu şiirini sürdürür dizeleri ile “*Eski beyler nicoldu / Bakır idi demir idi tuncoldu / Yardı çıktı Ankara’yı / Mustafa Kemal’in ardından / Beton yığınları biçiminde / O tepe senin bu tepe benim / Diktiler uzun kondularını*”. Akın’ın şiirinde eleştirdiği kentteki dönüşüm olur, “*uzun kondular*” ile dönüşmeye başlamıştır kentin yapısı. (Akın 2019: 296)

“...Arko, Körko, Kârko

Dikildi konduların yumuşak karnına

Yıkıldı bir gecede yirmi konu” (Akın 2019: 296)

Kentin yapısı yeni bir dönüşüme girerken gecekondu kuran, yaşam mücadelesinde olan insanların evlerinin yıkımına karar verilmiştir. Yıkıma karşı duran insanlara yönelik tutumu anlatır şiirinde Akın, “*Beyler vardılar belde başkanına / Gördüler belde başkanını / Topuyla copuyla tüfeğiyle / Vurdular, kırdılar, öldürdüler / Yaraladılar ki, onulmaz / Birer çarpı imi konu / Daha yüz yirmi kondunun kapısına*” (Akın 2019: 296-297) Gecekonduların yıkımına karşı durulsa da devam edilir. Yeni bir kent

dokusu yaratılmaya eskilerin yok edilmesi ile başlanmıştır, yalnızca yaşanan yer olarak değil, değerini yarattığı bir yer olarak anlam kazanırken kent, Akın da dile getirmiştir şiirinde:

“...Dikildiler

İşleri güçleri para para para

Satıldı birkaç komşu birkaç kuruşa

Bozuldu mahallelerin birliği

Azdı düzeni dirliği” (Akın 2019: 298)

Eleştirir şiirinde Akın, “*İşleri güçleri para para para*” olanları ve “*mahallelerin birliği*”nin bozulduğunu dile getirirken, “ezilen” insanın yanında alır yerini. 1979’da yayımlanan “*Seyran Destanı*”ndaki şiiri ile kentteki sınıfsal bölünmeye çevirir yönünü. Kentteki dönüşüm sürerken etkisi bugüne ulaşır şiirinin, silueti farklılaşırken kentlerin, yazdığı döneme bağlı kalmaz Akın’ın şiiri de.

“*Seyran Destanı*”nda bulunan “*Hünkâr Ana Soruyor*” şiirine başlar Akın, “*Kimler*” dizisi ile.

“Kimler

Kanayan bu ülkenin damarlarından

Yad değirmenlere su taşıyanlar” (Akın 2019: 299)

Akın “*Kimler*” dizisi ile sürdürür şiirini “*Aşımızın içinde gözleri / Ekmeğimizi bölen eller*”, “*kimler*”dir. Kapitalist devlet üzerinedir eleştirisi Akın’ın, “*sözü*”ne “*engel*”, “*adımı*”na “*kolcu*”, “*kara gecelerde / Düşümüzü söküp çıkarmaya / Ve silah tepeden turnağa / korkuyu kuşkuyu aramıza*”, “*sokup savuşacak, hele şuna / Hele şuna*”. 1972-1975 yılları arasında yazılan 1979 yılında yayımlanan “*Seyran Destanı*” şiirlerinden biridir. Kapitalist dönüşümü ve oluşan güç mekanizmasını eleştirir şiirinde Akın, “*kimler*”dir sorar “*ekmeği*” “*bölen eller*”, “*yad değirmenlere su taşıyanlar*”. (Akın 2019: 299)

“*Seyran Destanı*”ndaki “*Hünkâr Ana Mevsim Sonu Satışlarında*” şiirine “*Yoğun rüzigârdır, yol iz silindi gitti*” dizisi ile başlar Akın. Şiirini sürdürür, “*Abdalan-ı Rum, Ahıyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum*” dizelerinin ardından. “*Defteri*”nin “*dürül*”düğünden bahseder “*Ahiliği*”n. Şiiri anlamlandırmak için kavramların açıklığa kavuşturulması önemlidir. Ahilik kurumu, on üçüncü yüzyıl ile on sekizinci yüzyıl arasında Anadolu’dan başlayarak, iktisadi anlamının yanı sıra askeri ve toplumsal açıdan sağladığı fayda ile Osmanlı Devleti’nin topraklarına yayılan, “sanatta, ticarete dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan sosyo-ekonomik bir kurum”dur. Günümüzün iktisadi ve toplumsal sorunlarının “çözümünü” içinde barındıran “Ahilik sistemi” “veren el alan elden üstündür” anlayışının benimsendiği, “gasp ederek biriktirmek”ten ziyade “paylaşmayı” hak gören bir sistemdir. (Karagül, Masca 2017: 84; Arslan 2015: 249) Aşıkpaşazade’den aktarım ile Selçuklulardan, Osmanlılara kadar Anadolu’da oluşan “dört örgütlü

grup”tan söz edilmektedir. İlki, “askerlerden önce fethedilecek bölgeye gidip insanların gönüllerini kazanmaya çalışan” Abdalan-ı Rum olarak adlandırılan “Anadolu dervişleri”dir. İkincisi, savaş dönemlerinde “eli kılıç tutan” Gaziyan-ı Rum olarak adlandırılan, “Anadolu gazileri” olurken, üçüncüsü de, “sanattan eğitime, ticaretten savunmaya, şehirlerden köylere kadar” örgütlenen Ahiyan-ı Rum olarak adlandırılan “Anadolu kardeşlik teşkilatı”dır. Son olarak Ahiyan-ı Rum’un, “kadınlar kolu” olarak nitelendirilen Bacıyan-ı Rum gelmektedir. (Abay-Alyüz 2022: 40) Hacı Bektaş-ı Veli’nin “Rum Ahileri, Rum Abdalları ve Rum Gazileri” grupları ile Bacıyan-ı Rum içerisinde “Kadıncık, Kadın Ana, Hatun Ana” isimleri ile anılan Fatma Bacı’ya “kerametini göstermesi, tarikatını ona ısmarlaması” ile oluşmuştur. Anadolu’daki bu kuruluşlar, “yeni gelenlere kalacak yer, yurt, iş ve aş” bulunmasında, “yerleşik insanların güven” içinde yaşamasında ve işlerini sürdürmesinde, kültür ve değer sistemlerinin korunmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Devlet otoritesi dışında kalan bu yapılar, “devletin, milletin bekasını ve devamlılığını” sağlamayı amaçlamıştır. (Arslan 2015: 251)

Anadolu’ya gelindiğinde, “tek hâkimin Bizans” olduğu ve Anadolu topraklarında yaşayan halkların, “Bizans yönetimi”nden hoşnut olmadığının belirtilmesi şiirin dizeleri için önemlidir. (Abay-Alyüz 2022: 40) Akın’ın şiirinde “*Defteri dürüldü Ahiliğin*” dizisinin ardından gelen “*Bizans Ankara’ya taşındı*” dizesi dönemin eleştirisine sahiptir. Ahiliğin kurumları üzerinden başladığı anlatımını yönetime getiren Akın eleştirisini de sunmaktadır.

Ahiyan-ı Rum olarak da adlandırılan Ahilik, “zengin ile fakiri, emek ile sermayeyi, millet ile devleti, üretici ile tüketiciyi, birey ile toplumu, veren el ile alan eli” uyum içerisinde tutarak, toplumun tüm kesimleri arasında “dengeli” bir ilişki ile “sosyal adaletin” gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. (Abay-Alyüz 2022: 43) Temel amaçları “dürüst, namuslu üretken insanlar yetiştirmek” ile toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında “meslek ve sanat becerisi olan” erdemli insanların yetiştirilmesini sağlamaktır. İktisadi anlamda ise “ahlâki prensipler ile kaliteli ürün üretilmesine ve haksız rekabetin önlenmesi” üzerine tedbirler alınmıştır. Toplumsal açıdan “birlik ve beraberlik” ve sosyal dayanışma içerisinde yaşamak amaçlanırken, “çalışamayacak durumda olan hasta ve yaşlılara”, yoksul, kimsesiz ve yetimlere yardım edilmesi amaçlanmıştır. (Abay-Alyüz 2022: 43) Akın’ın şiirinde eleştirisi de, dönüşen üretim ilişkilerine yöneliktir. Her şeyin “*alınır satılır*” olduğu dönemde “*namusu saymışlar mı*” dizesi ile dönemin ve yönetimin eleştirisindedir Akın:

“...Bey midir kalpazan mı yoksa

Her, adına para bastıran

Alınır satılır mal arasında

Namusu saymışlar mı” (Akın 2019: 300)

Bacıyan-ı Rum olarak adlandırılan Anadolu Kadınlar ile Ahiyan-ı Rum arasında amaçları ve konusu bakımından farklılığın olmadığı belirtilmelidir. Fatma Bacı önderliğinde, “kadın örgütlenmesi” olan yapının faaliyetleri, “dokumacılık ve örgüçülük” üzerine kuruludur. Kadınlara iş bulma vazifesini de taşıyan yapılanmada, kadınların ürettiği ürünlerin satılması, örgü ve dokuma gibi sanat ve mesleğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. (Abay-Alyüz 2022: 44) Akın kapitalist dönüşüm ile üretim ilişkilerini eleştirirken, insanların yoksulluğunu da anlatmıştır. “*Ev ufak, insan yoğsul*”dur, “*anca iyiliğin sağlığın peşine düşül*”müştür, “*kadifeyle kılaptan*” vazgeçilirken, “*hor bakıl*”mıştır “*bedestene*”, “*işlen*”mez olmuştur “*ipekler*” Şiirinin gücünü kullanarak, dönüşen yapıyı, sosyal adaleti ve dayanışmayı önceleyen Anadolu’daki Ahilik kurumu üzerinden eleştirmiştir Akın.

“...Ev ufak, insan yoğsul

Anca iyiliğin sağlığın peşine düşüldü

Küsüştüler kadifeyle kılaptan

İpekler işlenmiyor

Bedestene hor bakıldı” (Akın 2019: 300)

3.5.2.2.1. Köy ve Sınıfsal Durum

1950’li yıllardan önce “ilkel tarım teknolojisine” dayalı olan tarımsal üretim faaliyeti, aile emeği ile şekillenirken “geçimlik” üretim yapısındadır. Dönemde dış pazar ile bütünleşen kapitalist işletmeler haricinde, topraksız köylünün yanı sıra tarımsal faaliyetini geçimlik biçimde sürdüren çok az topraklı küçük üretici ile büyük toprakları olan “ağa işletmeleri” bulunmaktadır. 1950 yılı sonrasında toplumsal ve ekonomik dönüşümler ile karayolundaki gelişim, Marshall yardımlarına bağlı traktör artışı, çiftçilere verilen kredilerdeki artış, tarımsal faaliyet alanlarının genişletilmesi, modern tarımsal girdi kullanımı ve emeğin bol olması köyü etkileyen unsurlar arasındadır. Verimliliğin arttığı dönemde, tarımsal ürünlerin farklılaşması ve pazara açılması, büyük ölçekler ile pazarlarda yer alması, ulaşım ve iletişim koşullarının iyileşmesi ve işçi sayısındaki artış, köyden kente göç sürecini beraberinde getirmiştir. Ve böylece tarım, “kapitalizm ile bütünleşme sürecine” girmiştir. 1950 yılında başlayan kapitalistleşme süreci ise giderek “belirginleşmiş, keskinleşmiştir.” (Özbay 2015: 40-42) Boran’ın 12 Eylül 1962 tarihindeki anlatımından aktarımı ile Rozaliyev, “*toprak sahiplerinin niteliği, feodal ağadan çok farklıdır ve söz konusu büyük toprak sahipleri önemli bir ölçüde burjuvalaşmıştır.*” derken, onların “büyük burjuvazinin temsilcileri” olduğundan bahsetmektedir. (Rozaliyev 1979: 15) Bölümde, köyün sınıfsal durumuna ilişkin şiirler incelenecektir.

1964 yılında yayımladığı “*Sığda*”da yer alan “*Dev Gitgide Ağır*” şiirinde Akın, “*Biçimci, töreci, yasacı insanobur*” olarak anlatır kırsalda oluşmaya başlayan bu güçlü sınıfı, “*dev gitgide ağır, kocaman*”

dizelerindeki “dev” ifadesi karşılamaktadır, toprağa sahip olan, “gitgide” gücünü artıran, “yiyen, kendini yemesin diye” zenginleşen sınıftır anlattığı:

“...Bir eliyle taşı taş üstüne... Elleri

ikicil duyarlığı alışık

Biçimci, töreci, yasacı insanobur

Yiyen, kendini yemesin diye

Ötekini, kişiler, kalabalık

Ne kadar kalabalık” (Akın 2019: 137)

“Kırmızı Karanfil”deki “Kumrulu Ellas” şiirinde anlatmaya başlar Akın, “Geldiler. Çoktular ve güçlüydüler.” dizeleri ile anlatır, köyün zengin toprak sahiplerini. “Bitek toprakları al”mışlardır, “Ağaç kes”mişlerdir “hızarla”. “Kumaş dokudular / Suyu kullandılar aygıtlarda / Ananı atanı köle dediler / Bey oldular Elekçi ırmağına”. “Çok” ve “güçlü” sınıftır bu sınıf, “bey ol”muşlardır “Elekçi ırmağına”. Akın eleştirir şiirinde, dönemde güçlenen sınıfın köylülerin toprağına nasıl el koyduğunu anlatır. (Akın 2019: 162; Mutlu 2022: 152)

“Geldiler. Çoktular ve güçlüydüler.

Bitek toprakları aldılar

Ağaç kestiler hızarla.

Kumaş dokudular

Suyu kullandılar aygıtlarda

Ananı atanı köle dediler

Bey oldular Elekçi ırmağına”(Akın 2019: 162)

Şiirine devam eder Akın, köyün insanına çevirir bu kez bakışını:

“...Sana ırmak kıyıları kaldı. Taşlar ve orman gülleri

Kestin. Desteledin. Dikenler ellerini kanattı

Her gece tarlanı yeniden dağıtınca tanrı

Güldüler” (Akın 2019: 162)

Şiirinde anlatır Akın, “Bey”lerin gücü artarken, yoksullaşan köylünün “ellerini kanat”ır “dikenler”, “adı Mazhar olan” “Bey”, “Gölge, Hamak, Besleme. Yelpaze” ile kestaneliklerde” “Sinek tutar tüfekle oynar” bir zamanlar, “(Şimdi tecimenlerin)” olan kestaneliklerdir bahsedilen. (Akın 2019: 162)

Akın anlatır, “*Mazhar olan*” “*Bey*”i, “*Önce yakasını çiğne*”r köylünün, “*Yere tükür*”ür sonra “*döv*”üp, “*tekmele*”r köylüyü. Acımasızdır, “*Yatışmadı. Sezdi ki uşaklar / Öldürüleceksin*”. (Akın 2019: 162) Köydeki oluşan güç dengesini eleştirir Akın şiirinde, güçsüzdür köylü, toprak sahipleri ise giderek zenginleşir, güçlenir ve “*bey*”lere dönüşürler. Bildirir şiirinde Akın köyün sınıfsal eşitsizliğini. Akın’ın “*Ellas*”lı şiirlerindeki vurgusu Hızır ve İlyas inancı üzerinedir. “*Ellas*” daha önce dile getirildiği gibi Anadolu halkını temsil etmektedir. Hızır’ın varlığını sezdirir Akın, “*Oyuklar. Sessizlik. Güvercinler / Yar / Her sabah uyanınca bir daha bak / Seni dolu bir tüfek gibi tutacak*” dizeleri ile. Karşısında durduğu güçlü sınıfa karşı güç vermektedir şiirinde, halkının yanında yer aldığını göstermektedir yine. Şiirlerinde yanında yer aldığıdır ezilen, sömürülen sınıf, şiirinin gücünü kullanarak eleştirir eşitsizliği. Döneminde kalmaz eleştirisi sonrasına da taşır gücünü. (Akın 2019: 162; Mutlu 2022: 152)

“*Ağtılar ve Türküler*” kitabındaki “*Yol*” şiirinde varsıları gördüğünü anlatır Akın. Köydeki sınıfsal durumu bildirir, yoksulları anlatır, “*doğdukları yerde*” yaşamalarına izin vermez yoksullukları. Akın eleştirir şiirinde, “*altın horozlar gibi sus*”an “*varsıları*”, “*dünyanın el altı yöneticileri*” der:

“...Varsıları gördük

Altın horozlar gibi susuyorlar

Dünyanın el altı yöneticileri

Onlarla kabarıp susmadık

Yoksulları gördük

Doğdukları yerde kalamazlar” (Akın 2019: 205)

Toplumdaki sınıfsal eşitsizliğin karşısındadır Akın, dizelerinde bulduğumuzdur eşitlik duygusu, gücünü kullanır şiirinin, “*doğdukları yerde kalama*”yan insanları anlatırken, döneminin sonrasına taşır şiirinin vurgusunu. Eşitsiz düzeni anlatmaktan vazgeçmez şiirlerinde.

“*Ağtılar ve Türküler*” kitabındaki “*Ayaktayız ve soluk soluğayız / Bir yağmadan çıktık elimiz nesneye değmedi*” dizeleri ile başladığı “*Hurç*” şiirinde anlatır Akın:

“...Bölüşmek saklamaktan güzeldir

Sevişmek kavgadan

Amma,

Yeni ermişler de bilir eskileri kadar

Önde gelir cevizleri, üzümleri, incirleri

Yani bütün ergileri nesneleri

Derlemek ve biriktirmek” (Akın 2019: 211)

Akın “bölüşmek saklamaktan güzeldir” der “amma” “yeni ermişler de bilir”, “eskileri kadar”, “önde gelir”, “derlemek ve biriktirmek” dizeleri ile bildirir dönemi. Şiirinin dizelerinde anlatır Akın, “ayakta ve soluk soluğa” birlikte olduğu halkı anlatır. “Soylular efendiler tecimenler” ile “motorlu sabanlı son köleler” arasındaki sınıf savaşını anlatır. “Ayakta ve soluk soluğayız / Haklı bir dövüşten atsız yaralı / Şimdilik / Yengi bir söz olarak hurcumuza girdi” dizeleri ile sonlandırırken şiirini “eşitlik” ve “özgürlük” arzusundadır, “kan ter, kıran kıtlık” değildir beklediği. (Akın 2019: 211) Güçlü bir vurgu taşır sonrasında Akın’ın şiiri, sınıfsal eşitsizliğin olmadığı bir düzendir Akın’ın istediği.

“...İyi ama kim kim kim

Soylular efendiler tecimenler mi

Yoksa motorlu sabanlı son köleler mi?

Ayakçakta eşitlik mi özgürlük mü

Yoksa kan ter, kıran kıtlık

Kendi ölümlerine mi basmadalar?” (Akın 2019: 211)

“Hurç” sözcüğünün tanımı ile başladığı anlatımında Turgut, “isyan ve göç” anlamlarının vurgusu ile devam ederken, Akın’ın temel amacının, “talanı sonlandırmak” olduğunu belirtir şiirinde. “Mücadelenin müzakereye, kavganın barışa, haklı dövüşün hakkın teslimine evrildiği noktada durduğunu” belirtir. (Turgut 2023: 53, 55)

“Seyran Destanı”nın “Birinci Bölüm”ünde anlatır, köyün sınıfsal durumunu. Köydeki “denge bozulana kadar” yolundadır her şey. Anlatır “toprağa bağlı” köylülerin dilinden.

“...Toprağa bağlıydık ama değildik onun kölesi

Efendisi de değildik.

Bitmeyen bir pazar kurduk

“Yazın başı pişenin

Kışın aşı pişer” diyerek

Aldık-verdik, alışverişe oturduk

Denge bozuluncaya dek” (Akın 2019: 240)

Bir denge kurulmuştur köyde, yapılan alışveriş, alım-satım dengededir, kimse efendisi değildir, eşitçe paylaşmışlardır. Değişen dönem ile birlikte üretim ilişkileri ve bölüşüm ilişkileri de değişmiştir.

Anlatır Akın şiirinde, dengenin bozulduğunu anlatır, “*ne verseler*” “*aç*”tır, “*ne giydireler*” “*çıplak*”tır “*dev*”:

“...Veriyoruz yine azalsa da

Alıyoruz yine

Ama bizde bir şeyler çoğalıyor

Dipsiz kuyulara dönüyoruz, masal devlerine

Ne versen aç, ne giydiren çıplak” (Akın 2019: 240)

Akın’ın “*Seyran Destanı*”ndaki “*Van’dan Gelirik*” şiirinde anlattığı göçün nedeni egemen sınıf ile kurulan güç ilişkileri olmaktadır. “*Dev*”, önceki şiirlerinde de dile getirdiği egemen güçtür, “*Dev köle istiyor, ürün istiyor*” dizeleri ile anlatır Akın, köydeki sınıfsal yapıyı.

“...Dev köle istiyor, ürün istiyor” (Akın 2019: 261)

3.5.2.2.2. Kent ve Sınıfsal Durum

İkinci Dünya Savaşı sonrası kentleşme hızının yüzde altı üzerine çıkması niteliğindeki değişim ile toplumsal bir sorun olarak algılanmıştı. Soruna karşı çözüm yollarının arandığı ilk zamanlar, kente gelişler engellenmeye çalışılırken, yapılan gecekonduların da yıkımı planlanmıştı. Sunulan “yüzeysel çözümler”, göçün nedenlerinin farkına varılmayan bir süreci yaratırken, dönemde “gecekondusu on kez yıkılanlar on birinci kez” yapmaya devam ederken kentleşme de sürmüştür. (Tekeli 2011: 42) Kente gelerek, kendilerini kabul ettirmeye, oyları ile siyasi güç kazanmaya başlayan sınıf için artık “gelsinler-gelmesinler” tartışmasından ziyade “gelenlere ne olacak” düşüncesine varılmış, 1950’lerde “gerilimli” olan ilişkiler, 1960’lı yıllarda “içselleştirme ve eklemleme” çabalarını doğurmuştur. 1970 ise devlet içerisinde oluşan çelişkiler ile uygulama çabalarında bölünmeleri meydana getirmiştir. (Tekeli 2011: 43; Şengül 2017: 427)

Böylece kent yalnızca “değer yaratılması” bakımından değil, “değerin transferi” noktasında da bir anlam kazanmıştır. Farklı “rant” oluşumlarının hangi toplumsal kesime ait olacağını belirleyicisi, “kurumsal yapı” olurken, yalnızca “değerin yaratılmasında” değil, “bölüşümünde” de rolünü artırmıştır. (Tekeli 2011: 45)

Orta sınıfın yaşam alanlarından apartmanlar ise “gecekondunun karşıtı” bir yapı ile ilişki mekânı olarak belirlenirken, ruhsatlı, imar planına uygun şekilde oluşturulmuştur. Altyapıdan ve ihtiyaçlarından yoksun gecekonduların tersine, yapımı sırasında çözülen altyapısı ile “modern orta sınıfın” yaşam alanı olan yapılar, gecekondunun karşısında şekillenirken, “formel kesimin” simgesi olmuş, “piyasa ilişkileri” içinde üretilmişlerdir. “Yapsatçı sermaye”nin 1950’lerde üretimine başladığı bu yapılar, 1960’lardan

1970’li yılların başlarına kadar geçen zamanda “olgunluk dönemine” ulaşmıştır. (Işık Pınarcıoğlu 2011: 103-106) Bu bölümde kentteki dönüşüm ile kent yaşamındaki sınıfsal durum incelenecektir.

“*Ağtlar ve Türküler*” kitabındaki “*Yüksek Evde Oturanların Türküsü*” şiirinde kentteki değişimi anlatmıştır Akın. Eserin yayımlanma yılı 1976’dır. Eleştirisini getirmiştir, kentin dönüşümü ile “*sular aşağıda kal*”mıştır, “*Aşağıda kal*”mıştır “*ağaçlar*”. Şiirin gücüne sarılıdır eleştirisi, başlar Akın:

“Evleri yüksek kurdular

Önlerinde uzun balkon

Sular aşağıda kaldı

Aşağıda kaldı ağaçlar” (Akın 2019: 219)

Akın’ın şiirini yazdığı dönem “apartmanlaşma”nın da Türkiye’de hız kazandığı bir dönemdir, apartman, kentin sınıfsal durumunu belirleyen yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Akın anlatır şiirinde. Dizelerinde kaybedileni vurgular, eleştirir. “*Bakışlar uzakta kal*”mıştır, “*Uzakta kal*”mıştır “*dostluklar*”:

“...Evleri yüksek kurdular

On bin basamak merdiven

Bakışlar uzakta kaldı

Uzakta kaldı dostluklar” (Akın 2019: 219)

Kurulan yeni evler insanları birbirinden uzaklaştırdığı gibi kenti de “*cama betona boğ*”muştur, ne insan eskisi gibidir ne de kent. Akın ince bir serzeniş ile hatırlatmıştır “*usu*”nda olanı. “*Topraktan uzakta kaldı*”klarını anlatmıştır “*toprağa bağlı olanlar*”ın:

“...Evleri yüksek kurdular

Cama, betona boğdular

Usumuzdaydı unuttuk

Topraktan uzakta kaldı

Toprağa bağlı olanlar” (Akın 2019: 219)

1979 yılında yayımlanan “*Seyran Destanı*”ndaki “*Natoyolu*” şiirinde, “*Tuzluçayır’dan bir yanı kente bir yanı dağa / Yol gider asfalttır, /Ankara’nın ağaları beyleri / Oradan sürerler arabalarını / Bir tapınma gibi, karlı dağlara*” dizeleri ile anlatmıştır Akın, kentin zengin sınıfını, asfalt yoldan “*sürerler arabalarını*”, “*karlı dağlara*”. Eleştirmiştir dizelerinde “*beyleri*”n bulunduğu sınıfı, “*Arınır mı sanırlar kim bilir / Yüreklerindeki kir.*” Kentin öte yüzünde “*Büyük kentlerin yeni eşeği*” “*Minibüs*”, “*Olağanüstü*

yorgun / Olağanüstü yüklü”dür. “Ve o kadar dayanıklı”dır, “Selam demeden oturmayanları”, “Torbaları fileleri çantaları / Çuvalları demirleri tahtaları / ve fideleri” taşır. Kentin sınıfsal yapısını anlatmıştır şiirinde, eşitsizliğin son bulması arzusundadır Akın, eleştirisi de buradadır. (Akın 2019: 267)

“Seyran Destanı”ndaki “Temeline” şiirinde kente gelen insanların yaşamı üzerinden sürdürür anlatımını Akın. “Bebeğini ölsüne tut”an annenin yoksulluğunu anlatarak başladığı dizelerin ardından, “Bir başka yeri” anlatmaya koyulur bu kez. Varlıklı sınıfın yaşamıdır anlatılan dizelerinde:

“...Bir başka yerinde

İpeğin ve elmasın pırlıtısında

Dans ediliyordur sabahlara kadar

Gülücükler vardır

Deniz usul usul vuruyordur

Esrimiş yalıların bedenlerine” (Akın 2019: 277)

“Yalı”da yaşayan, “ipeğin ve elmasın pırlıtısında”, “sabahlara kadar” “dans ed”en insanları anlatmıştır. Yoksulluk ile baş başadır oysa kentten diğer yüzündeki insanlar, “geçim” savaşındadır. Akın, sınıfsal durumlarını anlatırken, kentteki sınıfsal eşitsizliğin göstergesi olur dizeleri. Sonrasında da gücünü korur şiirinin vurgusu. (Akın 2019: 277)

3.5.2.3. Tarım ve Toprak Reformu

1960 yılı sonrasında döneme planlama düşüncesi hâkim olurken, hazırlanan planlar çevresinde hareket edilmiştir. 1971 askeri yönetimi tarafından hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda reform önerilerine yer verilirken, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren gelinen döneme kadar gündemde olan, gerçekleştirilmesi üzerine tartışmalar yürütülen “Toprak ve Tarım Reformu Yasası”, 1757 sayılı karar ile 25 Haziran 1973 tarihinde uygulamaya konulmuştur. Çıkarılan yasa ile uygulamaya 10 Milyon lira ayrılması planlanmış, uygulaması, 1976 yılında Adalet Partisi’nin isteği ile Anayasa Mahkemesi’nin iptali yolu ile durdurulmuş, Şanlıurfa’da başlatılan uygulamadan vazgeçilmiştir. (Kepenek 2014: 150-151; Alpay, Alkin 2020: 146-147)

“Topraksızlık” sorununun önlenmesinden ziyade “yeterince kapitalistleşmemiş doğu illerinin” kapitalistleştirilmesini amaçlayan reform, Şanlıurfa’da başlatılmış ve yalnızca 18 doğu ilini kapsamına almıştır. Uygulanmasına ilişkin ise 1 Kasım 1973 ile 1 Kasım 1976 tarihleri arasında Şanlıurfa’da “1,7 milyon dekar toprak” kamulaştırılırken, yasanın iptal edilmesi ile 10 Mayıs 1977 tarihine kadar yalnızca “177 bin dekarının” dağıtımı yapılmıştır. Kamulaştırılarak hazineye aitlik kazandırılan toprakların geri kalanı ise toprak ağası olan eski sahipleri ile “aracı-tefecî-tüccarlara” kiralanmaya başlamıştır. Toprağın

kiralanması yolu ile mülkiyet elde eden tüccarlar, ellerindeki toprakları üretim amacı ile kullanmazken, yüksek kiralar ile “yeniden kiralamaya” başlamışlardır. (Önal 2010: 14)

Gülten Akın’ın üçüncü dönem şiirleri arasında bulunan 1991’de yayımlanan “*Sevda Kalıcıdır*” kitabının “*Kent*” bölümündeki “*Aşağı Cinbolatlı Musa Akbaba’nın Sağ Koluna Ağıt*” şiiri, 16 Aralık 1987 yılından bir gazete haberi ile sunulmaktadır. Şiir, planlanıp vazgeçilen ve sonrasında “eski sahibine verilen 100 dönüm toprak” için “sağ kolunu” “tohum makinesinde koparan” Musa Akbaba’nın sağ kolu için yazılmıştır. Haber şu şekilde yer bulmuştur:

“Urfa’da Nusretbey Bucağı Aşağı Cinbolat köyünde, Musa Akbaba (48) Toprak ve Tarım Reformu yasası gereği dağıtılıp sonra elinden alınan ve eski sahibine verilen 100 dönüm toprak için öfkelenip, (...)a oy verdiği sağ kolunu, tarlasının ortasında, tohum makinesinde kopardı. (16 Aralık 1987, Cumhuriyet)” (Akın 2019: 513)

Akın başlar şiirine elinden toprağı alınan köylünün dilinden:

“Nasıl desem dil bilmem söz bilmem
Vurup düşürmüşüm kendi kolumdur
Götürmüşler altımdan toprağımı
Bu bize zulümdür ölümdür” (Akın 2019: 513)

Uygulanması planlanan yasa ile dağıtılan toprakların geri alınması ve eski sahiplerine verilmesinin, toplumda nasıl yer bulduğı, insanların yaşamını nasıl etkilediğı, Akın’ın şiirinde gerçekçi bir biçimde anlatılmıştır. Reformun uygulanmasına karar verilip sonrasında uygulamasından vazgeçilmesi yasalar üzerinde kolaylıkla gerçekleştirilse de insanların yaşamına etkisi “zulüm” olmuştur.

“...On baş bir tarladan yerdik giyerdik
Yasa mıdır, kimler yazar, çizen kimler?
Kurdun kuşun bilmediğı zulümdür
Dilim kısa sözüme eksik bize ölümdür” (Akın 2019: 513)

Tarla bütün bir ailenin geçim kaynağıdır, “*kurdun kuşun bilmediğı*” bu bölüşümü, bu “yasa”yı “*kimler yaz*”mıştır sorar şiirinde Akın, köylünün dilinden anlatır:

“...Komadılar cerenlerle suya ine dölümüz
Turnalar uyarsın türkülerimizi
Urfanın beyleri yamandır” (Akın 2019: 513)

Topraklar önce kamulaştırılmış sonra da dağıtımı yapılmıştır, uygulama Şanlıurfa ilini kapsarken, Akın şiirinde vurgusu ile belirtmiştir, “*Urfanın beyleri*”ni. Toprağın dağıtımının köyün insanlarında yarattığı umudu anlatmıştır Akın şiirinde köylünün sesinden. Gerçekçi bir dil kullanmıştır insanların duygusunu verirken. Toprak sahibi olabileceğinin düşüncesi, geçimini de sağlama düşüncesidir köylünün, sahibi olduğu toprak ile yaşamını sürdürebilme imkânıdır. Dağıtılan toprak ile yaşam şartlarının iyileşeceğinin beklentisinde olan köylü, toprağının geri alınması sonrasında kendi oyu ile iktidara getirdiği siyasi erke duyduğu öfkeyi kendisine yetirmiştir, oy verdiği “*kolu*”nu “*düşür*”müştür:

“...Nasıl desem, sebep kimdir suç kimde
Öfkemin bıçağı ömrümde
Hiç böyle keskin sabırsız olmamış
Bildiğim, kendi cürmümdür elimle işledim
Gücüm yetmez öz canımdan öteye
Düşürdüm kendi kolumdur” (Akın 2019: 513)

3.5.2.4. Kadının Durumu

Kadın emeği bağlamında sürdürülecek bölümün anlatımında kadınlara biçilen rolün, sınırların, “*geçilmez*”lerin, “kadın” oluşun, Akın’ın şiirlerinde ağırlık ile yer bulduğunun vurgulanması önemlidir. (Akın 2019: 111) Kadın konusuna ilişkin Alp’in “*Gülten Akın Şiirinde ‘Ürkek’ Kadınlar, ‘Kederli’ Anneler*” (2022) makalesi ile “*Sessiz Arka Bahçeler*”deki kadın izleği üzerine Sürsal’ın “*Sessizliğin Sesi: Gülten Akın’ın ‘Sessiz Arka Bahçeler’i*” (2004) makalesi önem ile belirtilmelidir. İncelemeye başlarken, şiirlere ilişkin çalışmalardan yararlanıldığının belirtilmesi önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı’nın kadın işgücüne olan etkisi, savaş sonrasında adım adım azalarak, kadın işgücünün sınırlandırıldığı yere dönmesine neden olmuştur. Tarım kesiminde “*ücretsiz aile işçisi*” olan kadınlar, kente göç ile işgücü dışına itilmeye başlamış, kentsel kesimde çalışabilmeleri için gereken “*eğitim ve nitelikten*” yoksun oluşları kadınların yaşamlarını “*ev kadını*” olarak sürdürmelerine neden olurken, işgücüne katılımları köye göre çok daha düşük düzeylerde kalmıştır. (Makal 2012: 71,73)

İkinci Dünya Savaşı sonrası kente göçün çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğunun belirtilmesi önemlidir. Kadın göçünün artmaya başladığı 1965 yılı sonrasında sanayide kadın işgücüne talebin düşük olması ile kentteki varlıkları “*emek göçü*” olarak değerlendirilmemiş, erkek göçmenlerin “*ailelerini getirmeleri*” olarak yorumlanmıştır. Böylece kadınların kente gelişleri, “*aile göçü*” anlamına gelirken, “*ev kadını*” oldukları toplumsal düzen kurulmuş, “*para kazanmaları*” gerektiğinde de “*evde çalışmaları*” tek seçenekleri olmuştur. (Özbay 2012: 141)

Öte yandan toplumun ataerkil yapılar ile örüntüsü köyden kente göç eden kadınların “isteği” ile çalışmasına izin vermemiş, kadınların çalışmaları da “erkeğin izni”ne bağlı olmuştur. Toplumda “kadına biçilen roller” işgücüne katılmasında da belirleyici olurken, ev, çocuk ve yaşlı bakımı, “kadının görevi” olarak kabul edilmiştir. Böylece kadının iş yaşamına katılmasında “en büyük engel” toplumdaki ataerkil zihniyet olmuştur. (Çağlayan, Kemik 2018: 149-150)

Köyden kente göç, kadınların “ev kadını”na dönüşmesi olarak sonuçlanırken, özellikle evli olan kadınların “evin dışında” çalışmasına “izin” verilmeyen bir düzeni oluşturmuştur. “Kadının namusuna ve cinselliğine”, “erkeğin şerefine” yönelik oluşturulan “tehdit” düşüncesinden ötürü ataerkil zihniyetin, kadının “ücretli emeğine karşı çıkışı”, çalışacağı ortamları ve yapacağı işleri sınırlandırmıştır. (Özyeğin 2005: 22-23) Kente göç ile oluşan gecekondu mahallelerinde yaşayan kadınların çoğunun “evin dışında” çalışmasına izin verilmezken, bu bölgelerde “hazır emek gücü” oluştursalar da ataerkil zihniyetin “karşı duruşu” ile “ücretli emeğe katkısı” en az kentli sınıfı oluşturmuşlardır. (Özyeğin 2005: 31-32) Böylece sınıf ve cinsiyet eşitsizliğinin kesişiminde kadının “ücretli ev emeğinin”, ataerkil zihniyet ve “yakın işbirlikçisi kapitalizm” tarafından belirlendiği bir düzen oluşturulmuştur. (Özyeğin 2005: 36)

Tarihsel kapitalizmde erkeğe “ekmek parasını kazanan” rolü verilirken, kadına “ev kadını” rolü biçilmiştir. Erkek iktisadi anlamda etkin işgücü olarak değerlendirilirken, “ev kadını” bu değerlendirme içinde sayılmamış, böylece “cinsiyetçiliğin kurumlaşması” gerçekleştirilmiştir. (Wallerstein 2012: 26)

Akın’ın kitaba ismini veren “*Kestim Kara Saçlarımı*” şiirinin “-uzaktı dön yakındı dön çevreydi dön / yasaktı yasaydı töreydi dön / içinde dışında yanında değilim / içim ayıp dışım geçim sol yanım sevgi / bu nasıl yaşamaydı dön” dizeleri kadının sınırlandırıldığı ve kadının sıkıştırıldığı yere güçlü bir itirazdır. (Akın 2019: 83) Kitabın şiirlerinden “*Güz Yeli*”nin “*Betikleri ekinleri / Olmazsa akçaları güçleri / Hele bir toplumda yerleri hele bir / Kendi arasında eşit ve bağımsız / Onlara (Saygıdeğer kişiler) / Göre kadınlar toplumda kabak çekirdeği / -eksilmem olmasa*” dizeleri kadının sınırlandırıldığı, kimileri tarafından konumlandırıldığı yere eleştirisidir Akın’ın. (Akın 2019: 100)

1960 yılında yayımlanan “*Kestim Kara Saçlarımı*” kitabında yer alan “*Sorumlu Kadın*” şiirine, “*Yüzünle bir olmaz hatırlıyorum sen kimsin*” dizesi ile başlamaktadır Akın, kadınların “olmaz”lar ile çevrili oluşunu anlatmıştır şiirinde. “*Çarşılarda erkek adları söylenir kadınlar gizli / Sana kim taktı bu sorumluluğu kadınsın / Nerden aldın “olmaz”ları o “geçilmez”leri / Bir yanından –senin değil-öbür yanın- geçiyorum.*” Ataerkil düzenin kadına çizdiği sınırları bildirmektedir şiirinde, “*kara tartılarda*” tartıldığını bildirmektedir kadınların “*ağırlığı*”nın, Akın. (Akın 2019: 111 Alp 2022: 267)

1976 yılında yayımlanan “*Ağutlar ve Türküler*” kitabındaki “*O Kadınlar İçin Beşli Sekizli*” şiirinde, “*Kocamız ilk oğlumuzdur / Güderken bizi tanrı adına / Yüreği kamaşır huysuzluktan*” dizelerinde buluruz Akın’ın eleştirisini, kadının sınırlandırılmış yaşamını ve ataerkil zihniyeti eleştirir

şiiirinde Akın. “*Derin bir boşluğu söylesin diye / Adımızı e ile a ile çağırırlar / Sesimiz kendi göğsümüze içerden / Çarpa çarpa incelmışse / Denizlerimiz sığ dağlarımız düzse / Nasıl yankı veririz*”. Kadının sınırlandırıldığı alanı eleştirmiştir bu şiiirinde de Akın, kadınların “ad”larının “e ile a ile çağ”rıldığından bahsettiği dizelerinin ardından sürdürmüştür şiiirini. Sorar Akın, bu soru eleştirisini getirir beraberinde, aynı zamanda dürter kadınların alıştırıldığı “ezberci” düzeni, “*Neden gizli çıkarırız kuzularımızı yaylaya güzleye*”:

“... Ya biz nece kişiyiz biz

Sayılara girmeyenler

Kuşumuz ne renktir, rüzgârımız nerde

Neden gizli çıkarırız kuzularımızı

Yaylaya güzleye” (Akın 2019: 210)

1971 yılında yayımlanan “*Kırmızı Karanfil*” kitabında yer alan “*Bir Tutsağa Üç Efendi*” şiiirinde babadan, kocadan, oğuldan bahseder Akın, “*tutsak*”tır kadın bu “*üç*”ü arasında. “*Kocamdın değerli efendim*” dizesinde buluruz eleştirisini, ataerkil zihniyetin karşısındadır şiiiri ile. Kadının sınırlandırılan yaşamına getirir eleştirisini. Şiiirinin gücünü kullanarak anlatır, eleştirir tutsak edildiği yaşamı, “*Efendim ben ölim / “Şaka yok bundan böyle oğlun olmakla / Sonuncu efendin benim” dedin*”. (Akın 2019: 164; Alp 2022: 272)

1998 yılında yayımlanan “*Sessiz Arka Bahçeler*”deki “*Evdeki Kadının Şiiiri*”ne “*saklayıp başını bağıasına / ölü gibi dursun istendi*” dizeleri ile başlamaktadır. Üçüncü döneminde yazdığı şiiirlerindendir Akın’ın. Kadına çizilen sınırları anlatmıştır şiiirinde, “*mutfak oda yatak odasında / yatakla beşik / nice nice yol döşendi*”ğini anlatmıştır, ataerkil zihniyetin kadın için çizdiği sınırlara yönelmiştir eleştirisini, “*nice nice yol döşen*”miştir de eleştirisi buradadır Akın’ın, kadının kısıtırıldığı, hapsedildiği o daracık alanadır. “*Saklayan Kadınlar Şiiiri*”nde, “*O telefona çıkma, o kapıyı açma / ona dokunma*” dizeleri ile getirmiştir eleştirisini Akın. (Akın 2019: 561-560; Alp 2022: 267)

2013 yılında yayımlanan “*Beni Sorarsan*”da yer alan “*İktidar*” şiiirinde,

“Evin zoru devletten

bile büyüktür

bilir kimi kadınlar

yerleşir de sarsılmaz bir dengeye

taşırılar” dizelerinde anlatmıştır kadına çizilen evdeki yaşamı, üzerine yıkılan sorumlulukları, kısa şiiirlerindendir Akın’ın eleştirisi ise bir o kadar büyüktür. (Akın 2019: 690)

“*Seyran Destanı*”nda yer alan “*Ayşe Anasını Göremez*” şiiri “*Dilber*” ile “*Hasan*”ın “*hükümet nikâhı*”nın anlatımı ile başlar. “*Ayşe yedi aylık*”tır karnında, “*Hasan*”, “*Menim çocuğumu doğuracağısen / Seni nikâh edeceğim resmen*” der “*Dilber*”e. Akın şiirini sürdürür, “*Sanıyordu ki Dilber / Seyyar boyacı Hasan’ın / Resmi karısı olursa eğer / Değişecek hayat birden / Hanım olacak, Dilber Hanım / Öyle işe mişe değil / Gezmelere filan gidecek / Bir giyinip bir süslenip / Hasan’ı bekleyecek akşamına*”. Resmi nikâh kıyıldığında bir şeylerin değişeceğini sanmıştır “*Dilber*” hayatında. “*Ayşe doğduğunda resmen / Boyacı Hasan’ın kızı diye / Yazıldı Selim nüfus kütüğüne / Hepsi bu / Başka bir şey değişmedi / Hayat daha bir yüklendi / Dilber Hanımın sırtına*”. Değişen bir şey olmadığı gibi “*hayat daha bir yüklen*”miştir “*Dilber Hanımın sırtına*”. Anlatır şiirinde Akın, kente göç olgusunu işlediği destanında, kadının kentteki yaşamını, yaşamının zorluğunu anlatır ve eleştirir kadınlara çizilen bu ağır yaşamı. (Akın 2019: 272)

“...Haftanın her günü sabah akşam

Seyran’dan Çankaya, Çankaya’dan Seyran

Üç saat “he vallah” dizleri kırılır.

Esmer bir gölgedir uyurgezer

Yasemin ap. Sekiz no. Da

Hanımın bebeği Ayşe yaşında

Dilber’i anası beller, yavrucak.” (Akın 2019: 273)

Şiirinde anlatımını sürdürür Akın, “*Ayşe*” “*Komşu nenesinin bakımında*”dır, “*Hey dünya / Ayşe anasız / Yasemin ap. Daki çocuk da...*”. “*Ayşe*”ye “*komşu nenesi*” bakar, “*Ayşe anasız*”dır ama “*Yasemin ap. Daki çocuk da*” “*anasız*”dır. “*Dilber’in yüreği kanar durulur / Hem sever bebeyi, hem düşman / Hayın geçim, zalım para, oy aman / Sanki o olmasa, o olmasa / Ayşe’ye dönebilir*” Şiirinde anlatır Akın, kadının yaşamının zorluğunu anlatır, yaşamın ağırlığını anlatır. “*Geçim*” “*hayın*”dır, “*para*” “*zalım*”dır. (Akın 2019: 274)

Kadının kentteki yaşamını anlatmıştır dizelerinde, kente göç eden insanların yaşamını anlattığı “*Seyran Destanı*”nda kentte sınırlandırıldığı yaşamı anlatmıştır Akın, kadına çizilen yaşamdır şiirinde anlattığı. İyi bir yaşam kurmak isteği ile kentte göç eden insanları anlatmıştır Akın, köyün yoksulluğu da peşlerinden gelmiştir ama insanların yaşamına. Geçinebilmeleri için evde bakıcılık ile işgücüne dâhil olmaktadır “*Dilber*”. Geçim zordur kentte de, çocuğunu göremeden çalışır, evde de bitmez işi, dur durak bilmez çalışır, yemek yapar, temizlik yapar, “*Ayşeyi bir kez bile*” “*doyasıya koklayama*”manın acısını yaşar. Akın, kentteki kadının yaşamını anlattığı dizelerinde, kadının yaşam koşullarına ilişkin çoğu şeyi de dâhil eder anlatımına. Kentteki var oluş mücadelesini anlatır dizelerinde. Bir başkasının bebeğine bakmaya başlamıştır “*Dilber*”, bebeğini göremeden haftanın her günü çalışmıştır, yetmemiştir, üzerine

yıkılan sorumluluklar bitmemiştir, evde çalışmaya devam etmiştir. Akın'ın dizelerinin vurgusu kadının görünmeyen emeğine"dir. "*Dilber / Kanter*" "*eve dön*"erken, "*Durmadan oturmadan*" çalışmaya devam eder evde de. Eleştirir dizelerinde Akın, ataerkil zihniyetin doğallaştırdığı bu durumu, kadının karşılıksız sunduğu ev içi emeğini sömüren düzeni eleştirir şiirinde, sömürülen emeğini de görünür kılar dizeleri ile.

"...Dilber

Kanter

Eve döner

Durmadan oturmadan

Aman boyacı Hasan, şimdi boyacı Hasan

Aşını sofrasını

Ayşeyi bir kez bile

Doyasıya koklayamadan

Yatırır yerine

Ayşe, anasını göremez" (Akın 2019: 274)

Kadının kentteki işgücüne katılımı gündelikçilik, bakıcılık ile mümkün olmuştur. Köyden kente göç sonrasında işgücüne dâhil olabileceği alanlar sınırlandırılmıştır kadının. Çalışılan işin yanında bir de evin içindeki işler omuzlarına yıkılmıştır. Akın, kadınların yaşamını gerçekçi bir biçimde anlatmıştır, tanıklık ettiği yaşayışları ile sınırlandırılan yaşamını, çizilen sınırlarını, üzerine yüklenen sorumlulukları aktarmıştır şiirinde. (Akın 2019: 274)

Eşitsiz biçimde yer aldıkları "enformel sektörde", ataerkil koşulların varlığı ile şekillenen iş ve ev ortamları, kadınların sektördeki varlığını sınırlı bir alana hapsederken, "esneklik ve bağımsızlık gerektiren" ve "yüksek gelir getirecek" çalışma biçimlerinden uzak tutulan kadınlar, evdeki "rolleri" ile uyumlu olabilecekleri işlerde yer almıştır. "Enformel sektörde" yer alarak kazandıkları ücretler kadını, "özgürleştirici" kılmadığı gibi "enformel" alanda var oluşları da ev içindeki rollerinin "pekiştirilmesine, kadınların para kazanan kişiler olmaktan çok eş ve anne konumlarını" güçlendirmesine neden olmuştur. (Özyeğin 2005: 47 -48)

1960'lı yılların başında "müstakil evlerin yerini almasını teşvik eden yasa"nın geçmesi ile "orta sınıftan" barınabilmesine yönelik yapılan apartmanlar, köyden kente gelen insanların sayısındaki artış ile "iş alanı" olarak kapıcı ailelerini oluşturmuştur. Apartmanlar "kamusal ve özel" alanlardaki sınırların, "sınıfsal" anlamda yeniden çizilmesine neden olurken, köylünün-kentlinin "fiziksel ve simgesel alanını"

yaratmıştır. (Özyeğin 2005: 19-20) Aynı kapı ve mahallede yaşansa da apartman sakinleri ile kapıcılar arasındaki ilişki “üstteki” ve “alttaki” olarak belirlenmiş, kapıcı ve ailesi için yaşanılan yer “uysallığın, kısıtlanmanın, hapsedilmenin, acı verici biçimde damgalanmanın yeri” olmuştur. (Özyeğin 2005: 21-22) Ailesi ile birlikte apartmanın bodrum katında yaşayan kapıcı için yaşadığı “onurunu ve ortak mekân duygusunu dışlayan bir ‘iş ayrıcalığı’” olmuştur. Odalardan “borular” geçen, “kömür tozu ve artıkları” içinde, küçük pencerelerden ötürü ışık almayan bir yapıya sahiptir yaşanılan yer, içinde yaşayan insanlar için ise “hapsedilmişlik duygusu”nu yaratan bu durum, “üsttekilerin, tiksinen ve damgalayıcı tavırları” ile perçinlenmektedir. (Özyeğin 2005: 24)

Gülten Akın “*Kapıcı Kadınlar Şiiri*”nde,

“kısarak seslerini, sözlerini eksilterek

eğerek başlarını

yeraltından usulca çıkıyorlar” dizeleri ile anlatmıştır “*kapıcı kadınlar*”ı. (Akın 2019: 564)

“*Sessiz Arka Bahçeler*” kitabında yer alan şiirinde, kente göç eden kadınların yaşamıdır anlattığı Akın’ın, “*mor yemenileri ve turuncu hırkalarıyla / kapıcı kadınlar, kocalar, çocuklar*”dır.

“...çorak kentlerimizi bahçeye dönüştürüp

solgun daha solgun sonra daha solgun

uçuyor yüzleri geceye kadar” (Akın 2019: 564)

“*Çorak kentlerimizi*”, “*bahçeye dönüştür*”enlerdir bu kadınlar, “bodrum katı”nda yaşarken, karanlığın, kömürün, boruların arasında bir yaşam sürerken, kısıtlandıkları bir “hapisane”dir onlar için yaşadıkları yer. “Altta” olmak, dışlanmak, değersizlik duygusunu hissetmek, “*solgun daha solgun sonra daha solgun*” yapar “*yüzlerini*”. Yaşamlarını sürdürdükleri izbe bodrum katlarından, “*Seslerini*” “*kısarak*”, “*sözlerini*” “*eksilterek*”, “*başlarını*” “*eğerek*” çıkarlar “*yeraltından*”, gün görmeden güneş görmeden süren yaşamlarında “*mor yemenileri ve turuncu hırkalarıyla*” “*çorak kentleri*” “*bahçeye dönüştür*”ürler. (Akın 2019: 564; Alp 2022: 269; Sürsal 2004: 108) Akın, şiirinin gücünü kullanarak bildirir toplumdaki eşitsiz koşulları. Yazıldığı dönemin ötesinde yankılanır vurgusu şiirinin.

1991’de yayımlanan “*Sevda Kalıcıdır*” kitabındaki “*Dedem Öldüğünde*” şiirine kendi yaşamını dâhil etmiştir, ataerkil zihniyete eleştirisini şiiri ile güçlü kılmıştır Akın. “*Egemene karşı evde dışarda dünyada / Şimdi sözüm davranışım özgürce, eşit eşite*” demiştir.

“...Öldü barbar da köle de, ölsün

Toprağa karıştı zalim mazlum

Sabri örseledi öfke, aşındı kendisi de

Egemene karşı evde dışarda dünyada

Şimdi sözüm davranışım özgürce, eşit eşite” (Akın 2019: 495)

Bölümü sonlandırırken vurgulanması gereken, Akın’ın şiirlerinin dönemlerini aşan, dönemlerin sonrasına eleştirisini güçlü bir şekilde sunan şiirler olduğudur. Ataerkil zihniyetin kadını sınırladığı alanları, kadına çizdiği sınırları, “*Biri var ki alttan almalıymışım onlara göre / Bana yöneltilene karşılık / Bir aşağıda olmalıymış sözlerim*” dizelerinde bildirirken, egemene karşı “*eşit eşite*” seslenmiş, şiirin gücünü kullanmıştır Akın. Kadına çizilen sınırları bugün de bilerek, ataerkil zihniyetin kadını sınırladığı alanın farkında olarak, toplumdaki ataerkil yapının önünde tüm gücünü de koruyarak yankılanmaktadır, Gülten Akın’ın şiirleri. (Akın 2019: 495)

İncelemeyi tamamlarken ayrı bir parantez ile vurgulanması gereken, Akın’ın yaşamda var olan tüm kırılğan gruplar için kucaklayıcı ve birleştirici bir duygu ile şiirler yazdığıdır. Bu bakımdan başlık altında değerlendirilebilecek şiirlere yer verilmesi önemlidir. 1991’de yayımlanan “*Sevda Kalıcıdır*”da yer alan “*Çocukları Eşit Tutun*” şiirinde, “*Has ipek yanında pamuk giyinenler / Eşit tutulmayan çocuklar o güller*” dizeleri ile “*O Çocuklar*” şiirinde, “*Bir tabak mercimek bir portakal / açtılar / başka bakışları yoktu / ekmekten ve mercimekten baktılar*” dizelerinin ardından, “*doymuşluk ne dedi? / el tuttu, burun kokladı, bakış genişledi / göz yerine geldi*” dizelerinde eleştirmiştir, çocuklar için yoksulluğun, sınıfsal eşitsizliğin ne demek olduğunu. Çocuklar gibi anneler de yer almıştır Akın’ın şiirlerinde. 1976 yılında yayımlanan “*Ağtılar ve Türküler*”deki “*Ayı ile Çingenenin Türküsü*” şiirinde, “*Ben seni oğlum ben seni / Aşırılmış çağlalarla besledim / Büyüttüm dilenci torbalarıyla / İnsana benzettim*” dizelerinde anlatmıştır Akın. Ardından 1999 yılında yayımlanan “*Sessiz Arka Bahçeler*”deki “*Anneler İlahisi*”nde, “*Yitiğin tartıldı orda burda / bozuk mu düzgün mü tartılarda / durdun / söylenmemiş, anlatılmamış, söylenmemiş olanı / anlaşılır kıldı duruşun*” dizelerinde anneler için seslenmiştir Akın. (Akın 2019: 496, 535, 217, 566) Başka açıdan toplumdaki dönüşüm ile “*ruhlarını o doğulan yerde / bırakmış gözlerinin ardı boşalmış yaşlıları*” anlatmıştır Akın ve “*yaşlanmak yitirmek demek bir anlamda*” derken “*İnsan yalnız daha yalnız yaşlandıkça / Kendine konuşur kendi*” dizelerinde yer vermiştir yaşlılığa. (Akın 2019: 555, 685, 477)

Akın’ın şiirlerinde doğa ve canlılar da yer bulmuştur kendisine, “*Dereye İlahi*” şiirinde, “*Gün senin / Çünkü sen / Onu kent haramilerinden / Dövüşerek aldın / Çalışarak aldın*” dizelerinde “*kent haramilerinden*” kurtulan dereye seslenmiştir, “*Gel Dirilt Değiştir*” şiirinde ise “*Kurumuş damarlarıyla seslenerek / Dalın istediği nedir*” dizelerinin ardından “*Suyun istediği nedir*” dizesinde getirmiştir eleştirisini. “*Atın Türküsü*” şiirinde dönüşümünü anlatırken atın sesi olmuştur Akın’ın dizeleri “*Sırtıma eyersiz biniyorlar / Boş böğürlerime vuruyorlar*” “*Gölebicik*” şiirinde ise “*Gölebicik suların nazlı kuşu*

/ *Avlanıp tüyünden kürk yapılmada*” dizesi ile yanında yer almıştır “*nazlı kuş*”un, doğayı ve canlıları kucaklayıcı bir duygu ile sarmıştır şiirinde Gülten Akın. (Akın 2019: 331, 492, 187, 166)

3.5.3. 1980 Sonrası Döneme Şiirler Üzerinden Bakış

Bölümün anlatımına başlarken, Akın’ın şiirleri ile 1980 sonrası dönem arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına belirtilmesi önemlidir. Öncesinde vurgulanması gereken, Akın’ın şiirlerinin, Türkiye’nin dönemlerini içine alan geniş dolayimler ile anlamlandırmaya imkân veren şiirler olduğudur. Çalışmanın sınırlarını da bildirerek, Türkiye’nin 1980 sonrası dönemde yaşadığı büyük kırılma ile dönüşen toplum yapısına odaklanılacak, Akın’ın şiirlerinde döneme ilişkin eleştirilerinin izi sürülecektir. Bu doğrultuda Akın’ın 1980 sonrasında yazdığı eserler incelemeye dâhil olacaktır. 1980 sonrası dönemin esas ayrımını da esasında Türkiye’nin toplumsal yapısındaki dönüşüm oluşturacaktır.

1980 sonrasının anlatımına geçmeden 1970’li yıllarda vuku bulan ve “ertelenen krizin” dönemin sonlarında görünürlüğünün arttığı, üstüne siyasi kriz ile perçinlendiğinin dönemde “çıkış yolunun” aranmasına yol açtığı belirtilmelidir. Bu doğrultuda “büyük sanayi burjuvazisi”nin “açıkça” önerdiği çözüm, “tepeden tırnağa bir değişim” ile IMF, Dünya Bankası ve OECD önerilerine uygun ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçilerek, ihracata dönük sanayileşme politikasının uygulanması olmuş, sanayi sektörünün “kendi dövizini” kazanabileceği bir ortamın sağlanması amaçlanırken, “sınırlı pazar sorununun” ortadan kaldırılması istenmiştir. Lâkin belirtilmesi gerekir ki bu “kolayca yapılacak bir iş” olmadığı gibi ekonomide “bir dizi operasyonu” gerekli kılmıştır. (Gülalp 1993: 39)

İhracata yönelik sanayileşme politikasının arzuladığı uzun dönemli istikrarın kısa dönemdeki amacını, ekonominin işleyişini sağlayan arz-talep dengesinin kurulması oluşturmuştur. Uzun dönemde ise “gerçekçi bir faiz haddinin” oluşturulması ile sermaye birikiminin yapılandırılması, iç pazara dayalı üretimin tasfiye edilerek, ithalatın serbestleştirilmesi ile “gerçekçi bir döviz kuru”nun oluşturulması amaçlanmıştır. Sanayileşme politikasında yapılacak geçiş ile “kaynakların büyük sanayi sermayesi”ne aktarımı ve “iç tüketimin” azaltılması amaçlanırken, sermaye birikiminin “yeniden yapılandırılması” anlamına gelen bu dönüşüm ile ekonomide “yeni ilişki ağlarına” gerek duyulurken, dünya ile “yeni bir bütünleşmeyi” gerektirmiştir. 1980 öncesindeki “kalkınmacı ittifakların dağılması” anlamına gelen bu süreçte, burjuvazi içerisinde çatışmaların artmasının yanı sıra burjuva-halk kesimi “özellikle işçi sınıfı” ile “çatışmalar” şiddetlenirken, 1960’lı yıllar ve sonrasında “işçi sınıfının” elde ettiği kazanımlar yok edilmiş, demokrasi koşullarında işletilemeyecek olan bu durum, “baskıcı ve otoriter rejimin” kurulması ile sağlanmıştır. (Gülalp 1993: 40)

Esasında Türkiye’nin 1970’lerden itibaren yaşadığı bunalım süreci için izlenecek yol, 1980 yılı ile “gündeme gelen neo-liberal politikaların” uygulanması ve devletin “yeni dönemin birikim biçiminin” gerektirdiği özellikler ile dönüştürülmesine imkân sağlayan “antidemokratik kapitalist devlet” yapısının

oluşturulması olmuştur. Çünkü 1970'lerin sonunda etkili olan "toplumsal muhalefet" ve hareketlilik ile görece "daha demokratik sayılan 1961 Anayasasının" odağında belirlenen 1960'lı yıllardaki siyasi, ekonomik ve toplumsal yapı, "neo-liberal politikaların" uygulamasına izin vermemektedir. Hayata geçirilmesinde ise 12 Eylül 1980 darbesi ve "onun oluşturduğu antidemokratik devlet biçimi ve siyasi çerçeve"nin sağlayacağı imkân kullanılmış, böylece 24 Ocak 1980 kararlarının dönüşümüne girilmiştir. (Yılmaz 2005: 123) 1980 öncesindeki döneme ilişkin, Akın'ın 1991'de yayımlanan "*Sevda Kalıcıdır*" kitabında yer alan, 1979 yılına ait "*Tükenmiş Çareleri*" şiiri, dönemin anlatıma imkân veren şiirlerinden biridir. Akın şiirine "*Bunahıyorlar*" dizesi ile başlar, "*Zulmü yönetimlerine başat kılıyorlar*" ve şiirinin sonuna gelir "*Tükenmiş çareleri*":

"Bunahıyorlar
Bilim onlardan uzak
Zulmü yönetimlerine başat kılıyorlar
Akrep tutuyorlar, çiyen besliyorlar
Başlarını ölüm yastığına yaslıyorlar
Tükenmiş çareleri." (Akın 2019: 505)

1970'lerin sonunda yaşanan bunalım, savaş yılları harici ülkenin "en ağır ekonomik bunalım"ı olurken, aynı ağırlığın işsizlik için de oluşması, siyasi ve toplumsal boyutlarını da içine almıştır. Öyle ki "artan şiddet eylemleri" "her gün" daha çok insanın yaşamını kaybetmesine yol açmıştır. (Kepenek 2014: 192) Akın dönemin koşullarını anlattığı şiirini sürdürür, "*Bakılmasın görkemli duruşlarına / Kendi ökselerine tutuklu / Kendi yargılarına hükümlüdürler*". Akın, 1980 öncesi döneme eleştirisini sunmuştur şiirinde, "*Kurallar koyuyor çiğniyorlar / Yasalar koyuyor çiğniyorlar / Bitmez bir tahterevalliye duruyorlar / Tükenmiş çareleri*". (Akın 2019: 505-506)

Şiirinin gücünün farkında umudu vermiştir Akın, "*Oysa / Akan bir ırmağı kim durdurabilir?*" (Akın 2019: 506)

"...İnce yüzlerinizdeki ışığı
Söndüre söndüre
Dal bedenlerinizi öldüre öldüre
Besleniyorlar
Tükenmiş çareleri
Oysa
Akan bir ırmağı kim durdurabilir?" (Akın 2019: 506)

1980 yılı ile hayata geçirilen neo-liberal politikalar köklü bir dönüşüm ile ülkeyi dönüştürürken, ne anlam ifade ettiğinin belirtilmesi önemlidir. Yılmaz'ın aktarımında yer aldığı hâli ile neo-liberalizm, "*sermayenin kârlılık koşullarını yeniden onararak ve yeni bir birikim biçimi inşa ederek kapitalizmin*

durgunluğunu ve bunalımını aşmayı” hedeflerken, “devletin küçültülmesi”, “sermayenin üzerindeki kamusal yüklerinin” azaltılması planlanmış, özelleştirme politikaları ile devletin “belirli sektörlerdeki gücünün özel”e aktarılması istenmiştir. “Sermayenin pazar olanağının” genişletilmesinin amaçlandığı neo-liberal politikalar ile ülkenin finansal hareketleri ile dış ticaretinin serbestleştirilmesi amaçlanmıştır. Ekonomik ve toplumsal dönüşümü belirleyen “en önemli dinamik” olan “neo-liberalizm”, günümüze kadar gelerek Türkiye’nin “yakın tarihinin” hâkim ideolojisi olmuştur. (Yılmaz 2005: 124-125)

1970 sonrasında yaşanan “tıkanıklığın aşılmasında”, geliştirilen uygulamaların ve sonrasında oluşturulan “anti demokratik devlet biçiminin” ilk adımı 1980 darbesi ile mümkün olmuştur. (Yılmaz 125) 1982 Anayasası sonrasında darbe öncesinin “gergin siyasal ortamının sorumlusu kabul edilen” toplumsal kesimlere, “ciddi baskı ve sınırlamaları” beraberinde getirirken, sendikaların kapatılması, çalışan kesimin haklarının sınırlandırılması, üniversite ve sol siyasi düşünce mensuplarına “baskı ve müdahaleler”in arttığı bir süreç yaşanmıştır. Yılmaz’ın aktarımında yer aldığı hâli ile bu süreç, “*devletin baskı aygıtlarının (asker, polis vb.) rejim üzerindeki etkisinin artışına tanıklık etmiştir.*” (Yılmaz 125-126)

Akın 1980’lerde yazmaya başladığı “*Celâliler Destanı*”nın “*Sunu*” bölümünde şöyle yazmıştır: “...*koca Osmanlı Mülkü’nün ayakta olduğu bir dönemde, zulmün ve buna karşı kalkışmanın, büyük ve uzun isyanın destanı olsun diye yazıldı. İmparatorluk onmadı bir daha.*” Anlatımını sürdürmüştür Akın, “*Cumhuriyet ve onunla başlayan devrim süreci dışardan ve içerden nedenlerle ‘İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle’ amacına ulaşamadı. Gerçek bir demokrasinin koşullarıysa bir türlü oluşturulamadı. ‘Celâliler’ yeniden türedi. Çoğaldı. Karşı kalkışmalar kanla, acıyla hışımla sindirilmeye çalışıldı.*” (Akın 2019: 649) Akın sözlerinin ardından şiiri ile sürdürmüştür anlatımını:

“Sonra dönüp dönüp gelinen
sıla oldu kavga
barış uzaklaştı tarih
kirlî çakalların dolaştığı
tekinsiz bir orman” (Akın 2019: 649)

Osmanlı dönemindeki Celâli ayaklanmalarını konu aldığı destanında Türkiye’nin 1980 sonrası dönemine çentikler atarken, iki dönem arasında kurduğu koşutluk ile devlet gücü karşısında ezilen halkı anlatmıştır. Kitaptaki “*Maksut Bey Oğlu Yusuf*” şiiri ile Celâli’lerin anlatımından ayrılan Akın, halk hareketini “Yusuf’la birleştir”miş, “*Baskında Bir Ana*” ile “*Ah Ülke*” şiirlerinde de dönemin anlatımını sürdürmüştür. (Gökalp-Alpaslan 2014: 66)

Akın’ın 1980 döneminin odağındaki şiirlerinde kullandığı “*Mavi Kuş*”, önemli bir nitelemedir. “*Maksut Bey Oğlu Yusuf*” adlı şiirinde “*aktılar, içlerinden öyle geldi ki / Mavi Kuş onlardan sorulacaktı*” dizelerinin ardından, “*savaş istemediler, hayır / hiçbiri istemedi / ama soruları vardı, hepsi onu sordu /*

Mavi Kuş sır ülkesindeydi de / devler çiçek sevmiyordu". "*Ah Ülke*" şiirinde ise "*Mavi Kuş'un sahipleri esas demirciler / bir gün masallardan dönecekler*" dizeleri anlatmıştır Akın. Bölümde de vurgulanacak olan "*Mavi Kuş*" şiiri 1980 sonrası dönemin yankısını kendisinde var edebilmiş bir şiidir. Bu niteleme, kaybedilmiş olandır, bir gün bulunacağına inandığıdır, Akın'ın. Halkının yanında yer alan bir şair olarak yine halkının iyiliği, halkın eşitliğidir istediği. (Akın 2019: 673-680) "*Uzak Bir Kıyıda*" kitabında yer alan bir bölüm olarak "*Mavi Kuş*" şiiri 1980 dönüşümünün anlatımına imkân veren şiirlerden biridir. Ve "*Mavi Kuş*" uçup gitmiştir, "*iktidar ölüme*", "*zenginlik talana*" "*tutunduğunda*":

...iktidar ölüme tutunduğunda

ve zenginlik talana

tel koptu

mavi kuş şimdi uzak tellerde de görünmüyor" (Akın 2019: 595)

Yılmaz'ın anlatımında belirttiği gibi 1980 yılı sonrasında "*devletin baskı aygıtlarının etkinliğinin artışı birçok alanda gözler önüne serilmiştir*." Birçok farklı kesimin oluşturduğu muhalefet ile demokrasi taleplerinin karşılık bulamadığı dönemde tersi yönde tepkiler ile karşılaşmıştır. (Yılmaz 2005: 126) Akın'ın "*42 Günün Şiirleri*" ile "*İlahiler*" kitapları da dönemin yankısını var eden şiirlere sahiptir.

Dönemin koşullarının yaşamına etkisi ağır olmuştur, yaşamından ayrı tutmamıştır şiirini Akın da. "*İlahiler*" kitabında yer alan "*Şifahi*" şiirinde anlatmıştır, "*Kırılmış bir parmak, bükülmeyen bir diz / Ertelenir eklem, ertelenir kas / Susturulur kan / Derin toprak güllerini / İner yarın bahçesine*". (Akın 2019: 322) "*Celâlıler Destanı*"nda yer alan "*Baskında Bir Ana*" şiiri ile 1998 yılında yayımlanan "*Sessiz Arka Bahçeler*"de yer alan "*Oğlunu Soran Kadının Şiiri*" Yılmaz'ın anlatımını destekleyecek şiirler arasındadır. (Akın 2019: 565, 675)

1983'te yayımlanan "*İlahiler*"de "*Yönetene Türkü*" şiirinde anlatmıştır Akın, kendi yaşamından geçmiştir dönemin acısı, Akın da geçmiştir acının eşiğinden "*yönetene*" seslenmiştir. (Akın 2019: 339):

...Çocuk büyük erkek kadın

Dökülüp kalacaksa umarsız, şaşkın

Her şeye baştan başlamalısın" (Akın 2019: 339)

Eleştirisini sunarken "*yönetene*" seslenmiştir. "*halkın özünden süren asmaysan*", "*sararma*", "*çürüme*" demiştir. Seslenmiştir dizelerinde Akın:

...Kalmasın gözün arkanda

Çünkü işlettiğin kurduğun

Değil senin için

Sen bile değilsin senin

Halkın özünden süren asmaysan

Sararma, çürüme

Dirimin sonsuza ışgın versin” (Akın 2019: 339)

Akın “İlahiler” kitabındaki “Bir Eski İstanbullu Ağzından İlahi” şiirinde de anlatmıştır geçen dönemi, “eski sular değil”dir “onlar”:

“...Eski sular değil onlar, biraz tortu biraz kan

Durultmaya gücümüz yetmiyor

Nedir yaşılanıyor muyuz?” (Akın 2019: 342)

Akın “Geçer, bir demdir, hüznler de ezinçler de” dizeleri ile sürdürür şiirini. “Kayalar çözülür, sızar duru sular / Bir kuş konar yorgunluktan bitmiş omuzlarımıza / İnlere kendi tuzağına düşmüş avcılar / Nedir? Umutlardan hoşlanıyor muyuz?” dizelerini getirir ardından. Yaşamının ağırlığı hâkim olmuştur Akın’ın dizelerine, acıdan geçtiği günlerinde koruduğu “umut” da ayrı olmamıştır şiirinden. (Akın 2019: 342)

1991’de yayımlanan “Sevda Kalıcıdır” kitabında yer alan “Seni Sevdim” şiirine, “Seni sevdim, seni birdenbire değil usul usul sevdim” dizeleri ile başlar Akın. Bir aşk şiiridir ama dizelerinde buluruz, dönemin eleştirisini. Sevgiyi de, toplumun dönüşümü üzerinden anlatmıştır, yaşamdan ayrı tutmamıştır şiirini, “yalana yaslanmış bir çeşit erk kurulmadan önce”, “nehirlerimiz ve dağlarımız ve başka başka nelerimiz” “senet senet satılmadan önce”, “şirketler vakıflar ocaklar kutsal kılınıp” “Tanrı parsellenip kapatılmadan önce” “sev”diğinden bahsetmiştir. Bir aşk şiiri ile toplumun dönüşümünü aktarabilmiştir Akın. Bunca dönüşümün eşiğinde sevmek de öncesinde kalmıştır her şeyin. (Akın 2019: 504)

“...Seni sevdim, küçük yuvarlak adamlar

Ve onların yoğun boyunlu kadınları

Düz gitmeden önce ülkeyi bir baştan bir başa

Yalana yaslanmış bir çeşit erk kurulmadan önce

Köprüler ve yollar tahviller senetler hükmünde

Dışa açılmadan önce içe açılmadan önce kapanmadan önce

Nehirlerimiz ve dağlarımız ve başka başka nelerimiz

Senet senet satılmadan önce

Şirketler vakıflar ocaklar kutsal kılınıp

Tanrı parsellenip kapatılmadan önce

Seni sevdim. Artık tek mümkünüm sensin” (Akın 2019: 504)

Akın, 1980 sonrasında devlet ve piyasa yapılanmasını anlatmıştır şiirinde. “Yalana yaslanmış bir çeşit erk kurulmadan önce” demiştir, “nehirlerimiz ve dağlarımız ve başka başka nelerimiz” “senet senet

satılmadan önce” demiştir, *“şirketler vakıflar ocaklar kutsal kılınıp”* *“Tanrı parsellenip kapatılmadan önce”* *“seni sevdim”* demiştir. *“Küçük yuvarlak adamlar”*dır *“onlar”* ve *“onların yoğun boyunlu kadınları”*dır, *“ülkeyi bir baştan bir başa”* *“düz gitmeden önce”*sidir anlattığı. Döneme yönelik eleştiriyi barındırır Akın’ın şiiri, *“köprüler ve yollar tahviller senetler hükmünde”* *“dışa açılmadan önce”*sidir, *“seni sevdim”* dediği. Neo-liberal dönüşümün doğayı içine alarak alınır-satılır hâle getirişini eleştirmiştir şiirinde, *“nehirlerimiz ve dağlarımız ve başka başka nelerimiz / senet senet satılmadan önce”* dizeleri ile. Şiirin gücü buradadır Akın’ın, toplumsal yapıdaki dönüşümü anlatırken etkisi ağırdır ve yoğun bir anlama kavuşmaktadır şiiri ile. Akın, şiirin gücünü kullanarak eleştirmiştir dizelerinde, ötesine bıraktığı yankısı ile neo-liberal dönemi anlamlandırmaya izin verdiğinin belirtilmesi önemlidir. (Akın 2019: 504)

1970’li yılların sonlarında Batılı ülkelerin “refah devletinin”, radikal sol düşüncenin baskısına karşı geliştirdiği “otoriter-popülist” tepki ile “sağa” yöneldiği bir sürece girilirken, Türkiye’de yaşanan “şiddetli çatışma ortamına” yönelik “egemenlerin” aldığı karar askeri darbe olmuştur. (Özkazanç 2005: 637) Batı’daki gelişmelere koşut giden süreçte, kurulan sağcı hükümet geçen on yıla damgasını vurduğu gibi 1980 yılı Türkiye için “kapitalizmin derinleşmesi ve giderek burjuva hegemonyasının gelişmesi” olarak başlamıştır. Kendine özgü neo-liberal dönüşümü ile Türkiye, demokratik anlayışın değerlerine karşı gelirken, kurulan “otoriter zihniyet” ile “piyasacı mantığın güdümüne girilmiştir. Böylece 1980 sonrası için “otoriter devletçi egemenlik” ile “piyasacı mantık” arasındaki bağ güçlenirken, “toplumsal, kamusal” değerler ile “demokrasi ve yurttaşlık” çatısı altındaki “tüm değer ve kurumlar” temizlenmeye başlamıştır. Türkiye’ye ait olan neo-liberal dönüşümün özgünlüğünü sağlayan ise 12 Eylül darbesi ile kurulan otoriter yapının ağır tahakküm mekanizması ile kurduğu yakın ilişki olmuştur. (Özkazanç 2005: 637)

“Piyasa” ve “piyasa toplumu” anlayışının güçlü bir biçimde savunulmaya başlandığı 1980’lerde, sistemin gelişmesini sağlayacak “kuramsal ve kültürel” müdahaleler ile Batı’ya özgü “tekniklerin” uygulanmaya başlaması, rekabet, girişim, özelleştirme ile sağlanmıştır. Türkiye’ye özgü dinamikleri ile tanımlanan “vahşi kapitalizm” ve “ilkel sermaye birikimi” kavramları, “piyasanın son derece keyfi, kuralsız, yasadışı ve dizginsiz” bir biçimde geliştiğine işaret ederken, “hayali ihracat, kamu bankalarının yağmalanması, vergi kaçırma” gibi yasal olmayan yollar ile zenginleşmenin artırıldığı Özal döneminde, haksız yollar ile sermaye birikiminin artırılması amaçlanmıştır. Özkazanç’ın anlatımında dile getirdiği *“devlet-ekonomi ilişkisi açısından çıkarmamız gereken sonuç, piyasa toplumunun bizzat devlet müdahalesi ve hatta devlet zoruyla kurulmaya başlanmış olmasıdır. Ekonomiyi neo-liberal doğrultuda yeniden yapılandırma girişimi, hukuki ve bürokratik dolayımın atlanarak, siyasi egemenler ile sermaye çevreleri arasında organik ilişkiler kurulmasıyla sonuçlanmıştır.”* Dönemde devletin ekonomi ve topluma müdahalesi azalmamış, “merkezileşmiş, kişiselleşmiş ve siyasileşmiş” bir çizgiye sahip olmuştur. (Özkazanç 2005: 638-639)

1991’de yayımlanan “*Sevda Kalıcıdır*” kitabının “*Kent*” bölümünde yer alan “*Susarak*” şiirinde dönemin eleştirisini sürdürmüştür Akın, “*Yalan ülkesidir sarıp kuşatırlar kurumla kurulla*”, dizelerini sürdürmüştür, “*çoraktır ne şiir ne masal ne türkü*”. Dönemi eleştirirken “*bir başka dil sakla*”dığından bahsetmiştir, şiirlerinde var olan birlik duygusu çıkmaktadır karşımıza. “*Göç*”müş olsa da “*söylence*”si, “*masal*”ı “*uyu*”sa da “*döne*”ceğinin umudunu vermiştir Akın. Güçlüdür vurgusu şiirinin, döneme olan eleştirisinin yanı sıra taşımıştır umudunu da, Akın. (Akın 2019: 494)

“Yalan ülkesidir sarıp kuşatırlar kurumla kurulla
Tünerler üstüne, uzun da sürmüştür kimileyin
Çoraktır ne şiir ne masal ne türkü
Bizimle göçmüştür oysa söylencemiz
Masalımız uyumuştur biz dönesiye
Sözlerin yurdunu bilenler için
Bir başka dil saklarız dilimiz içinde” (Akın 2019: 494)

1991 yılında yayımlanan “*Sevda Kalıcıdır*” kitabındaki “*Günün Tamığı*”nda başlar Akın şiirine:

“Onu gördüm
Yabanıl bir hayvanın yüzüydü
Bankalardan otellerden uzun otomobillerden
kente bakıyordu” (Akın 2019: 503)

Akın anlatır şiirinde, “*onu gör*”müştür, “*paralar koyduğu çantasından / silahlar çıkar*”mıştır, anlatmaya devam eder.

“...Onu gördüm
Mavi bir mercedes miydi?
Bankalar bel kıran müdürler arasında
Gerisinde kurtlar
Cebinde eskimeyen bir Frankenştaynla” (Akın 2019: 503)

1998 yılında yayımlanan “*Sessiz Arka Bahçeler*” kitabında yer alan “*İyi Ki*” şiirinde de anlatmıştır Akın,

“Düşünmeden konuşmadan yaşayanlarımız
düşünmeden konuşmadan yaşayanlarımızın

geleceğini bekliyor
aykırı bir sese yeniliyor kocaman sessizlik
gelecek gelmiyor” (Akın 2019: 567)

1999 yılında yayımlanan “*Sessiz Arka Bahçeler*”deki “*Yapı*” şiirinde karşımıza çıkar eleştirisi, “*kimi yapılar bizimdi*” dizeleri ile anlattığı şiirine başlar Akın. (Akın 2019: 567)

“ötekini yıkarlar, eskiden gecelerdi
şimdi açık açığa gündüzün
sağ eller silâhta, ele güne karşı yasa
oldu mu, var mıydı, olsa olmasa
çatılıyor yenisi” (Akın 2019: 567)

“*Mavi Kuş*”, 1980 dönüşümünün eleştirisini içinde barındıran şiirlerinden biridir Akın’ın. 2003 yılında yayımlanan “*Uzak Bir Kıyıda*” kitabında bulunan ve ayrı bir bölümü olan şiirine, “*Mavi kuş uzak tellerde, şehirlerimiz güç / işgal altındayız / dışa düşen hayat hayatımız*” dizeleri ile başlar ve sonraki şiirlerinde göreceğimiz “*Mavi Kuş*”un “*uzak tellerde*” olduğunu bildirir Akın. “*Hayat*”ın, “*hayatımız*”ın “*dışa düş*”tüğünü dile getirdiği dizelerinin ardından sorar, “*Onu oralara biz atmadıksa / kimdi, kimler / yoğunluğuyla hızıyla renkli camın bile / ulaşamadığı / ne aşk ne şiir ne şarkılar / ardından koşuyor koşuyoruz*”. (Akın 2019: 593)

“*Ülkem dilim oldu*” der şiirinin devamında, “*dışardan dışardan*” “*şiir söy*”lerken “*onların dilini giyin*”mediğini anlatır. Şiirinde sorar, “*gerçeği yeniden kurabilir miyiz*” dizesinde. (Akın 2019: 597)

“...ülkem dilim oldu, ben böyle kaçak
onların dilini giyinmiyorum
soyunmuyorum
şiir söylüyorum dışardan dışardan
kenar yerler, varoş, balını sunan kırlar
yanar döner, ipotekli, saptırılmış
bilim ulaşmadan üstümüze
örtünerek
büyüyle gizemle dünya inancıyla
gerçeği yeniden kurabilir miyiz

şimdi belirsiz” (Akın 2019: 597)

Sürdürür anlatımını Akın, yaşamından ayrı tutmadığı şiirinde, “*hayatın ağırlığıyla ütülen*”irken, “*şiiri*” de “*işgal altında*”dır “*hayatımız*” gibi. “*çılgin şairleri olmalıydık*” der Gülten Akın, “*dünya*” “*çılginlık bırak*”mamıştır oysa. (Akın 2019: 594)

“...çılgin şairleri olmalıydık

dünya

bize çılginlık bırakmadı

hayatın ağırlığıyla ütülendik

temiz ve uslu

ne zaman kımıldasak

onlar yolumuzu kesti, aydınlandık

şehirlerimiz zor

şiiğimiz hayatımız işgal altında” (Akın 2019: 595)

“*Mavi Kuş*” dönemi anlamlandırmada önemli bir şiiridir Akın’ın, toplumu bütünü ile ele alıp anlatmıştır şiirinde. Dönemin değişimini; insanda, kentte, hayatta yarattığı dönüşümü anlatmıştır Akın, şiirinin gücünü kullanmayı ihmal etmeden, dönemine, döneminin sonrasına ve bugünlere ışık tutmuştur dizelerinde ve dizelerinin ardında toplumun nirengi noktalarını var etmiştir Akın.

“...dediler ki,

kimileri yurt tuttular hasreti

kimileri deryaya garkoldular

neye yaradı ki şiir” (Akın 2019: 597)

Akın, “*Ülkem dilim oldu*” dediği “*Mavi Kuş*” şiirinin devamında, “*yılan*”ın “*derisinden çıktığı*”nı anlatmıştır ve anlatmak istediğini bildirmiştir dizelerinde:

“...Dünyayı tanıdı meğer yolun üstündeymiş

yılanı köpeği kuzuları gördü

yılan derisinden çıkıyordu

(gömleği eğine dardı, neden çıkarmadı)

çok geç” (Akın 2019: 599)

Ardından devam eder şiirine Akın, “küçümsediğimiz hayatla cezalandık”:

“...bizi tutsak ettilerdi, bu değil
sonraki yordu
gündelik şeylerin sınırında duruyorduk
küçümsediğimiz hayatla cezalandık
sıradan, olağan” (Akın 2019: 601)

Dizelerine devam etmiştir Akın, “sevinsin korkunun tüccarları” derken eleştirisini buluruz şiirinde,

“...sevinsin korkunun tüccarları
yoksulluğun, yoksunluğun, ölümlerin
sessiz gürültüsü
savaşların, yıkımların sesiyle beslendin
öyle muhteşem öyle mamur incinmeyi
işte becerdin” (Akın 2019: 603)

2003 yılında yayımlanan “*Uzak Bir Kıyıda*” kitabındaki “*Dalgıç*” şiirinde “*düşkırıcalar*”dan bahseder Akın, egemen sınıfadır eleştirisi. (Akın 2019: 582)

“Giyindim. yittiğim bilmezler, görünmem
dibe indim, yeşil düşler yosunlar
düşkırıcalar da ardımda
yüzey ince, dokunsalar kırılır” (Akın 2019: 582)

“*Uzak Bir Kıyıda*”daki “*II*” şiirinde de dönemin eleştirisindedir Akın, “*Yalnız paraların sesi, silahların sesi*” duyulur:

“...göle açıldık ki anlamlar ayrıçlar
küçük oğlan, küçük kız, periler
eşkıyalar, hikmet, yaşlı bilge
eşik yüksek, sesimiz dar
yalnız paraların sesi, silahların sesi
ve

zifiri gece” (Akın 2019: 578)

2013 yılında yayımlanan “*Beni Sorarsan*”ın dizelerinde anlatır Akın,

“Hiçbir iktidarı sevmesem de

Sobanın iktidarında

...

Yaşlılık

Dev mi oldular, başkaları

Üstüne üstüne gelip korkusuz

Güçlerini deniyorlar” (Akın 2019: 685)

“*Beni Sorarsan*”da “*Kara Gözlükler*”i anlatır Akın ve *ötekiler*”i anlatır “*ağaçları, damları hayvanları*” anlatır, “*bir tutam çim, çiçek, her şey*” “*her şey yıkılıp dökül*”ür:

“Simgeleri kocaman kara gözlükler

Ötekiler suç aleti poşularıyla

Gömüyor gömüyor gömüyorlar

Gittikçe hızlanarak

Ağaçları, damları, hayvanları

Her şey yıkılıp dökülüyor

Bir tutam çim, çiçek, her şey

Yaşlılara para verilmiyor

Artık herkes yaşçı” (Akın 2019: 688)

“*Beni Sorarsan*”da yer alan “*Kara*” şiirinde anlatmıştır Akın, getirmiştir eleştirisini “*umut sözcüklerden çıkıyor*” derken,

“Timsah içinde tutmuyor umudu

sislerle püskürtüyor kentin yüzüne

umut sözcüklerden çıkıyor

yerinde o kara leke” (Akın 2019: 706)

1980 sonrası dönem insanların yalnızca tüketimleri ile var olmalarını koşullayan bir dönemdir aynı zamanda. İnsanların tüketimleridir aslolan, önemli kılınan ve düzenin işlemlerini sağlayan. Akın da eleştirir “*Mavi Kuş*” şiirinde, “*dünyanın sesini kes*”endir “*eşya*”, “*bizi sarmalayan sesini*” “*kes*”endir. Büyük bir kopuşu simgeler şiirinde, “*artık istemiyor*”dur “*eşya*”:

“...eşya, hayır istemiyorum

artık istemiyorum eşya

dünyanın sesini kesiyor

süreğen bir uğultuyla

bizi sarmalayan sesini

eşya ‘tık’ diyor, ya da ‘trak’

hayır artık onu istemiyorum” (Akın 2019: 594)

Akın şiirine devam eder, “*kuşlar / onları duymayalım / yok, eşya yok artık / demir pas, kalın camlar, kurt plastik / bitsin bu gürültücü saltanat*” dizeleri ile eleştirisini getirir. Eşyaya bağlı kılınan yaşamı reddeder, topluma dayatılan “tüketim” düşüncesini reddeder, “*bitsin*” der “*bu gürültücü saltanat*”. (Akın 2019: 594) 2003 yılında yayımlanan kitabındaki şiiri uzak değildir günümüzden de, şiiri gücünü korur, “*dünyanın sesini kes*”endir “*eşya*”. Akın’ın şiirlerinin gücü de buradadır, eleştirisinin sonrasına bıraktığı yankı büyüktür.

“*Yoksulluğun, yoksunluğun, ölümlerin*” “*sessiz gürültüsü*” devam ederken, sormaktadır Akın dizelerinde, “*mavi kuş nerde? / mavi kuş nerde?*” Dönemi tersine döndürecek bir güçtür aradığı, halkın eşit olduğu birlikte yaşam umudu, ilk dönem şiirlerinde seslendiği “*Ellas*” gibidir, kaybedilmiş olandır ve bulunması için aranması gereken, bir gün var olacağına inandığıdır Akın’ın, umududur. Nitekim Akın’ın sonraki şiiri “*Deprem Savaş ve Çocukların Tanrısı*”nda da şu dizeleri buluruz. (Akın 2019: 603)

“...her ortak sesleniş geleceğe rahim

mavi kuş görünebilirdi” (Akın 2019: 606)

“*Mavi Kuş*”, tüm dünyanın toplumsal dönüşümüne eleştirisini sunan bir şiiridir Akın’ın. Neo-liberalizmin etkisinde dönüşümü ile özünü kaybeden bütün alanları dâhil eder anlatımına Akın. “*mavi kuş görünebilirdi*” dizesinin içinde bir imkânı taşır. Umuda koşullanan bir imkân içerisindedir Akın, yine de “*her ortak sesleniş*”in “*geleceğe rahim*” olduğunu dile getirdiği dizesi güçlü vurgusudur şiirinde. Seslendiği dönemin ötesindedir, çağının ötesindedir şiiri. Akın, “*Mavi kuş*”un “*görünebil*”me umudunu taşırken, şiiri ile bildirir insanlığa mümkün olabileceğini de, “*her ortak sesleniş*”tir onu var edecek olan. Şiirlerinde dile getirmekten vazgeçmediğidir.

2007 yılında yayımlanan “*Kuş Uçsa Gölge Kalır*” kitabındaki “*Utanç*” şiirinde, “*gerçek acıyı tanıdım / yaraya değdim / bir cehennem taşıdım / omuzlarımda sanırdım / açtım gözümü ki dünya / cehennemden öte cehennem / utandım*” dizeleri ile anlatır Akın. “*Dünya cehennemden öte cehennem*”dir artık. Döneme sunar eleştirisini Akın ve ardından yetişen döneme çentik attığı şiirlerden biridir bu. (Akın 2019: 610)

1998 yılında yayımladığı “*Sessiz Arka Bahçeler*”deki iki dizelik şiiri “*Kimse*” ile getirmektedir eleştirisini. 1980 sonrası döneme yankısını bırakan şiirinde “*balı*”na “*dadanan bu çağ*”ı “*sevmedi*”ğini dile getirmektedir Akın. (Akın 2019: 567)

“itip beni

balıma dadanan bu çağı sevmedim” (Akın 2019: 567)

İki dizelik şiirinde bütün bir çağa vurucu bir eleştiri sunmuştur, öyle ağır bir “*çağ*”dır yaşanan, güçlü bir şekilde bırakmıştır sonrasına yankısını. (Akın 2019: 567)

Bu kısımda çizilen çerçevenin ardından bölümdeki anlatım, insan, toplum, medya, kent konuları üzerinden sürdürülecektir. Bölümün anlatımına ilişkin vurgulanması gereken, 1980 sonrası döneme dair neo-liberal politikalar odağında kalınacağıdır. 1980 politikaları ile değişen, dönüşen yapının anlatılması amaçlanırken, şiirlerde, 1980 döneminin arayışında kalınacağı önem ile belirtilmelidir.

3.5.3.1. İnsan ve Toplum

24 Ocak kararları ile neo-liberal ekonomi politikalarına geçilen seksenli yıllar, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren “en radikal” kararları barındırmasının yanı sıra siyasi ve toplumsal bakımdan ülkenin “en çalkantılı” dönemi olmuştur. (Bali 2002: 26) Ülkedeki istikrarın sağlamasına yönelik hayata geçirilen 24 Ocak kararları bunun ötesinde bir “yapılanma” sürecini beraberinde getirirken, Kazgan’ın anlatımında belirttiği gibi “bir çeşit ‘avamlaştırılmış liberal ideoloji’ nin insanlara aşılmasına çalışıldığı politika ile değer yargılarının değiştirilmesi “yeni bir insan tipi” yaratılarak ekonominin yapılandırılması amaçlanmıştır. (Kazgan 2013a: 103)

Gelinen döneme kadar “insanın” ekonomide bir yeri olduğu fikrinin benimsendiği Türkiye’de, 12 Eylül 1980 darbesi ile yaşanan dönüşüm, korunan düzenin alt üst edilmesine, “insan” düşüncesinin “dışlanmasına”, tüketimi ölçüsünde anlam kazanan bir yapıya indirgenmesine yol açmıştır. Ekonominin, “çoğunluğun refahını sağlamaya” yönelik tüm araçsallığının yok edildiği dönemde, “ne olursa olsun” serbest piyasaya ve küreselleşmeye geçiş amaçlanmış, sosyal devlet mantığının yerini, “işçi düşmanlığı” ve “zenginlik övgüsü” almış, “bireycilik, kültürsüz bencillik ve para kazanma hırsı” önem kazanmaya başlamıştır. (Kazgan 2013a: 103)

Oysa 1991’de yayımladığı “*Sevda Kalıcıdır*” kitabındaki “*Savaşı Beklerken*” şiirinin dizelerinde karşılamaktadır bizi Akın, “*Nergisten ben sorumluydum, ırgından ve çocuklardan / Yanlış mı belledim, insan sorumluluktur.*” dizeleri ile. Dönemin insan anlayışına vurucu bir eleştirisidir Akın’ın, dönemdeki “insan” düşüncesinin ötesindedir ve bir çağrışıyı barındırmaktadır içinde. “*İnsan*”ın “*sorumlulu*”ğundan ayrıldığı bir dönemdir 1980’ler. Akın da eleştirmiştir dönüşen bu algıyı, “*yanlış mı belledim*” dizesi ile. (Akın 2019: 497) Gülten Akın’ın “*İnsan sorumluluktur*” dizesi bireysel ve toplumsal düzleme güçlü bir eleştiridir, şiirlerinde bu düşünce ile davranmıştır Akın, insanın sorumluluğunu aldığı şiirinde yaşanan dönemleri anlatmaktan vazgeçmemiş, sonrasına bırakmıştır yankısını. Bölümde, Gülten Akın’ın insana, topluma, dönemin anlayışına ilişkin şiirlerine odaklanılacaktır. İktisat politikalarındaki dönüşümün toplumsal yaşamda nasıl karşılık bulduğunun anlamlandırmasına izin veren şiirler incelenecektir.

1983 yılında yayımlanan “*İlahiler*” kitabında yer alan “*Gül İçin İlahi*” şiirine, “*İnsanlar bir gülü bir senetle / Değiştirmeye alıştılar*” dizeleri ile başlar Akın. Dönemin dönüşümünün topluma ve insana etkisini vurguladığı şiirini sürdürür dizelerinde. 1983 yılında yazdığı bu şiiri ile döneminin sonrasına gücünü artırarak getirmiştir vurgusunu Akın:

“...İnsanlar başka insanların hayatını

Bir hezaren sandalye midir hayat

Dizip kaldırmaya alıştılar

İnsanlar yüreği ve onuru, alıştılar

Yelin üflediği yaprak mıdır onur

Yürek arsız otlar gibi ayak altında” (Akın 2019: 310)

İnsanlar “*bir gülü bir senetle*” “*değiştirmeye*” alışmışlardır, dönemin insanına getirir eleştirisini Akın, dönemin insanınadır eleştirisi, “*insanlar yüreği ve onuru*” “*dizip kaldırmaya alış*”mışlardır artık. Oysa sorar şiirinde, “*insan tanımazsa kendini insan*” “*nasıl varolabilir*” dizeleri ile. Hatırlatır, eleştirisi de buradadır Akın’ın dayatılan o “*insan*” algısına, kapitalist dönemin biçimlendirdiği insan anlayışınadır, özünü hatırlatmaktadır şiirinde, “*Tanımayan*”dur “*kimse kimseyi*” “*ve kendini tanımak istemiyor*”dur. (Akın 2019: 310)

“...Tanımayan kimse kimseyi

Ve kendini tanımak istemiyor

İnsan tanımazsa kendini insan

Nasıl varolabilir” (Akın 2019: 310)

Şiirinin gücünü buluruz Akın'ın, “*insan*”ın kaybedildiği düzendir eleştirilen, “*bu yüzden dünya*” “*dön*”er “*ölüler ülkesine*”. 1980 dönüşümün yarattığı insan düşüncesine karşıdır Akın, yaşamdan da ayırır artık bu yüzden “*dünya*”, “*dön*”mektedir “*ölüler ülkesine*”. (Akın 2019: 310)

“...Bu yüzden dünya hey koca dünya

Dönüyor bir ölüler ülkesine” (Akın 2019: 310)

1991 yılında yayımlanan “*Sevda Kalıcıdır*” kitabındaki “*Akvaryum*” şiirinde, “*Yok saymalıyım, karşılıksız ve cömert / ismarladığım, biriktirilmiş / Çiçek izlerini / Çünkü yansız ve renksiz durayım isteniyor*” dizelerinde buluruz dönemin eleştirisini. Çünkü “*yansız ve renksiz dur*”ması istenir, dönemin insanından beklenendir. (Akın 2019: 491) Akın bir kez daha vurgular böylesi bir döneme ait olmadığını, “*bir dizi bitirim incelik eşliğinde*” “*örtün öleyim şimdi*” der:

“...böylece tarihten kovulmak

ustaca gerçekleşti denebilir

Ne sille ne tokat ne devrim ne kargaşa

Bir dizi bitirim incelik eşliğinde

örtün öleyim şimdi” (Akın 2019: 491)

1991 yılında yayımlanan “*Sevda Kalıcıdır*” kitabına ismini de veren şiirinde “*kayboldum*” der Akın ve şiirinin sonunu getirir, “*Siz hepiniz ölülerini ve mezarlarını seversiniz / Çoğa sürmez bir gün ben de beklerim*” dizeleri ile. Dönemin insan anlayışına güçlü bir eleştirisi olur şiiri Akın'ın. (Akın 2019: 475)

Akın'ın 1995 yılında yayımladığı “*Sonra İşte Yaşlandım*” kitabındaki şiirlerinde de karşımıza çıkar insana özgü duyguların kaybedilişi. “*ayrıksı bir duruştu ortasında insanların / bakışmasız, eksik sözcüklere yüklenmiş*” dizeleri ile “*hayır söylenmedi / ne tını ne vurgu ne açıktan / hayır söylenmedi / orda kaldı ve burda kaldı / aşkın ve özleyişin sezgisi*” dizelerinin bulunduğu “*Çöl*”dür bunlardan biri. Kitabındaki “*Kısa Şiir / altı*”da, “*Her konuşma bir şeyi değiştirir hayatımızda / Sustum durdum geriye geriye çekilerek*” der Akın. “*Susup dur*”ulan, “*geriye geriye çekilerek*” kotarılan bir dönemdir insan için. Ardından “*İzler*” şiiri gelir, “*ağrıya ağrıya nara dönüştüğünde / açtılar içinden sözler çıktı / kem sözler, kırıcı davranışların izleri*”. Dönemin ağır bir eleştirisindedir, “*içinden sözler çıktı / kem sözler, kırıcı davranışların izleri*” dizeleri ile getirir eleştirisini. “*Aksata*” şiirinde “*bunca yıl üstümden silkelediğim / dünya karışıyor / baktım aşkla da aramıza*” dizelerini buluruz. Şiirinin devamında da, “*bu yoktan ilinti, şeylerin çekimi / ne zaman girdi hayatıma / ne işim var / alınır satılır olanla*” dizelerinde eleştirir Akın, dönemin “*alınır satılır olanla*” kurduğu ilişkiyi eleştirir dizelerinde. (Akın 2019: 523, 521, 533)

1998 yılında yayımlanan “*Sessiz Arka Bahçeler*”de yer alan “*Paylaşım*” şiirinde de kaybedilen duygular üzerinden sürdürür şiirini, “*Ağdını bana dirhem dirhem / paylaştıran komşum / sevinçlerin var mı, nerde / niye onları hiç bilmiyorum*” der, toplumdaki insanın değişimine, dönemdeki insana getirir eleştirisini Akın. “*Sevinçlerin*” gizlendiği bir dönem midir yaşanılan? (Akın 2019: 565)

2003 yılında yayımlanan “*Uzak Bir Kıyıda*” kitabındaki “*Deprem Savaş ve Çocukların Tanrısı*” şiirinin dizelerinde buluruz. “*Hayat bizi kışkacında unuttu*” der Akın,

“...yırtık resimler anı defterleri

sevdiklerimiz öteki şeyler

uçurum mu kuyu mu mezar mı

ait olduğumuz yer mi, ev sokak şehir

hayat bizi kışkacında unuttu” (Akın 2019: 604)

2007 yılında yayımlanan “*Kuş Uçsa Gölge Kalır*” kitabındaki “*Ağu*” şiirinde anlatmıştır Akın, dönemin etkisini, “*söylesek kendini çoğaltacak / güzel sözlerimiz / hak etmiyor kimse / onları geriye itiyoruz / kurak daha kurak daha kurak / ötekiler daha kara ağızımızda / kendi dilimizle ağılanıyoruz*”. Dönemin anlayışına getirir eleştirisini, “*söylesek kendini çoğaltacak*”tır “*güzel sözlerimiz*” ama “*hak etmiyor*”dur “*kimse*”. (Akın 2019: 616)

2007 yılında yayımlanan “*Kuş Uçsa Gölge Kalır*” kitabındaki “*Bağlar*” şiirine “*Solmamıştık daha çağla zamanlardı*” dizesi ile başlar Akın, dönemin eleştirisini taşıyan şiirinde, “*Şimdi gündüz sanki yokmuş / atlayıp geçiyor gökyüzü / geceler düş düş düş / yuvarlağın bir yerinde / durmayan kara leke*” dizelerini buluruz. Geçmişten “*bu günlere*” baktığı şiirinde “*o günlerden bu günlere / siz neyi taşıdınız / ben neyi taşıdım?*” sorusu eklenir, “*o günlerden bu günlere*” nelerin değiştiğinin, nelerin dönüştüğünün anlatımını sürdürür. “*Çölden toz da yağdı / üstümüze sonunda / denizler çekildi, ırmaklar soldu / toprak çürüdü*”. Ve şiirinin sonuna vurucu dizeleri ile gelir, bunca dönüşümün eşiğinden geçmiştir, görmüştür, “*bende bir gülten kaldı*” der Akın da, “*hangi bağa dikse*” “*yabancı*”dır. Döneme sunduğu eleştirisinde, kendisini de dâhil ederken anlatımına yaşamından ayrı tutmaz şiirini Akın. (Akın 2019: 613-615)

“...bende bir gülten kaldı

hangi bağa diksem yabancı” (Akın 2019: 615)

Yabancılaşma, “*Şiiri Düzde Kuşatmak*” kitabında dile getirdiği bir konudur Akın’ın. 1979 tarihli “*Zorunlu Bir Yanıt*” yazısında anlatmıştır, “*Yabancılaşma, ekonomik özü tekelci kapitalizm olan yayımlacılık döneminde, özellikle son dönemde ve ülkemiz gibi geri bırakılmış ülkelerde, Marks’ın eleştirdiği dönemden çok daha karmaşık, daha yaygın biçimde gündemdedir.*” sözleri ile. (Akın 2001:

53) Yabancılaşma kuramı kapitalist üretim biçiminde, insanların var olduğu toplumsal süreçte “yıkıcı etkisini gösteren entelektüel” bir “yapı”dır. Marx’ın insanın yaşamını anlama çabasının bir ürünü olan yabancılaşma kuramı, Marx’ın kapitalist toplumdaki insan anlayışını oluşturmaktadır. (Ollman 2012: 213) İnsanın yabancılaşmasına ilişkin esas odağını üreticiler oluştururken, Marx’ın kanaatini oluşturan da çoğunlukla üretici olmaktadır. (Ollman 2012: 216) Yabancılaşmış insana dair Ollman anlatımında, “bir soyutlamadır; çünkü birey, insana özgü olan her şeyle bağını yitirmiştir. Kendisine farksız gelen nesnelere üzerinde, insani farklılıklarını ve sevecenliğini yitirmiş insanlar arasında, farklılaşmış bir iş yapmaya indirgenmiştir.” der. Bu durumda insanın özünü anlayabilmemizi sağlayan etkinliği, ürünü ve ilişkilerinden “geriye az şey” kalmaktadır. (Ollman 2012: 218) Kapitalist toplumdaki insanın esas düşüncesi, “hayatta kalma uğraşını yönetmesi” üzerine kuruludur. Canlılardan ayrışmasını sağlayan insana özgü niteliklerin kapitalist toplumun var olduğu süreçler ile “silinip atılması” sonrasında insana dair geride kalan, Marx’ın ifadesinde belirttiği “et yığını”dır, yani kastedilen “soyutlama”dır. Böylece insani özelliklerinden arındırılan insanın etkinliğinin, ürününün ve ilişkilerinin tersine çevrildiği süreçte “olmadığı her ne varsa olmayı başarmıştır.” (Ollman 2012: 244)

1995 yılında yayımlanan “*Sonra İşte Yaşlandım*” kitabında yer alan “*Kısa Şiir / dokuz*” şiirinde yabancılaşmayı anlatır Akın:

“Geçerken karışmış gibiydi

birisinin çektiği fotoğrafa” (Akın 2019: 527)

2013 yılında yayımlanan “*Beni Sorarsan*”da yer alan “*Kendisi*” şiirinde anlatmıştır Akın, “*kimse kendisi değil*”dir “*eklen*”miş “*ve çıkarıl*”mıştır “*çünkü*”:

“Kimse kendisi değilken

— eklendi ve çıkarıldı çünkü —

bir daha bir daha

sıcak soğuk

mutlu, sıkıntılı

kat be kat hepsi de

kendisi örtüler altında ve maske

o da ayıramaz artık

hangisi sahici hangisi sahte

oyun nerde başlar nerde biter

sevgi nefret sevgi nefret

elde kalan ne

pörsümüş bir tin ve

durmaksızın iç çekme” (Akın 2019: 699)

2007 yılında yayımlanan “*Kuş Uçsa Gölge Kalır*” kitabında “*Körleşme*”den bahseder Akın, “*telefondaki ses*” “*körleşme*” der, döneme eleştirisini sürdürdüğü şiirine, “*bakmadan yürüyüp gidiyoruz / ırmak yanımızdan akıyor, / dağıttığımız boşa gittiğini sandığımız / sözcükleri bir bir derleyerek / bir gün yeni bir yatak / açmak için kendine / umutlanıyoruz*” dizeleri ile sürdürür. (Akın 2019: 617)

“... “*körleşme*” diyor telefondaki ses

bakmadan yürüyüp gidiyoruz

ırmak yanımızdan akıyor,

dağıttığımız boşa gittiğini sandığımız

sözcükleri bir bir derleyerek

bir gün yeni bir yatak

açmak için kendine

umutlanıyoruz” (Akın 2019: 617)

Gülten Akın’ın şiirlerinin dönemlerinin sonrasına güçlüdür yankısı, eleştirdiği toplum ve insan yapısı üzerine yankılanır şiirleri. Bir yol arar olması gerekene, hatırlatır aslolanı “*umutlanıyoruz*” derken Akın.

3.5.3.2. Medya

1980 sonrasının politikalarında yaşanan neo-liberal dönüşümün medyaya etkisi “oldukça derin” olmuştur. Kaya’dan aktarımı ile “en köklü” değişimin Türkiye’de yaşandığını vurgulayan Olgun, radyo ve televizyonlardaki “kamu tekeli”nin kaldırılması ve “altyapısı sağlamlaştırılan hizmet sektörlerinden” biri olan telekomünikasyonun özelleştirilmesi ile süreç hız kazanmış, politikaların hayata geçirilmesinde 12 Eylül 1980 darbesi etkili olmuştur. (Olgun 2017: 26-27)

1980’lerden itibaren liberal çevreler, medyanın kazanacağı “bağımsızlığın” devlet ile ilişkisini sınırlandıracağına inanmıştır. Dördüncü kuvvet olduğu vurgusu ile medya, 24 Ocak kararları ile 1980 darbesinin ardından dönüştürülmeye başlamış, gazete kâğıdındaki sübvansiyonların kaldırılması ile “gazetecilik ilke ve değerlerinin” aşındığı ortamda patronların kâr oranlarının takibinde olduğu bir yayıncılık süreci işletilmeye başlamıştır. Böylece “reklam ve ilân geliri” elde edebilmenin önem

kazandığı dönemde, siyasi ilişkileri güçlü olan gazeteler büyümeye başlamış, “ayakta kalmaya çalışan” gazetelerin satın alınması ile “tekelci yayıncılığın” olduğu bir düzen kurulmuş, “kamu yararı” anlayışına dayanan gazetecilik demokrasi kültürüne aykırı yapısı ile gerilemeye başlamıştır. (Ekşioğlu- Sarılar 2020: 46-47)

Neo-liberal dönemden etkilenen medya, politikalar ile şekillendirilen ekonomiye koşut giderek, “kamusal alan” olmaktan ziyade “tüketim odağı” hâline gelmiş, izleyiciler için de bu durum katılımdan uzak, “kamusal alan görüntüsünde bir sahne” işlevine sahip olmuştur. Oluşan medya düzeninde karşılık vermeme ve “seyircileşme” durumu yaratılmış, “konuşma, tartışma, savunma” imkânsız bir hâl almıştır. (Koç 2015: 109) Bölümde, Akın’ın şiirleri üzerinden konuya ilişkin izlenim oluşturulacaktır.

Akın’ın 1995 yılında yayımlanan “*Sonra İşte Yaşlandım*” kitabındaki kısa şiirlerden “*on altı*”da, “*Genişleyip yükseliyor biz susa susa / kirlili bir sese hükümlüyüz*” dizelerinde buluruz medyaya yönelttiği eleştirisini ardından “*Masal*” şiirinde, “*dolara endeksli efendiler*”i anlatır Akın. “*Bir var ki*” der “*ekran*” “*kocaman*”dır, “*bir ağız kocaman*”, “*üretilmiş sahte şeyler*”i anlatır, “*çürük dişler*” ile “*seç beğen al harca tüket kullan*” dizelerinde yer alır Akın’ın medya eleştirisini. “Piyasa”nın hâkim olduğu bu dönemde medyanın değer bulduğu “*sıfırlar dokuzlar dokuzlar sıfırlar*” olurken, eleştirir Akın. (Akın 2019: 534, 536)

“...bir var ki ekran

kocaman bir ağız kocaman

sıfırlar dokuzlar dokuzlar sıfırlar

derin kuyu, sargın uyku, koltuğunda

sesin yalnız yankıları yitirilmiş

bağır bağır bağırımıyorsun ama

çevir çevir çevirebilirsin

çünkü size de çıkabilir

çürük dişler, üretilmiş sahte şeyler

seç beğen al harca tüket kullan” (Akın 2019: 536)

Akın’ın “*Sonra İşte Yaşlandım*” kitabındaki “*Karşı Ekran*” şiirinde “*dışlarken duyarlıkları tarihi ve geleceği / uyarmadan avlamanın vahşi adaleti / bir kez daha her şeyi kirletti*” dizelerinde buluruz medyanın eleştirisini ve ardından gelen şiiri “*Hoşçakal*”da anlatır. Şiiri ile dönemin tüketim ve meta odaklı yapısına eleştirisini sunarken, yansıması olur bir yandan da dönemin. (Akın 2019: 540)

“Meta meta meta meta

dokundu dokuma dokundu dokuma

meta meta meta meta” (Akın 2019: 540)

Şiirini sürdürür Akın, tüketime odaklı yapının medya üzerinden sunulmasına getirir eleştirisini. “*Kendime dönemem hoşçakalayım / reklamlarla reklam arasında*”

“...Öyle dar öyle kısa öyle yabancı

Dokunma

kendime dönemem artık hoşçakalayım

reklamlarla reklam arasında” (Akın 2019: 540)

2003 yılında yayımlanan “*Uzak Bir Kıyıda*” kitabındaki “*Mavi Kuş*” şiirinde de eleştirir Akın, “*ekran bankalarla, alışık paralarla / saldırıyor saldırıyor*” der, yankısını bugüne bırakır şiirinin.

“...yetim bırakılmış tetikçileri

işverenden yakınırken izliyordu

ekran bankalarla, alışıldık paralarla

saldırıyor saldırıyor” (Akın 2019: 600)

2007 yılında yayımlanan “*Kuş Uçsa Gölge Kalır*” kitabında yer alan “*Bağlar*” şiirinde medyaya getirir eleştirisini Akın, sorar yaşamını dâhil ettiği şiirinde, “*o günlerden bu günlere / siz neyi taşıdınız / ben neyi taşıdım?*” dizeleri ile. Sürdürür anlatımını “*leke haşindir / bakamı incitir*”. “*Yaralar göreni*” “*körlüğü yarattı ilkin / o yüzden medya*” Dönemin değişimini medya üzerinden eleştirir Akın şiirinde, dönüşmüştür “*körlüğü yarat*” mıdır ki “*medya*”, “*leke*” görünmesin. (Akın 2019: 614)

“...şimdi gündüz sanki yokmuş

atlayıp geçiyor gökyüzü

geceler düş düş düş

yuvarlağın bir yerinde

durmadan büyüyen kara leke.

leke haşindir, bakamı incitir

yaralar göreni

körlüğü yarattı ilkin

o yüzden medya” (Akın 2019: 614)

3.5.3.3.Kent

Dünya ideolojisi olarak neo-liberalizm kentin yapısını “derinden” etkilerken, ekonomik, siyasal ve toplumsal hizmetler odağında kenti dönüştürmeye başlamıştır. Kentin “ekonomik kalkınmanın odak noktası hâline” getirilen yapısında gerçekleştirilen dönüşüm projeleri, “korunaklı konut tipleri” ve “alışveriş merkezlerinin” artışı ile devletin düzenleyici rolünün “sermaye” ile buluşması sağlanmış, kent “büyük ölçekli projeler” ile “yeniden” düzenlenmeye başlamıştır. (Bahçeci 2017: 37)

Lefebvre anlatımında şu ifadeler yer vermiştir, “*Bir buğday ya da mısır tarlasına baktığımızda, saban izlerinin, ekilen tohumların, tarlaların çitlerle ya da tellerle çizilen sınırlarının, üretim ve mülkiyet ilişkilerini belirttiğini gayet iyi biliriz. Bu, işlenmeyen bir toprak için, fundalık ya da orman için bu kadar kesin değildir. Dolayısıyla, bir mekânın doğanın parçası olması, onun toplumsal üretim ilişkilerine girmesini engeller.*” Lefebvre “doğal park”ın yapay olup olmadığı sorusu eşliğinde devam ettiği anlatımında, “*Bu soruya cevap vermekte tereddüt edilebilir. Vaktiyle başat olan “doğal” özellik silinir ve tâbi olur.*” der, ardından gelen cümlelerinde “mekânın toplumsal karakterinin” ortaya çıktığını dile getirir. (Lefebvre 2014: 109)

Üretilen mekân tanımı ile Lefebvre, “*Bir ‘hammaddeden’, doğadan yola çıkmıştır.*” der. Bu mekânların “iktisadi olanı, tekniği içeren, ama daha ötesine giden bir faaliyetin ürün”ü olduğundan bahsederken, bunun “siyasal ürünler” olduğunu vurgular. “Daha ziyade üstyapının koşulu ve sonucu” olduğunu dile getirdiği üretilen mekân tanımı üzerine, “*Devlet ve onu oluşturan kurumların her biri, bir mekân varsayar ve bunu kendi ihtiyaçlarına göre düzenler.*” Anlatımında “mekânın”, kurumların ve üstünde bulunan devletin “önsel ‘koşulu’ndan başka bir şey olmadığını” aktarırken, mülkiyet ilişkilerine “içkin” bir “toplumsal ilişki” olduğunu belirtir. “Tüketilen ürün olarak mekânın” bir “üretim aracı” olduğunu vurguladığı anlatımında, mücadele ilişkileri ile belirlenen mekânın, “üretici güçlerden, teknik ve bilgiden” ve bunun yanı sıra kendisini şekillendiren “toplumsal işbölümünden, doğadan, devletten ve üstyapılardan” ayrışmadığını aktarır. (Lefebvre 2014: 110-111)

Akın’ın kente göçü konu aldığı “*Seyran Destanı*”nda bulunan “*Natoyolu*” ile “*Ankara Ankara Güzel Ankara*” şiirleri şu dizeler ile biter:

“—Kızım sen / Oğlum sen

Ömründe bir kez ata bindin mi

Bindiğin ata güvendin mi

Heç de binmedin.” (Akın 2019: 271, 298)

Köyden gelen bu insanlar için güvenilmezdir kent, insanların kentteki var oluş çabasını anlattığı şiirlerinde bildirir Akın da, zorlu bir yaşamdır sahip olunan, güçtür yaşama katılması, yaşama ait olması. Köyden farklıdır bir kere yaşanılan yer. 1998’de yayımladığı “*Sessiz Arka Bahçeler*” kitabındaki “*Eski Nine*” şiirinde yer verir Akın, “*Ölümün ve göçün dokunmadığı tek nesne / var mıdır / ölüm yok eder göç değiştirir / kendisi kalamaz kimse*” dizeleri ile başlar şiirine. (Akın 2019: 558) Dönem ile değişmiştir insanlar da, dönüşümden etkilenmiştir, “*kimse*”nin “*kendi gibi kalama*”madığı dönüşümü eleştirir Akın şiirinde, anlatmaya devam eder “*saf hayatımız*”daki değişimi, “*naylon girmemişti*”r henüz:

“...kimse kendi gibi kalmamıştır

o seven sevilen amca

döner birgün apansız, bırakılan kente

herkesin doğduğu evi haraç mezat

açmıştır izinsiz eski sandığı

artık başkasının olan evin avlusunda

tüccarı değildir bilemez nesi kaç para

sedef nalın, oyma kutu

fildişi tahta kehribar

tarak toka

mum bebeği kızın, armağan çingirak ilk elbise

(naylon girmemişti daha saf hayatımıza)” (Akın 2019: 558)

Akın “*Sessiz Arka Bahçeler*” kitabındaki “*Gecekuşu*” şiirine “*Kaçtık kentin bizi sarmalayan sesinden*” dizesi ile başlar ve sürdürür şiirini, “*ruhlarını o doğulan yerde / bırakmış*” “*gözlerinin ardı boşalan yaşlıları*” anlattığı dizeleri ile.

“...yıkılmış köyleri, göçmüş olanları yollarda

çocukları, ruhlarını o doğulan yerde

bırakmış, gözlerinin ardı boşalmış yaşlıları” (Akın 2019: 555)

Yaşanan dönüşümü anlatmıştır Akın, yaşanmış ve güzel hatıraları ile akılda olan o “*köy*”ü anlatmıştır. “*Gözlerinin ardı boşalmış yaşlıları*” anlatmıştır, “*yıkılmış köyleri*” anlatmıştır Akın. “*Oysa güller vardı*” demiştir “*önce aklımızda*”.

“...Oysa güller vardı önce aklımızda

iğdeleri gördük zambakları da

...

yiten dinginlik ” (Akın 2019: 555)

“*Sevda Kalıcıdır*” kitabındaki “*Gel Dirilt Değiştir*” şiirinde de kentin dönüşümünü anlatmıştır, şiirinde “*kentin istediği*”nin “*ne*” olduğunu sorarken ironik bir bakış ile ele alır Akın, “*kent*”in “*ciğerleri kurum bronşları dağlı*”dır, “*parkları çalınmış*”tır, “*her yanından beton kistler çıkar*”maktadır:

“...Kentın istediği nedir

Ciğerleri kurum bronşları dağlı

Parkları çalınmış alanları yağmada

Her yanından beton kistler çıkarırken

Kentin istediği nedir” (Akın 2019: 492)

Akın “*Sonra İşte Yaşlandım*” kitabındaki “*Kent Bitti*” şiirinde yaşanan dönüşümü anlatmıştır. “*Yakın sesler*” “*git*”miştir, “*geceler el değiştir*”miştir. “*Yıkımlar*” “*anılmıyor*”dur “*bile*”. Akın’ın kentin dönüşümünü anlattığı dizelerin ardındadır insan da “*herkes yaralı*”dır, “*kentin ağır sularında*”. Dönemin ötesine sunmaktadır eleştirisini, kent dönüşürken vurgusu güçlüdür Akın’ın şiirinin de. “*Antenlerin uyduların metalik söylemiyle*” “*birleşilemiyor*” der Akın, “*yabancı isimler trafik imleri alarm zilleri*” ile dolu iken kentin silueti, bütün bunların “*arasında karşılaşanlar*” “*tanışıyorlar mı?*” sorar şiirinde Akın.

“...antenlerin uyduların metalik söylemiyle

birleşilemiyor

yabancı isimler trafik imleri alarm zilleri

arasında karşılaşanlar

tanışıyorlar mı? tanışamıyorlar

bu bir çarpışmaya benziyor

bütün gün bütün gün çarpışa çarpışa

kentin ağır sularında

herkes yaralı” (Akın 2019: 531)

“*Antenlerin uyduların metalik söylemiyle*” “*birleşil*”mediğini dile getirdiği şiirinde “*herkes*”in “*yaralı*” olduğu “*kent*” için “*kent bitti*” demiştir Akın. Kadın ile erkeğin eşitsiz yaşamına getirmiştir eleştirisini.

“...erkekler

kanına alkolden kıymıklar batıran
erkekler doğuyor çılgınlıklarından
kadınlarsa
kapatıp kendilerini rahimlerine
sırlarıyla oynuyorlar
kent bitti” (Akın 2019: 531)

Akın’ın “*Uzak Bir Kıyıda*” kitabındaki “*Mavi Kuş*”, dönemin değişiminin yoğunluklu olarak yansımaları olmuştur şiire. “*kendine konuşan yaşlılarla / delilerle / şımarık köpeklerle dolduruldu kentler / kaçtık / güze kaçtım*” dizelerini buluruz şiirinde. (Akın 2019: 596) Sürdürür şiirini Akın, “*suskunluğun okuluna yazılanları*” sorar önce oysa “*işgal altındaki kentler bizim kentlerimiz*”dir. Akın’ın şiirlerindeki birliktelik duygusudur karşımıza çıkan “*işgal altındaki kentler*”dir “*bizim*” olan şiirlerinde bildirdiği “*dev*”in elinde olduğunu belirtir gibidir Akın.

“...işgal altındaki kentler bizim kentlerimiz
artık incinmiyoruz bile
bizi incitemiyorlar
onlar söylüyor biz izliyoruz
(dinlemiyoruz)” (Akın 2019: 597)

Akın “*Mavi Kuş*” şiirinde anlatımını sürdürmektedir, kadını anlattığı dizelerinin ardındadır kent, “*Kadınlar, beton lâbirentler mazgallar / kanallarla savunulmuş kentlerinde / Taşıyarak yol halinde bir hüznün / bir uçtan öteki uca / gidip dönüyorlar*”. Kadının kentteki eşitsiz yaşamını anlatmıştır Akın, kenti anlatırken, “*bu onların en özgür halleri*”dir demiştir ve sınırlandırıldığı yaşamı eleştirmiştir, “*gidip dön*”erler “*bir uçtan öteki uca*” kadınlar. Diğer tarafta ise “*biri*” der kadınların, “*evle perdelendim / Beni yordu*”. Eşitsiz koşulları eleştirir şiirinde Akın, döneminden sonrasına bırakır yankısını da. (Akın 2019: 602)

“...biri diyor, “evle perdelendim
Beni yordu” (Akın 2019: 602)

SONUÇ

Gülten Akın, “*ustalıkla, incelikle, derinden derine*” yazdığı şiirlerinde insandan ve toplumdaki ayrı düşmemiş bir şairdir. 1951 yılında yayımladığı ilk şiiri “*Çin Masalı*”ndan 2013 yılında yayımladığı şiir kitabı “*Beni Sorarsan*”a kadar Türkiye’nin dönüşümlerine, kırılmalarına tanıklık ederken, tanıklığını şiirlerine dökebilmiş, yaşamdan aldığı yine şiire dönüştürerek yaşama katmıştır. İktisat ve edebiyat ilişkisinin Gülten Akın’ın şiirleri üzerinden kurulmasının amaçlandığı çalışmada, Türkiye’nin iktisat politikaları odağında belirlenen dönemlerinin Akın’ın şiirleri üzerinden okunması amaçlanmıştır. 1950 sonrasında eserlerini üreten Akın’ın şiirleri üzerinden iktisadi dönemleri anlamlandırmak, edebiyat ile iktisat arasında bağ kurulabilmek çalışmanın nirengisini oluşturmuştur.

İktisat ve edebiyat ilişkisinin anlatıldığı çalışmanın ilk bölümünde, iktisadın ekonomi politikten itibaren yolculuğuna odaklanılmış, iktisat düşünürlerinin görüşleri ile tarihsel ve toplumsal bir sistem olan kapitalizmin genel bir anlatımına yer verilmiştir. İktisadın edebiyat ile ilişkisinin kurulmasında, tarihsel gelişmelerin anlaşılmasını, yorumlanmasını sağlayan politik iktisat perspektifi ile yol alınırken, iktisadın diğer bilimlerle ilişkisi anlatılmış, ardından edebiyat ile ilişkisine yer verilmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken, esere ilişkin sanatçının yansıtmayı amaçladığı imgenin, -ne kadar karmaşık da olsa- “hangi etkilenme” yolu ile elde edildiğinin okuyucunun zihninde oluşacağıdır. Edebiyat, insanı saran gerçeklik ile tek bir insanı anlatırken, toplumu ve olayları anlatma gücüne sahiptir. Çalışmanın birinci bölümünde bu temelin kurulması istenirken, edebiyat ve iktisat ilişkisine dair çalışmalara yer verilmiştir. Literatür örneklerinde iktisat disiplinine bağlı kalınmış, çalışmaların ayrıntılı bir anlatımı sunulmuştur. İktisat politikası ve araçlarının topluma, insana ve yaşayışına nasıl etki ettiğini eserlerde görebilmenin, yaşanan dönüşümün esere nasıl yansıdığı ve yansıtıldığı anlamlandırılmasının iktisat disiplini için önemli olduğu belirtilmelidir.

Tezin ikinci bölümünde, Akın’ın şiirlerinin arka planını da oluşturacak bir anlatım sunulmuştur. Türkiye’nin 1950 öncesinden başlanarak 1980 sonrasına kadar iktisat politikaları odağında belirlenen dönemleri anlatılmıştır. Bölüm, 1950-1960 dönemi ve 1960-1980 döneminin anlatımının ardından, 1980 sonrasında incelemesi ile tamamlanırken, dönemlerin siyasi ve toplumsal iklimine yer verilmiştir.

Gülten Akın şiirleri ile ülkenin dönüşümüne tanıklık ederken, tanıklığını şiirlerine dökebilmiş, gerçeklikten kopmadan toplumun dönüşümüne, sanatın ve şiirin gücü ile anlam kazandırmıştır. Yaşadığı toplumun iktisadi, siyasi ve toplumsal değişimlerinden etkilenen Gülten Akın’ın şiiri, ülkenin iktisadi dönemlerini ve topluma etkisini içine alan bir gelişime sahip olmuştur. Tezin nihai amacını oluşturan son bölümde, iktisat ve edebiyat arasında ilişki kurulurken, politikalar odağında belirlenen dönemlerin okuması Akın’ın şiirleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, Akın’ın yaşamı,

şairleri ve şiire ilişkin görüşleri yer alırken, Akın'ın şiir dönemleri ve kitaplarının anlatımı, edebiyat araştırmacısı, şair ve yazarın anlatımları eşliğinde sürdürülmüştür. İktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasında çalışmanın özgünlüğünü de sağlayacak ayırım ile Akın'ın şiirlerinin dönemler üzerinden okunması amaçlanmıştır.

Şiir türü ile var olan çalışmanın edebiyat ve iktisat literatürüne sunduğu katkının vurgulanması önemlidir. Edebiyat ve iktisat üzerine çalışmaların sayısı giderek artarken, çalışmaların çoğunluğunu roman ve öykü türlerinin oluşturduğu, edebiyat dışındaki incelemelere de sinema filmlerinin eklendiği belirtilmelidir. Çalışmanın ilk bölümündeki literatür örneklerinin gösterdiği gibi şiir, iktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasında roman ve öyküye kıyas ile daha az tercih edilen bir tür olmaktadır. Şiirin, iktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasında önemli bir kaynak olduğu ve ilişkilendirilmelerine imkân verdiği bu tez çalışmasında gösterilmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken ise Gülten Akın'ın şiirinin edebiyat ile iktisat ilişkisine büyük bir imkân yarattığıdır. Gülten Akın, sanatın ve şiirinin gücünü kullanarak dönemlerin anlaşılmasına imkân verirken, şiirlerinde bir iktisat tarihçisi gibi eleştirisini sunmuş, nasıl daha iyi olabileceği üzerine katkı ve önerilerini getirmiştir. Burada vurgulanması gereken, Akın'ın, ülkenin geçirdiği bütün devinimleri gösterdiği şiirinin uzun ve tek bir şiir gibi de okunabileceğidir. Akın tıpkı bir şair iktisatçı gibi ülkenin dönemlerinin anlaşılmasına imkân verirken, bütün bir şiir külliyatı ile şiirlerini yazdığı dönemlere, hatta dönemlerin sonrasına, eleştiri, katkı ve önerilerini sunmuş, nasıl daha iyi olabileceğine şiirin gücü ile ortak olmuştur.

Tez çalışmasının sınırlılıklarını bildirerek, Türkiye'nin dönemlerine bağlı kalınan bu çalışmada ele alınamayan şiirlerin var olduğunun belirtilmesi önemlidir. Akın'ın şiir külliyatı iktisat ve edebiyat çalışmaları için büyük imkân yaratırken, şiirleri üzerine yapılacak incelemenin daha geniş boyutlarda farklı ele alış biçimlerine ve konularına imkân vereceğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Akın'ın “*Yeni yeni yöntemler buluyor / Dünyanın kiralık beyinleri / Çok paralı efendilerine*” dizeleri, “*Dünya, bir o bizim doyamadığımız / Onların doyup kalktığı dünya*” dizeleri ve “*Pır pır kölelerin gölgesi / Kara ve beyaz işçiler işçiler / Paris'i her gece yeniden kurarlar*” dizeleri dünyadaki sınıfsal eşitsizliğe getirdiği eleştirileri arasındadır. İktisat ve edebiyat ilişkisinin kurulmasında Akın'ın eserlerinden “*Celâlıler Destanı*” da üzerine araştırılacak konulardan biridir. Akın'ın şiirlerindeki “Sınıf” konusu da derinlikli bir biçimde ele alınabilecek konular arasındadır. (Akın 2019: 224, 516, 514)

Yine tez çalışmasının sınırlılığını bildirerek, çalışmada yer alan şiirler üzerine yoğun, uzun ve geniş analizlerin yapılabileceğinin belirtilmesi önemlidir. Bir “anlamlandırma denemesi” olduğunun da vurgusu ile çalışmanın amacına ulaşıldığının altı çizilerek, Akın'ın şiirlerinin anlamlandırılmasında ve farklı bakış açılarının bulunmasında sahip olduğu genişliğin vurgulanması önemlidir, bu neden ile de bu çalışmanın bittiğini söyleyebilmek zordur. Çizilen çerçevenin dışına çıkılmaması, konu bütünlüğünün

korunması esas olsa da Gülten Akın'ın dizelerinin farklı pencerelere imkân tanıdığı, ufuk açtığı belirtilmesi gerekmektedir.

İncelemeye genel bir ufuk kazandırılarak, Gülten Akın'ın şiirlerine dair bir değerlendirmede bulunulması önemlidir. Gülten Akın'ın şiirlerinin, çalışmadaki çerçeve ve dönemlendirmenin ötesinde, yankısını sonrasına bırakan dizelerinde, ezilen, yok sayılan, haksızlığa uğrayan, sınırlandırılan bütün kesimlere kucaklayıcı ve birleştirici bir bağ ile sarılı olduğunun vurgulanması gerekir. “Herkesin yaşama türküsü başka / Lakin sevgi bir kardeşlik bir” dizesinde olduğu gibi “bir” olma duygusundan, eşitlik arzusundan hiç vazgeçmeyen Akın, egemen konumundaki alanlara ses yükseltmiş, eleştirisine sanatın, şiirin gücü ile anlam kazandırmıştır. İncelenen dönemler ile şiirlerin bütününde görülen Akın'ın toplumsala, insana, doğaya, çocuğa, kadına, ikincil konuma düşürülen her alana kapsayıcı ve koruyucu yaklaşımından hiç vazgeçmediğidir. Döneminin ötesine bıraktığı yankısı ile şiirlerinde eksiltelen alanları tamamlamaya çalışmış, “kırılğan” tüm grupların sesi olmuştur. “Başka yaşamalar var ucunda / Daha bir aydınlık bir kurtulmuş” derken hep “başka yaşama”lar çizmiş, herkes için istemiş, kimseyi ayırmadan “şefkatli” bir umut ile sarmıştır. “Eğilip söyledim ben size, söyledim / Böyle bırakmayın kendinizi” derken şiir dönemlerinin tamamında usanmadan seslenmiştir Akın dizelerinde olduğu gibi.

Bölümde incelenen şiirlere ilişkin genel bir anlatım sunulduğunda, İkinci Dünya Savaşı günleri, Akın'ın “Küçük Kızın Türküsü”nde yer bulmuştur kendisine. “İkinci Dünya Savaşı sırtından geçti / Unutacak mısın yüreğim” demiştir Akın. Dönemin yoksulluğuna ilişkin “Yaz” şiirinde “Yedi yaşında kuraldır aç gitmek okula” derken yaşamından geçen günlerin ağırlığını dâhil etmiştir anlatımına. “Savaş bizden uzakta” diye “övün”enleri eleştirmiştir şiirinde. (Akın 2019: 185, 148)

“Kırmızı Karanfil”deki şiirlerinde yoksulluğunu anlatmıştır insanların. Politikadaki dönüşüm ile köylerden kente gelen insanları anlatmıştır, göç olgusunu işlemiştir “Seyran Destanı”nda. Kentteki insanın yoksulluğunu, sınıfsal durumunu, gecekondularını, ihtiyaçlarını ve göçün nedenlerini anlatmıştır şiirlerinde. “Geçim sen / Kocaman kentlerde acımasızsın” dizelerinin ardından “Seyran / Yok eden ve yoklukta var olan” dizelerini getirmiştir. “Telli bebeği” anlattığı dizelerinin ardından “Aman dostlar ne iştir bu, ne haldir / Geçim avcı olmuş kişi maraldır” dizesi ile eleştirmiştir Akın. Kapitalist dönüşümü eleştirmiştir “kulaklarımızı tikiyoruz: para para para” dizeleri ile. “İnce şeyleri anlamaya” “vakti” olmayanlara getirmiştir eleştirisini şiirinde. “Sanmazdım çocukları asfalta ve parka başlatsınlar” dizesi ile eleştirmiştir “doğduğu kent”in dönüşümü. “Kırk haramilerden kaçır”ıp da “geceyi” işçiyi anlatmıştır Akın. “İşleri güçleri para para para” olanların “dik”tikleri “uzun konduları” anlatmıştır, “yüksek kur”ulan “evleri” anlatmıştır kentlerde, köyde ise “ne versen aç, ne giydiren çıplak” “dev” olmuştur anlattığı. (Akın 2019: 266, 250, 281, 147, 173, 213, 282, 219, 240) Toprak Reformu ile dağıtılan ve geri alınan toprağın köylünün yaşamına etkisini “Aşağı Cinbolatlı Musa Akbaba'nın Sağ Koluna Ağır”

şairinde anlatmıştır, gerçekçi bir biçimde sunmuştur köylünün yaşadığını. “zulümdür ölümdür” demiştir, “Urfanın beyleri yamandır” demiştir Akın. (Akın 2019: 513)

Şiirlerinde kadını anlatmıştır Akın; kentte, köyde, bütün yaşamda kadının sınırlandırıldığı alanı anlatmıştır. Ataerkil zihniyetin kadına çizdiği sınırlara getirmiştir eleştirisini, “Ya biz nece kişiyiz biz / Sayılara girmeyenler” derken “Haftanın her günü sabah akşam / Seyran ’dan Çankaya, Çankaya ’dan Seyran / Üç saat” giden, “Yasemin ap. Sekiz no. Da” çalışan, “Ayşeyi bir kez bile doyasıya koklayama”yan “Dilber”i anlatmıştır ve “Anasını göreme”yen “Ayşe”yi anlatmıştır. “kısarak seslerini, sözlerini eksilterek / eğerek başlarını / yeraltından usulca” çıkan “kapıcı kadınlar”ı anlatmıştır Akın. “Evin zoru devletten / bile büyüktür” demiştir. Şiirine “Egemene karşı evde dışarda dünyada / Şimdi sözüm davranışım özgürce eşit eşite” dizelerini eklerken “ölsün barbar da köle de, ölsün” demiştir. Bugün gücünü artırarak yankısını koruyan dizelerinde sürdürmektedir eleştirisini Akın, şiirinin gücü ile seslenmektedir bugün de. Şiirinin gücü ile ataerkil zihniyete karşı durmaktadır bugün de, Gülten Akın. (Akın 2019: 210, 272, 564, 690)

1980 sonrası toplumun dönüşümüne getirmiştir eleştirisini, “itip beni / balıma dadanan bu çağı sevmedim” derken “seni sevdim” demiştir. Dönemin eleştirisini sürdürmüştür Akın, “Yalana yaslanmış bir çeşit erk kurulmadan önce / Köprüler ve yollar tahviller senetler hükmünde / Dışa açılmadan önce içe açılmadan önce kapanmadan önce ” dizeleri ile. “Ne işim var / alınır satılır olanla” derken dönemin insanına getirmiştir eleştirisini, “İnsanlar bir gülü bir senetle / Değiştirmeye alıştılar” dizeleri ile. “kentnin ağır sularında / herkes yaralı” derken “kentnin istediği nedir” dizesi ile sormuştur Gülten Akın. “ciğerleri kurum bronşları dağlı / Parkları çalınmış / alanları yağmada” iken. “Artık istemiyorum eşya / dünyanın sesini kesiyor” demiştir, 1980 dönüşümü ile yabancılaşan alanları eleştirmiştir şiirinde, “bende bir gülten kaldı / hangi bağa diksem yabancı” dizesi ile dâhil etmiştir şiirine kendisini de. (Akın 2019: 504, 567, 531, 492, 594, 615)

Akın “Şiir bizim eski suç ortağımız / Biz ne işledikse onunla işledik” dizelerinde anlattığını “ülkem dilim oldu, ben böyle kaçak / onların dilini giyinmiyorum / soyunmuyorum / şiir söylüyorum dışardan dışardan” dizeleri ile perçinlemiştir birbirine. “okuyun siz de / düşünün üstünde / şiir ince ince törpüler insanı.” derken toplumundan ayrı düşmediği şiirlerinde saklı tutmuştur umudu, inceliği, direnci ve şiirinin nahifliği ile seslenmiştir Akın. “Aç avuçlarını sesini yükselt / Gel dirilt değiştir” dizelerinin ardından başka bir şiirinde, “insan insan / çamları hatırla / nece uzaktaydı nece yakın / sır görünenin ardında” dizelerinde seslenmiştir insana ve “buzdan kalelere kapatarak kötücül duygularımızı / öteki yanımız bize yetebilir” demiştir Gülten Akın. Ardından gelen dizelerinde “sürgün ettikse de kendimizi / yanardağlarımız küllenmedi / her gece caymadık uçmadan / arayıp durduk / mavi kuş hangi yıldızda / mavi kuş nerde?” aradığı “Mavi Kuş” için “her ortak sesleniş geleceğe rahim / mavi kuş görünebilirdi” demiş ve umuda koşulladığı imkân ile seslenmiştir dizelerinde. Bir başka şiirinde “savaşı bir oyun diye

sürdürüyorsunuz / sizin sonsuza dek yaşamak gibi / tuhaf huyunuz mu var” derken “ne savaş ne kir ne kavga ne açlık / Bir masal, bitimsiz bir gökyüzü çizecek gibisin / herkes için olsa” dizelerinin ardından “sonsuz güzelleşecek dünya / biz kurduğumuz zaman” dizeleri ile seslenmiştir Gülten Akın. Şiirlerinde vazgeçmediği direnci ve umudu ile eşitsizliğe, yoksulluğa, sömürüye, zulme karşı durmuştur ve hâlâ durmaktadır Akın, “herkes için” “bitimsiz bir gökyüzü” çizmeye devam etmektedir. (Akın 2019: 693, 597, 677 492, 538, 598, 601,606, 677, 686, 707)

Ve “Sardunya” şiirinde “Umut ve direnç” demiştir Akın, “Özdeşlik” demiştir “yaşamla”.

“Yasadır ansıtalım:

Tohum ekenlerin, fide dikenlerin

Kimse durduramaz yağmurunu

Güneşini kimse kesemez

Fesleğen ekiyorum, sardunya dikiyorum

Arsızmış, öyle diyor komşum

Artık siz istemeseniz de

Açar tohumunu, yayılır toprağınızda

Ne güzel ne güzel ne güzel tanrım

Fesleğen ekıyor, sardunya dikiyorum

Bitiyorum arsızlığına çimenin çiçeğin

Arsızlık bugünden geri

Umut ve direnç demektir

Sokulmak demektir yaşamın koynuna

Özdeşlik demektir yaşamla

İnan olsun dostlar, inan olsun

Dalından kopan sardunya

Bozulmadı bi kez, eğmedi başını

Açmayı sürdürdü diktiğim toprakta” (Akın 2019: 306)

KAYNAKLAR

- Abacı, T. (2004),“Yanık Kokan Karanfil ”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarçılık Yapım A.Ş: 48-54.
- Abadan-Unat, N. (2002), *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (1. Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abay-Alyüz S. B. (2022), “Ahilik Ve Bacıyan-ı Rum İle Sosyal Hizmetin Temel Fonksiyonları Açısından Karşılaştırılması”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5/10: 40-51. <https://dergipark.org.tr/en/pub/butobid/issue/69169/1070772>
- Ada, A. (2004),“Durup İnce Şeyleri Anlamak İçin: Gülten Akın Şiirinin İzlek Evreni”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarçılık Yapım A.Ş: 86-97.
- Ahmad, F. (2011), “Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasi Partiler”, Kasaba, R. (Ed), *Modern Dünyada Türkiye-Türkiye Tarihi 1839-2010 Cilt 4*, (Çev. Z. Bilgin), İstanbul: Kitap Yayınevi: 229-274.
- Ahmad, F. (1995), *Modernleşen Türkiye’nin Oluşumu*. (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akdere, Ç. (2014), “Kurmaca Dünyayı Gerçek, Gerçek Dünyayı Kurmaca Kişilerle Anlatmak: John Dos Passos’un Büyük Para’sında Thorstein Veblen”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 313-356.
- Akın, G. (2001), *Şiiri Düzde Kuşatmak* (2. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akın, G. (2019), *Bütün Eserleri I* (1. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aktan, C. C., Yay, S. (2021), “İktisadın Kapsamında Genişleme, İktisat Biliminin Yakın Komşuları Olan Sosyal Bilimlerle İlişkileri”, Aktan, C. C., Yay, S., Göcen, S. (Ed), *İktisat ve Metodoloji, İktisat Biliminde Kapsam, Yöntem Ve Sınırlar*, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Araştırmaları Yayınları: 156-178.
- Aktan, C. C., Yay, S., Göcen, S. (2021), “Multi-Disipliner İktisat, İnter-Disipliner İktisat Ve Trans-Disipliner İktisat”, Aktan, C. C., Yay, S., Göcen, S. (Ed), *İktisat ve Metodoloji, İktisat Biliminde Kapsam, Yöntem Ve Sınırlar*, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları: 139-155.
- Aktan, C. C. (2021), “İktisat Nereye Gidiyor”, Aktan, C. C. (Ed), *İktisat Nereye Gidiyor*, Ankara: Astana Yayınları: 27-42
- Aktan, C. C. (2021), “Zavallı-Kasvetli Bilim: İktisadın ve İktisatçıların İçine Düştüğü Bataklık”, Aktan, C. C. (Ed), *İktisat Nereye Gidiyor*, Ankara: Astana Yayınları: 197-234.
- Aktan, C. C., Yay, S. (2018), “Evrimsel İktisat, Kurumsal İktisat ve Evrimci Kurumsal İktisat: Sosyo-Ekonomik Değişimin Dinamik Süreçleri ve İktisadi Kurumların Evrimsel Gelişim”, Aktan, C. C. (Ed), *Yeni İktisat Okulları ve İktisadi Düşünce*, Ankara: Seçkin Yayınları: 263-283.

- Alp, R. (2022),“Gülten Akın Şiirinde “Ürkek” Kadınlar, “Kederli” Anneler”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 264-272.
- Alpay, N. (2022),“Gülten Akın’ın Yeri ve Zamanı”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 17-29.
- Alpay, Y., Alkin, E. (2020), *Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi* (4. Baskı), İstanbul: Hümanist Kitap Yayınları.
- Alper, Y. (2022),“Psikolojik-Psikodinamik ve Estetik Açından Gülten Akın Şiiri: “Acının Duvarı Aşılmıştır””, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 187-204.
- Andaç, F. (2004),“Gülten Akın’ın Şiir Evrenine Bakış”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarçılık Yapım A.Ş: 98-103.
- Altunöz, U. (2020), *Post Otistik İktisat*, (2. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Apaydın, F., Koçar, F. Ş. (2019a), “Kumru ile Kumru Romanının Aylak Sınıfın Teorisi Bağlamında İncelenmesi”, *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 7/4: 149-167. doi : [10.29228/ijlet.37388](https://doi.org/10.29228/ijlet.37388)
- Apaydın, F., Koçar, Ş. F. (2019b), “Talip Apaydın’ın “Ortakçılar” Romanında Feodalizm-Kapitalizm İlişkisi”, Talas, M., Özgen, M. (Ed), *1. Uluslararası Beydağı Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi Kitabı*, Malatya: ISPEC Yayınevi: 231-236. https://2dc40e33-085f-40e0-8172-9a1f898c1942.filesusr.com/ugd/614b1f_db8e855a96974e4d86cd6e119c4a1ffe.pdf
- Arat, Y. (2011), “Çekişme ve İşbirliği: Türkiye’de Kadınların Güçlenme Mücadeleleri”, Kasaba, R. (Ed), *Modern Dünyada Türkiye-Türkiye Tarihi 1839-2010 Cilt 4*, (Çev. Z. Bilgin), İstanbul: Kitap Yayınevi: 415-449.
- Araz-Takay, B. (2014), “Aleksy Aleksandroviç’in Kulakları: 19. Yüzyıl Rusyası’ndan İnsan Manzaraları”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 177-190.
- Arslan H. (2015), “Ahilik Teşkilatı’nın Sosyo-İktisadî Yapısı ve Örneklik Değeri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 49: 248-271. <https://dergipark.org.tr/pub/abuhsbd/issue/32942/366016>
- Arslan, M. (2014), “İktisat ve Edebiyat İlişkisi, Zihinselmekânsız Hikâye Anlatımı ve Düşündürdükleri: Görelizaman Hikâye Anlatımı ve Geçmişgelecek”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 235-250.
- Asiltürk, B. (2018), “Gülten Akın Şiirinde Dönemler”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1/1: 19-38. doi: 10.33157/inture.2018.2
- Avadit, İ. (2022),“Gülten Akın Şiirinde Hafıza ve Mekan: Gülten Akın’ın Yeri”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 142-145.
- Avcıoğlu, D. (1976), *Türkiye’nin Düzeni-Dün-Bugün-Yarın-Birinci Kitap* (10. Baskı), İstanbul: Tekin Yayınları.

- Aybar, S. (2017),“Serbest Piyasa Otoriteryanizminin Yükselişi: 1980’ler Türkiye’inde Finansal Yapının Evrimi ve “Dadı” Devletin Doğuşu”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 161-202.
- Bahçeci H. I. (2017), “Neoliberalizmin Kentsel Mekandaki Tezahürü Olarak Kentsel Dönüşüm”, *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 5/1: 36-47. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/373573>
- Bali, R. N. (2002), *Tarz-ı Hayat’tan Life Style’a- Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar* (2. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barbaros, R..F., Erdölek-Kozal, Ö. (2017a),“Planlamanın Başarısızlığı: Kalkınma Miti ve Sanayileşmenin Düşüşü”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 105-160.
- Barbaros, R..F., Erdölek-Kozal, Ö. (2017b),“1990’lı Yılların Küreselleşen Dünyasında Türkiye’de Sanayileşme Beklentiler ve Açmazlar”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 90’lı Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 52-91.
- Barbaros, R. F., Yıldırım, A. E. (2013), “60’lı Yıllarda İktisadi Kalkınma ve Planlama’ya Dair Kavrayış ve Değerlendirmelere Bir Bakış”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 83-124.
- Baş-Dinar, G. (2015), “İktisadi Sosyolojiden Yeni İktisat Sosyolojisine: İktisat ve Sosyoloji İlişkisinin Değişen Yüzü”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 23/26: 25-44. doi:10.17233/se.92426
- Baytal, Y. (2007), “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40: 545-567.
- Bezirci, A. (1998), *Güle Dil Verenler* (1. Baskı), İstanbul: Evrensel Basım Yayınları.
- Binyazar, A. (2004),“Ağıtlar ve Türküler”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Farcılık Yapım A.Ş: 36-39.
- Bookchin, M. (1999), *Kentsiz Kentleşme*, (Çev: B. Özyalçın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boratav, K. (2005), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. (9. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2006), *Türkiye’de Devletçilik*. (2. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Buğra, A. (2013), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* (6. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (1995), *İktisatçılar ve İnsanlar*, (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, F. Ş. (2022),“Füruzan’ın “Kırk Yedi’liler” Romanında İktisadi Düşünceler Tarihinden İzler”, Gökbnar, A. R., Cura S. (Ed), *Yerelden Globale Sosyo-Ekonomik Değişime Yönelik Seçme Yazılar*, Manisa: Turkuazkey Akademik Yayınları: 79-95. <http://turkuazkey.com/wp-content/uploads/2022/12/yerelden-globale-fullbokks-1.pdf>
- Bulutay, T. (2012). “İktisattaki Yeni Gelişmelerin Işığında İktisat Eğitimi”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012/38: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/egitim1.pdf>
- Celâl, M. (2022), “Beni Sorarsan’dan Gülten Akın’a Bakmak”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed),

İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 95-102.

- Cengiz, E. (2009), Toplumsal Değişmeyi Edebiyat Üzerinden Anlamak; “Akçasazın Ağaları”nda Kırsal Yapıda Dönüşüm ve Tarımda Kapitalistleşme Süreci Üzerine, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalık, Ü., Düzü, G. (2009), “İktisat Ve Psikoloji”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 18: 1-13. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868245.pdf>
- Çapan, C. (2022), “Gülten Akın’ın Şiirlerini Okurken Kimlerin Sesini Duyarız?”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 105-112.
- Çavdar, T. (2015), *Türkiye’nin Açlık, Fukaralık ve Yoksunluk Tarihi* (1. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çavdar, T. (2003), *Türkiye Ekonomisinin Tarihi* (1. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çınar A. A. (2020), “Alevilerde Hızır Kültü ve Ritüelleri”, *Milli Folklor Dergisi*, 126: 63-74. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1188062>
- Demiralp, O. (2004), “Şair Ana”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş: 55-63.
- Demirel, T. (2021), *Türkiye’nin Uzun On Yılı- Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi* (3. Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dinler, Z. (2012), *İktisada Giriş* (18. Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Doğan, M. C., (2023), “Sıkıntıdan Yaratılan Dünyada Geyik Öldürmek”, *NotosÖykü İki Aylık Edebiyat Dergisi*, 95: 31-37.
- Doğan M. H. (2004), “Uzak Bir Kıyıda”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş: 83-85.
- Doğruel F., Doğruel A.S. (2019), “Türkiye’de Sanayileşme ve Kriz”, Koyuncu, M., Mıhçı, H., Yeldan, A. E. (Ed), *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları: 45-73.
- Dowd, D. (2008), *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı* (Çev. C. Gerçek), İstanbul: Yordam Kitap.
- Döğüş S. (2015), “Anadolu’da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdrellez Geleneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 74: 77-100. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2581082>
- Duru, B. (2017), “Türkiye Nüfusunda Yeni Eğilimler: Görünüm, Sorunlar, Politikalar”, Alpkaya F., Duru, B. (Ed), *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Ankara: Phoneix Yayınevi Yayınları: 163-180.
- Durusoy, S. (2021), “İktisat Biliminin Yeri, Metodolojik Tekel İlişkisi Ve Bu İlişkiye Yönelik Tepkiler”, Aktan, C. C., Yay, S., Göcen, S. (Ed), *İktisat ve Metodoloji, İktisat Biliminde Kapsam, Yöntem Ve Sınırlar*, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları: 89-116.
- Ekşioğlu-Sarılar N. B. (2020), “Neo-Liberal Politikaların Medya ve Kamu Hizmeti Yayıncılığına

Etkisi”, *İnsan ve İnsan*, 7/26: 41-64. doi: 10.29224/insanveinsan.791980

- Erdemir, E. (2014), “Firma Nasıl Var Olur? Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü Üzerinden Kurumların Ortaya Çıkışına Dair Bir İnceleme”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 357-387.
- Erdoğan, N. (2016), “Giriş: Yoksulları Dinlemek”, Erdoğan N. (Ed), *Yoksulluk Halleri- Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İstanbul: İletişim Yayınları: 13-26.
- Erdölek, Ö. (2012), “Başka Bir İktisat Mümkün (mü)? ‘Post Otistik İktisat’”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 2/23: 56-65. <https://iktisatvetoplum.com/baska-bir-iktisat-mumkun-mu-post-otistik-iktisat-ozge-erdolek/>
- Eren, E. (2022), “Politik İktisat - Ekonomi Politik: Tarihsel ve Kavramsal Gelişim”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 140: 7-16.
- Eren, E. (2020), “İktisat, Bilim, Sanat ve Mühendislik”, Güler-Aydın, D., Özel, H. (Ed), *İktisat ve Tarih*, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları: 15-44.
- Eren, E. (2019), “‘Gerçekçi Bilim’ ve İktisat”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 100: 49-61. <https://iktisatvetoplum.com/gercekci-bilim-ve-iktisat-ercan-eren/>
- Eren, E. (2011), “‘Yeni’ İktisatta Ortak Noktalar”, Eren E., Sarfati M. (Ed), *İktisatta Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları: 13-45.
- Ergülen, H. (2022), “Gülten Akın’da Bir ‘Görme Biçimi’ Olarak Şiir”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 113-117.
- Ergün E., Halaç U. (2022), “Sabahattin Ali Romanlarındaki İktisat Teorisi İzleri”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/1: 176-187. doi: 10.33206/mjss.928871
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. (5. Baskı), İstanbul: Yordam Kitap.
- Fidanten, N., Aydın, H. İ. (2018), “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Büyük Şiirlerin ‘Küçük Adamı’: Muzaffer Tayyip Uslu Ve Dönem Ekonomisine Ayna Tutan Şiirleri”, *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*, 1/2: 120-133 <https://dergipark.org.tr/pub/ijephss/issue/38261/433867>
- Fischer, E. (2020), *Sanatın Gerekliği*, (Çev: C. Çapan), İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Gerger, H. (2012), *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası* (3. Baskı), İstanbul: Yordam Kitap.
- Gevgilili, A. (1989), *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar* (2. Baskı), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Gökalp-Alpaslan, G. (2014), “Şiirle Tarihin Kesişim Noktasında Gülten Akın’ın Celâliler Destanı”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31/1: 43-70. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/158844/>
- Gülali, E. B. (2016), Ahmed Midhat’ın Romanları Üzerinden Geç Dönem Osmanlı Sosyo-Ekonomik Hayatına Dair Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülalp, H. (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, (Çev: O. Akınbay, A. Yılmaz), İstanbul: Belge Yayınları.

- Güler-Aydın, D. (2018), “Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nde Weber’in İz sürümü: Rasyonel ve İrrasyonel Değerler”, *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 94: 29-50. doi:10.12995/bilig.9402
- Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed.) (2014), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güler-Aydın, D. (2014), “Kapitalizmde İnsanlıktan Çıkmanın Hikâyesi”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 149-161.
- Gürkan, C., Öziş, M. (2012), “Dostoyevski'nin İktisadi Yaklaşımı ve İktisadi Aklın Eleştirisi”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 23/82: 99-128. <https://www.ekonomikyaklasim.org/fulltext/94-1362954799.pdf?1669198690>
- Güven, S. (1998), *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri* (1. Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Hatiboğlu, Z. (1994), *İktisada Giriş* (1. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayınları.
- Hunt, E. K., Lautzenheiser, M. (2019), *İktisadi Düşünce Tarihi Eleştirel Bir Perspektif* (Çev. V.U. Aslan), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Işık, O., Pıncıoğlu M.M. (2011), *Nöbetleşe Yoksulluk-Sultanbeyli Örneği* (8. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnal, V. (2022), “İktisattan Politik İktisada”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 140: 17-29.
- Kabacalı, A. (2004), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın* (1. Baskı), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş.
- Kabakçı, E. S. (2016), Ahmet Midhat Efendi'nin İktisadi Görüşleri ile O Dönemin İktisat Politikalarının Uyumu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanar, H. (1998), *Türkiye'de Sınıfların Dünü Bugünü Yarını* (1. Baskı), İstanbul: Doruk Yayınları.
- Kalaycı, D., Doğan A. (2010), “Adam Smith, ‘Gizli’ Bir Anarko-Kapitalist Miydi?”, Kapucu, H., Aydın, M., Şiriner, İ., Morady, F., Çetin, Ü. (Ed), *Politik İktisat ve Adam Smith*, İstanbul: Yön Yayıncılık: 45-60.
- Karagül, M., Masca M. (2017), “Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması”, *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/2: 83-91. doi: 10.5578/jeas.66094
- Karatepe, İ. D. (2017), “1980’li Yıllarda Anadolu Burjuvazisinin Yükselişi”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 203-224.
- Kaya A. Y., Özgür M. E. (2014), “Şövalyelerden Halk Düşmanlarına İrrasyonel Kahramanlar”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 283-312.
- Kazgan, G. (2017), “Giriş”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 1-6.
- Kazgan, G. (2014), “Türkiye’nin 1970’li Yılları: Öngörül(e)meyen Küresel Olaylar”, Barbaros, R. F.,

- Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 70'li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 11-30.
- Kazgan, G. (2013a), *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi* (5. Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2013b), "1960'lı Yıllarda Türkiye'de Planlı Ekonomi'nin Başarısı ve Günümüze Kalanlar", Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 55-82.
- Kazgan, G. (2000), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (9. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y. (2019), "Ekonomi Politikasında Aks Kayması", Koyuncu, M., Mıhçı, H., Yeldan, A. E. (Ed), *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları: 245-271.
- Kepenek, Y. (2014), *Türkiye Ekonomisi* (27. Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2014), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (19. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç., Yenal, K. (2013), *Bildiğimiz Tarımın Sonu-Küresel İktidar ve Köylülük* (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2022), "Romanların İktisadi Yetkinliği: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Adlı Romanını Sabri Ülgener'in Fikirleri Üzerinden Okumak", *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4/2: 86-102. doi: 0.38009/ekimad.1137454
- Kılıç, M. E. (2021), "İktisat ve Edebiyat İlişkisi Üzerine Bir Çalışma", O. Sunal (Ed), 3. *Uluslararası İzmir İktisat Kongresi Kongre Kitabı*, İzmir: İksad Yayınları: 160-164. https://www.researchgate.net/publication/351228577_iktisat_ve_edebiyat_ilişkisi_uzeri_ne_bir_calisma
- Kılıç, H. İ., İşler, İ. (2016), "Bir "Garip" Orhan Veli Kanık: Şiirleri Bağlamında İktisat-Edebiyat İlişkisi", H. İ. Delice (Ed), *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildiri Kitabı 1. Cilt, 28-30 Nisan, 2016*, Bartın: Bartın Üniversitesi: 335-344.
- Kılıç, M. E., Coşkun, M. F. (2021), "Ortodoks İktisada Alternatif Bir Yaklaşım: Edebi Metinlerin İktisadi Analizlerde Kaynak Olarak Kullanılması", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21/1: 76-87. doi: 10.30976/susead.794594
- Kılınçoğlu, D. T. (2017), "İktisadi Düşünce Tarihi Kaynağı Olarak Edebiyat: Geç Osmanlı İmparatorluğu'ndan Üç Örnek", Boz, Ç., Ögüt K., Bozkurt, A.D. (Ed), *İktisat ve Diğer Bilimler*, İstanbul: İletişim Yayınları: 231-266.
- Koç C. (2015), "Neoliberalizmde Devlet ve Kamusal Alan Üzerine Bir Bakış", *TBB Dergisi*, 117: 91-116. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-117-1460>
- Koçak, C. (2007). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945, Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma Cilt 2*. (3. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2000), "Siyasal Tarih 1923-1950", Akşin, S. (Ed), *Türkiye Tarihi 4 - Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi: 127-224.

- Koçak, O. (2004), “Gülten Akın’ın Sesleri”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarçılık Yapım A.Ş: 64-81.
- Koçar, F. Ş.(2020), *Türk Köy Romanlarında Feodalizm ve Kapitalizm Olguları*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçar, Ş. F., Apaydın, F. (2019), “Kapitalistleşemeyen Köylünün Romanı: Teneke”, Talas, M., Özgen, M. (Ed), *1. Uluslararası Beydağı Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi Kitabı*, Malatya: ISPEC Yayınevi: 225-230.
- Korkmaz, İ. (2014), “Kul-Şair’den Derviş Şair’e: Hem Parasız Hem de Yatılı Cumhuriyet”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 87-109.
- Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar*. (1. Baskı), İstanbul: Yordam Kitap.
- Kurt, R. (2014), *Realizm Edebiyat Akımından Erken Cumhuriyet Dönemi Köydeki İktisadi ve Sosyal Hayata Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuruç, B. (2020), “Türkiye’de Plancılığın İkinci Onyılı: Yetmişli Yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı”, Kaynar, M. K. (Ed), *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 229-243.
- Küçük, Y. (1985), *Bilim ve Edebiyat* (1. Baskı), Ankara: Tekin Yayınevi.
- Lefebvre, H. (2014), *Mekânın Üretimi*, (Çev: I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Levent, A. (2014), “Edebiyat ve İktisat İlişkisinin George Orwell’in Eserleri Üzerinden Kurulması”, Akdere, Ç., Güler-Aydın, D. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 163-190.
- Makal, A. (2012), “Türkiye’de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960”, Makal, A., Toksöz G. (Ed), *Geçmişten Günümüze Kadın Emegi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi: 38-115.
- Makal, A. (2008), “Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak ‘Edebiyat’”, *Çalışma ve Toplum*, 3: 15-43. <https://www.calismatoplum.org/makale/turkiye-emek-tarihinin-bir-izdusum-alani-olarak-edebiyat>
- Marx, K. (2013), *Yabancılaşma*, (Çev: B. Özyalçın), İstanbul: Sol Yayınları.
- Metin, O. (2010), “Görülme-yen Adam Smith: Üretim Sürecine Karamsar Bir Bakış”, Kapucu, H., Aydın, M., Şiriner, İ., Morady, F., Çetin, Ü. (Ed), *Politik İktisat ve Adam Smith*, İstanbul: Yön Yayıncılık: 61-76.
- Moran, B. (1988), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (6. Baskı), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mutlu, B. (2022), “Gülten Akın Şiirlerinde Şiirle Öykünün Kesişim Noktaları”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 149-186.
- Mutluay, R. (1979), *100 Soruda Edebiyat Bilgileri* (3. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ocak, E. (2016), “Yoksulun Evi”, Erdoğan N. (Ed), *Yoksulluk Halleri- Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İstanbul: İletişim Yayınları: 133-173. Oktar, S., Varlı, A. (2010), “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara*

Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 28/1: 01-22.

- Olgun, C. K. (2017), “Neo-Liberal Politikalar Ekseninde Medyanın Dönüşümü”, *Sosyolojik Düşün*, 2/2: 22-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosdus/issue/33637/372910>
- Ollman, B. (2012), *Yabancılaşma-Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, (Çev: A. Kars), İstanbul: Yordam Kitap.
- Oran, B. (2009), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* (15. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları
- Önal N. E. (2010), “Türkiye'nin İktisadi ve Siyasi Tarihinde Toprak Reformu Tartışmalarının Rolü”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 5/12: 6-20. <http://www.msydergi.com/uploads/dergi/93.pdf>
- Önder, İ. (2022), “Yeniden Politik İktisat”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 140: 30-38.
- Önder, İ. (2015), “İktisat ve Psikoloji”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58: 34-39.
- Özbay, F. (2015), *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus* (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, F. (2012), “Türkiye’de Ev Emeginin Dönüşümü: Ondokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilerine”, Makal, A., Toksöz G. (Ed), *Geçmişten Günümüze Kadın Emegi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi: 116-158.
- Özcan, F. C. (2017), “Altmışlı Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Kaynar, M. K. (Ed), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 179-204.
- Özcan, F. C. (2015), “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Kaynar, M. K. (Ed), *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 39-67.
- Özdemir, E. (1999), *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler-Yönelimler* (3. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınları.
- Özel, H. (2022), “Politik İktisat”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 140: 39-43.
- Özel, H. (2014), “Azizler ve Alimler ya da İktisadın Postmodernizmle İmtihani”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 251-279.
- Özel, M. (2018), *Roman Diliyle İktisat* (5. Baskı), İstanbul: Küre Yayınları.
- Özkardı, A. Ö. (2022), “50’ler ve Üç Kadın Dehliz”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akan Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 238-250.
- Özkazanç, A. (2017), “Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Alpkaya F., Duru, B. (Ed), *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Ankara: Phoneix Yayınevi Yayınları: 71-105.
- Özkazanç, A. (2005), “Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, Bora T., Gültekingil M. (Ed), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Cilt 7- Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları: 634-657.
- Öztürk, Ö. (2010), *Türkiye’de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi* (1. Baskı), İstanbul: SAV Yayınları.
- Özyeğin, G. (2005), *Başkalarının Kiri-Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri Gerekliliği*, (Çev:

S. Öncü), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Özveren, E. (2014), “Milli İktisat, Kapalı Ekonomi ve Kapalı İktisat: Selim İleri’nin Bir Yapıtını İktisatla Okumak”, Akdere, Ç., Güler-Aydın, D. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 53-85.
- Pamuk, Ş. (2014), *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (2. Baskı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2011), “20. Yüzyıl Türkiye’inde İktisadi Değişim”, Kasaba, R. (Ed), *Modern Dünyada Türkiye-Türkiye Tarihi 1839-2010 Cilt 4*, (Çev. Z. Bilgin), İstanbul: Kitap Yayınevi: 275-314.
- Parasız, İ. (1998), *Türkiye Ekonomisi- 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları* (1. Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Pospelov, G. N. (1984), *Edebiyat Bilimi I*, (Çev. Y. Onay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Redeker, H. (1986), *Edebiyat Estetiği*, (Çev. A. Çalışlar), Ankara: Kuzey Yayınları.
- Rozaliyev, Y. N. (1979), *Türkiye’de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri*, (Çev. M. Anibal), İstanbul: Belge Yayınları.
- Ruben, E. (2019), “İktisat Eğitiminde Farklı Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisi Derslerinde Edebiyattan Yararlanmak”, Koyuncu, M., Mihci, H., Yeldan, A. E. (Ed), *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları: 375-389.
- Ruben, E. (2012), “İktisat Öğretimi Üzerine Bir Yazın Taraması”, Türkiye Ekonomi Kurumu: Tartışma Metni, 2012/50: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/05-RUBEN.pdf>
- Ruben, E. (2005), “Kumru ile Kumru’yu İktisat Psikolojisi Gözlükleriyle Okumak: Bir Deneme”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 103: 274-284.
- Pıçak, M., Bulut, M., Demir, Ş. (2020), “Eşkiyaların Merkezi Devlet ve Feodal Otoritelerle İlişkileri”, *The Journal of Social Science*, 4/7: 377-393. doi: 10.30520/tjsosci.684434
- Saraçoğlu, M., Bozkurt A.D. (2019), “Ahmed Midhat’ın Eserlerinde İktisadi Kavramların Yeri ve Önemi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21/2: 328-341.
- Sarfati, M., Atamtürk, B. (2015), *İktisat Sadece İktisat Değildir: Bilimler ve İktisat*.(1. Baskı), Ankara: Efil Yayınları.
- Sarfati M. (2014), ““Edebiyat Yapmaktan” Uzaklaşan İktisat Bilimi İnsan Tabiatını Algılayabiliyor Mu?”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 47: 27-37. <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=10484&>
- Sarfati, M. (2014), “17. Yüzyıl Fransız Klâsiklerinden, Smithyen Ekonomi Politîğe”Karakter” ve Analizi”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 113-147.
- Sander, O. (2016), *Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964*. (1. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Savaş, V. (1998), *Politik İktisat* (3. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Sezer-Şanlı, A. (2017), “Türkiye’de “Alamancı” Almanya’da “Türk”: Araftaki Gurbetçiler”, Kaynar, M. K. (Ed), *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 667-686.
- Suçkov, B. (1982), *Gerçekçiliğin Tarihi*, (Çev: A. Çalışlar), Ankara: Adam Yayıncılık.
- Susam, A. (2022), “Bir İmkâna Tutulmak: Gülten Akın Şiiri”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 9-12.
- Susam, A. (2021), *Açıklığa Doğru* (1. Baskı), İstanbul: Everest Yayınları.
- Sürsal, H. (2004), “Sessiz Arka Bahçeler’i”, Kabacalı, A. (Ed), *Şiirin ve Dilin Bilinci Gülten Akın*, İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş: 104-112.
- Şahin, Ç. E. (2010), “Adam Smith’den Chicago Okuluna, Siyasal İktisattan İktisat’a Beşeri Sermaye Teorisi:Teorik Kopuş ve Süreklilikler Üzerinden Bir Değerlendirme”, Kapucu, H., Aydın, M., Şiriner, İ., Morady, F., Çetin, Ü. (Ed), *Politik İktisat ve Adam Smith*, İstanbul: Yön Yayıncılık: 171-196.
- Şahin, H. (1994), *İktisada Giriş*, (4. Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şenalp, M. G., Şengör-Şenalp, E. (2014), “Ernest Mandel’in Hoş Cinayet’inde Polisiye Roman Eleştirisi”, Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 191-232.
- Şengül, H. T. (2017), “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi”, Alpkaya F., Duru, B. (Ed), *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Ankara: Phoneix Yayınevi Yayınları: 407-453.
- Şenses, F. (2021), “1950’li Yıllar: Ne Getirdi? Ne Götürdü?”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 50’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 17-31.
- Şenses, F. (2017a), *İktisada Farklı Bir Giriş* (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2017b), “Türkiye Ekonomisinde Neo-Liberal Dönüşümün Arka Planı ve Başlangıcına İlişkin Gözlem ve Değerlendirmeler”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 49-91.
- Şenses, F. (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk* (4. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F., Taymaz, E. (2003), “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, *ERC Working Papers in Economics*, 03/01: 01-23.
- Tekeli, İ. (2021), “1950’li Yıllar: Kendini Yeniden Üretemeyen Popülist Modernleşme”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 50’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 38-57.
- Tekeli, İ. (2017), “1980’li Yıllarda Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm, Modernitenin Aşınması ve Planlama”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 7-48.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2013), *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Birinci Cilt* (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Tekeli, İ. (2011), *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları* (1. Baskı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1974), *Türkiye Belgesel İktisat Tarihi I- Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı* (1. Baskı), Ankara: ODTÜ İdari İlimler Yayınları.
- Tuncer, H. (2012), *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye* (1. Baskı), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Turan, G. (2019), "Önsöz: İki Şiir Arasında Gülten Akın", Akın, G. (Ed), *Gülten Akın Bütün Eserleri I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 17-33.
- Turgut, H. (2023), *Araziyi Düzleştirmek-Gülten Akın Şiirinde Ortaklığın İnşası* (1. Baskı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Türel, O. (2014), "1930'lu Yıllar Türkiye'sinde İktidar Mücadelesi, İstanbul Burjuvazisi ve Lüküs Hayat", Güler-Aydın, D., Akdere, Ç. (Ed), *Edebiyattaki İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları: 19-52.
- Türkmenoğlu, M. (2021), "Gazap Üzümleri Romanına Büyük Buhran Odaklı Bir Yaklaşım", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53: 137-154. doi: 10.53568/yyusbed.1003449
- Türkmenoğlu, M., Türkmenoğlu, S. (2021a), "İttihat ve Terakki'nin Milli İktisat Politikalarının Neticesi Oluşan Bir Zümre: Harp Zenginleri ve Bu Zümrenin Türk Romanına Yansıması", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 70: 140-151. doi:10.51290/dpusbe.983602
- Türkmenoğlu, M., Türkmenoğlu, S. (2021b), "Ömer Seyfettin'in Hikâyelerine İktisadi Bir Yaklaşım", *Liberal Düşünce Dergisi*, 26/102: 197-214. doi:10.36484/liberal.925321
- Uyar, T. (2011), "Sıgılıktta O Kadın Tek Başına: Gülten Akın", İnci, H. (Ed), *Kitapla Direniş- Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 58-61.
- Uygur, N. (1984), *İnsan Açısından Edebiyat* (3. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ülgener, S. F. (1983), *Zihniyetler, Aydınlar ve İzm'ler* (1. Baskı), İstanbul: Mayaş Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1981), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* (2. Baskı), İstanbul: Der Yayınları.
- Üşür, İ. (2003), "Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?", *Praksis Dergisi*, 10: 211-238.
- Varel, A. (2015), "Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanışı", Kaynar, M. K. (Ed), *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 203-234.
- Wallerstein, I. (2012), *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık* (Çev. N. Alpay), İstanbul: Metis Yayınları.
- Watts, M. (2002), "How Economists Use Literature and Drama", *The Journal of Economic Education*, 33/4: 377-386. doi: [10.1080/00220480209595335](https://doi.org/10.1080/00220480209595335)
- Yay, T. (2021), "İktisatta Yöntem ve Kapsam: İktisadın Sınırları Üzerine Metodolojik Bir Deneme",

- Aktan, C. C., Yay, S., Göcen, S. (Ed), *İktisat ve Metodoloji, İktisat Biliminde Kapsam, Yöntem Ve Sınırlar*, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları: 8-50.
- Yay, T. (2010), “Adam Smith’in Düşünce Sisteminde Devletin Rolü ve Önemi Üzerine”, Kapucu, H., Aydın, M., Şiriner, İ., Morady, F., Çetin, Ü. (Ed), *Politik İktisat ve Adam Smith*, İstanbul: Yön Yayıncılık: 77-92.
- Yeldan, E. (2017),“Üretim Bölüşüm ve Büyüme Dinamikleri Açısından 80’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Barbaros, R. F., Zürcher E.J (Ed), *Modernizmin Yansımaları: 80’li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi: 92-104.
- Yetik, H. K. (2022),“Gülten Akın’ın Saklı Tasımı ya da Namevcut Göndergesi”, Susam, A., Kankaytsın D. (Ed), *İncelikler Tarihi Gülten Akın Şiiri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 231-237.
- Yıldırım, S. (2015), “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-ekonomik ve Kültürel Coğrafyası”, Kaynar, M. K. (Ed), *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 541-563.
- Yılmaz A. (2005), “Neo-Liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 20/1: 107-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muiibd/issue/482/4184>
- Yılmaz, K. (2020), “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 28/1: 01-22.
- Zürcher, E. J. (2000), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev. Y. Saner-Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları.